ГОДИШЊАК

Библиотеке Матице српске

1 9 9 8

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Овај број Годишњака објављен је у ратним условима,
у току агресије НАТО пакта на Југославију.
Штампање је завршено 6. маја 1999.

ГОДИШЊАК

БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

за 1998.

Нови Сад
1999

Уредништво

Душко Вртунски
Миро Вуксановић
Жељко Вучковић
Душица Грбић
Радован Мићић

Главни уредник
МИРО ВУКСАНОВИЋ

ISSN–0351-3580

САДРЖАЈ

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ У 1998. ГОДИНИ 7

Радован Мићић
ТИХОМИР ОСТОЈИЋ О БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ 29

Гордана Ђилас
БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ И МИЛУТИН И МИЛЕТА ЈАКШИЋ 59

Лаза Чурчић
ТИТЕЛСКИ ПРИМЕРАК *САБОРНИКА – МИНЕЈА (ПРАЗНИЧНОГ)* – БОЖИДАРА ВУКОВИЋА ИЗ 1536-8 83

Душица Грбић
ХИЛАНДАРСКИ РУКОПИС У БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ 89

Душица Грбић
ПОТВРДЕ РУСКОСЛОВЕНСКОГ УТИЦАЈА У РУКОПИСУ *ДНЕВНА ПОСЛЕДОВАЊА СА АКАТИСТИМА ПРЕСВЕТОЈ БОГОРОДИЦИ И ГОСПОДУ ИСУСУ ХРИСТУ* БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ 97

Катица Шкорић
ЈЕЗИК „ДЕСЕТ БОЖИЈИХ ЗАПОВИЈЕСТИ" И „КАКО СЕ ВАЉА БОГУ МОЛИТИ" ИЗ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ 106

Александар М. Петровић
КЊИГА О ПОРЕКЛУ СЛОВЕНА ПАВЛА ЈОСИФА ШАФАРИКА 128

Мирјана Брковић
ЗАПИСИ НА МАРГИНАМА ШТАМПАНОГ *ЗБОРНИКА* ИЗ 18. ВЕКА О НЕМИРИМА 1848. И 1849. ГОДИНЕ 149

Мирјана Брковић
КРАТКИ ЗАПИСИ О ПОЧЕЦИМА ШКОЛСТВА У СРБА 167

Јелена Ковачек
РАДОМИР РАДУЈКОВ У МАТИЦИ СРПСКОЈ 172

Георг Јовановић
О ЗАШТИТИ ХИЛАНДАРСКЕ РИЗНИЦЕ 179

Зорка Вешовић
AGRIS – МЕЂУНАРОДНИ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ ЗА ПОЉОПРИВРЕДНЕ НАУКЕ И ТЕХНОЛОГИЈУ 188

Љубица Бошковић
ЧИТАОЦИ И ЧИТАЊЕ У БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ 202

Елизабет М. Герик
УСЛУЖИВАЊЕ НЕУСЛУЖЕНИХ У ДВЕХИЉАДИТОЈ ГОДИНИ 211

Тери Куни
МРАЧНИ ДИГИТАЛНИ ВЕК:
ИЗАЗОВИ ЗАШТИТЕ ЕЛЕКТРОНСКИХ ИНФОРМАЦИЈА..... 233

Морис Б. Лајн
РАЗЛОГ ЗА ЗАДРЖАВАЊЕ ШТАМПАНЕ ВЕРЗИЈЕ
БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНИХ ЧАСОПИСА 244

Т. А. Алтухова
КОДЕКС БИБЛИОТЕКАРСКЕ ЕТИКЕ:
ТЕОРИЈСКИ И МЕТОДОЛОШКИ АСПЕКТИ..... 253

Пјер-Мари Белбноа-Авиш
СВЕТИОНИЦИ У НОЋИ 260

ТИХА БИБЛИОТЕКА 268

Мирослав Пантић
ПРЕГНУЋЕ ЗАСЛУЖНИХ ЛИЧНОСТИ 276

Никша Стийчевић
ИСКАЗИ ПОСЕБНОГ ВАЖЕЊА 282

Бранислав Брборић
ЈЕДАНАЕСТОРО ОДАБРАНИХ 285

Лаза Чурчић
НА МНОГАЈА ЛЕТА 291

Радован Мићић
ВРЕДАН ДОПРИНОС КУЛТУРНОЈ ИСТОРИЈИ 294

Александра Вранеш
ИСЦРПНО ДОКУМЕНТОВАНЕ СТУДИЈЕ 300

Жељко Вучковић
КЊИГЕ КАО ЖИВОТНА ОДРЕДНИЦА..... 305

Владимир Отовић
ЊЕГОШЕВИ СЛАВУЈИ 308

ДАРОДАВЦИ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ У 1998. ГОДИНИ 322

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ У 1998. ГОДИНИ

У 1998. години Библиотека Матице српске (БМС) радила је у складу са својим Програмом рада, републичким законима о библиотечкој делатности, о културним добрима, о Матици српској и другим прописима. У обављању стручних послова примењивани су стандарди савременог библиотекарства, а сви главни радни процеси одвијали су се на рачунарском систему Библиотеке. БМС је остварила добру сарадњу са својим оснивачем, Матицом српском, и са Народном библиотеком Србије. Редовну делатност БМС у целини је финансирало Министарство културе Републике Србије. За набавку страних база података, часописа из иностранства и рад рачунарског система средства је обезбедило републичко Министарство за науку и технологију.

Управни и Надзорни одбор БМС радили су у складу са законским овлашћењима и Статутом Библиотеке. Управни одбор, у саставу проф. др Божидар Ковачек, председник, мр Драган Станић, мр Мирослав Ранков, мр Душица Грбић и Ђорђе Виловски, чланови, одржао је своју четрнаесту и петнаесту седницу. Усвојени су записници са тринаесте и четрнаесте седнице, Извештај о раду и Завршни рачун за 1997. годину, Програм рада у 1998. години, Инвестициони програм изградње зграде БМС (седме измене и допуне) и Одлука о првој измени и допуни Статута.

Изменама и допунама Статута, уписом у судски регистар и разврставањем у Републичком заводу за статистику обављено је усаглашавање са Законом о класификацији делатности и регистру разврставања.

Надзорни одбор (Дејан Живанац, председник, Боривој Јуришин и Радован Мићић, чланови) одржао је шесту седницу. Размотрен је Завршни рачун БМС за 1997. годину и предложено је Управном одбору да Завршни рачун усвоји.

СТАРА И РЕТКА КЊИГА И ЛЕГАТИ

Седма књига у серији *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске* са насловом *Акатисти. Стихологије. Богородичници* припремљена је и предата у штампу. Она се састоји од каталошких описа 14 рукописа од 16. до 18. века, научних прилога, посвећених појединим рукописима, и илустрација. У току су описи молитвеника (требника), који ће чинити осму књигу у поменутој серији.

Компјутерски је обрађено 5 књига, штампаних у 16. или 17. веку, од којих су 4 приновљене, док је запис једне књиге тога времена редигован.

За збирку српских књига 18. века компјутерски је обрађена једна књига.

Компјутерски је обрађено 10 руских књига 18. века, од којих су 4 приновљене.

Редигован је запис једне књиге 18. века на француском језику.

Настављени су послови на компјутерској обради српских књига издатих у периоду 1801-1867 (обрађене су 1.942 књиге), а крајњи циљ је публиковање каталога те збирке, трећег у едицији *Каталог старих и ретких књига Библиотеке Матице српске*. Од српских књига после 1867. обрађене су 3 књиге.

За збирке чешких и украјинских књига 19. века обрађено је једно годиште.

За изложбу српских публикација 18. и 19. века објављених у Бечу, која треба да се одржи у аустријској Националној библиотеци у пролеће 1999. године на иницијативу Вукове задужбине у Београду и Друштва аустријско-југословенског пријатељства и сарадње у Бечу, урађени су послови, које је БМС прихватила да реализује на састанку Одбора за припрему Изложбе, одржаном 7. априла 1998, где је поред Народне библиотеке Србије именована за носиоца послова: 1) сачињен је основни текст концепције Изложбе; 2) из компјутерске базе БМС припремљен је Преглед српских издања 18. и 19. века објављених у Бечу, који садржи 677 каталошких јединица (књиге,

периодичне публикације, огласе, прогласе, додатке, географске карте, мапе, планове и музикалије); 3) сачињен је Списак публикација 18. века објављених у Бечу, које су забележене у *Српској библиографији* XVIII века Георгија Михаиловића, а које БМС у својим збиркама нема (укупно је 50 таквих публикација, од којих је 17 познато само из литературе); 4) начињен је и Списак објављенија штампаних у Бечу у 18. и 19. веку, које БМС не поседује, а које су забележене у библиографији *Објављенија* Голуба Добрашиновића (таквих објављенија је укупно 14).

У оквиру послова на окупљању Библиотеке Текелијанума и припреме каталога те збирке за штампу проверавани су подаци у инвентарима БМС, како би се установило којих књига нема у збирци, а које су јој припадале према напоменама у инвентарима БМС. На основу тих провера 739 књига је повучено из разних збирки БМС и припојено Библиотеци Текелијанума. Већина тих књига је без печата или записа о припадности тој збирци, те стога пре ових провера нису издвојене. Увидом у инвентаре БМС дошло се до прецизнијих података о књигама из Библиотеке Текелијанума, које су као дупликати поклоњене другим збиркама. Провере ће се наставити, а по њиховом завршетку сачиниће се извештај о урађеним пословима и о стању реконструисане збирке.

У овом периоду за збирку Текелијанума обрађене су 753 књиге (739 књига је повучено из разних збирки БМС према подацима у инвентарима БМС, 8 је пронађено у току ретроспективне обраде књига у БМС, од Градске библиотеке у Новом Саду добијене су 4 књиге, од приватног лица једна, а обрађена је и једна књига која се налази у приватној збирци). За каталог Библиотеке Текелијанума редиговано је 1.726 записа.

Из збирке Александра Сандића обрађено је 230 књига, а из библиотеке Тихомира Остојића 31 књига.

Приликом ретроспективне обраде књига БМС издвојене су 3 књиге и једна географска карта за збирку Аврама Ђукића, 3 књиге за збирку Васе Стајића и по једна за збирке Ђоке Мијатовића и Јована Јовановића Змаја. Те књиге су компутерски обрађене и припојене поменутим библиотекама које се чувају као целине у БМС.

Из Донације Никол и Сретена Марића сигнирано је и компјутерски обрађено 98 књига, 44 броја периодичних публикација, један тематски број часописа, затим 25 текстова обрађено је аналитички, а 579 записа је редиговано. БМС је примила још 153 публикације за ову збирку, које су евидентиране и смештене.

Из Библиотеке Српске православне велике гимназије у Новом Саду, која се налази у БМС, компјутерски је обрађено 1.058 књига.

Из Библиотеке Бачке епархије инвентарисано је, сигнирано и компјутерски обрађено 469 књига.

У електронску базу унето је 447 записа књига са потписима, посветама и белешкама или са занимљивом опремом.

Компјутерски је обрађено 219 наслова публикација на микрофилму, а 21 запис је редигован. Број унетих записа микрофилмова био би већи, да обрада није привремено престала услед израде нове маске за микрофилмовање, која се сада примењује.

Настављено је опремање магацина раритета новим ормарима.

У Читаоници за раритете издато је на коришћење 1.338 књига, 373 наслова периодичних публикација и 43 микрофилма. Од публикација које не припадају раритетима овде је читана 871 књига и 295 наслова периодике.

НАБАВКА И РАЗМЕНА ПУБЛИКАЦИЈА

Током 1998. БМС је свим видовима набавке примила и у своје збирке укључила укупно 61.369 публикација: 18.451 књига и 122 микрофише, 39.104 броја периодике и 3.692 јединице за посебне збирке.

Обавезним примерком примљено је 37.554, куповином 1.349, разменом 4.750, поклоном 17.452 и депозитом 264 публикације.

Из Библиотеке је упућено укупно 39.633 публикације: 22.661 публикација из обавезног примерка прикупљеног од војвођанских штампарија упућено је Народној библиотеци Србије, Централној библиотеци Црне Горе и Народној и универзитетској библиотеци у Приштини. Страним партнерима у размени послато је 9.163, а сарадницима у земљи 6.497 публикација.

БМС је библиотекама и научним радницима у Србији и Црној Гори као поклон послала 4.360 примерака својих издања књига и периодике. Поклоњено је 1.312 публикација Манастиру Св. архиђакона Стевана у Сомбору, Медицинском факултету у Подгорици, Народној библиотеци у Вуковару, ЦАНУ и Српској самоуправи у мађарском месту Сигет Чиб.

Куповина

Од књига које нису примљене обавезним примерком за попуну уникатa и музејске збирке купљено је 159 нових књига, 600 антикварних књига, 102 публикације за посебне збирке и 268 бројева антикварне периодике.

За читаоницу је претплаћено 14 наслова домаће периодике.

Куповина страних публикација и даље је ограничена на домаће тржиште. Из приватне понуде купљено је 80 антикварних и 12 нових књига, као и 52 броја антикварне периодике и 15 публикација за посебне збирке.

У оквиру координиране набавке стране периодике коју обезбеђује Министарство науке Србије пристигао је 61 број периодике.

Размена

БМС је у оквиру размене од својих партнера у иностранству примила 1.609 књига, 122 микрофише и један микрофилм, 14 публикација за посебне збирке и 2.750 бројева периодике. Партнерима у размени послато је 3.883 књиге и 5.280 бројева серијских публикација.

Библиотекама у иностранству упућено је пет листа дупликата са 1.349 наслова књига на преко 100 адреса, а у 82 лектората и славистичка центра упућене су две листе понуде са 120 наслова нових књига.

Међу упућеним публикацијама налазе се и сва издања Матице српске и БМС.

Као и ранијих година настављено је слање домаће књиге Србима у Румунији и Мађарској.

Разменом са југословенским библиотекама примљено је 148 књига и 107 бројева периодике, а послато 140 књига и 685 бројева периодике.

Поклон

БМС је на поклон примила 22.699 публикација на разним језицима. Након провере, у збирке је укључено 8.551 књига, 1.222 посебне збирке и 7.679 бројева серијских публикација.

У јуну БМС је примила на поклон од Аустријске амбасаде у Београду 4.401 публикацију (3.416 књига и 985 бројева периодике) које су сигниране, инвентарисане и унете у компјутерску базу података. Издвајамо и поклоне Љубисава Андрића, Милане Бикицки, Милана С. Димитријевића, Василија Јовановића, Луке Коларовића, Ханса Рота, Радивоја Тополца, Јасминке Сиришки и Душана Чампрага.

Депозитом ФАО и УНЕСКО примљено је 176 књига, 84 броја периодике и 4 публикације за посебне збирке.

Обавезни примерак (прикупљен у војвођанским штампаријама)

Обавезним примерком прикупљено је из војвођанских штампарија 53.892 публикације. У збирке БМС укључено је 2.299 књига, 7.715 бројева серијских публикација и 818 јединица ситног штампаног материјала.

Народној библиотеци Србије, Народној и универзитетској библиотеци у Приштини и Централној библиотеци Црне Горе „Ђурђе Црнојевић" послато је 22.661 публикација, а Универзитетској библиотеци „Петар Кочић" у Бања Луци и Југословенском библиографском институту у Београду предат је по један обавезни примерак из депозита који се чува од 1992. године.

Пријем и евиденција

1. Књиге

Свим видовима набавке (обавезни примерак, куповина, размена, поклон, депозит ФАО и УНЕСКО) БМС је током 1998. године примила 19.068 књига. Књиге су испечаћене, сигниране, инвентарисане и разврстане по збиркама.

Обавезним примерком Југославије (Београд, Приштина, Подгорица) примљено је 4.817 књига и 1.517 посебних збирки а обавезним примерком из војвођанских штампарија 2.400 књига.

Инвентарисано је 680 књига из библиотеке Стеријиног позорја и 1.045 књига и 2.812 бројева периодике из библиотеке Николе и Косте Милутиновића, као и 3.416 књига и 985 бројева периодике из поклона Аустријске амбасаде.

Настављен је рад на ретроспективном уносу књига из збирки БМС и током 1998. године унесено је 6.339 записа. У оквиру овог посла сигнирано је и инвентарисано 2.564 књиге из збирке са потписима и печатима.

Укупно је унето 25.484 инвентара у базу.

2. Периодика

Обавезним примерком приспело је 20.388 бројева серијских публикација. Примљени бројеви су проверени кроз спискове обавезног примерка, прегледани, евидентирани, сигнирани, разврстани по формату и уложени у приручни магацин.

Инвентарисано је 2.745 годишта.

Претплатом, разменом, поклоном и депозитом примљено је 5.142 броја страних серијских публикација (коорди претплатом и куповином 62, разменом 2.750, поклоном 2.246, депозитом 84) које су евидентиране, разврстане по формату и уложене у приручни магацин.

Инвентарисано је 884 годишта стране периодике.

ЕЛЕКТРОНСКА КАТАЛОШКО-БИБЛИОГРАФСКА ОБРАДА ПУБЛИКАЦИЈА

У 1998. години ажурно је рађена именска, предметна и децимална обрада нових публикација на рачунару, а настављена је и ретроспективна обрада и ревизија публикација о којима се подаци налазе у лисним каталозима Библиотеке.

Укупно је обрађено 46.666 публикација: књиге, чланци, наслови периодике, уметнички каталози, ноте, плоче, географске карте, планови, ситна и документациона грађа и друге публикације. Урађен је 1.081 CIP запис за публикације пре штампања. У Одељењу за каталошко-библиографску обраду у компјутерску базу Библиотеке унето је 36.012 нових записа и укупно формирано 34.149 предметних и 46.693 децималне одреднице.

Настављена је редактура обраде публикација и уједначавање записа, у циљу побољшања квалитета, прецизности и информативности електронског каталога БМС. Настављен је рад на уједначавању предметних и децималних одредница.

Каталошка обрада књига

Обрађено је укупно 25.940 књига и у базу БМС унесено је 20.450 записа. Формиране су 18.624 предметне и 25.724 децималне одреднице. Преконтролисана су 7.583 записа радника чија је обука у току, а прегледањем базе уједначена су и исправљена 6.644 записа. Разрешене су све погрешне и дупле сигнатуре и инвентарни бројеви и пресигнирана је 341 књига.

Аналитичка обрада часописа

Комплетно су обрађена 3.254 текста из нових бројева *Летописа Матице српске*, свих осам научних зборника Матице српске и старијих годишта *Поља* и *Слободне Војводине*. Формирано је 2.378 предметних и 4.329 децималних одредница. У електронску базу унето је 547 нових записа.

Библиографска обрада

Настављено је прикупљање и обрада грађе за *Библиографију књига у Војводини* за 1997. и 1998. годину, као и допуне из ранијих година. Дистрибуирана је свеска за 1995. годину, а објављена је *Библиографија књига у Војводини* за 1996. Библиографски су обрађене 1.524 књиге са 16.224 аналитичке јединице садржаја. Редиговано је 1.156 библиографских записа. Каталошки је обрађено 1.366 књига са 2.056 предметних и 1.808 децималних одредница. Прегледане су 4.303 књиге из обавезног примерка и у привремени инвентар уведене су 1.544 књиге.

Завичајна збирка

Настављено је попуњавање, обрада и заштита Завичајне збирке Војводине. Обрађене су 654 књиге и у базу је унесено 298 записа. Формирано је 279 предметних и 406 децималних одредница. Сигнирано је 1.036 књига и 137 публикација из других збирки. Обрађено је 230 чланака из *Слободне Војводине* и формиране 204 предметне и 215 децималних одредница. За попуну Збирке предата су 292 дезидерата, а проверено је 512 књига. За заштиту је одабрана 541 публи-

кација. Редиговано је 100 и уједначено 35 записа. Пресигниране су 24 публикације Завичајне збирке.

Са посебним сигнатурама попуњавана је и обрађивана збирка издања Матице српске, САНУ и ЦАНУ.

Обрада периодике

Укупно су обрађена 1.904 наслова часописа и новина, а у електронски каталог унесено је 1.450 нових записа. Сигнирано је 955 наслова. Децимално је обрађено 1.458 наслова. Редигована су 142 записа. Евидентиране су допуне за 874 наслова текуће и старе периодике (2.697 годишта са укупно 16.748 бројева). Израђено је 2.716 и у радну картотеку и јавни каталог уложено је 3.248 каталошких листића. Пресигнирано је 17 наслова (98 годишта са 500 бројева). Ревидирано је 330 наслова периодике (2.438 годишта са 11.927 бројева). Ретроспективно су обрађена 2.438 годишта.

Посебне збирке

За Картографску збирку, Збирку музикалија, Ликовно-географску збирку и Збирку ситног и документационог материјала укупно је примљено 3.380 публикација. Сигнирано је и појединачно инвентарисано 7.336 јединица. Укупно су обрађене 7.304 публикације, и у базу су унесена 7.063 записа. Формирано је 7.055 предметних и 7.929 децималних одредница. После обраде и коришћења у магацин је уложено 8.266 публикација. За заштиту је евидентирано 65 публикација, а за попуну збирки проверено је 176 публикација. Информисано је и услужено 417 корисника са 962 публикације. Прегледано је и редиговано 2.109 записа и уједначено 515 одредница. Пресигнирано је 59 публикација.

Ревизија збирки

У БМС од 1992. године упоредо са ретроспективном обрадом публикација обавља се и ревизија збирки. Ревизија је тако организована да је омогућено непрекидно информисање и услуживање читалаца. У 1998. години обављена је ревизија 11.133 књиге, 2.438

годишта периодике и 4.658 јединица из посебних збирки. До сада је обављена ревизија укупно 283.843 књиге, 29.443 годишта серијских публикација и 54.956 публикација посебних збирки, укупно 367.807 јединица.

ЗАПИСИ НА РАЧУНАРУ

У току 1998. године у електронски каталог БМС, највећи те врсте у нашој земљи, унесен је укупно 41.451 запис. У компјутерској бази 31. децембра 1998. било је 584.317 записа (498.242 књиге, 35.280 чланака, 18.226 наслова периодике и 32.569 публикација посебних збирки). Сваки од ових записа компјутерски је претражив по шездесетак параметара.

Електронска база података БМС била је доступна и на Интернету. Веза са овом глобалном информационом и комуникационом мрежом успостављена је у оквиру Академске мреже Србије, а за брже коришћење свих ресурса Интернета обезбеђен је доступ и посредством EUNET-а. Интернет је највише коришћен за претраживање јавно доступних каталога великих светских библиотека и издавачких кућа.

ЧУВАЊЕ И КОРИШЋЕЊЕ ПУБЛИКАЦИЈА

Чланови

У БМС је учлањено 5.637 корисника. Највећи број корисника су студенти, професори, асистенти и сарадници Универзитета у Новом Саду.

Коришћење

У читаоницама Библиотеке коришћено је 30.885 књига и 5.502 наслова часописа и новина.

Највише су коришћене књиге и часописи на српском језику, 29.294 наслова. Публикације су претежно из области медицине,

технике и привреде, књижевности, филологије и лингвистике. На страним језицима највише су коришћене књиге и часописи на енглеском и немачком језику из области књижевности, филологије и лингвистике.

За научни и стручни рад издато је 9.570 књига, а за рад у одељењима БМС 4.290 књига и 1.583 наслова часописа и новина.

За изложбе је коришћена 1.051 публикација.

Од страних часописа изложених у отвореном систему коришћења највише су коришћени часописи на енглеском језику.

Информације и међубиблиотечка позајмица

Поред упутстава корисницима о коришћењу каталога, класичних и електронског и референсне збирке, информатори су давали информације и припремали тематске листе на основу електронске базе, библиографских извора и литературе.

За међубиблиотечку позајмицу Библиотека је примила 1.129 захтева из библиотека и институција из земље и иностранства. Реализовано је 1.083 захтева, а 46 је упућено, након провера, у друге библиотеке у земљи и иностранству. За потребе читалаца Библиотеке упућено је 135 захтева за позајмицу књига и копија библиотекама и институцијама у земљи. Реализовано је неколико захтева за позајмицу копија хрватских листова из Свеучилишне библиотеке у Загребу.

Из 13 томова *Српске библиографије, књиге 1868-1944*, Београд, Народна библиотека Србије, 1989, узети су подаци о примерцима који су забележени само у БМС како би им се одредили одговарајући степени заштите.

Топографски каталог и магацински смештај

У топографску евиденцију књига (каталог у свескама и електронски) унети су подаци за 26.916 књига.

У топографску евиденцију периодике (топографски картони и записи у електронском каталогу) унети су подаци за 3.660 годишта часописа, недељних листова (19.200 бројева) и за 399 месечних комплета дневних листова.

За књиговезачку заштиту су издвојени месечни комплети текућих дневних новина и часописа и оштећени примерци књига и периодике приликом коришћења.

У Централном магацину је завршен преглед и обележавање сигнатурног низа југословенске књиге. Урађен је предлог за побољшање постојећег смештаја.

Књиге и периодика су након обраде и коришћења у читаоницама уложене у магацине.

Уложене су књиге и периодика у Чешком магацину.

Умножавање материјала

За потребе читалаца и БМС урађено је преко 170.000 копија на ксероксу.

ЗАШТИТА ПУБЛИКАЦИЈА

У 1998. години у лабораторији за конзервацију и рестаурацију БМС обављана је конзерваторско-рестаураторска заштита старих српских штампаних књига 16. и 17. века, књига 18. и 19. века, веома оштећене српске периодике од 1867. до 1940. године, књига Библиотеке српске православне црквене општине из Панчева, дела из графичке збирке Галерије Матице српске, књига из Архива САНУ из Сремских Карловаца, као и грађе из посебних збирки БМС. Конзервисано је 10.973 и рестаурисано 9.947 оштећених листова, док је 73 књиге сашивено и уз рестаурацију повеза укоричено.

У фотолабораторији је израђено 66.562 микроснимка, 456 принтер-копија, 359 фотографија и дуплицирано 780 м диазо филма.

У књиговезници је укоричено у тврд повез са позлатом 573 тома новина, 332 тома часописа, 724 публикације, док је у мек повез повезана и преповезана 601 публикација. Поправљене су и повезане 853 старе књиге, а сакупљено је и повезано 2.116 примерака умноженог или фотокопираног материјала. За заштиту публикација које се не кориче израђене су 2.293 фасцикле, накашрано је 417 примерака, нумерисано 44.388 бројева, позлатом отиснуто 1.188 наслова, поправљене су 192 књиге из читаоница, повезано је 127 инвентарних књига, израђена је 3.341 коверта, а обављени су други књиговезачки послови.

РЕФЕРАЛНИ ЦЕНТАР

Нейубликовани извори информација и полуйубликације

Приспело је и обрађено 158 докторских дисертација и магистарских радова.

Инвентарисано је и именски обрађено 195 научно-истраживачких пројеката. У електронску базу унесени су подаци за 996 пројеката (2.320 тема).

Примљен је, евидентиран и одложен 241 документ УНЕСКО.

Централни каталог периодике у Војводини

По пријему листинга из Народне библиотеке Србије у 17 библиотека су послати упитници за допуну. Одговори су стигли из свих 17 библиотека, унесене су измене и допуне у 138 записа, а подаци су враћени у НБС.

ЈУ-АГРИС

У изради југословенске базе података о публикованим изворима информација и полупубликацијама из пољопривредних наука прегледано је 1.768 документационих јединица; од тога је за обраду издвојено и обрађено 905 јединица. Сви преузети апстракти су лекторисани. На магнетни медиј је унесено 859 записа. У Беч је послато 8 дискета са 905 записа.

Принове секундарних йубликација

Приспели су ови компактни дискови:

- Science Citation Index - годишња кумулација за 1997, јануар 1998, јануар-фебруар 1998, јануар-април 1998, јануар-мај 1998, јануар-јун 1998, јануар-јул 1998, јануар-август 1998;

- Social Sciences Citation Index - годишња кумулација 1997, јануар 1998, јануар-фебруар 1998, јануар-април 1998, јануар-мај 1998, јануар-јул 1998, јануар-август 1998;

- АГРИС - јануар 1993-мај 1995. и 1995-август 1996, јануар 1997-мај 1998;

- Index translationum 1997;

- CD о Аустријској академији наука.

Онлајн комуникације

Инсталиран је EUNET, веза за бржи доступ до свих извора информација на Интернету.

Услуживање корисника

1. Истраживање цитираности

На појединачне и групне захтеве истраживана је цитираност 120 научника. Сва претраживања су представљена библиографским подацима.

2. Тематска претраживања

Било је 404 претраживања (12.704 записа) на компактним дисковима, онлајн и на Интернету.

3. Примарни материјал и међубиблиотечка позајмица

Из иностранства је поручено 120 књига, 389 копија чланака и један микрофилм. Из сопствених збирки је коришћено 80 докторских и магистарских радова, 127 југословенских стандарда и 43 научно-истраживачка пројекта. При томе је израђено око 560 фотокопија.

Реферални центар посетило је неколико група студената, библиотекара и научних радника из наше земље и иностранства, којима су презентоване могућности Центра у претраживању информација и прибављању примарних публикација.

МАТИЧНИ ПОСЛОВИ

Током 1998. године Одељење за матичне послове пратило је и помагало рад и развој мреже високошколских и научноистраживачких библиотека у Војводини, у складу са законским обавезама из домена матичности, уз сарадњу са Народном библиотеком Србије.

Свим високошколским библиотекама послати су упитници и прикупљени су статистички и текстуални извештаји о њиховом раду. На основу ових извештаја припремљена је и публикована *Анализа рада високошколских библиотека у Војводини за 1997. годину*. Стручна помоћ пружена је библиотекама Грађевинског факултета у Суботици (организација послова и обрада публикација), Пољопривредног факултета у Новом Саду (стручно усавршавање), Више пословне школе у Новом Саду (аутоматизација пословања) и Учитељског факултета у Сомбору (аутоматизована обрада). Високошколским библиотекама упућена су обавештења о роковима и начину полагања стручних испита у Народној библиотеци Србије. Завршена је регистрација високошколских библиотека. Узето је учешће у активностима Заједнице библиотека Србије и Заједнице високошколских библиотека.

Организован је стручни семинар посвећен набавци и размени публикација у високошколским библиотекама, као и семинар о класичним и електронским научним часописима и преносу научних информација. Обављени су стручни надзори у библиотечким јединицама Технолошког факултета, Техничког факултета, Института за онкологију, Пољопривредног факултета, Академије уметности и Факултета физичке културе.

У Читаоници стручне литературе примане су публикације из библиотекарства и информатике и услужено је 215 корисника.

Информатичари су редовно пратили и одржавали рачунарски систем БМС и обављали заштиту података. На персоналном рачунару припремани су и штампани дописи, извештаји и каталози изложби. Инсталирана је нова рачунарска и комуникациона опрема. На новом рачунару ALPHA инсталирани су сви програми, а рачунар је укључен у мрежу БМС 9. фебруара 1998. године. На ласерском принтеру штампане су комплетне инвентарне књиге за период 1991-1997. године. Тестиран је нови програм за матичне послове *Мрежа библиотека Србије*. На основу овог програма одштампани су

анкетни упитници и послати свим високошколским библиотекама у Војводини, а прикупљени подаци унети су у компјутерску базу.

ИЗДАВАЧКА ДЕЛАТНОСТ

У 1998. години БМС је наставила да објављује нова издања у својим редовним едицијама:

Ћирилске рукописне књиге БМС

Књига VII, *Акатисти. Стихологије. Богородичници* (у штампи)

Едиција *Трагови*

Књига VIII, Гордана Ћилас: *Шест посленика Библиотеке Матице српске*

Остала издања

Марија Јованцаи (редактор), Љиљана Крајшић, Ката Мирић: *Библиографија књига у Војводини за 1996. годину*

Годишњак БМС за 1997. годину

Билтен приновљених књига на страним језицима (два броја)

Вести: гласило БМС (четири броја)

Анализа рада високошколских библиотека у Војводини за 1997. годину

Посебна издања

Олга Рудолф, Љиљана Крајшић, Марија Јованцаи (редактор): *Приручник за именску каталогизацију монографских публикација* (упутство за рад, за интерну употребу).

Водич Библиотеке Матице српске (на CD-ROM-у).

Дванаест *каталога изложби* БМС.

У 1998. години приређене су промоције књига др Александре Вранеш *Српска библиографија у периодици 1766-1941* (говорили су академик Мирослав Пантић, проф. др Васо Милинчевић и проф. др Десанка Стаматовић), Радована Мићића *Српска читаоница у Иригу 1842-1992* (академик Чедомир Попов и мр Мирјана Анђелковић), проф. др Миодрага Радовића *Ословљени свет или чаробна реч Рашка Димитријевића* (академик Владета Јеротић, академик Драго-

љуб Недељковић и Миро Вуксановић), Милоша Јевтића *Библиотекари* (академик Мирослав Пантић, академик Никша Стипчевић, мр Бранислав Брборић, мр Драган Бараћ) и Гордане Ђилас *Шест посленика Библиотеке Матице српске* (др Александра Вранеш, Миро Вуксановић, Радован Мићић). За промоцију књиге Миодрага Радовића постављена је изложба о животу и делу Рашка Димитријевића.

ИЗЛОЖБЕ

Тематским месечним изложбама и пригодним каталозима БМС је обележила неколико значајних јубилеја из наше и светске културне баштине. За припрему поставки коришћена је грађа из збирки БМС и Рукописног одељења Матице српске.

1. Осамстогодишњица Хиландара обележена је изложбом књига, илустрација и рукописне грађе које сведоче о духовном, просветном, културном и научном значају и утицају овог манастира у нашој историји.

2. Традиционална Свечана седница Матице српске била је посвећена стопедесетогодишњици Српског народног покрета 1848. Тим поводом постављена је изложба књига, новина, прогласа, летака, фотографија и копија писама којима се из различитих углова осветљавају друштвене и политичке прилике овог периода.

3. Стодвадесетпетогодишњица најзначајнијег српског сатиричара Радоја Домановића обележена је поставком о његовом животу и књижевном стваралаштву.

4. Изложба о животу и делу Шандора Петефија постављена је поводом стоседамдесетпетогодишњице рођења овог великог мађарског песника.

5. Стогодишњица Десанке Максимовић обележена је изложбом на којој су представљена бројна издања њене поезије и прозе, преводи, литература о њеном стваралаштву, фотографије и факсимили песникињиних рукописа.

6. За стогодишњицу рођења Федерика Гарсије Лорке приређена је пригодна изложба књига, фотографија, цртежа и портрета.

7. Поводом стогодишњице рођења енглеског вајара Хенрија Мура постављена је изложба о његовом животу и уметничком раду.

8. Стогодишњица рођења Бертолта Брехта обележена је изложбом књига, фотографија, карикатура и факсимила рукописа

које сведоче о његовом животу, књижевном и позоришном стваралаштву.

9. Пригодном поставком приказан је живот и рад кнеза Михаила Обреновића, поводом стоседамдесетпетогодишњице његовог рођења.

10. Стогодишњица рођења Милана Коњовића обележена је изложбом књига, фотографија и факсимила које сведоче о стваралаштву нашег великог сликара.

11. Поводом стодвадесетпетогодишњице рођења сликарке Надежде Петровић и стогодишњице рођења њеног брата, песника Растка Петровића, приређена је изложба о њиховом стваралаштву.

12. Живот и књижевни рад Душана Матића приказани су изложбом књига, фотографија, цртежа и факсимила рукописа, поводом стогодишњице песниковог рођења.

Поменуте изложбе и пратеће каталоге припремила је Ксенија Светличић, у сарадњи са Јеленом Ковачек, Мирјаном Брковић, Драганом Косић, Петером Хајнерманом, Весном Тодоровић, Тамаром Поповић, Људмилом Иваз, Јеленом Станић, Ненадом Дошлићем, Љиљаном Стаменовић, Иванком Клајн и Меланијом Блашковић.

МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА

Током 1998. године БМС је наставила традиционалну сарадњу у размени са 223 институције из 44 земље света. Редовно је снабдевала нашим књигама и часописима славистичке центре и лекторате у свету и српске библиотеке у Мађарској и Румунији. Са иностранством је размењено укупно 13.659 публикација. Депозитом ФАО и УНЕСКО примљене су 264 публикације. Набављени су нови *Индекси научних цитата* на компакт-дисковима, као и још три базе података на овом медијуму.

Настављена је међубиблиотечка позајмица преко Британске библиотеке у Лондону, као и онлајн претраживање америчког хоста DIALOG. У БМС је припреман и процесиран југословенски инпут за међународну базу података АГРИС чије је седиште у Бечу.

БМС је користила Интернет посредством академске мреже Србије и EUNET-а, а њен електронски каталог био је доступан корисницима ове глобалне информационе мреже.

Библиотека је обновила своје чланство у Међународној асоцијацији библиотека и библиотечких асоцијација (ИФЛА).

БМС су посетили представници Матице Лужичких Срба из Будишина Мерчин Фелкел, Јанко Печке и Бене Будар, амбасадор Републике Аустрије др Волфганг Петрич и секретар аустријске Амбасаде Вернер Алмхофер, проф. др Олег М. Романив и проф. др Олег Купчинскиј из Лавова, студенти славистике из Тибингена, група Срба из мађарског места Сигет Чиб, немачки издавач Ото Загнер са сарадницима, група библиотекара из Бекешчабе и Арада, директор Руске националне библиотеке из Санкт Петербурга Владимир Зајцев и Павел Медведев, начелник Археографског одељења исте библиотеке.

Библиотекари БМС мр Мирјана Брковић и Петер Хајнерман и дипл. конзерватор рестауратор Горан Влаховић посетили су Националну библиотеку „Сечењи" у Будимпешти где су их примили директор Геза Попради са својим сарадницима Агнеш Теглаши и Золтаном Нађом. На Међународном саветовању библиотекара у Шарошпатаку о улози БМС у развоју библиотекарства говорио је Петер Хајнерман. Штефанија Мађко, Петер Хајнерман и Адриене Пинтер учествовали су на међународном саветовању о Интернету у организацији Градске библиотеке у Сенти.

Виши препаратор БМС Георг Јовановић радио је на конзерваторско-рестаураторској заштити рукописних књига у манастиру Хиландару.

УЧЕШЋЕ НА СТРУЧНИМ СКУПОВИМА И ПРИЗНАЊА

Током 1998. године библиотекари БМС учествовали су у активностима Заједнице високошколских библиотека, Библиотекарског друштва и Заједнице библиотека Србије, као и на неколико стручних и научних скупова у нашој земљи.

На семинару за народне библиотеке на Иришком Венцу Радован Мићић говорио је на тему *ISBD (M)* и његови информациони домети. Бранислава Аврамовић, Иванка Клајн, Радана Лукајић, Љубица Бошковић, Тихомир Светличић и Жељко Вучковић похађали су курс *Интернет за библиотекаре* на Природно-математичком факултету у Новом Саду. Управник БМС Миро Вуксановић говорио је студентима библиотекарства на јавном часу на Филолошком факултету у

Београду. Жељко Вучковић поднео је саопштење *Претпоставке за професионализацију библиотечко-информационе делатности* на семинару Народне библиотеке „Вељко Петровић" у Бачкој Паланци. На скупу поводом Дана библиотеке у Смедереву БМС су представили Миро Вуксановић, Радован Мићић и Жељко Вучковић. Радован Мићић говорио је о збирци часописа и новина у БМС на Конференцији библиотекара Срема у Пећинцима. На Скупштини Заједнице високошколских библиотека у Крагујевцу Радивој Додеровић, Татјана Јазић, Мирјана Стојковић и Жељко Вучковић поднели су заједничко саопштење на тему *Циљеви и принципи размене публикације у БМС*. Радивој Додеровић говорио је на тему *БМС и Срби у Мађарској и Румунији* у оквиру семинара о регионалној сарадњи у суботичкој Градској библиотеци. На Сусретима библиографа у спомен др Георгија Михаиловића у Инђији Душица Грбић и Марија Јованцаи приказале су библиографије Јевгенија Немировског и Виде Зеремски. Радован Мићић представио је брошуру *У Иригу славе књигу* Жељка Вучковића на Сабору библиотекара Срема. Радован Мићић поднео је саопштење *Библиотекарство, информатика и стандардизација терминологије* на саветовању библиотекара Србије у Врњачкој Бањи, а Жељко Вучковић водио је разговор за округлим столом о *Кодексу библиотекара Србије*.

На другом Скупу управника библиотека Србије у Приштини, којем је присуствовао управник БМС Миро Вуксановић, награду „Милорад Панић-Суреп" за 1998. годину добио је Жељко Вучковић. Проф. др Миодраг Радовић лауреат је „Дневникове" Награде за публицистику „Светозар Милетић" за књигу *Ословљени свет или чаробна реч Рашка Димитријевића* у издању БМС. Радован Мићић добио је Награду „Луча" Српске читаонице у Иригу.

СЕДНИЦА СТРУЧНОГ ВЕЋА

Седница Стручног већа БМС одржана је 29. децембра 1998. године. На седници је разговарано поводом *Приручника за именску каталогизацију монографских публикација*, упутства за стручни рад које је настало на основу вишегодишњег искуства у аутоматизованој обради књига у БМС. Уводно излагање поднели су аутори публикације Олга Рудолф и Љиљана Крајшић и редактор Марија Јованцаи, а у дискусији су размотрене и разрешене недоумице око начина

уноса података у рачунар према стручним правилима и стандарду UNIMARC. Закључци Стручног већа допринеће прецизнијој обради књига, бржем и потпунијем информисању читалаца БМС.

ИЗГРАДЊА НОВЕ ЗГРАДЕ

У 1998. години преко Министарства културе дозначено је 1.170.000 динара из републичког буџета за наставак радова на изградњи нове зграде. Средства су усмерена на покриће доспелих обавеза у оквиру каменорезачких радова везаних за затварање формиране бетонске конструкције објекта (плаћање увоза камена, фризова и анкера, те део аванса за обраду и монтажу приспелог гранита).

Истовремено, сагледана је структура преосталих радова на довршетку изградње самог објекта и на основу њихових септембарских цена из текуће године предложене су VII Измене и допуне Инвестиционог програма које је Управни одбор БМС усвојио као основу за даље обезбеђење инвестиционих средстава.

ЗАЈЕДНИЧКИ И ОПШТИ ПОСЛОВИ

Сагласно договору са Народном библиотеком Србије и Министарством културе, ради потпунијег достављања обавезног примерка публикација, обављено је тринаест контролних прегледа издавача и штампара у Војводини.

Три радника Библиотеке су у Народној библиотеци Србије положила стручни испит. Маја Ковач и Верица Шево стекле су стручно звање библиотекара, а Зоран Ђурђевић звање књижничара.

Општи и административни послови обављани су у складу са потребама рада, а технички послови су обављани ажурно.

Инвестиционо одржавање и сервисирање опреме и простора обављано је у циљу стварања бољих услова за рад и пружање услуга корисницима (израда нових трезора у збирци раритета, поправке електроинсталација, канализације и друго).

Обављена је контрола и сервисирање противпожарних апарата, хидраната, јонизујућих јављача пожара, громобранских инсталација, годишњи сервис АДП централе и обука радника из противпожарне заштите.

Донет је План заштите од пожара Матице српске и БМС на који је добијена сагласност МУП-а Србије.

Осигурана је имовина БМС за 1998. годину.

Радован Мићић

ТИХОМИР ОСТОЈИЋ О БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Међу младим образованим Србима који су деведесетих година 19. столећа постали чланови Матице српске и убрзо били бирани у њено Књижевно одељење и у руководећа тела – Књижевни и Управни одбор – Тихомир Остојић је показао највише истрајности у настојању да наше најстарије књижевно друштво постане једна од водећих српских културних и научних установа. Вративши се, после студија славистике и германистике у Будимпешти и Бечу, у средину у којој је духовно поникао, у Нови Сад и у Велику српску православну гимназију, где је изабран најпре за суплента и касније за професора, он је своју јавну делатност схватио као широко заснован национални позив. Још док није ступио у чланство Матице српске и доцније, када је запажено суделовао у Матичином раду, критички је разматрао њену делатност, имајући у виду културне потребе свога народа. У тим потоњим освртима показао је да је Библиотеку Матице српске поимао као значајну националну културну и научну установу.

1.

Радознали Тихомир Остојић први пут је чуо за Матицу српску у родном Семиклушу – Потиском Светом Николи, данашњем Остојићеву. Оставши рано без оца, растао је у кући свога тетка и првог добротвора, свештеника Аксентија Белеслијина, који га је прихватио за члана породице, заједно са његовом обудовелом мајком. Ту, и у кући мајчиног оца, старог свештеника Стефана Фиређаског, у тим седамдесетим годинама 19. столећа, у разговорима о српским шко-

лама и о просвећивању народа, неизбежно се помињала Матица српска. Сам Аксентије Белеслијин много је полагао на образовање своје деце, а имао их је деветоро, и у таквој породичној средини знатижељни Остојић је показао велику склоност за духовне вештине и за читање. Још ђак Српске народне школе, читао је романе Милована Видаковића, *Љубомир у Јелисиуму* и *Велимир и Босиљка*, из породичне збирке књига.

Тихомирова даровитост није остала незапажена. На подстицај свога разборитог зета Аксентија, мајка га је уписала у Велику српску православну гимназију у Новом Саду.

Када је 1876. године дошао у Српску Атину и ту нашао свог другог добротвора, професора Гимназије Јована Грчића, Остојић је већ у ђачким годинама био у прилици да подробније упозна Матичино деловање. У Грчићевом дому је пребирао по књигама у кућној библиотеци, где су била и Матичина издања, а са професором је одлазио и у Библиотеку Матице српске када је овај позајмљивао из ње књиге. Слушајући разговоре о тешкоћама у којима се Матица тих година нашла, могао је чути како је библиотека доброчинитеља Матичиног и српског народа Саве Текелије, која је 1869. године била пренета из Пеште у Нови Сад и ту корисно служила српским књижевницима, културним посленицима и професорима Гимназије, 1875. године неумољивом вољом мађарског Министарства просвете и црквених послова морала бити враћена у престоницу Угарске. Пошто није успело да и Матицу српску премести у Будимпешту, Министарство је Књижевном друштву одузело завештано му право да управља Текелијином фондацијом и Текелијанумом. Јован Грчић је 1877. године, у том за њу тешком раздобљу, постао члан Матице српске, што је имало одјека међу његовим ђацима. Судећи по једном запису у свом ђачком дневнику, млади Остојић није био задовољан радом Матичиних челника, наклоњених, како му се чинило, државним властима. „Та само кад ми једном дођемо до кормила. Ми који смо сада у 7-8 разреду. Тако ћемо све те растерати!”[1] бележи он своје опредељење да, заједно са истомишљеницима му, да нов правац Матичиној делатности. Родољубиви ђак Новосадске гимназије је несумњиво и у томе налазио подстицај да настави школовање на универзитету.

---

[1] Трива Милитар: *Школовање Тихомира Остојића*. У: Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад, 1965, књ. 13, св. 1, стр. 100.

Пошто је матурирао, Тихомир Остојић је изабран за питомца Текелијиног заведенија те је на Филозофском факултету у Будимпешти уписао студије славистике и германистике. Мада је редовно похађао предавања и успешно колоквирао из предмета које је слушао, а то је била обавеза текелијанаца, првих семестара га је обузимала мисао да се упише на богословију како би постао свештеник. Према његовом казивању, у писму Јовану Грчићу из Будимпеште 19. октобра 1885. године, био је разочаран због положаја професора:

> Но можете мислити, с каквим сам одушевљењем наставио пештанску филозофију и с каквим дивно мрачним надама гледим у будућност. Баш да добијем место у Карловцима или Н. Саду, како је јадна то утеха за мене! Видео сам, како је ниско пало свето звање професорско – чак до креатуре. Та не тражим награде богате, само мало више слободе.[2]

Ипак, Остојић је продужио студије у Будимпешти, подстакнут ширином знања које су му оне пружале. Занимајући се за предмете које је студирао и за оне из других научних области – археологију, филологију, психологију и логику, добро је упознао библиотеку Текелијиног заведенија. Како је сам посведочио у једном од касније писама Грчићу, он није проводио време у њој само као читалац него је учествовао и у њеном уређивању током лета 1888. године.

У јесен исте године Остојић је пошао у Беч и у царској престоници током два семестра усавршавао студије славистике. У пролеће 1889. написао је Грчићу: „За мој живот је ово епоха, ја сам овдје истом спознао, шта треба да радим и како треба да учим."

Када се вратио у Нови Сад, са великим полетом посветио се раду на пољу националне просвете, културе и науке.

2.

Године 1892, о Светом Сави, млади професор Тихомир Остојић је у дворани Велике српске православне гимназије одржао беседу са темом „Просветни идејал данашњег доба". Беседећи истакао је:

> Није и не може бити највиша сврха просвете пуко знање, ма оно било како огромно, ни једнострано умење, ма оно било како савршено. Само оно треба да је човеку просветни идејал, што има вредности и за личност човекову, а то је једино воља и то тврда, доследна воља. Па још ни то није доста, него така воља мора се покоравати још и моралним законима. Човека као такога не одликује знање ни вештина, него дело, које истиче из слободне одлуке његове,

---

[2] Јован Грчић: *Портрети с писама* II, Загреб, 1924, стр. 36.

а стоји у складу са моралношћу. Према том у средини сваке васпитне наставе стоји образовање таке воље и за ту наставу има вредност само оно знање, које може образовати таку вољу.

Знање, које није приправно, да у сваком згодном тренутку пређе у дело, то је као закопано благо, од којега нема нико користи те је и оно само без вредности.[3]

Остојић је, очито, поимању знања у духу филозофског прагматизма, егзактног утилитаризма и малограђанског елитизма, супротставио појам знања које мотивисано вољом за делатношћу. По његовом мишљењу, дело које проистиче из слободе одлучивања не представља само по себи идеал него, да би било идеал, оно мора бити етично. Он сам, у својој јавној делатности тежио је, како се ускоро показало, таквом идеалу, сматрајући да образовање у најширем, хуманистичком значењу треба да је усредсређено на постизање тога циља.

Исте године, у јесен, Остојић се први пут осврнуо на делатност Матице српске. Разматрајући у часопису *Стражилово* материјално стање Књижевног друштва, навео је: „За 1892. год. одређено је на књижевност из закл. 'Мат. Српске': 'за штампање Летописа 1600 ф., на библиотеку 300 ф., на набављање поврем. листова 270 ф.'". Уочљиву несразмеру између износа намењеног за штампање *Летописа Матице српске* и износа за Библиотеку и набавку часописа и новина није коментарисао. У том осврту он се превасходно занимао за књижевно деловање, стављајући на прво место издавање *Летописа* и едиције *Књиге за народ*, а исто тако и за састав чланова Матице српске, нагласивши да би материјална средства за књижевност требало повећати и да би у Новом Саду ваљало окупити што више спремних књижевних посленика од којих би се образовали и Књижевно одељење и Књижевни одбор Матичин. Тиме је наговестио основне поставке културног програма Матице српске за које се залагао каснијих година.

Тај опис материјалног стања фондова, издавачке делатности и чланова Матице српске више је скренуо пажњу на аутора него што је утицао да се побољша делатност Књижевног друштва. Иако још није био постао Матичин члан, професор Новосадске гимназије Тихомир Остојић је постао њен делатник. Године 1894. у едицији *Књиге за народ* приредио је Доситејеве басне. Две године касније, 1896,

---

[3] Тихомир Остојић: *Просветни идеал нашег доба*. У: Стражилово, Нови Сад, 1892, књ. V, бр. 5, стр. 88.

примљен је за члана Матице српске а 1898. је изабран у Књижевно одељење. Члан и судеоник у раду Матице српске, Остојић је постао критичар њеног програма.

Исте године када и он, у Књижевно одељење су изабрани млади универзитетски образовани Срби Јован Радонић и Станоје Станојевић. Они, и раније примљени члан Одељења Милутин Јакшић, подстакли су реформу програма Матичине делатности. Суделујући у раду Књижевног друштва и у кругу својих истомишљеника, некадашњих ђака Новосадске гимназије, Остојић је наредних година обратио пажњу и на Матичину Библиотеку.

3.

Први Остојићев целовит осврт на Библиотеку Матице српске био је у ствари оцена рада Стевана Милованова на уређењу Матичине збирке књига, рукописа и часописа. Епизода у Матичиној повесници, у којој је главна личност био угледни Милованов, почела је много раније.

Цењен професор Новосадске гимназије и члан Матице српске, Стеван Милованов је рођен у Старом Бечеју 16. јануара 1855. године. После завршене Српске народне школе у родној вароши, уписао се у Велику српску православну гимназију у Новом Саду. Пошто је матурирао и био изабран за питомца Текелијанума, студирао је математику, физику и хемију у Будимпешти а студије је окончао у Загребу. Када је 1878. године почео да предаје у Новосадској гимназији, у вишим разредима је затекао приљежног ученика Тихомира Остојића. Члан Матице српске постао је 1880. године, 1883. је изабран у Књижевно одељење, а касније је биран у Књижевни и у Управни одбор. Плодан писац школских уџбеника, он је у Матичиној едицији *Књиге за народ* објавио три популарнонаучна дела – *Нема здравља без чиста ваздуха* 1886. године, *Кад ће бити кише?* 1888. и *Наше одело* 1895. године. Прилоге истог, утилитарног садржаја публиковао је и у другим српским часописима, а Књижевно одељење му је поверавало да оцењује рукописе приспеле за едицију у којој је и сам сарађивао.

Стеван Милованов је већ био уважаван члан Књижевног одељења када је на предлог Управног одбора 1894. године установљен пододбор који ће се бринути о зидању засебне зграде за Библиотеку и када је Матичина Скупштина прихватила предлог члана Емила Гавриле да се штампа каталог књига Библиотеке те одлучила да се за његово издавање издвоји 300 форинти. Управни

одбор је потом решио да се каталог одштампа у 1.500 примерака. Две године касније, 1896, Књижевни одбор је усвојио предлог Управног одбора „да се уређивање и допуна Библиотеке Матичине као и штампање каталога Библиотеке одгоди до оног времена када се Библиотека у нову зграду смести." Исте године, 24. октобра, Матичина Скупштина је прихватила извештај Управног одбора о припремама да се подигне зграда за Библиотеку и архиву и сугерисала Одбору да се зграда подигне одмах на пролеће.

Следеће године, 4. октобра, Управни одбор је известио Скупштину да је речена зграда сазидана и да се „нада да ће наредној Главној скупштини моћи приказати не само зграду већ и уређену Библиотеку Матичину..."

На почетку 1898. године, 14. јануара, Матичин секретар Милан Савић обратио се Управном одбору:

> Част ми је поднети предлог да се за сеобу и за уређење Библиотеке додели секретару помоћник који је вичан том послу. Тај би помоћник имао уједно да књиге каталогише и то по писцима и по струкама. Још би имао, према Скупштинском решењу, те каталоге и за штампу да спреми. За таквог помоћника част ми је предложити проф. Стевана Милованова, који је и госп. председнику изјавио да би се тога посла примио...[4]

Можемо, дакле, закључити да се са том Савићевом замисли био сагласио и председник Књижевног друштва Антоније Хаџић, после разговора са Миловановом о његовом предузимању тог посла.

Пошто је Управни одбор прихватио Савићев предлог, Стеван Милованов му је 1. маја 1898. године предочио план о уређењу Матичине Библиотеке и састављању каталога. За разумевање потоњих критичких оцена Јована Грчића и Тихомира Остојића о публикованом каталогу Матичине збирке, важна су неколика његова опредељења, којих се он доследно придржавао у раду.

Саопштавајући како ће сложити књиге, Милованов је записао да ће пазити „особито да ли су поједина дела у више свезака потпуна, те непотпуна прибележити са свескама којих нема, ради евентуалног комплетирања".

Затим је навео да ће предложити набавку важнијих дела наше и светске књижевности, којих нема у Библиотеци.

---

[4] *Грађа за историју Библиотеке Матице српске* II/1, Нови Сад, 1965, стр. 448--449.

Свакако је најважније његово опредељење да сачини три пописа: „а) Главни списак, у који ће ући свака књига оним редом како је у реду смештена и како ће се сместити; б) списак по писцима и то за себе дела ћирилицом (српска, руска, бугарска), а за себе дела латиницом или готицом; в) списак по струкама, уколико се струка узможе тачно обележити”.[5]

Посебно је навео да списак по писцима већ постоји, али се мора допунити и можда сасвим нов начинити, затим да ће тај попис спремити за штампу и да ће надгледати штампање и водити коректуру.

Оценивши да је план Стевана Миловановa о уређењу Библиотеке и штампању каталога разложан, Управни одбор га је 7. маја заједно са секретаревим извештајем узео „на знање и одобрење”.

Два месеца потом, 7. јула, Милутин Јакшић је уз исцрпно објашњење предложио Књижевном одбору да се у Матици српској установи место библиотекара и архивара. Књижевни одбор је тај предлог прихватио, а онда га је прихватило и Књижевно одељење и 24. августа позвало Управни одбор да га поднесе Главној скупштини. Управни одбор је то учинио и Скупштина је 31. августа једногласном одлуком установила чиновничко место архивара, регистратора и библиотекара.

У међувремену, Стеван Милованов је увелико сређивао Библиотеку и припремао њен каталог за штампу, онако како је то замислио и записао. У пролеће 1899. године, 20. априла, Матичин секретар је поднео Књижевном одбору примерак одштампаног *Списка књига и рукописа у Библиотеци Матице српске*, што је одбор узео на знање, а Милованов је 3. маја опширно известио исти Одбор како је сместио и уредио Библиотеку и припремио каталог њених књига, рукописа, часописа и новина.

И у том извештају су неколика места важна за разумевање Остојићеве критике.

Стеван Милованов сада наводи број књига према њиховој националној провенијенцији и бележи: „У 6500 бројева има 2386 различитих српских дела у 3664 свезака, 758 дела руских у 1740 свезака, 19 дела у 70 свезака бугарских, 8 дела у 13 свезака румунских ћирилицом, 15 дела грчких у 15 свезака, 435 дела дела хрватских у 628 свезака, 285 дела различитих словенских у 466 свезака, 1527 дела мађарских у 2220

---

[5] Исто, стр. 456.

свезака, 1559 дела немачких у 2940 свезака, 540 дела остале стране књижевности у 1094 свеске и 250 дела латинских у 273 свеске...”[6]

Извештавајући о списковима књига, саопштио је да их је сачинио три: *Главни списак, Списак по именима писаца* – „састављен је поново, јер се стари није могао никако употребити, те је већ и штампан и он ће бити приступачан широј публици” – и *Списак по струкама.*

У извештају је, даље, указао и на то да је саставио спискове дела која треба попунити (јер недостају поједине свеске) и попис „оних дела на српском језику која би Матица могла набавити за своју публику”. Уз њих је приложио и списак несталих књига и часописа.

Управни одбор је извештај о уређењу Библиотеке и штампању *Списка по именима писаца,* који је са предговором обухватио скоро 25 табака, примио са изразом захвалности.

Међутим, 3. јула секретар Матице српске Милан Савић обратио се овоме високом телу Књижевног друштва:

> Славном Управном одбору Матице српске!
>
> У Списку књига и рукописа Библиотеке Матице српске увукла се замашна погрешка коју треба свакојако исправити. Та је погрешка у том што су многи српски писци, чија су дела латиницом штампана, од уредника тога Списка уврштени међ књижевнике хрватске. Та је погрешка прилично узнемирила јавно мњење и мени је част предложити да се табаци у тој књизи који су тако погрешно штампани искидају и исправљеним замену. Трошак око тога изнео би 45 ф. 20 н., према прорачуну штампарије Браће М. Поповића који се под А) прилаже. Да се не би која погрешка опет нашла, част ми је предложити да се умоли Књижевни одбор да те табаке прегледа и да одреди који се писци имају изоставити.[7]

Недуго затим, 15. јуна, Књижевни одбор је на позив Управног одбора, који је био подстакнут Савићевим обавештењем, одредио да се „1.) 'Списак књига и рукописа у библијотеци Матице Српске' подвргне пажљивом прегледу и да се 2.) на три предлога члана Стевана Милованова у ствари попуњавања библијотеке искаже мишљење с одређеним предлогом”. Тај задатак поверен је члановима Књижевног одбора Јовану Грчићу и Тихомиру Остојићу и они су своје извештаје саопштили на седници одржаној 5. октобра 1899. године.

---

6 Исто, стр. 478.

7 Исто, стр. 484.

Извештај старијег члана Одбора Јована Грчића одише извесном суздржаношћу. Показавши на неколиким примерима да је неодржива подела на српске и хрватске књиге, коју је презентовао Милованов, Грчић најпре казује да није у стању извести исправке које би одговарале истини и његовој савести. Уз уверење да није реч о злој намери већ „да је у тој класификацији одсудна била ћирилица и латиница", он је као решење препоручио штампање првих дванаест табака, са новим насловом – Књиге на српском или хрватском језику, или пак да се уз каталог, како је већ одштампан, дода напомена „да под 'Књигама на хрватском језику' ваља разумети и дела српска штампана латиницом и vice versa". Осврт на рад Стевана Милованова завршио је опаском: „Што се тиче другог дела повереног ми задатка, имао бих неколико, можда не есенцијалних опазака, али ја сматрам, да би то сад било и сувише post festum, да их с а д изнесем а и осим тога мислим, да ме славни књижевни одбор није изаслао, да пишем к р и т и к у на Списак."[8]

Извештај млађег члана Књижевног одбора Тихомира Остојића био је и опсежнији и критичнији у судовима.

Већ прве, опште констатације показују да је добро обавештени Остојић имао јасну представу о основним потребама библиотеке. „Увидело се најзад да за добру књижницу треба и згодно место те се Матица одлучила да учини повећу жртву те да у својем дому догради једно крило за књижницу" – написао је на почетку свога извештаја и наставио: „Јасно је, ако хоћемо да књижница буде алат који ће књижевницима добро послужити, мора се поставити стручан човек који ће држати ред у тој великој гомили књига, који ће по српској, словенској и светској књижевности умети тражити и наћи потребне књиге те је попуњавати и усавршавати да остане увек на висини савремености, и који ће – што је такође врло важно – чувати да се књиге не развуку".[9] Овај исказ се чини доста неспретним, управо такав утисак остављају поједине речи у дословном значењу, али биће да је Остојић на тај начин желео да реалистички представи стање Матичине Библиотеке. У ствари, тако изречене констатације, у уводу, биле су му потребне да развије тезу о одговорности за крупне

---

[8] *Извештај о раду Књижевног одељења и одбора Матице српске у год. 1899-1900.* У: Рад и именик Матице српске године 1900, II. додатак, Нови Сад, 1900, стр. 60.

[9] Исто, стр. 62-63.

грешке у штампаном каталогу Стевана Милованова. На то упућују запажања која је затим изнео:

> Сви смо сада чекали да се на расписани течај јави човек који се разуме и у науци и у књижничарској администрацији да му то наше прилично занемарено благо поверимо па да онда он, после тачног прегледа, констатује шта недостаје и да нађе начин како да се празнине од много година и разних струка попуне купом, заменом или какогод друкчије и напослетку да изради тачне каталоге, без којих је и најбоља јавна књижница закопано благо.[10]

Остојић је истакао да библиотекар, и генерално и у овом конкретном случају, мора имати висок ступањ образовања и познавати библиотекарску струку. Пошавши од те поставке, он је развио поменуту тезу о одговорности, али критику није усмерио само на Стевана Милованова.

Расправљајући о томе како је дошло до штампања *Списка књига и рукописа у Библиотеци Матице Српске*, критичар тог каталога али и Матичиног руководства изрекао је исту оцену коју је већ поменути Милутин Јакшић дао у часопису *Покрет*. Тај часопис су управо 1899. године покренули њих двојица заједно са Јованом Радонићем и Станојем Станојевићем, посветивши први број делатности Матице српске. У том њиховом првенцу Милутин Јакшић је у чланку *О књижници и књижничару Матице српске* недвосмислено закључио „да се књижница морала пренети у нове за њу одређене просторије, али се није морала уређивати још мање списак састављати, јер би тај посао био извео сталан књижничар и боље и без нарочите награде".

Јакшић и Остојић су, изгледа свесно, занемарили ток догађаја који су претходили уређењу Матичине збирке и штампању каталога књига и рукописа. Они нису поменули да је Матичин секретар Милан Савић почетком 1898. године предложио да Стеван Милованов уреди Библиотеку, да је овај у мају обавестио Управни одбор о томе како ће то остварити, те да је тек после тога, у јулу исте године, сам Јакшић предложио да се установи место библиотекара, када је Милованов већ почео пресељавати књиге и уређивати збирку. Очито, млади чланови Књижевног одбора нису то учинили зато да би прикрили одговорност њиховог негдашњег професора а сада колеге Милованова, а и пропуст Матичиног секретара и такође негдашњег професора Новосадске гимназије Савића, који није одмах уочио крупне грешке у каталогу, већ су првенствено желели да укажу на одговорност Управног одбора што је преузео обавезу која

---

[10] Исто, стр. 63.

му није припадала. У таквом ставу покретача реформи у Матици српској огледао се однос између Управног одбора, у којем су већином били великопоседници, имућни трговци и добростојећи адвокати и лекари, и Књижевног одбора у који су баш тих година, уз старије чланове, професоре Новосадске и Карловачке гимназије Јована Грчића, Ђорђа Деру, Милана А. Јовановића, Стевана Лекића, Ђорђа Магарашевића, Матичиног првог секретара Милана Савића и другог секретара Саву Петровића, бирани млади чланови и културни посленици Радивоје Врховац, Милутин Јакшић, Паја Марковић Адамов, Тихомир Остојић и Јован Радонић. Махом стари Матичини чланови, часници Управног одбора били су окренути економским питањима, али су у тадашњој организацији Матичиног деловања утврђивали одлуке о укупној делатности Друштва и предлагали их Главној скупштини. У случају који је настао после уочених грешака у штампаном каталогу, Управни одбор је поступио обрнуто – позвао је Књижевни одбор да размотри спис који је он, Управни одбор, већ био узео на знање. Сасвим сигурно, иницијатор реформи Матичиних делатности Тихомир Остојић није пропустио прилику да критикује тада водеће тело Књижевног друштва и тек после осврта на његову некомпетентност изнео је примедбе на штампани каталог и на предлоге за попуњавање збирке, те је на њих надовезао своје предлоге како да се грешке и пропусти исправе.

Држећи се на том месту хронологије догађаја, известилац Остојић саопштава да је Управни одбор 22. маја (3. јуна) 1899. године обавестио Књижевни одбор како је његов повереник (не помињући да је то био Стеван Милованов) преселио и уредио Библиотеку и саставио три списка књига. „У исти мах јавља [Управни одбор] да се штампаном 'Списку' 'увукла замашна погрешка', која је 'прилично узнемирила јавно мњење' те моли Књижевни одбор да је поправи". Тај навод је стварни увод у критику урађеног посла и штампаног каталога, али и односа Матице српске према Библиотеци.

> Мислим да је било потребно да ради бољега разумевања прикажем поштованом одбору кратку историју ових аката. Пре него што пређем на њихову оцену, дужност ми је обратити пажњу Књижевног Одбора на некоје неправилности, или најблаже речено на чудноватости, које су се догодиле при уређивању књижнице. Пређашње скупштине су, истина, пожуривале уређење библиотеке, али предузимати тај посао баш сад кад је крејирано место књижничара, и то на неколико месеци пред његов избор па на то уређивање и новце трошити, сасвим је неупутно. Бацамо новац на посао, који би књижничар по дужности учинио, а овамо се зна колике празнине треба попунити у Матичиној књижници. На што та журба? Стручног књижничара је требало сачекати већ и због тога што се

> књижница као што је Матичина не уређује као кака приватна, која може стати у једана стаклен орманчић. Шта би све могао учинити књижничар то се не зна, али му је свакојако требало оставити одрешене руке.[11]

Остојић је, како се види, још једном поновио став да је посао требало поверити зналцу, а таквог је видео у Јовану Радонићу кога је у међувремену Главна скупштина изабрала за архивара, регистратора и библиотекара. Затим је опет указао да одлучивање о уређењу Библиотеке, попуњавању збирке и штампању каталога није припадало Управном одбору него Књижевном одбору, а онда је изложио опаске о ономе што је узнемирило српску јавност а убрзо и Матицу.

> Од свих предмета који су преда мном најважнији је штампани „Списак" и по користи коју би могао чинити књижевнику и по трошку који је издат на њ. Прва груба грешка овога Списка је то што су књиге на нашем језику штампане латиницом уврштене у одељак: „Хрватске књиге". Тако су доспели међу хрватске књижевнике не само католички писци из Бачке, Славоније, Босне и Дубровника него и познати православни књижевници, којих су дела у новије време штампана латинским писмом. Хрватски су писци по овоме Списку и Бешевић, и Живко Гојковић, и Симо Матавуљ, и Конст. Николајевић, и Стојан Новаковић, и владика црногорски Петар II., и Данило Станковић, и Ђорђе Стратимировић, и др. Војислав Суботић и Јован Сундечић, и др. Лаза Томановић и други. Ја нећу овде да појачавам онај узвик огорчења који се чуо у српској штампи, што се у данашња критична времена са овог високог књижевног и културног форума одричемо – не пита се да ли из непажње или из незнања – своје славе; нећу да рефлектујем о томе шта ће због тога остали словенски и страни свет мислити о научној солидности наше Матице, да се код нас овако што може не само саставити него и штампати, не само штампати него и у јавност пустити; све то нећу, него ћу прећи на ствар те ћу предложити шта нам сад треба чинити.[12]

Подсетивши да штампани каталог може користити књижевницима, Тихомир Остојић је показао да следи замисао Јована Суботића који је засновао библиографски рад и попуњавање Матичине Библиотеке књигама од значаја за проучавање националне књижевности и културе. То га је, без сумње, подстакло да укаже како је суштински неодржива подела на српске и хрватске књиге у *Списку* Стевана Милованова. Док је Грчић био склон да објасни да је та подела формално заснована на писму којим је књига штампана, његов ђак је посредно показао да се она противи принципу по којем је литерарно стваралаштво утемељено на традицији књижевног језика и по томе и језички и национално препознатљиво а различито од

---

[11] Исто, стр. 64.

[12] Исто, стр. 64-65.

стваралаштва других народа. Остојић је свакако имао у виду Књижевни договор потписан у Бечу 1850. године, када су се српски и хрватски језикословци и књижевници определили да књижевни језик народа све три вероисповести буде народни језик који је поникао и развио се на српском етничком простору и тако превазишли регионална дијалекатска и верска обележја књижевности у западним крајевима. Вођен таквим поимањем литературе и књижевног језика, одбацивши уплитање политичких и верских подела преобликованих у национална обележја, он је био наклоњен радикалном решењу: „Када бисмо хтели погрешку сасвим поправити, морали бисмо цео списак просто уништити. Тако се ради са делима која имају овако крупну грешку а поред ње још много других малих и великих."[13]

Ипак, знајући да је штампање новог каталога скупо, Остојић се приклонио решењу да се поново одштампају и замене само два листа, да би се унео нов наслов одељка – „Књиге на српском или хрватском језику, штампане латиницом".

Добро обавештени члан Књижевног одбора био је веома аналитичан у даљој критици штампаног каталога Матичине Библиотеке и при том је показао да познаје улогу и значај библиотекарског и библиографског рада за националну културу: „Каталог књига Матице српске, најстаријег књижевног друштва на словенском југу, треба, управо, да је библијографија српских књига, ако ништа друго, дајбуди књига последњи два века." Стога не изненађује што је *Списак* Стевана Милованова критиковао и као познавалац методологије библиографског описивања публикација.

> У предговору Списка се вели: „Натпис и старијих књига српских наведен је садањим правописом". Ова је напомена довољна да се може судити, с каким библијографским делом имамо посла. У Списку књига се не сме баш ни мало мењати, иначе је идентичност књиге у сумњи, а таки Списак се за научне сврхе не може употребити.[14]

Остојић је, даље, са методолошког становишта критиковао недоследност у навођењу података која се огледала у исписивању непотпуних и нетачних наслова а и у њиховом скраћивању. Посебно је обратио пажњу на погрешке у описивању рукописа, показавши да су они забележени штуро, често са најопштијим назнакама садржаја. Уверен да „тачност, јасност и поуздано упућивање треба да су врлина

---

[13] Исто, стр. 65.

[14] Исто, стр. 66.

овакога каталога", он сам је тежио да његови судови буду поуздани па је описе у њему упоређивао са онима у *Српској библиографији за новију књижевност* Стојана Новаковића и тако документовано указао на озбиљна огрешења Стевана Милованова. Тај одељак извештаја заокружио је замерком која се односи на распоред књига по језицима, закључивши:

> Највише бих допустио поделу на двоје: I. књижевност српска и хрватска. II. страна књижевност и у та два оквира треба поређати писце по азбучном реду. Али би и од овога за наше прилике био инструктивнији и кориснији Списак по струкама. Не може се примити правдање у предговору нашега списка, да се списак по струкама није могао штампати, што су књиге Матичине врло различите.[15]

Очито, Тихомир Остојић је и ту био подстакнут занимањем за књиге којим се одликује истраживач окренут разним областима националне културе. Тиме се може објаснити и његов завршни суд који се не тиче толико штампаног каталога колико Матичине Библиотеке у том раздобљу њеног развоја.

> Напослетку, ако ћемо рећи по души, сада још не беше време да се штампа каталог ма он био савршено израђен. Нити су наши књижевници навалили на Матичину књижницу, нити је она удешена за употребу у садашњем крњем стању. Списак под A.) јасно илуструје колико је она запуштена. У њој на пр. нема ни једне књиге Вука Врчевића. Нема чак ни књига које је Матица наградила као на пр. Глишићеве „Подвале", Илићева „Краља Вукашина". Што има периодичних издања све је скоро непотпуно и недостатно. Није чак ни лист „Матица" потпун![16]

Пошто је тако изричито неповољно оценио штампани каталог Стевана Милованова, критичар Остојић се осврнуо на *Списак дела у библиотеци Матице Српске, која треба попунити*, на *Списак књига, које би требало набавити за библиотеку Матице Српске* и на *Списак књига које су биле у библиотеци Матице Српске а сад их нема.*

Најпре је скренуо пажњу на наведени трећи списак. Уз опаску да су нестала и таква дела која се више не могу набавити – Милаковића и Симе Милутиновића *Историја Црне Горе*, Добровскога *Слованка*, Мицкјевича *Предавања о словенским књижевностима* и друга – , нагласио је да су књиге „имање Матичино, које се не сме упропастити" и предложио да се наслови са тог пописа „још једном

---

15 Исто, стр. 67.

16 Исто, стр. 68.

потраже и да се нађе начин да се до њих дође; а прве будуће седнице да г. књижничар или г. секретар да нас извести о успеху тражења па тек онда да се овај списак расправи".

У осврту на попис дела која треба попунити прво је изразио сумњу у то да је реч о празнинама у колекцијама насталим услед непотпуне набавке и као примере да су многи од тих наслова већ били у Библиотеци и касније нестали навео је непотпуна годишта *Гласника Српске Краљевске академије* и *Годишњице Николе Чупића,* за која је веровао да су своједобно набављена али нису сачувана. Исто тако, указао је на непотпуно дате податке у том *Списку* и закључио да он мора бити тачнији, јаснији и потпунији. И овог пута такву оцену није темељио само на основаним претпоставкама већ и на поређењу са библиографским изворима.

Тихомир Остојић је савесно прегледао спискове дела која треба допунити и дела која би ваљало поново набавити. Означене наслове поредио је са одговарајућим јединицама у *Српској библиографији за новију књижевност* и констатовао да је Новаковић у појединим белешкама уз опис навео да је дело видео у Матичиној Библиотеци. Навео је, поименце, и друге такве примере позивајући се на податке објављене у *Летопису Матице српске,* те закључио да нови библиотекар прво треба да утврди како стоји ствар са означеним делима (то јест да види да ли су и она изгубљена), па тек онда да се приступи њиховој набавци.

На крају, Остојић се критички осврнуо на *Списак књига, које би требало набавити за библиотеку Матице Српске,* не пропустивши да истакне како је Управни одбор неправилно поступио када је Књижевном одбору предложио које књиге треба набавити за Библиотеку. Једино у том делу извештаја непосредно је критиковао поступак Стевана Милованова, али ни ту није поменуо име уваженог Матичиног члана.

> Он је узео преда се најновији Каталог српских књига књижарнице Мите Стајића, па је по свом „густу" узимао. Да се тако, на дохват не попуњују књижнице, лако ће свако увидети. Састављач није имао пред собом ни потребе наше књижнице, није узео на око целу српску књижевност, него се ограничио на Стајићев трговачки каталог, па је и из њега изоставио многу важну књигу (спомињем као пример Даничићеву „Синтаксу") а узео многе непотребне и сувишне као што су отисци из Гласника, Годишњице, Дела итд.[17]

---

[17] Исто, стр. 69-70.

На овако утемељену негативну оцену надовезао је предлог да се тај списак одбије.

Погледи и оцене што их је Тихомир Остојић изнео у свом извештају показују да је он добро познавао значај библиотека за научни рад те да је, у складу с тим, критиковао уређење и предлоге за попуњавање Матичине Библиотеке. То потврђују и његови коначно уобличени предлози. Пре свега, определио се за решење да се у каталогу замене само два листа и да се у његовом шестом одељку стави наслов „Књиге на српском или хрватском језику штампане латиницом". Затим, инсистирао је на томе да секретар и библиотекар прегледају попис књига које су нестале па их треба поново набавити а исто тако да поступе и са списком колекција и часописа и новина у којима недостају поједина дела, годишта или бројеви. Посебно, предложио је да се попис дела која треба набавити за Библиотеку одбије „као нестручно израђен и недостатачан". Њему је, очигледно, било стало до тога да Матичина Библиотека буде стручно уређена и да се тај посао повери већ изабраном библиотекару, па је то уобличио у предлог „да се нови књижничар упути да књижницу проучи, да тачно констатује њено садашње стање, да је уреди по својем увиђењу, да изради нацрт како би требало да се према нашим потребама попуњује, да би могла добити одређену физиогномију и да о том што пре поднесе извештај и учини предлоге".

Остојић је извештај завршио онако како га је почео – констатацијом да уређење Библиотеке није било у надлежности Управног одбора те је затражио „да се, најзад, изрази Управном одбору жаљење што је без знања Књ. Одбора и предухитреним уређењем књижнице и штампањем Списка учинио Матици и непотребна трошка и неприлике, кад би то књижничар и онако по дужности урадио, и боље".

Судећи по томе како је утемељио своје критичке судове, Тихомир Остојић је имао јасну визију библиотеке која помаже делатност посленика националне културе, онако како је то још 1869. године замишљао Јован Суботић, када је предложио да се Текелијина библиотека пренесе у Нови Сад и заједно са Матичином прогласи јавном библиотеком. Да је такво Остојићево мишљење уважавано потврђују одлуке које је Књижевни одбор донео пошто је размотрио извештаје својих чланова о уређењу Библиотеке, штампаном каталогу и предлозима за попуњавање збирке. Истина, први његов предлог, да се одштампају два нова листа и стави наслов којим

ће се обухватити српске и хрватске књиге, није био прихваћен. Уместо тога предложено је Управном одбору да се читаво издање штампаног каталога уништи, „пошто се Књижевни Одбор уверио, да се не може исправити". Али то, разуме се, није учињено дословно, у физичком смислу, него је закључено да се примерци каталога са белешком „Уништен" могу давати на коришћење заинтересованим читаоцима. Предлог Тихомира Остојића да се изрази жаљење Управном одбору што је без знања Књижевног одбора наложио да се уреди Библиотека и штампа каталог књига и рукописа, и сви други, који су се тицали провере спискова, комплетирања збирке, набавке нових књига и будућег уређења Библиотеке, прихваћени су онако како их је он означио.

Чланови Књижевног одбора су са израженом захвалношћу прихватили извештаје Јована Грчића и Тихомира Остојића, јер су, очито, и сами били истог мишљења као и они који су их акрибично саставили.

Потоње вести о Матичиној Библиотеци сведоче да су одлуке које је подстакао културни посленик Остојић покренуле осмишљен рад на уређењу збирке књига, часописа, новина и рукописа Књижевног друштва. Следеће године, уочи Главне скупштине, архивар и библиотекар Јован Радонић је Управном одбору саопштио план уређења Матичине архиве, али је предочио да тај посао не може радити један човек „који уједно ради и на основној реформи Матичине библиотеке". На то је додао: „Слободан сам с тога предложити Славном Управном Одбору, да уређење архиве за сада оставимо на страну, док се не уреди библијотека, чије је уређење пре́че и потребније од уређења архиве".[18] Тако је критички извештај Тихомира Остојића означио почетак раздобља делатности Матичине Библиотеке које својим преданим радом обележио заслужни Јован Радонић.

4.

Када је на позив Књижевног одбора написао оцену штампаног каталога и предлога за попуњавање Матичине Библиотеке, насталих трудом али не и умешношћу Стевана Милованова, Тихомир Остојић је заједно са Милутином Јакшићем, Јованом Радонићем и Станојем

---

[18] *Извешта̄ј о раду одбора Ма̄тице срп̄ске у го̄д. 1899-1900.* У: Рад и именик Матице српске 1900, I. додатак, Нови Сад, 1900, стр. 36.

Станојевићем у часопису *Покрет* већ био указао на то да су реформе делатности Матице српске више него неопходне. Заједно са њима он је, потом, Књижевном одбору и Књижевном одељењу предложио реформу Матичине јавне делатности наглашавајући значај *Летописа* за националну културу и истичући улогу едиције *Књиге за народ* у просвећивању српског национа. Он сам је у првој деценији 20. столећа приредио неколико издања књига и календара у тој најстаријој Матичиној колекцији. О Библиотеци, у којој је до 1905. године предано и успешно радио његов пријатељ Јован Радонић, није писао, али је пажљиво пратио њен рад. О томе сведочи аналитички писан чланак *Новосадске библиотеке*, са поднасловом *Прилог народном просвећивању*, који је објавио у *Трговачким новинама* 1909. године, а следеће године и као посебну књижицу.

У том осврту на библиотеке у Новом Саду Тихомир Остојић је показао да није само помно бележио појаву нових српских публикација (што се иначе види из библиографије његових списа), него се занимао и за културну и просветну мисију књиге. Ваљано обавештен о значају јавних библиотека у остваривању те мисије, он је саопштио темељну поставку свога рада:

> Добро уређене, лако приступачне библиотеке сматрају се данас као просветни институти првог реда. Због тога просвећени народи и државе данас исту тако бригу поклањају јавним библиотекама као и школама. Свом силом се настоји око тога, да се сагради удобне, згодне и светле просторије за читање, тражење књига добрим списковима и каталозима, да постављањем стручних и образованих библиотекара читаоци дођу до услужних и учених саветника који ће их упутити шта да читају и где да нађу оно о чему желе читати, и да се нађу стални извори из којих ће се библиотеке издржавати и добрим књигама попуњавати.[19]

Пошавши од тих општих премиса библиотечке делатности и од констатације да се развој библиотекарства, који назива књижничким покретом, у Новом Саду „веома мало осетио", Остојић је описао стање пет новосадских библиотека – прво Матичине, па Српске православне гимназије, Епархије бачке, Више девојачке школе и, на крају, Српске основне средишње школе. И у опису стања, и у представљању своје концепције њиховог развоја, највише пажње је посветио Библиотеци Матице српске.

> Ово је највећа новосадска библиотека, можда највећа и у овостраном Српству. По инвентару има сад, кад се ово пише, 11.963 дела или око 37.000

---

[19] Тихомир Остојић: *Новосадске библиотеке*, Нови Сад, 1910, стр. 3-4.

свезака. Пре кратког времена је купљен један део библиотеке проф. А. Сандића а добивен један део књига пок. д-ра Ђ. Натошевића, свега око 5-600 дела или око 1.000 свезака. Према томе има у Српској Матици око 38.000 свезака књига. У ову библиотеку су доспеле које купом које поклоном приватне књижнице или један део књига: Саве Текелије, владике Платона Атанацковића, д-ра Ђ. Мијатовића, обрстера Исе Давидовца, проф. Владана Арсенијевића, генерала А. Ђукића, Василија Васиљевића, трговца из Земуна, и већ напред поменуте двојице. Матичина библиотека има у главном научан карактер. Најбоље су заступљене ове струке: српска књижевност, историја, филологија, фолклор. Од кад је постављен нарочит библиотекар, она се редовно попуњује и каталогизује. Последњих година се ишло нарочито за тим, да се попуни српска књижевност XVIII и прве половине XIX века, особито новине. У том настојању се доста и успело. Има доста штампаних србуља и рукописа, па чак и на пергаменту.[20]

Пошто је сажето и егзактно представио збирку и делатност Библиотеке Матице српске, акрибични Остојић је на исти начин саопштио податке и о четири друге библиотеке за које је рекао да, као и Матичина, „имају мање или више јаван карактер" и закључио да пет новосадских библиотека имају заједно 71.758 свезака што „није мален број".

Потом је размотрио како се читаоци користе тим „великим културним благом".

Прво је утврдио, на основу библиотекаревог извештаја у *Раду и именику Матице српске* за 1908. годину, да је Матичина Библиотека имала највише посетилаца – 1.662, те да су 382 читаоца позајмила 678 дела или 1.283 свеске. И поред запажања да је број посетилаца много већи од броја корисника, констатовао је да број читалаца расте и да се размишља о проглашавању Матичине књижнице јавном библиотеком, али да сметњу томе чине недостатак потребних просторија за читаоницу а и потребног персонала.

Остојић није дао ни појединачне ни сумарне податке о коришћењу збирки других новосадских библиотека већ је само навео да су оне мање употребљаване, уз констатацију: „Употребљавају их колегије и ученици. Епархијску библиотеку не употребљава скоро нико".[21]

Презентовани преглед стања и коришћења пребројаних библиотечких збирки послужио је аутору за утемељење концепције развоја јавних библиотека у Новом Саду. Он се прво упитао одговара ли

---

[20] Исто, стр. 6-7.

[21] Исто, стр. 10.

број читалаца величини библиотека и броју књига а и величини капитала који се сваке године улаже у те библиотеке и одговарајући на то питање нагласио: *„Мерећи мерилима напредних градова и просвећених народа, овај однос не може задовољити."* Мало потом истакао је основну замисао своје концепције и указао на циљ којем ваља тежити: *„И наше библиотеке треба отворити, треба у њих пустити светлост и свеж ваздух, треба растерати мољце и пустити или, ако не иде друкчије, довести, домамити, довући живе људе у њих.* Сврха треба да нам буде: да свака књига доспе у што више руку".[22]

Настављајући излагање у реторичко-дијалошкој форми, Остојић се супротставља мишљењу да „нашем свету не требају књиге", указује на услове које треба испунити да би јавне библиотеке могле деловати у складу са културном мисијом књиге и предочава могућности које пружа Матица српска за то:

> Не може се рећи, да наше библиотеке нису отворене, али се не може рећи ни то да јесу. Да се може *лако* доћи до књиге и *згодно* читати, треба извесних погодности и уредаба. Тих погодности и уредаба у нас нема, и стога се публика туђи од наших библиотека. Удесите све што је од потребе, удесите онако како су јавне књижнице и читаонице удешене на Западу и у Америци, пак ћете видети, хоће ли доћи публика.[23]

Остојићева визија новосадског библиотекарства, по узору на развијене јавне библиотеке у великим земљама, није подразумевала само обезбеђивање потребних просторија, каталога и библиотекара него и повезивање делатности пет библиотека, после испуњених основних услова:

> Кад то буде готово, онда се може мислити на даље усавршавање јавне употребе књиге. Свих наших пет библиотека могу ступити у кооперацију. Ово што ћемо овде рећи није наша оригинална идеја. Све се то на Западу већ искушало и показало као изводљиво, и врло корисно за народну просвету.[24]

Добар познавалац прилика у Матици српској и потреба истраживача, Тихомир Остојић је замисао о сарадњи пет новосадских библиотека умногоме засновао на сазнању да се Библиотека Матице српске развила у научну библиотеку у којој се публикације користе унутар њених просторија, у читаоници. Поимајући је као средишњу и

---

[22] Исто, стр. 10-11.

[23] Исто, стр. 11-12.

[24] Исто, стр. 12-13.

научну библиотеку, подразумевао је да она треба да обједини и рационализује поред читања и друге видове делатности од значаја за коришћење и читаоце.

> Заједнички каталог свих наших библиотека било би важно помоћно средство за нашу просвету и књижевност. Оваки каталог се препоручује и због штедње; дела која се понављају у више библиотека – а то ће се чешће догађати – штампала би се сада само једанпут. А преглед свега што има у новосадским библиотекама ванредно би се олакшао оваким каталогом.[25]

Тихомир Остојић је тезу о обједињеној делатности новосадских јавних библиотека засновао на искуству које је стекао док је истраживао и проучавао податке о животу и раду Доситеја Обрадовића. Отуда његова концепција новосадског библиотекарства нема исходиште само у стручној библиотекарској литератури и у публицистици него и у властитом искуству истраживача и научника. Међутим, он је ускоро тезу о Библиотеци Матице српске као средишњој јавној библиотеци у граду Новом Саду заменио концепцијом националне библиотеке Срба у Угарској.

5.

Године 1911, у раздобљу када је угарска власт припремала укидање црквено-школске аутономије Срба, што је борбу за културну самосвојност српског народа учинило још значајнијом, пензионисани професор Тихомир Остојић је изабран за секретара Матице српске и на тој одговорној дужности усредсредио се на оживотворење реформи предложених још 1899. године и на остваривање програмских садржаја усвојених 1900. године.

Окренут тада означеним циљевима – развијању научног рада, издавању *Летописа* као књижевно-научног часописа намењеног образованијој читалачкој публици, објављивању едиције *Књиге за народ* намењене просвећивању најширих слојева народа и серије *Књиге Матице српске* намењене популарисању књижевности и научне литературе – нови секретар се заложио за већу јавност рада и потпуније обавештавање чланова о делатности Књижевног друштва. У свом првом обраћању Књижевном одбору он је предложио промене у издавању и уређивању *Рада и именика Матице српске* и, између осталог, предвидео у њему одељак са насловом Библиотека Матице српске. Први објављени текст у том одељку, 1912. године,

---

[25] Исто, стр. 13-14.

била је *Молба* упућена родољубивим Србима да помогну Библиотеци Матице српске дарујући јој старе српске књиге, рукописе, часописе, новине и друге писане документе. У том тексту, који је у *Раду и именику* објављен непотписан, а исте године се појавио у *Трговачким новинама* са потписом секретара Тихомира Остојића и библиотекара Војина Срећанова, препознаје се настојање да се Библиотека Матице српске развије у научну институцију која ће остваривати националне задатке на подручју Карловачке митрополије, а она је тада највећим својим делом захватала северне пределе српског етничког простора.

Исто културно и национално опредељење Остојић је саопштио у прилогу под насловом *Апел на писце, издаваче и уреднике* који је објављен у *Раду и именику* уз поменуту *Молбу*.

Поглед на Библиотеку Матице српске у *Молби* и стилске одлике тог текста откривају да је његов аутор Тихомир Остојић.

> За последњих десетак година, откад Матица има нарочитог библиотекара (од год. 1899), Библиотека се знатно попунила старим новинама и књигама. Али се ипак не можемо похвалити да је сад већ све попуњено и комплетно, шта више морамо признати да има још много јако осетних празнина. Годишњи буџет Матичин за попуњавање Библиотеке није толики да би се Библиотека могла идеално попунити, онако како би захтевало достојанство нашега народа и потреба наше културе.[26]

Похвала библиотекару упућена како Јовану Радонићу тако и Војину Срећанову, те идеја да се у Библиотеци Матице српске саберу старе књиге и савремена издања, потичу без икакве сумње од Матичиног секретара Остојића, који је претходних година, уређујући *Књиге за народ*, настојао да делатност Књижевног друштва добије карактер националног просветног и културног програма. Одељак у којем је реч о судбини старих књига у приватном власништву још више упућује на закључак да тај текст написао Остојић.

> Познато је да по многим нашим кућама, особито онима где је било неколико колена школованих људи, нарочито свештеника, има старих новина и књига. Таке старе књиге и новине данас нико не чита ради забаве. Међутим стижу нове књиге, орманови постају све тешњи, најзад старије књиге морају да уступе место новијима и склањају се негде у комору или дижу на таван, где постају плен мишева, мољаца и прашине. Многе породице су у правој неприлици, на знају шта да раде с овим старудијама, дају их деци да се играју...[27]

---

[26] *Молба*. У: Рад и именик Матице српске, Нови Сад, 1912, св. 1, стр. 38.

[27] Исто, стр. 39.

Тај натуралистички сликовит опис у неким појединостима се подудара са оним цитираним одељком чланка о новосадским библиотекама у којем је описан учмали библиотечки амбијент. Поред тога, он садржи и извесне аутобиографске црте, будући да је Остојић у кући свога тетка, свештеника Аксентија Белеслијина, и у кући свога деде, свештеника Стефана Фиређаског, још као дечак проналазио и читао старе српске књиге.

И одељци у којима је објашњен значај рукописних и штампаних старина за науку и културу несумњиво потичу из пера Тихомира Остојића, истраживача и познаваоца тих националних вредности.

> Овим се обраћамо свима онима који имају старих књига и новина с молбом, да их поклоне Матичиној Библиотеци. Ту ће оне бити сачуване за сва времена, биће приступачне сваком нашем човеку или странцу који жели да их проучава. Од старих новина примамо и поједине бројеве, а они нам вреде, јер њима можемо попунити непотпуне примерке.
>
> Исто тако радо ће примити Матичина Библиотека, старе рукописе, песмарице, писма, документе, дипломе, протоколе и сваковрсне акте, па и печате, жигове и слично. Оваке старине данас за приватна човека немају вредности; прибране на једно место, могу оне корисно послужити науци, и стајаће на углед садашњем нараштају.[28]

Још више него позив Србима да поклоне вредне писане и штампане споменике националне културе, Остојићеву концепцију Библиотеке Матице српске презентује *Апел на писце, издаваче, и уреднике,* који почиње ставом да она, Матичина Библиотека, треба да постане делатна национална институција.

> Ако ми Срби у Карловачкој Митрополији хоћемо да смо нација, са свима знацима и атрибутима једне нације, морамо имати и своју националну културу. Али се култура не може израдити и развити без нарочитих културних радионица. Једна така радионица треба да буде и Библиотека Матице Српске.[29]

Извештаји о делатности Библиотеке Матице српске, објављивани у *Раду и именику* почев од 1912. године, показују да је Матичина збирка рукописа, књига, часописа и новина, доиста израстала у националну библиотеку, мада више захваљујући публикацијама које је Књижевно друштво добијало „на приказ и у замену" него куповином и поклонима. Ипак, међу дарованим књигама Библиотека је добила изузетно вредне старине националне културе – *Октоих* Божидара

---

[28] Исто, стр. 39.

[29] *Апел на писце, издаваче и уреднишшва*. У: Рад и именик Матице српске, Нови Сад, 1912, св. 1, стр. 40.

Вуковића из 1539. године, *Зборник* Вићенца Вуковића из 1547. године, *Еванђелистар* јеромонаха Мардарија штампан у Мркшиној цркви 1587. године, а обогаћена је и другим вредним књигама из истог раздобља.

У јесен 1912. Главна скупштина је разматрала два саопштења о Библиотеци. Прво је било садржано у *Извештају о раду Књижевног Одељења и Одбора Матице српске у год. 1911/12* а друго је поднео библиотекар Војин Срећанов.

У *Извештају о раду Књижевног Одељења и Одбора*, који су потписали секретар Друштва Тихомир Остојић и потпредседник Књижевног одељења Радивоје Врховац, Матичиној Библиотеци је посвећено посебно поглавље и у њему су презентовани Остојићеви ставови о тој грани Матичине делатности и предочени услови што их је ваљало испунити да би Библиотека постала национална институција.

> Због својега скромног буџета, због тескобе својих просторија, због недостатка потребног персонала она не може да постане оно што би по свом положају и по потреби наше културе требала да постане. Годишњи буџет наше библиотеке се безусловно мора повисити. Желети би било да се нађе родољуба који би дали веће своте на попуњење, уређење и послугу библиотеке. Али може и наша публика много учинити поклањањем старих листова и књига. Издавачи савремених листова и књига би учинили велику услугу нашој просвети, кад би своја издања поклонили Матици. Треба да се уведе леп обичај да сваки издавач, уредник и писац сматра за дужност да пошље по један примерак својега издања (Pflichtexemplar) српској централној библиотеци.[30]

И овом приликом Остојић је прагматично промовисао тезу о неопходној потреби за средишњом јавном библиотеком са јасним обележјима националне институције, која своје збирке попуњава систематски, не само разменом и поклонима него и куповином и, посебно, обавезним примерком, али не принудом државе већ из осећања дужности издавача, уредника и писаца према српској култури.

Мада се усредсредио на егзактне податке, библиотекар Војин Срећанов је свој извештај о Библиотеци темељио на истој концепцији. „Свакојако је у интересу српске просвете да се олакша позајмљивање књига, а и да се створи што више места у Библиотеци. Разуме се, да би се, ако похођење буде веће, морала и послуга Библиотеке

---

30 *Извештај о раду Књижевног Одељења и Одбора Матице српске у год. 1911/12.* У: Рад и именик Матице српске, Нови Сад, 1912, св. 5. стр. 148.

умножити" – бележи чиновничким језиком Матичин библиотекар, а извештај закључује у складу са поставком да Библиотека Матице српске треба да унапреди свој рад, да би могла да делује као национална институција: „Прилике захтевају да се наша Библиотека модерно уреди, ако желимо да она постане завод за друштвено просвећивање."

На истом заседању чланови Матице српске су одлучили „да се са ове Скупштине упути позив на народ ради поклањања књижевних и других старина Матичиној библиотеци" и, такође, „да из ове Скупштине упути апел на сва лица и заводе који издају новине и књиге, да Матичиној Библиотеци шаљу бесплатно по један примерак новина и књига".

Оба документа објављена су у првој свесци *Рада и именика* 1913. године, са потписима председника Матице српске Гедеона Дунђерског и првог секретара Тихомира Остојића.

У првом, који је понео наслов *Позив да се старе књиге, новине, брошире, рукописи, у опће старине, поклањају Библиотеци Матице српске,* одмах на почетку истакнуто је опредељење да се Матичина Библиотека развије у националну институцију:

> Библиотека Матице Српске треба да постане централни завод за наше крајеве. Она треба да се мало по мало развије у јавну народну библиотеку и да се тако умножи и уреди, да може подмиривати и све захтеве широке читалачке публике која тражи знање и просвећење из књига, и све потребе наше домаће науке. Она има близу 40.000 свезака књига и јест наша највећа библиотека у овим крајевима, али у њој има веома много празнина.
>
> Управа Матице Српске и њене Библиотеке иде систематски и енергично за тим да се у овој библиотеци прикупи све што се тиче Срба у Карловачкој Митрополији, њиног живота, историје, културе, књижевности, уметности...[31]

Остали одељци су исти, сем извесних детаља, као у тексту *Молбе* објављеном претходне године. *Позив* се завршава апелом упућеним свим културним Србима да помогну Матичиној Библиотеци и опаском да се на онај први апел „одазвао леп број родољубаца, те је наше хранилиште књига и старина обогаћено предметима велике вредности". Јавно им, на крају, захваливши, Главна скупштина је препоручила „њихов пример свима за углед".

Други документ, који је добио наслов *Молба уредницима, власницима листова и издавачима књига да Матичиној Библиотеци*

---

[31] *Позив.* У: Рад и именик Матице српске, Нови Сад, 1913, св. 1, стр. 27.

шаљу сваки лисш и кньигу на дар, умногоме се разликује од од *Апела* обнародованог 1912. године. Овог пута позив није био упућен писцима, али је био послат не само издавачима него и књижарима и штампарима. Његова порука тим посленицима штампане речи је подробније образложена а национални значај Библиотеке је више наглашен него у претходном документу.

После констатација да су средства из Матичиног буџета намењена Библиотеци недовољна, да су публикације већином неуко-ричене те су незаштићене од оштећења током читања, да у читаоници има места тек за десет читалаца и да све послове ради само један библиотекар, скренута је пажња на потребу да се збирка систематски попуњава како старим књигама тако и савременим издањима. Посебно, указано је на културну и научну намену коју треба да има Матичина збирка: „Оно што се тиче Срба у Карловачкој Митрополији треба да се прибере у Матичиној Библиотеци, да би стајало на услузи нашим етнолозима, историцима, политичарима, новинарима и сваковрсним автономним чиновницима." А прави смисао ове поруке исказан је у закључку:

> По закону свака нова књига, лист или брошира мора се послати главној земаљској књижници; мора се п о д у ж н о с т и послати (отуда се таки примерци немачки зову Pflichtexemplare). Матичина Библиотека нема власти да нареди шиљање таких примерака. Али наша средишња библиотека рачуна на к у л т у р н у с в е с т и р о д о љ у б љ е.[32]

Разборити Тихомир Остојић, уверени смо да је он уобличио оба позива, из неколиких разлога је нагласио да Библиотека Матице српске треба да постане национална културна и научна институција на подручју Карловачке митрополије. У границама те архидијецезе простирала се српска црквено-школска аутономија и захваљујући њој је сачуван национални идентитет нашега народа у Угарској. Сама угарска власт је сматрала да народна црквено-школска аутономија има и политичко обележје. Стога је Остојић закључио да на тој баштини треба развити културно-просветну и научну делатност ради очувања националне самосвојности Срба у Двојној монархији. Посебно, он је знао да сумњичава власт будно прати рад Матице српске, спремна да јој забрани деловање, попут Уједињеној омладини српској, ако би своју делатност институционално проширила и на Србе у Краљевини Србији.

---

[32] *Молба*. У: Рад и именик Матице српске, Нови Сад, 1913, св. 1, стр. 31.

Позив који је Главна скупштина упутила уредницима, власницима и издавачима имао је добар одзив. У првој свесци *Рада и именика* у 1913. години забележено је да ће Библиотека Матице српске примати новосадске листове *Браник, Трговачке новине, Женски свет* и друге српске листове, који су излазили у Сремским Карловцима, Сремској Митровици, Сомбору, Панчеву и Загребу, дакле на подручју Карловачке митрополије. У следећем броју *Рада и именика* чланови Матице српске су обавештени да ће и уредништва српских али и других листова и часописа из Земуна, Загреба и Сарајева такође бесплатно слати своје наслове Библиотеци. Изузев сарајевских, ти наслови су излазили на подручју Карловачке митрополије. Уочљиво је да међу дарованим насловима нема часописа и листова који су излазили у Краљевини Србији; они су, као и књиге београдских издавача, долазили у Библиотеку разменом, а у извештајима у *Раду и именику* уврштавани су међу књиге послане на приказ и у размену.

И на следећој Главној скупштини Матичини чланови су имали пред собом, у посебном одељку *Извештаја о раду Књижевног одељења и његова одбора у год. 1912/1913*, преглед стања и потреба Библиотеке Матице српске, који се надовезао на претходни извештај тих тела и на оно што је било забележено у позивима родољубивим Србима да дарују Библиотеци старе и савремене књиге, часописе и новине. У тексту, који су и овог пута потписали Тихомир Остојић и Радивоје Врховац, поновљено је опредељење „да Матичина Библиотека постане централни завод своје врсте за наше крајеве" и исказана је намера подносилаца извештаја да обрате „нарочиту пажњу Гл. Скупштине на ову Матичину, досад запуштену установу":

> Лањске године смо истакнули њене недостатке. Ти су недостатци: (1) мален буџет, који не допушта да се библиотека систематски попуњава. (2) тескобне просторије, које не дају да се библиотека развија и да се у њој може бавити већи број читалаца (највише се сад може сместити 20 столица). (3) недовољна послуга библиотеке (сад ради сам библиотекар све: и каталогизује, и набавља књиге, и води кореспонденцију, и издаје читаоцима књиге, и смешта књиге у полице), која исто толико, као и мале просторије, смета развитку библиотеке.[33]

Потом су Матичини чланови извештени о томе како су и у таквим околностима пронађене могућности да се побољша рад са читаоцима: у читаоници се нашло места „за ручне књиге (речнике,

---

[33] *Извештај о раду Књижевног Одељења и његова одбора у год. 1912/1913.* У: Рад и именик Матице српске, Нови Сад, 1913, св. 5, стр. 159.

шематизме, компендије, енциклопедије и. т. д.) и за журнале, које сад читачи у просторијама Библиотеке могу слободно скидати и употребљавати". А посебно је истакнуто:

> На позив који је из лањске Гл. Ск. упућен на издаваче и уреднике листова, ради бесплатног шиљања новина и листова Матичиној Библиотеци, и на публику, ради поклањања старих књига, рукописа, брошира, листова и листића, одазвали су се многи родољуби и помагачи српске просвете. Њихова имена су објављена у *Раду и Именику*. Али сматрамо за дужност да им и на овом месту најтоплије захвалимо.[34]

И месечни извештаји о делатности Библиотеке Матице српске, објављивани у *Раду и именику*, потврђују уочљиво запажање да је иницијатива Тихомира Остојића уродила плодом. Библиографски подаци у њима показују да је Библиотека систематски попуњавана куповином и разменом, али и бесплатним примерцима које су слала уредништва часописа и новина, а и богаћена даровима родољубивих Срба. Статистички подаци садржани у тим извештајима такође упућују на закључак да је она, иако у тешким условима за рад, постепено израстала у научну библиотеку коју су посећивали, да би користили њене публикације, читаоци разних профила – професори, чиновници, грађани, уметници, студенти и ученици гимназије, како их је класификовао библиотекар Војин Срећанов.

6.

Презентовани ток делатности и развоја Библиотеке и уопште рад Матице српске прекинуо је Први светски рат. Национални посленик Тихомир Остојић постао је велики страдалник. Оптужен да је место секретара Матице српске и уредника њених издања користио да би величао Србију, он је поднео оставку на ту дужност како би Књижевно друштво спасао од неприлика, али их сам није могао избећи. Под том оптужбом био је са породицом интерниран најпре у Бају, па у Стони Београд (Секешфехервар, у Мађарској). Тих ратних година живео је без сталних прихода, у великој оскудици, узнемираван од власти, те је још више погоршао своје одранније нарушено здравље. Када се после ослобођења, новембра 1918. године вратио на место Матичиног секретара и обновио своју делатност, увелико је осећао последице ратних недаћа и болести па више није имао радног полета као некада. Ипак, избор за професора тек основаног Фило-

---

[34] Исто, стр. 159.

зофског факултета у Скопљу, у пролеће 1920. године, дао му је нов подстрек за рад.

У претходном раздобљу плодан писац, Остојић је избор за универзитетског професора схватио као одговорно високошколско звање и, не мање, као погодност да се посвети научном раду. Са искуством које је стекао прикупљајући и проучавајући грађу за студије о Доситеју Обрадовићу и Бранку Радичевићу и за друге књижевнокритичке текстове, он је знао да је за успешан наставни и научни рад неопходна збирка старих и савремених књига и часописа. Због тога, већ 27. априла 1920. године, заједно са Николом Радојчићем који је био изабран за универзитетског професора у Љубљани, предлаже Управном одбору Матице српске да се из Матичине Библиотеке издвоје књиге за потребе нових факултета на северозападу и југу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Управном одбору Матице српске

У Књижници Матице српске има велика множина књига-дупликата и трипликата, који се гомилају већ 10-15 година. Ове књиге запремају и онако скучено место Књижнице и стоје тамо без икакве користи и за Матицу и за друге.

Слободни смо поднети Управном одбору предлог и молбу:

(1.) да нареди да се ове књиге опреме и да их г. библиотекар како тако среди;

(2.) да нам допусти да од њих одаберемо оно што сматрамо за потребно за своју личну потребу и за Универзитетске семинаре у Скопљу и Љубљани.

(3.) да одреди за њих цену коју нађе за правилну.[35]

Пославши такав предлог, Тихомир Остојић је посредно потврдио да је Матичину Библиотеку видео као националну, са збирком уникатних примерака, а на другој страни, да је схватио значај семинарских библиотека, водећи рачуна и о својим личним научним амбицијама. Чланови Управног одбора су показали разумевање за потребе семинарских библиотека, али извесно нису делили његово мишљење о карактеру и типу Матичине Библиотеке, па су закључили:

Одлучује се да се могу одмах дати књиге којих има више од три примерка. Три примерка остају Матици, а по један се може дати сваком семинару. А када се поднесе списак дупликата и трипликата, онда ће се на основу списка одлучити.[36]

---

35 *Грађа за историју Библиотеке Матице српске* IV/1, Нови Сад, 1969, стр. 24.

36 Исто, стр. 57.

Публикације за славистички семинар Универзитета у Скопљу одабрао је, уз помоћ Матичиног библиотекара Триве Милитара, доцент тог Универзитета Милан Костић и 25. јула 1920. године поднео *Списак излучених књига из Библиотеке М. С. за Скопски Универзитет.* Књижевни одсек Матице српске је прихватио речени попис 555 наслова и известио о томе Управни одбор, пошто је доцент Костић изјавио „да те књиге и не иду у Библиотеку Матичину него је то сувишак преко дупликата и трипликата", а то је посведочио и библиотекар Трива Милитар.

Средином децембра исте године Управни одбор Матице српске је примио писмо Савета Филозофског факултета у Скопљу у којем он захваљује на томе што је Библиотека Факултета добила на дар повећи број књига „које је донео овамо Г. др Тихомир Остојић". Писмо је у име Савета потписао декан Филозофског факултета Тихомир Остојић.

Судећи по сачуваним изворима, у предлогу искусног културног и научног радника Остојића да Матица српска помогне тек установљеној Библиотеци Филозофског факултета у Скопљу садржан је његов последњи поглед на Матичину Библиотеку. Скрхан болешћу преминуо је 18. октобра 1921. године у Бечу, где је дошао не би ли јој нашао лека. Списи о Библиотеци Матице српске у његовој обимној штампаној заоставштини показују да је он, свестрани културни делатник и добар познавалац библиотечке делатности, смишљено допринео да Матичина збирка књига, рукописа, часописа и новина израсте у српску научну и националну библиотеку.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ И МИЛУТИН И МИЛЕТА ЈАКШИЋ

Милутин Јакшић потиче из чувене породице Јакшића, породице од које су данас најпознатији њени чланови Ђура и Милета Јакшић. Рођен је 1863. у Српској Кларији у Банату, али је неколико година по рођењу прешао да живи у Црњи. Завршио је Српску православну гимназију новосадску, 1883. Становао је код професора Јована Грчића, са Тихомиром Остојићем четири године (од петог до осмог разреда). Након тога завршава студије на Карловачкој богословији која је тада имала ранг факултета. Покушао је и да студира право у Будимпешти, у два наврата, добио је и стипендијско место у Текелијануму.

Почетком 1890. ради као професор-катихета у Новом Саду, а крајем исте године прелази у Карловце за професора исте богословије коју је сам завршио. Предавао је од 1890. па до 1903. историју српске цркве. Након тога се пензионисао и вратио у Српску Црњу, где је остао, са прекидима, до смрти, која га је сустигла 1937.

Био је посланик у Народно-црквеном сабору у Карловцима, 1902, а у Кикинди је 1907. покренуо *Срйски гласс*, лист независних Срба.

Попут Јована Радонића, бавио се изучавањем историје Срба у Угарској. Написао је студије *О Патријарху Арсенију* IV Јовановићу-Шакабенти, 1899. (за коју Коста Милутиновић тврди да је послужила Скерлићу као основа за *Срйску књижевносш у* XVIII веку), *О митрополиту Вићентију Јовановићу,* 1900, *Аграрна реформа мора побе-*

дити, 1920, *О нашим политичким програмима*, 1907, *Рођење генија*, 1923, *Свети апостол Павле*, 1901.

Огледао се и у књижевности: приповетка *Деоба Врлића*, 1888, објављена је у Књигама за народ, бр. 16. Објављивао у *Невену* (као гимназијалац) и *Стражилову* (приповетке *Вељко*, *Мија Бродар*, *На странпутици*, од којих су последње две изашле и као засебне књиге). Превео је и Хофманове приче *Лоанго*, 1881, *Инкино благо*, 1881, *Сирото Савојче*, 1884. Дуго година је сарађивао у *Летопису*, био је члан Књижевног одбора и почасни члан Матице српске.

Милутин Јакшић се два пута програмским чланцима укључио у непосредне токове развоја Библиотеке Матице српске. Као члан Књижевног одељења Матице српске од 1894. године заједно са Тихомирем Остојићем, Јованом Радонићем и Станојем Станојевићем залагао се за покретање низа акција у Матици које би довеле до њеног даљег напретка.

Током раздобља изразите кризе у раду Матице српске од 1880. до 1900, које Живан Милисавац назива „периодом назадовања", карактеристичан је повећан број задужбина и легата од којих ће легат Петра Коњевића, намењен издавању популарних дела за шире слојеве становништва, одиграти значајну улогу. Формиран је одбор, на челу са Ђорђем Натошевићем, да осмисли програм рада и прва књига из едиције *Књиге за народ* појавила се 1885. Реформисти су поред *Летописа* и Библиотеке посебну пажњу обратили управо на ову едицију са којом ће потпун успех постићи тек пред Први светски рат.

Брига о Библиотеци није била систематична и планска. Скупштина Матичина је 24. септембра 1892. одбила предлог Александра Сандића, члана Књижевног одбора, да се „изабере нарочити одбор да одгод догод изабира и предлаже Књижевном одељењу књиге старије и листове за куповање и попуњење Библиотеке Матичине" са напоменом да је заведена посебна књига „у коју се бележе предлози те врсте, те тако има сваки члан Књижевног одељења право да предлаже књиге за набавку".[1] Наредне године Сандић предлаже да се Библиотека попуни књигама Вука Караџића, Ђуре Даничића, Симе Милутиновића, Милована Видаковића, Јоакима Вујића. Управни одбор одлучује да се одвоји „већа свота" за набавку књига за 1894. годину.

---

[1] *Грађа за историју Библиотеке Матице српске*, II/1, Нови Сад 1965, 366-367.

Скупштина Матице српске 21. септембра 1893. разматра и извештај о раду Библиотеке. На питање др Емила Гавриле да ли се састаје одбор који је био задужен да среди Библиотеку и да ли је сачињен списак потребних књига, одговорио је секретар да тај одбор није требало да сређује Библиотеку, јер је она већ сређена, него да препоручи књиге које су за њу потребне и да је Александар Сандић већ предложио неопходне књиге. Осим овог, Сандић је предложио и набавку ранијих издања наших старијих писаца, а указао је на потребу да се сугерише новинарима да своје листове шаљу Матици бесплатно. Скупштина је прихватила да се у 1894. за куповину књига утроши 250, а за набавку „повремених и поучних листова" 250 форинти.[2]

Антоније Хаџић предлаже 1895. године да се одустане од штампања каталога књига Библиотеке, о чему је претходне године била донета одлука, пре него што се она не попуни оним књигама којих нема. (Пре тога је инвентарисан целокупан фонд Матице српске. Договорено да се тај посао убудуће обавља сваких десет година. Као резултат овог пописа, дошло се до идеје о штампању каталога књига Библиотеке.)

Милан Савић је предложио за 1896. да се одобре средства којим би се попунила Библиотека, што је Управни одбор Матице прихватио, а Скупштина одобрила усмеравајући ову набавку на старије и новије српске књиге. За попуњавање Библиотеке одређен је пододбор који су сачињавали Антоније Хаџић, потпредседник Матице српске, Милан Савић, њен секретар, Ђорђе Магарашевић и Аркадије Варађанин.

Универзитетска библиотека у Петрограду 1896. „позива на обнову размене", а у замену нуди своја издања.

Исте године Милан Савић купује књиге из заоставштине Адама Драгосављевића, књижевника, а средином те године предлаже да одбор за попуну ради и даље, али да се „уређивање и допуна" одгоди док се Библиотека не усели у нову зграду.

Скупштина одлучује о градњи нове зграде за Библиотеку и архиву. Након завршетка доградње ове зграде требало је књиге преселити.

Секретар Милан Савић је предложио Управном одбору Матице српске, 2. (14) јануара 1898, да му у томе помогне Стеван Милованов,

---

[2] Исто, II/2, 374.

професор, који је био и у обавези да књиге и каталогизира, по „писцима и по струкама", као и да их припреми за штампу.

Контролишу се књиге које је Ђорђе Рајковић поклонио библиотеци Српске велике гимназије у Новом Саду, да ли је нека од њих својина Библиотеке Матице српске.

Михаило Полит-Десанчић поклања своје књиге Библиотеци.

У згради Српског учитељског конвикта, у којој је Тихомир Остојић становао, састала се група пријатеља, и по речима Живана Милисавца, 29. септембра 1898. они су се „споразумели о акцији за реформу Матице српске".[3] Покренули су часопис *Покрет*. Прва свеска *Покрета* је у потпуности посвећена Матици српској, а у уводном тексту челник „покреташа" (како су по том часопису прозвани) Тихомир Остојић је образложио разлоге због којих су у својим покушајима реформисања културног и јавног живота почели управо са Матицом сматрајући је најважнијом установом за просвећивање у Срба. Са својим рефомама покреташи су успели тек 1911. године. Исте године за њеног секретара долази Тихомир Остојић, а *Књиге за народ* стичу своју публику. Матица се у то време „задовољавала улогом чувара 'светлих' традиција, управљањем великим фондовима (...) и чисто механичким издавањем *Летописа Матице српске* и књига за народ (...) ."[4]

Непосредни резултат њихових напора био је долазак Јована Радонића за библиотекара Библиотеке Матице српске. Радонић је развио Библиотеку размењујући књиге са бројним институцијама у свету, обогатио је фонд, проширио претплату на више листова и часописа и у развојном луку Библиотеке поред Јована Ђорђевића и Јована Суботића њему припада истакнуто место. Иначе се у свом тексту објављеном у првој свесци *Покрета* заложио за реформу *Летописа* по осавремењеном програму Јована Ђорђевића, чијим се поставкама послужио унеколико и Милутин Јакшић у тексту *О књижници и књижничару Матице српске*. Милутин је рад Библиотеке Матице српске добро познавао, као и рад гимназијске библиотеке у којој је радио као професор. Владимир Миланков каже да је он све своје слободно време проводио у ове две библиотеке.[5] Боравио је и радио у библиотекама у Бечу и Пешти.

---

[3] Живан Милисавац, *Тихомир Остојић, реформатор Матице српске*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 13, св. 1, 1965, 172.

[4] Живан Милисавац, *Из књижевног и културног живота*, Нови Сад 1951, 214.

[5] Владимир Миланков, *Милутин Јакшић*, У: Јакшићи из Српске Црње, Нови Сад 1998, 172.

Милутин Јакшић је 1898. године предложио решења која ће помоћи развоју Библиотеке, да би годину дана након тога, у првој свесци *Покрета* објавио текст *О књижници и књижничару Матице српске*. Забележио је да „Матица српска, 'која је деценијама била главно научно средиште' опада у оној мери у којој расте Српска академија наука. И пошто више не може обављати све оне задатке које је обављала у прошлости, пред њу се поставља захтев да према савременим приликама ревидира и сузи свој програм."[6]

Стана Ристић у тексту *Тихомир Остојић и Библиотека Матице српске*[7] пише да су чланови окупљени око *Покрета* сматрали да се реформама у Матици и Библиотеци може лакше остварити програм културног уздизања. Тезе које је Милутин Јакшић изнео у свом тексту разрадио је Тихомир Остојић пишући о *Спису књига и рукописа у Библиотеци Матице српске* Стевана Милованова кога је иначе забранио, износећи теоријске поставке библиотекарског пословања. О Библиотеци Матице српске је говорио у тексту *Новосадске библиотеке*, који је објављен у *Трговачким новинама* 1909, нудећи решење по којем би она постала централна српска библиотека у Новом Саду за свих пет библиотека, колико их је тада било, и залажући се за отварање Библиотеке као јавне читаонице.

Секретар Матице српске Милан Савић је предложио Управном одбору да се за Библиотеку израде нова правила по пресељењу у нову зграду, а да се правила израде до 1. јула 1898.

Милутин Јакшић је на седници Књижевног одбора од 25. јуна (7. јула) 1898. предложио да се у Матици установи место библиотекара и архивара, и његов предлог је у начелу прихваћен. Образлажући овај предлог, указао је на потребу да се на једном месту свако ко се бави научним радом може добро информисати. У том смислу би Матичина Библиотека, као најприроднија средина, могла да буде од непроцењиве користи. Да се пошло корак напред у томе, доказ су нове просторије за Библиотеку.

Милутин Јакшић сматра да добро уређене библиотеке код Срба у Војводини нема, а Матица то неће постати ни са новим просторијама, уколико се ништа друго не предузме.

Даље образлаже да је као поуздану основу у овом смислу потребно имати библиотеку добро опремљену књигама. „Најмање што би

---

6 Живан Милисавац, *Матица српска*, Нови Сад 1965, 117.

7 *Библиотекарски годишњак Војводине*, Нови Сад 1964.

се од тих књижница могло захтевати, било би да се у њима могу наћи све или бар приближно све српске књиге и главније што је о Српству и српској науци у другим књижевностима обзнањено."[8] Библиотеку треба попунити књигама које недостају, али истовремено је попуњавати и текућим приливом.

Он предлаже да се позове „српски народ" да поклони књиге и верује да се на тај начин може доћи до вредних старих књига. Оно што би остало непопуњено, требало би докупити.

Када би имао ко да ради, каже Милутин Јакшић, лако би Библиотека дошла до текућих издања. А до њих је најлакше доћи разменом за Матичина издања или поклонима. Зато би требало де се потруде и Матица, Одбор и *Летопис* бригом око издавања вредних дела, и библиографија. „Но и без тога иште патриотска дисциплина од српских књижевника и учењака, да се сви, свугде и свагда сећају Матице српске због заслуга које је она стекла за српску књижевност и српски народ уопшће. Ми, Срби, не можемо (легислацијом) законодавством натерати књижевнике и издаваче српске да по један примерак својих издања шиљу Књижници Матичиној, митрополитској итд. као што чине законодавства разних држава, али такав закон мора накнадити родољубна свест српских књижевника и учењака."[9]

Узалуд расписујемо награде за научна и књижевна дела, каже Милутин Јакшић, када научни радник нема где да се упозна са изворима и грађом за проучавање појединих научних области. И закључује: „Ако Матица хоће озбиљно да буде не само закладно и економско него и просветно друштво, ако књижевници и учењаци хоће њом боље него у прошлости да остварују свој задатак (...) ако хоћемо од Матице да направимо јачи просветни фактор него што је до данас била, држим да ћемо једно од најглавних средстава за остварење тога наћи у добро уређеној књижници."[10]

Први услов добро уређене књижнице је да има сталног библиотекара „јер посао око књижнице је сувише велик и важан а да би га као споредан могао обављати који чиновник Матичин, јер чиновници Матичини имају довољно другога посла (...) Треба нам (...) књижевник и учењак академске спреме, добар познавалац науке, њених захтева, научне књижевности који је добро познат с научном

---

[8] *Грађа за историју Библиотеке Матице српске*, II/2, Нови Сад 1965, 461.

[9] Исто.

[10] Исто, 462.

методом, зна шта треба за Матичину Књижницу набавити, има иницијативе потребне за послове око унапређења Књижнице."[11] Библиотекар таквог формата радио би и „на науци и књижевности", и рекавши да има основе да верује како таква особа која би у себи садржавала све ове особине, може да се нађе, стиче се утисак да мисли на конкретну особу, тј. на Јована Радонића. На суптилан начин је изнео и свој критички став о начину на који се до тада уређивала Библиотека, видели смо, повремено несистематично, при чему је сваки од чланова њене управе могао да предлаже како и шта треба да се набавља за њу.

Због недостатка средстава да се то радно место адекватно плаћа, Милутин је предложио да се истовремено са библиотекарским отвори и архиварско место. На тај начин би се на два места запослио један чиновник. Предложио је и плату од 1.000 форинти. Овај предлог је написао 25. јуна 1898. у Сремским Карловцима.

Књижевно одељење га је прихватило, а „после дужег претреса" и Управни одбор. Наиме, Управни одбор је на име повећаног посла имао одобрење да се попуни место „официјала Друштвеног", али место није попуњено због тога што се није јавио нико са одговарајућом спремом. На том месту које је остало непопуњено Управни одбор је нашао простор за запослење библиотекара-архивара.

У извештају Управног одбора о раду за 1897-1898. годину, који је саопштен на Главној скупштини Матице српске 31. августа 1898, сазнајемо да је Библиотека пресељена, али се и тај смештај показао као недовољан, те су књиге смештене и у собу која је одређена за архиву, и у којој је архива и била смештена, а наручиване су и нове полице. За Библиотеку су се спремали „и нови каталози, један општи, према текућим бројевима, један по писцима и један по струкама."[12] Планирано је и да се од 1894. штампа „каталог по писцима" као и да се оспособи читаоница у којој би се могле користити књиге које нису могле да се изнесу из Библиотеке.

„И тако ће се, у име божије, Библиотека Матице српске, то наше мезимче, већ ове године моћи предати на употребу народу српском, на коју је сврху Управни одбор дао и нова правила за Библиотеку зготовити. Дај боже да своме лепом задатку задоста учини, како би

---

11 Исто.

12 Исто, 464.

народу нашем била од користи, а Матици српској служила на дику и понос!" [13]

Стеван Милованов је 3. маја (21. априла) 1899. године Управном одбору Матице српске писмено реферисао о свом уређењу Библиотеке које је трајало око годину дана, а видели смо како су тај каталог дочекали Тихомир Остојић и Јован Грчић. Управни одбор Матице је ангажовао Стевана Милованова за овај посао непосредно пре доласка Јована Радонића, не консултујући при том Књижевни одбор, што је изазвало револт код учесника реформи Матице српске.

Тек када је *Списак књига и рукописа у Библиотеци Матице српске* био одштампан, а потом и критикован, позвали су и обавестили Књижевни одбор о урађеном послу.

Милутин Јакшић је потписао и текст *О књижници и књижничару Матице српске*, 4. (16.) августа 1899. Овај текст је исте године објављен у *Покрету*. Објављен је као трећи по реду, после текста Јована Радонића *Како се уређивао Летопис* и Станоја Станојевића *О извештајима Књижевног одељења и одбора Матице српске*.

Непосредно пре но што је текст објављен, Тихомир Остојић је 11. (23. јула) 1899. писмом скренуо пажњу Милутину Јакшићу на један текст Јована Ђорђевића: „Обраћам ти пажњу на 97. књигу Летописа за 1858. год. У тој књизи је 'Предговор уредника' Ј. Ђорђевића, веома разборит и у многоме претеча наших идеја. Добро је да ми таке ствари знамо. Али ја теби ово јављам нарочито због тога, што у том 'предговору' има за чудо поменутих мисли о библиотеци 'М.С.'– још 1858. године! Можда ће ти добро доћи за твоју тему која треба да уђе у нашу брошуру о Матици."[14]

Сасвим је извесно да је Милутин Јакшић читао и познавао текст Јована Ђорђевића и да су у погледу Библиотеке каква је Матичина обојица заступала исту тезу о њеном националном карактеру: да чува и набавља сва дела српских писаца, важнија словенска дела и страна дела у оној мери у којима се баве Србима или Словенима. Ђорђевић је одлуком Главне скупшине постављен за сталног уредника *Летописа Матице српске* и први пут истовремено и за секретара Матице српске. Сам је у свом *Предговору* образложио потребу да место уредника *Летописа* буде стално, а не привремено јер су три

---

[13] Исто, 465.

[14] РОМС, бр. 15.407.

фактора од којих зависи успех Летописа: уредник, приложници и књиге.

Милутин Јакшић је за место библиотекара тражио да буде стално и дефинисано.

Текст *О књижници и књижничару Матице српске* је по својим програмским основама сличан говору којим се Јакшић обратио Књижевном одбору 25. јуна (7. јула) 1898, јер су тезе које је изнео у претходном тексту у полазном ставу идентичне, али и прилика да се, све у вези с постављањем библиотекара и његове плате, и проблема на које је наишао борећи са за плату од 1.000 форинти, укаже на рад Управног одбора који је мимо предлога Књижевног одељења, који се сложио са платом од 1.000 форинти, послао Министарству мишљење да је та плата велика, па је предложио и добио решење на плату од 600 + 200 форинти за станарину.

Пошто је већ био расписан конкурс за библиотекара, за који се Јакшић залагао, овај пут он ставља у први план управо личност библиотекара.

Тезе изнете у првом тексту, да библиотекар треба да буде књижевник и научник академског образовања у дослуху са савременим токовима научне мисли, а и познавалац потреба Библиотеке и визионар њеног даљег развоја, Јакшић је у овом тексту још више развио. Предлажући, дакле, нарочиту личност, он је истицао да ће такав човек знати „шта за новац вреди набавити а уједно и наћи начин, како да се набављају књиге без новаца, где да се моли за књиге и шта да се за издања Матичина у замену тражи и т. д. А не треба им човек који ће само примати књиге које случајно Матици дођу, (...) који ће уређивати и слагати књиге по каквом спољашњем критирију: по језику, формату или можда по боји корица."[15]

И у овом делу Јакшићевог текста налазимо одјеке Ђорђевићевих речи из *Летописа* за 1858. када се осврнуо на начин на који се Библиотека водила када је била у рукама недовољно стручних лица. Библиотеке су сувише важан фактор у култури једног народа, слажу се обојица. Програм који је Ђорђевић изнео у погледу развоја Библиотеке Матице српске, у погледу потребе да буде научна установа, усвојио је и Милутин Јакшић, залажући се за библиотекара „академске струке", што је Јован Радонић, дошавши на место библиотекара Матице српске, у потпуности оправдао.

---

[15] *Покрет*, 1899, 1, 19-20.

Његовим залагањем за библиотеку која би репрезентовала српску науку и литературу а истовремено и била укључена у светске токове, Библиотека Матице српске „у потпуности се уклапала у покрет за реформу Матице српске и реформишући себе помагала је програм реформи на општем и културном плану."[16]

Део текста који је посвећен књижници, тј. Библиотеци, у првом тексту разрађен и детаљно и смислено образложен, у овом се тексту јавља само у функцији осмишљавања места положаја и личности будућег библиотекара Матице српске: „будући да се има мало новаца, требао би нам књижничар који ће, тако рећи, из ничега подићи књижницу Матичину, као што су наши претци, знаменити српски родољуби, саму Матицу животворном снагом родољубља из ничега створили".[17]

Милутин Јакшић се борио за плату од 1.000 форинти. Борба је била тешка, али успешна. Предлог Књижевног одбора је и био такав, док је Управни одбор био за 800 форинти. Око тих 200 форинти су се ломила копља. Скупштина је прихватила предлог Књижевног одељења. Јакшићу није јасно зашто је предлог Управног одбора био друкчији.

На крају се Милутин Јакшић осврнуо и на *Списак књига и рукописа М. С.* због којега су све књиге штампане латиницом смештене у хрватску књижевност. Навео је пример Ђуре Даничића, Стојана Новаковића и Петра Петровића Његоша. Због ове омашке је нападнут Књижевни одбор, „а ко би могао и помислити, да су при том послу чланови Књижевног Одбора били само публика и да су као и остала, и кад и остала публика извештени о свршену чину. И ипак тако је било."[18]

Јакшићу се указала прилика да критикује рад Управног одбора јер око ангажовања за справљање списка књига по пресељењу Библиотеке у нове просторије није известио Књижевни одбор. Чека се извештај референта. И, закључује Јакшић, тако смо дошли до још једног свршеног чина. Али није проблем, по њему, у једном пропалом послу, лоше урађеном списку књига, већ у могућности да „злоупотребе овладају као систем, као неки поредак беспоредака".

---

[16] Живан Милисавац, *Тихомир Остојић, реформатор Матице српске*, Зборник МС за књижевност и језик; књ. 13, св. 1, 1965, 181.

[17] *Покрет*, 1899, 1, 20.

[18] *Покрет*, 1899, 1, 21.

Треба снажити вољу за поштовањем реда и поретка у „пословању и уредовању Матичину.” [19]

Оцењујући текст Милутина Јакшића, Коста Милутиновић га види као добронамерног и конструктивног критичара. „Он не критикује критиковања ради, злурадо и малициозно, него из племените амбиције да помогне општој ствари, из љубави према Матици и њеном напретку. Он је говорио начелно, без икакве личне заинтересованости или котеријске нетрпељивости, широкогрудо и строго принципијелно, са себи својственом толерантношћу и објективношћу.”[20] Нисмо у могућности да се у потпуности сложимо са оваквом оценом Косте Милутиновића с обзиром на чињеницу да је добар део своје енергије Милутин Јакшић уложио да би оправдао постављење новог библиотекара у Библиотеци Матице српске. Једино што се може у том смислу рећи у прилог јесте да је личност Јована Радонића у потпуности задовољавала, ако не и премашивала потребе библиотекарског посла.

Милисавац овај текст оцењује као „оштар напад” на Матичину управу.[21]

Милутин Јакшић овим није прекинуо са ангажовањем у Матици српској. Наставио је да сарађује у *Летопису* пишући о аграрним реформама у Војводини. У *Летопису* је приказао и прву свеску *Новосадских биографија* Васе Стајића, 1936. године. Иако смо посебну пажњу посветили текстовима којима се Милутин Јакшић бавио Библиотеком Матице српске, ваља поменути да је 20. априла 1899. Јакшић такође предложио опсежан концепт издавачке делатности Матичине, у *Раду и именику за 1899, II додатак*. Текст је осмишљен у договору са појединим члановима Књижевног одељења, а у последњој свесци *Покрета* изашао је и његов текст у којем се заложио за враћање стипендијског дуга, у духу Остојићевих идеја о овој теми.

„Уз жилав отпор једног дела чланства”, или, како је то написано у *Раду и именику*, „како су се по том питању показала различита мишљења, претворио је председник на пет минута скупштину у конференцију”, по први пут се у Управни одбор Матице српске бирају и

---

[19] *Покрет*, 1899, 1, 23.

[20] Коста Милутиновић, *Милутин Јакшић*, Н. Сад 1938, 36.

[21] Живан Милисавац, *Тихомир Остојић, реформатор Матице српске*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 13, св. 1, Нови Сад 1965, 181.

књижевници, на Главној скупштини Матице српске, 13. септембра 1899,[22] и тада у њега улазе Тихомир Остојић и Милутин Јакшић.

II

Иако је стварао више од четрдесет година, Милета Јакшић је као песник и приповедач био дуго запостављен. Своју књижевну репутацију остварио је тек у новије време. Рођен је 1869. у Српској Црњи. Са седам година остаје без мајке. Гимназију за коју га је припремао Милутин, брат од стрица, тада ученик V разреда, похађао је у Новом Саду. Током школовања станује са Милутином и Тихомиром Остојићем у кући професора Јована Грчића. Након тога, Милета станује код мајке Тихомира Остојића.

Гимназију је завршио у Осијеку 1889, куда је прешао да не би понављао 8. разред. Учи богословију у Сремским Карловцима, а када је ову школу завршио, 1893, уписује филозофију у Бечу. У недостатку финансијских могућности, прекида студије и враћа се у Црњу.

Радио је као наставник српског, историје и омилитике у монашкој школи у манастиру Хопову, од 1896. али када је школа, чији је циљ био да школује калуђере са српске манастире по Војводини, затворена 1899, Милета Јакшић се враћа у Црњу да би од 1901. радио као привремени подбележник конзисторије у Темишвару, а посао му је био заморан и досадан. Две године касније враћа се у Црњу, па из Црње поново на студије филозофије у Беч, али овај пут умире му отац, па је принуђен да се врати. Од 1904. ради као парох у Српској Црњи, да би 2. септембра 1920. године, одлуком Главне скупштине Матице српске био изабран за библиотекара Матице српске. Иванка Јовановић тврди да се „19. септембра 1920. (...) јавио на дужност библиотекара Матице српске”[23] мада у писму које је написао 11. септембра 1920. Зорки Андрејевић, будућој животној сапутници, са којом ће се у Новом Саду и венчати, каже да ће 15. септембра доћи да „заузме своје место”. На месту библиотекара био је до априла 1922. У Уверењу о служби и пензији Министарства социјалне политике стоји да је Милета Јакшић провео као библиотекар у Библиотеци Матице српске од 24. августа 1920. до 12. априла 1921. Постављен је за суплента-катихету у Новосадској

---

22 *Рад и именик Матице српске*, Нови Сад 1900, 16.

23 Иванка Јовановић, *Милета Јакшић*, Нови Сад 1969, 38.

мушкој гимназији 18. априла 1921. и ту остао до 19. новембра 1921, када је постављен за секретара I класе Министарства за социјалну политику. Пензионисан је као секретар Министарства социјалне политике 10. априла 1923.[24] После пензионисања се интересовао за место секретара Матице српске али није успео у својим намерама. Кратко време радио је и као архивар Академије наука. Сарађивао је у Лексикографском одсеку.

Умро је 8. новембра 1935. у Београду. Текст о Милети Јакшићу у Станојевићевој *Народној енциклопедији српско-хрватско-словеначкој* написао је Вељко Петровић.

Штампао је *Песме*, 1899, *Приче*, 1900, *Црно мачe*, приче, 1921, *Песме*, 1922, *Дечју збирку песама и прозе*, поводом шездесетогодишњице рођења издала је Матица српска, *Легенде и приче за децу и одрасле*, 1931, *Мирна времена*, приповетке, 1935.

Објављивао је у *Јавору*, *Стражилову*, *Бранковом колу*, *Српском књижевном гласнику*, *Делу*, *Искри*, *Босанској вили*, *Критици*.

Коста Милутиновић каже да су једина признања која је дочекао за живота били избори за члана Књижевног одбора и за почасног члана Матице српске.

Војин Срећанов, Матичин библиотекар између 1905. и 1914. године, био је мобилисан већ 1914. Затим је, док није био интерниран, Тихомир Остојић водио Библиотеку. Након тога бригу о Библиотеци преузима Антоније Хаџић, а после његове смрти, почетком 1917, и Милан Савић, Матичин секретар у пензији. Књиге су се током рата издавале на читање, а Библиотеком се између осталих користио и сам Тихомир Остојић као и Аница Савић-Ребац, ћерка Милана Савића.

Иако је прилив књига у ратним годинама био мали, Библиотека је увећана значајном личном библиотеком Петра Попадића коју је уступила Новосадска српско-православна црквена општина.

Вративши се после рата на место секретара Матице српске, 4. новембра 1918. године, Остојић је Књижевном одељењу поднео извештај о томе шта се све догађало са Библиотеком током рата. По њему, стање је било катастрофално.

Библиотека је неупотребљива, каже Остојић, јер књиге које су се узимале на коришћење нису враћане на полице, а поклони који су

---

[24] РОМС, М 1.334.

стизали током рата и куповина стоје непописани. Књиге би требало прво пописати, а онда ангажовати службеника који би издавао књиге на реверс. Стога Остојић предлаже на седници Књижевног одбора 4. јануара 1919. да се за Библиотеку у 1919. одреде што већа средства (одобрено је 1.000 круна), да се формира одбор од три члана (два из Књижевног одељења и секретар), да се сачини попис књига које су током рата изашле и да се покушају набавити, као и да се за Библиотеку набаве емигрантска српска издања. У Одбор су осим Остојића изабрани Милан А. Јовановић и др Лаза Марковић. Књижевно одељење је прихватило овај предлог. Договорено је и да се због оваквог стања Библиотеке ангажује привремени (до одлуке Главне скупштине) библиотекар, и да се распише конкурс за библиотекара са месечном платом од 350 круна.

Писмом које је датирано 7. фебруара 1919, а упућено Тихомиру Остојићу, Милета Јакшић се распитивао о могућностима да му Матица српска штампа књигу песама. На самом крају писма, као узгред, Милета Јакшић каже: „ А сад и ово. Чујем да је упражњено место библиотекара. Ако мислиш да би то место било за мене и ја за њега, онда те молим да правиш штимунг за мене и у своје време када буде одбор, да употребиш свој утицај да ја то место добијем.”[25] На писму је Остојић написао да га је примио 13. фебруара, а да је одговор и декрет за библиотекара послат 17. фебруара.

Остојић је, дакле, већ 15. фебруара 1919. предложио Милету Јакшића за библиотекара и о томе известио Гедеона Дунђерског, председника Матице српске, молећи га да потпише декрет о његовом постављењу, а пошто је место привремено, сматра да би га Дунђерски могао президијално решити: „Наш признати песник, Милета Јакшић, писао ми је ових дана и нуди се за библиотекара Матице српске. Од своје стране ја сам се само обрадовао тој понуди, јер је Милета Јакшић изврсна књижевна аквизиција за Матицу. Такав библиотекар нама и треба, јер може бити и сарадник на Матичиним издањима. А знате врло добро да ми таких сарадника у Новом Саду, на жалост имамо врло мало. За Милету Јакшића, песника првог реда, требало је креирати нарочито место, само да дође овамо. А кад се он сам нуди, онда нам не остаје ништа друго него да га оберучке прихватимо(...).”[26]

---

25 РОМС, 5.376.

26 *Грађа за историју Библиотеке Матице српске*, IV/1, Нови Сад 1969, 10.

Остојић је 17. фебруара 1919. послао Јакшићу, песнику и пароху, у Српску Црњу писмо у којем му је саопштено да је постављен за привременог библиотекера Матице српске до одлуке Главне скупштине Матице српске:

„ Драги Милета,

Твоје писмо од 7. фебр. примио сам тек 13. фебр. Врло си ме обрадовао што си ми се уопште јавио, а нарочито онај додатак у писму: 'и сад и ово', тј. што тражиш библиотекарско место у Матици.

Чим сам твоје писмо примио, одма сам се дао на посао поради твога библиотекарства (...) Радујем се што ти могу послати овај декрет. Гледај да дођеш што пре.

Питаш: да ли би то место било за тебе и ти за њега. Мало чудно питање! Ти ваљда знаш шта је посао једног библиотекара? Мораћеш се доста пентрати уз мердевине. (...) Али извежбаћеш се у томе, као и у свему другом што треба да зна библиотекар. Како сам ја твоју намеру разумео, ти хоћеш да се извучеш из села, па мислиш да ћеш преко овог места то моћи. Ако то хоћеш, нека ти је у сто добрих часа! То си требао давно учинити. Ја и Васа смо недавно разговарали о томе. Ако ти се баш библиотека не допадне, одавде ћеш лако наћи друго место. Сад смо ми на коњу, кад смо у својој држави, па још овако великој (...)"[27]

О својој жељи да ради као библиотекар у Матици, Милета Јакшић је 23. априла писао и Зорки: „ Ја сам већ поодавно добио декрет за привременог библиотекара у Матици (...) Др. Остојић, секретар Матичин врло се обрадовао што желим да се извучем са села. Међутим, ја тражим већу плату. Писао сам Остојићу и чекам одговор. Да је плата већа, ја бих одмах и дефинитивно напустио ово место и отишао (...) Ја то место волим, а и Н. Сад волим ма коју другу варош. Мислим да ће се тамо лепо моћи живети. Надам се да ћу тамо више и радити й тамо има људи који се интересују за ово што ја радим. Што је главно тамо је Остојић(...)"[28]

Међутим, 17. маја 1919, на седници Књижевног одбора, секретар Остојић саопштава да је Јакшић јавио да ће доћи када добије одсуство од епископа, да би се касније јавио Остојићу телеграмом „Не могу доћи. Заменика свог овде платио бих скупо те не бих могао сад скоро ништа додавати. Плату коју сте ми одредили а која је тако мала да би ми живот у вароши био немогућ компетовати у своје време ако се плата не повиси или скупоћа буде мања. Послаћу ти прилог за *Летопис*. Милета".[29]

---

[27] РОМС, 11.209.

[28] РОМС, 10.232.

[29] *Грађа за историју Библиотеке Матице српске*, IV/1, Нови Сад 1969, 14.

Овај телеграм је Тихомир Остојић доставио Управном одбору и Књижевном одељењу Матице српске. Плата од 350 круна на месец веома је мала, а Јакшићев покушај да нађе заменика за своју парохију и тиме обезбеди себи додатни приход, није успео. Пошто је безуспешно покушао да заинтересује неког од новосадских професора за ово место, секретар Остојић је предложио да се плата за ово радно место повећа како би се обезбедио квалификован и стручан рад. Трива Милитар 15. јуна 1919. моли Управни одбор Матице да га постави за библиотекара. Он наводи своје квалификације, три године је био књижничар Текелијанума и за то време је потпуно уредио библиотеку. Постављен је за привременог библиотекара-архивара „с основном платом библиотекара и са свима доплацима које имају остали Матичини чиновници, 30% на плату, ратни доплатак и хитни ратни доплатак. Паушал на одело издаће му се после шест месеци службе."[30]

О Библиотеци, која је крај Првог светског рата дочекала потпуно несређена, писао је и Трива Милитар у тексту *Прибелешке из прошлости Библиотеке Матице српске*. Пошто је потреба да се Библиотека отвори за јавност постајала све израженија, морала се Библиотека средити. Милитар пише како је почео рад на њеном сређивању у јесен 1919. и заједно са гимназијалцима који су добровољно помагали, успели су да до краја школске године, 1920, среде и врате књиге на место.[31]

Други пут се за библиотекарско место Милета Јакшић интересовао код Васе Стајића, писмом од 18. октобра 1919. у којем га пита шта је са запослењем и моли за помоћ.[32]

Милета је по трећи пут, овај пут 16. маја 1920. писао Тихомиру Остојићу да га обавести да је послао молбу за бибилотекара Управном одбору. „Рок стечају је 31. мај (...) Препоручујем се иначе твојој наклоности и молим те да се заузмеш за мој избор (...) „[33]

Милитар је 18. јануара 1920. написао извештај о раду Библиотеке за период који је он до тада провео у Библиотеци, тј. о раду у другом полугодишту 1919, а од 1. августа 1920. је молио да се разреши места библиотекара пошто је добио место секретара у Ми-

---

[30] Исто, 15.

[31] *Библиотекарски годишњак Војводине*, Нови Сад 1964.

[32] РОМС, 8.068.

[33] РОМС, 5.377.

нистарству просвете у Београду. Истовремено, Милитар је обећао да ће поднети Управном одбору извештај о раду у Библиотеци, али моли да секретар Васа Стајић и један члан Управног одбора прегледају Библиотеку. Матичин други секретар Никола Продановић, први секретар Васа Стајић и Трива Милитар, библиотекар, поднели су оставке на звање, 11. августа 1920. Извештај о раду Библиотеке у 1919/1920. години, штампан је у *Раду и именику Матице српске*, а Главна Скупштина га је усвојила 2. септембра 1920.

У *Извештају о стању библиотеке Матице српске и о раду у њој од 1. VII 1919 до 31. VII 1920.* сазнајемо да је Библиотека отворена 1. јула 1919, да су књиге враћене на своје место, да је направљен лисни каталог нових књига, да су уведене у каталоге и смештене на ормане. Посебно су смештени „листови, часописи и календари", а дупликати су такође посебно одвојени. На истој Скупштини је изабран за библиотекара Милета Јакшић. Сви остали Матичини чиновници бирани су на шест година, а први и други секретар и библиотекар „привремено до новог Устава".[34]

Саопштен је и прираштај у књигама: Стева Малешевић (40 књига), Антоније Хаџић 437 дела у 575 свезака, Петар Попадић 412 (667 свезака) и комплетна стара годишта *Заставе* и *Српског Дневника*. Нових, тј купљених и поклоњених књига има 332. Библиотека је имала укупно 16.117 дела.

У том периоду је поклоњено Одсеку за народно просвећивање у Новом Саду 120 књига, семинарској библиотеци Универзитета у Скопљу 558 књига и семинарској библиотеци Универзитета у Љубљани 249.

„Посећивање и употреба библиотеке било је у овом сразмеру: највећи број посетилаца били су ђаци, гимназисте и универзитетлије, затим професори, чиновници, поседници, учитељи, свештеници, новинари, војници, књижевници, лечници, мерници и правници. Књиге су се читале већином ван библиотеке, будући да просторије Матичине нису погодне, нарочито зими, да се у њима може читати."[35]

Милета Јакшић је на тој главној скупштини предложен за новог члана Књижевног одељења, као и Радослав Марковић, Жарко Ми-

---

34 *Грађа за историју Библиотеке Матице српске*, IV/1, Нови Сад 1969, 54.

35 *Рад и именик Матице српске*, Нови Сад 1920, 1, 3.

ладиновић, Вељко Петровић, Васа Стајић, Ђорђе Трифковић и Владимир Ђоровић.

У Нацрту Устава Матице српске објављеном у *Раду и именику* за 1920. стоји да Матица има „Библијотекара" (чл. 6), а у члану 17 да је Библиотека Матице српске средишња и јавна."Библијотеци на челу стоји сталан библијотекар, изабран у заједничкој седници Научног и Просветног Одељења, којој председава председник Матице Српске. За правоваљан избор потребно је најмање шеснаест чланова Одељења."[36]. Овај нацрт устава је донет на заједничкој седници Књижевног одељења и Управног одбора Матице српске која је одржана у Новом Саду 15. јануара 1920.

Да би се финансијски олакшало Матици српској, 13. септембра 1920. „Васа Стајић у погледу свога места изјављује ово: Министарство просвете у Београду одлучило је да упути 3 чиновника, које ће оно плаћати за рад у Матици, и то Васу Стајића, затим изабраног библиотекара Милету Јакшића, и још једног чиновника. Матица их не би плаћала. Иако је министар решио, да то учини, предлаже да га Управни одбор Матице на то замоли."[37]

Васа Стајић је 2. октобра 1920. као први секретар Матице српске предложио да према новом Уставу треба поставити сталног књижничара и тако трајније решити овај проблем, као и отворити место за помоћника књижничара. С тим у вези тај помоћник књижничара био би трећи човек кога би финансирало Министарство просвете. Договорено да тај „трећи човек" буде Ђорђе Мирков који је иначе познавао библиотекарске послове. Договорено и да се запосли послужитељ за књижницу.

Као што је пишући о Милетином претходнику Војину Срећанову, Марија Чурчић приметила да је Милан Савић, Матичин секретар, умањио његову самосталност, тако се догодило и са Милетом Јакшићем. Радио је у сенци Васе Стајића. Стајић је 25. октобра 1920. предложио да се читаоница Библиотеке греје и по подне средом и суботом, када се књиге издају ђацима, што је одобрено, а 11. децембра 1920. да се из буџета Просветног одсека одвоји 30.000 круна за попуњавање и коричење књига у Библиотеци.

На седници Књижевног одељења 25. децембра 1920. Васа Стајић предлаже да се приреди изложба старих књига и рукописа које Биб-

---

36 Исто, 1, 14.

37 *Грађа за историју Библиотеке Матице српске*, IV/1, Нови Сад 1969, 55.

лиотека поседује, поводом Светог Саве. Он предлаже и да се попуњава Библиотека.

Крајем јануара 1921. године за Скупштину је прихваћен и одобрен *Извештај о раду Библиотеке*. Нема информација ко је написао овај извештај, а у *Грађи* нема ни извештаја. Министарство просвете одобрава 75.000 динара „за допуњавање Библиотеке Матице српске, за трошкове око послуживања њоме публике у Новом Саду и Војводини"[38].

Милета Јакшић је 22. фебруара 1921. молио да му се повећа плата, пошто Министарство просвете није „извршило своју одлуку о плаћању кирије чиновника Матице српске из државних средстава, те потписани библиотекар, још и сада прима плату из благајнице М. српске."[39] Тражи да му се плата повећа са 1.648 на 3.500 круна месечно, а као накнаду 3.000 круна од 1. јануара. Управни одбор 4. марта 1921. године одобрава да плата од 1. јануара буде 3.500 круна библиотекару, а 4.000 благајнику.

Васа Стајић се и надаље јавља као организатор библиотечких послова: прима понуду да купи руске књиге, договара размену дупликата које Библиотека има за *Заставу* из 1866, 1867 (некомплетно) и 1868. за 1919. и 1920. годиште.

Библиотека купује, на предлог члана Просветног одсека Петронија Сланкаменца, *Elemente der Völkerpsyhologie* Вилхелма Вунта. Одмах по одобрењу ове куповине, начелно је договорено да се на две немачке књиге купује једна француска.

Стајић се и захваљује на појединачним поклонима, нпр. од Михаила Ранковића, превод *Тускаланских Истиганија* М. Т. Цицерона.

О послу којим се Милета Јакшић бавио као библиотекар сачувано је врло мало: дописницом се јавио Глигорију Кузмановићу, свештенику обавештавајући га да Библиотека нема књиге које је тражио,[40] а 28. марта 1921. Милета Јакшић шаље књиге К. Костићу, пароху у Опову, које је овај тражио, осим III и IV тома Веберове *Историје* које Библиотека нема.

Библиотека ангажује Георгија Раковског, руског капетана и Владимира Попова, пуковника, да помогну да се среди магазин и Библиотека. Они раде као дневничари за 60 круна дневнице, док се

---

[38] Исто, 60.

[39] Исто.

[40] РОМС, 18.094.

посао не заврши, а „поред њих може се узети још један или два радника да посао спремања магазина и Матичине Библиотеке брже иде."[41]

На седници Просветног одбора Матице српске која је одржана 7. априла 1921. године, упућен је на предлог Васе Стајића захтев Министарству поште и телеграфа ради ослобађања од поштанске тарифе при слању писама и пакета. Стајић у Београду купује и 10 дијапозитива као и антикварних и нових књига у књижари Геце Кона, а и приказује рачун за књиге купљене у Свесловенској књижарници и Напретку. Моли да се за Библиотеку набави још руских књига.

Министарство просвете 17. априла 1921. обавештава председника Матице српске да је 12. априла 1921. Милета Јакшић постављен за суплента-катихету, али да он и даље остаје у Библиотеци.

Управни одбор Матице српске 20. априла 1921. поставља Владимира Попова за експедитора а Георгија Раковског за помоћника библиотекара.

Јакшићев потпис срећемо и на дописници коју је послао Тихомиру Остојићу, тада декану Филозофског факултета у Скопљу, 31. маја 1921. којом га обавештава да му је послат *Летопис*. На самом крају нашла се и једна опаска о Библиотеци, али дата у једном неодређеном значењу: „Библиотека је сад у сређивању".[42] У Скопље је са Јакшићевим потписом, 25. октобра 1920, послато 9 сандука књига дарованих Филозофском факултету.

На Матичин предлог започета је размена Летописа за *Лијечнички вијесник* или зборник који је издавао Збор лијечника Хрватске, Славоније и Међумурја.

На предлог Књижевног одељења Матице српске 30. априла 1921. послат је предлог за размену уредништвима *Београдског дневника*, *Техничког листа*, *Женског покрета*, *Трезвености*, *Новог живота*, *Критике*, *Слободне трибине*, *Наше деце*, *Народне једноте*, *Правде*, *Самоуправе*. Матица је том приликом овим уредништвима послала *Летопис*. Потписан је заменик секретара, а пише и то да „... Матица, као централна установа за нар. просвећивање у Војводини има и своју јавну библиотеку, која служи опште сврхе а и у Вашем интересу је, да се и Ваш лист у њој налази."[43] Српско пољопривредно друштво је одговорило да ће слати свој лист *Тежак*, 5. јуна 1921.

---

[41] *Грађа за историју Библиотеке Матице српске*, IV/1, Нови Сад 1969, 65.

[42] РОМС, 5.375.

[43] *Грађа за историју Библиотеке Матице српске*, IV/1, Нови Сад 1969, 68.

Географско друштво из Београда предлаже 12. јула 1921. размену свога *Гласника*, обновљеног након рата, за *Летопис*. Размену нуди и уредништво *Хрватског гласника*.

Министарство просвете је одбило захтев Библиотеке да јој Државна штампарија бесплатно шаље своја издања, али предлаже популарну цену за њихову куповину.

Васа Стајић је 26. маја 1921. предложио да се Матица претплати на француске часописе *Mercure de France, Revue des Deux mondes, Revue de l'economie politique*, што је прихваћено. Стајић се и 6. јуна 1921, као секретар Матице српске, обратио Министарству правде, Одељењу за секвестар: „На добру грофа Карачоњија у Каменици, које је држава секвестровала у корист америчког орфелината, налази се библиотека од неколико стотина свезака. Матица српска се боји да се та библиотека, Орфелинату сасвим непотребна, не чува довољно, да би се могле изгубити многе књиге важне за проучавање прошлости Војводине. Матица српска моли зато да јој се допусти да књиге потребне за рад њеном Научном одсеку, привремено или стално, смести у своју Библиотеку."[44] Рачун од пресељења ових књига поднет је 27. октобра 1921.

Стајић се обратио Министарству и 5. новембра 1921. са захтевом да се Матици доставе архиве и библиотеке секвестрованих имања из Барање и Бајског Трокута, јер садрже „најдрагоцениje податке за проучавање прошлости Војводине". Пошто о њима нико не води рачуна, Матица моли да се оне пренесу у Матицу која ће их чувати за будући музеј Матице и архив Војводине. Са исте седнице упућен је захтев да се Матици достављају све штампане ствари са подручја Баната, Бачке, Барање и Срема, а 15. децембра 1921. саопштено је на седници Просветног одсека да је Министарство унутрашњих дела издало наредбу да све штампарије од свих штампаних ствари по један примерак достављају и Библиотеци Матице српске. Упућен је и предлог Министарству просвете, Одељењу за уметност, да се оснује Музеј, Архива и библиотека у Војводини.

Библиотекару је 22. септембра 1921. наложено да припреми извештај о Библиотеци за наредну Скупштину Матице српске.

Библиотека добија на поклон књиге Академског друштва *Зора* из Беча. У замену за библиотеку и архиву каменичког сиротишта, Матица овом сиротишту поклања књиге, 10. новембра 1921.

---

[44] Исто, 71.

По Стајићевом предлогу поручују се за Библиотеку дела Анте Старчевића. Купује се периодика од Федора Никића из Београда *Летопис*, *Даница*, 1829, *Голубица,* 1840, Давидовићев *Забавник* за 1819. Јова Кујунџић из Босанске Градишке поклања недостајуће бројеве *Народа* Библиотеци.

Од 24. новембра 1921, на захтев професора Библиотека ради и по подне од 3 до 7 сати.

На седници Управног одбора од 14. децембра 1921. моли се библиотекар М. Јакшић пошто „вероватно напушта своје место и одлази у Београд (...) да учини кораке код финансијских власти да би могао своју суплентску плату подићи те да се с Матицом обрачуна."[45]

Јакшићева молба од 27. децембра 1921. Управном одбору Матице српске се односи на повећање плате на 4.000 круна месечно, „пошто ни један Матичин чиновник нема мању плату". У *Грађи* нема повратне информације, а већ 3. јануара 1922. Милета даје оставку. На седници Књижевног одбора ова оставка је прочитана, а на његово место је привремено распоређен др Милан Савић, Матичин пензионисани секретар.

Исте године, 8. новембра 1922, Библиотека је „некако сређена", и у малим просторијама, отворена за јавност, да би већ наредне године стигла у своје данашње просторије.

Пишући *Сећање на Ненада Митрова*, Лесковац говори о свом сусрету са њим у Библиотеци Матице српске, када је њен библиотекар био Милета Јакшић. Лесковац је попут осталих гимназијалаца одлазио у Библиотеку и памти Милету како чита, а хрпа папира око њега се не смањује и не сређује „него пре некако претећи расте и још се више злокобно мрси и заплиће; или би пак сигниране књиге мешао са несигниранима, стално их затурао, губио, почињао све изнова, љутио се и смејао, и гунђао на нас, а у ствари волео што му долазимо и сметамо."[46]

Лесковац каже да су му помагали да књиге доведе у ред. Али, било је „пријатно и некако празнично у оном хаосу од књига и загушљивости од плесни, буђи, салитре и црвоточине, и прашних и киселкастих мириса старих библиотека (...) Добре и мудре очи Милете Јакшића и нас су некако смиривале и све око нас

---

[45] Исто, 83-84.

[46] Младен Лесковац, *Чланци и есеји*, Нови Сад 1949, 156-157.

улепшавале; полако и неприметно, заволели смо тада песника и његово ћутање, а улазили му у собу скоро побожно."[47]

Овоме у прилог следе и речи Иванке Јовановић: „ У Нови Сад је, истина, дошао са чврстом намером да среди библиотеку, али у томе, узгред буди речено, није показао нарочити резултат. Њега је више примамљивало да завири у књигу него да јој математски одреди место у полици."[48]

Милан Кашанин је у књизи *Сусрети и писма* коју је издала Матица српска 1974, поред Анице Савић-Ребац, Исидоре Секулић, Јована Дучића, Пере Слијепчевића, Ивана Мештровића, Томе Росандића, Петра Коњовића, Милана Миловановића, Саве Шумановића, посветио текст и Милети Јакшићу. У том тексту помиње се Милета Јакшић који се, чим се распопио, оженио девојком млађом 19 година и дошао „за библиотекара" у Нови Сад. Напад Љубомира Недића на његову поезију Кашанин сматра погубним за Милету: „онесвешћени Милета Јакшић, после критике Недићеве, годинама се није јављао стиховима..." Но, налазећи, на крају, многе елементе у овој поезији којима она и данас може скренути пажњу на себе, Кашанин тврди да је Јакшић и „савременији и сложенији од већине писаца свога доба". Од овог напада бранили су га иначе и Радивоје Врховац, Бранко Лазаревић, Богдан Поповић, Јован Скерлић, А. Г. Матош, Исидора Секулић...

Када је умро, ожаљен је као „последњи песник старе Војводине", али поменут и као „после ослобођења први библиотекар" Матице српске, у *Гласу Матице српске*. Поводом комеморације, 23. новембра 1935, у свечаној дворани Матице српске, о Милети Јакшићу је говорио Коста Н. Милутиновић.

Некролог Милети Јакшићу написао је Јован Грчић описујући га као „прототип питомине, спојене са душевном свежином".[49]

Опростили су се од Милете Васа Стајић, председник Матице српске, а у име Српске књижевне задруге Вељко Петровић.

Био је члан Књижевног савета Матице српске од 1919. На седници Књижевног одељења 23. септембра 1919. гласало се о листи чланова из 1914. Од могућих десет, Милета је добио свих десет гласова, испред Васе Стајића (8) и Вељка Петровића (9). Од 1927.

---

[47] Исто, 157.

[48] Иванка Јовановић, *Милета Јакшић*, Нови Сад 1969, 52.

[49] *Глас*, Нови Сад, 15. новембра 1935, бр. 38, 184.

почасни је члан, а од 1930. и члан Књижевног одбора. Последњу песму под насловом *Кула* објавио је у *Летопису*.

Вељко Петровић је у Станојевићевој *Народној енциклопедији српско-хрватско-словеначкој* аутор чланка о Милети Јакшићу, у којем га после Војислава Илића сврстава у првог „модернисту" у српској поезији, претходника нашег симболистичког песништва и једног од најбољих пејзажиста у српској лирици.

Текст *О Милети Јакшићу* потписао је и Младен Лесковац тврдећи да он „није она књига која је вазда отворена на оној јединој, најлепшој страници, вредној да се код ње застане и сања. Он је био и дубљи и сложенији, и најлепша његова мисао остала је негде ван његових књига, у тајанственом и неисказаном."[50]

---

[50] *Војвођански зборник*, 1938, стр. 46.

ТИТЕЛСКИ ПРИМЕРАК *САБОРНИКА – МИНЕЈА (ПРАЗНИЧНОГ)* – БОЖИДАРА ВУКОВИЋА ИЗ 1536-8.

1.

Писмом од 16. 9. 1998. пожелео је проф. др Јевгениј Љвович Немировски да прегледам примерак *Минеја (празничног)* према наслову у предговору (л. 1') односно *Саборника* према наслову у поменутом предговору и у поговору (л. 432') тителске православне цркве за *Сводни каталог српских штампаних књига ћирилицом*. Ја сам знао за тај примерак према решењу о увођењу те књиге у регистар споменика културе.[1] После тога књига је била рестаурисана и конзервирана у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе.

По датуму када је књига уведена у регистар заштићених споменика културе, 26. 3. 1968, књигу је у Тителу имао у рукама Петар Момировић пре тога дана, највероватније у јесен 1967. или у рано пролеће 1968. године. Он је тада из књиге преписао запис 24. априла / 5. маја, уочи Ђурђевдана, 1790, учитеља Марка Радовановића,[2] јамачно појца. Момировић је књигу забележио и у

---

[1] Мирјана Гуцу, *Попис заштићених споменика културе у САПВ 1947-1973. – Грађа за проучавање споменика културе Војводине, 6-7.* Нови Сад 1976, 277 а. У Тителу су споменици културе регистровани 1948, 1950, 1968, 1969. и 1971. Решењем бр. 935. у Новом Саду 26. 3. 1968. регистрован је и *Минеј (празнични)*, односно *Саборник* Божидара Вуковића из 1536-8.

[2] Петар Момировић, *Стари српски записи и натписи из Војводине*. Књига 2, Нови Сад 1995, бр. 2564.

своме попису књига Божидара Вуковића са подручја Војводине веома кратко: „Тител. – *Празнични минеј*, 19х 28, има 181 лист, недостаје му 251. Запис из 1790. године је са поменом учитеља, свештеника и тутора. Повез је тврд, развезан, неконзервиран."[3] Та белешка није тачна. Припремљена је за научни скуп у Подгорици (Титограду) посвећен Божидару Вуковићу 29. и 30. септембра 1983, а књигу је 1977. конзервирао Данило Клајић у Покрајинском заводу за заштиту споменика културе у Новом Саду.[4] Између 1977. и 1983. *Минеј* је био изложен у излогу робне куће „Прогрес" у центру Новог Сада, поводом неког, или неколиких дана посвећених заштити споменика. Онде сам је први пут видео, али је нисам имао у рукама. Она Момировићева грешка, настала је, очигледно, стога што није допуњавао своју најранију белешку, биће с краја 1967. или с почетка 1968, па је за штампу припремио застарелу информацију. Његова белешка о броју листова у књизи није сасвим прецизна. Написао је да је у књизи 181 лист, а прецизно је требало да каже како је у њој 173 потпуна листа и 8 фрагмената. Од њих је највећи 133. лист, скоро трећина и лако га је било идентификовати. Могућно је било идентификовати и фрагменте 37. и 80. л. и поред што су уистину малени. Јамачно је између 35. и 37. л. фрагмент 36. листа. Три фрагмента испред 31. л. и фрагмент између 141. и 144. л. могу се идентифико-вати само поређењем са потпуним примерком књиге. Како Момировић није идентификовао листове, а дао их на конзервацију онако како их је затекао, конзерватор није могао реконструисати ни свешчице, али је понегде стављао празне листове као допуну изгубљеним. Хартију и попуне фрагмената одлично је конзервирао 1977. Данило Клајић, конзерватор и рестауратор Покрајинског завода за заштиту споменика културе. Он, међутим, није реконструисао и свешчице допуњујући изгубљене листове празним, а баш тако су одувек чинили они који су „обнављали" књиге у старини да би се на празним листовима преписали текстови који су загубљени. Клајић је тачно уметнуо по један празан лист на место изгубљених л. 57, 96, 112, 187. и 225. и два на место изгубљеног 216. и 217. листа. Погрешно је стављао празне листове где им није место, између 32. и 33. л. и 117. и 118. листа. Између л. 144. и 147, уместо два ставио је три листа. Само

---

[3] Петар Момировић, *Распрострањеност издања Божидара Вуковића на садашњем подручју Војводине. – Штампарска и књижевна делатност Божидара Вуковића Подгоричанина*. – Титоград 1986, 204-5.

[4] Усмена информација из Покрајинског завода за заштиту споменика културе Бранке Кулић, којој и овом приликом најлепша хвала.

87, 90-5, 97-111, 113-126, 132, 138, 140-1, 144, 147-177, 180-1, 184-6, 188--215, 218-224, 226-248, 252-5, 258-261. Међу њима сасвим је изузетан 232. лист, дабогме ако је једини.

Момировић није забележио да је на л. 107. тителског примерка испала сигнатура свешчице, те је неко дописао мастилом ћириличку сигнатуру **ДІ** и готичко O III. Није, такође, забележио да је на л. 132. ћириличка сигнатура **З** уместо **ЗІ**, јамачно је онде испао број **І**, који означује десетицу. Није забележио ни напомену на десној маргини према доле на л. 60: **Глс спхр**(!) уместо **Глс стѣхѣиѣрѣ**.

Из књиге је Момировић објавио само један запис.[5] Тај запис је објавио црквеном ћирилицом, а реч је о брзопису руске грађанске ћирилице. Запис је између стубаца, како га је Момировић тачно и навео, на непарним страницама л. 121-127. и ваља га читати: (л. 121) „1790. подъписалъ овѫ книгѫ (л. 122) Марко Радовановичъ учитлъ (123) во времена царствованія (124) Леѡполда Вторагѡ мсца априліа 24. денъ у 12-тъ сати (125) при паросѣ Моѵсею Поповичѫ и Захаріи Веселиновичѫ (128) при тѫторе Симеѡнѫ Маринковичѫ (127) и Сѵмеѡнѫ Босичѫ и шнайдерѫ". Крај записа није сасвим јасан, или је вишак слово *и* иза имена Симеона Босића, или је изостало име шнајдера (кројача).

На књизи су и ови записи: На маргини 31. л. доле је новији запис: „Ово је србуља! Чувај је". Тај запис је исписан плавим мастилом, које је избледело током конзервације. На горњим маргинама л. 184' и 185. и 191' и 192. је следећи запис: „(184') Петар Поповић ... [нечитко] Тителa (185) учителъ и діаконъ ... [нечитко], (191') пріімій на лѣто 1802. (192) діаконство. На л. 195'-6. је непотпуни запис руком ђакона и учитеља Петра Поповића: (195') 29. октомв. [9. новембра] 1801. (196) и (!) Коморанѣ". Тај други Поповићев запис иде делом преко текста. Како је мастило избледело током рестаурације, неке делове није било могућно прочитати.

У Покрајинском заводу за заштиту споменика културе конзервирао је Данило Клајић и корице. Сачуване делове коже горње и доње корице, са сачуваном орнаментиком, налепио је на нову мрку кожу.

На непотпуном примерку тителског *Минеја (п̄разничног̄)* нема записа о томе када је доспео у Тител. Турци су заузели Тител 1526, али су управу у њему организовали 1541, да би од тада до краја турске

---

[5] П. Момировић, *Ст̄ари срп̄ски зап̄иси и нап̄п̄иси из Војводине*, 2564.

На непотпуном примерку тителског *Минеја (ūразничноī)* нема записа о томе када је доспео у Тител. Турци су заузели Тител 1526, али су управу у њему организовали 1541, да би од тада до краја турске управе био седиште нахије у Сегединском санџаку.[6] Први турски попис Титељана који су плаћали порез је из 1546, кад је у њему било четири свештеника.[7] Српска православна црква постојала је у Тителу током читаве турске управе 1526-1697. када су епископи сегедински уписивали у титули да су и владике Тителa.[8] Црква је у Тителу спаљена јамачно у време Бечког рата 1683-97, када су га Аустријанци заузимали пет пута, а Турци враћали четири пута. Нову цркву подигли су Титељани и Лочани ваљда после Куруцког рата 1703-11. године. Била је то црква брвнара.[9] Из старе цркве, оне из турских времена, можда су две рукописне књиге, *Јеванђеље* и *Аūосūол*, и штампани *Минеј (ūразнични)* Божидара Вуковића. Штампана књига могла је доспети у Тител убрзо после штампања, а да ли је дошла баш тада или неком приликом касније, засада се не може рећи ништа поуздано.

Минеј (ūразнични) Божидара Вуковића из 1536-8. никако није ретка књига. Она је најчешћа међу старим српским палеотипима. Већ давно се зна да је штампана и на пергаменту. Не тако давно, у Пакрацу је пронађен примерак те књиге штампан на плавој хартији. Међу најређе примерке варијанте те књиге иде и тителски примерак. Његов 232. л. је по много чему изузетан не само међу *Минејима (ūразничним)* него и међу старим српским књигама уопште. Тителски *Минеј* из 1536-8. није потпун и не зна се да ли је 232. л. једини такав у књизи. Непосредно пре и после њега усамљен је.

Тителски 232. л. у *Минеју* из 1536-8. сложен је ситнијим словима штампарије Божидара Вуковића. И он је штампан на два ступца фолија формата. На једној страници на њему је 32 реда. По томе он се слаже са бројем редака у књизи штампаним великим словима, а не 38 како су слагани други текстови малим словима. Текст је на 232. л. сложен на 32 реда да би одговарао броју редака на листу који је замењен. Слагач текста малим словима ипак није преносио ред за

---

[6] Бранислав Ђурђев – Олга Зиројевић, *Оūширни дефūер Сеīединскоī санџака. – Мешовиūа īрађа 17-18*, Београд 1988, 44-57.

[7] Олга Зиројевић, *Најсūарији ūурскиūойис Тиūела. – Зборник Маūице сриūске за исūорију 47-8*, Нови Сад 1993, 134-5.

[8] Л.Ч., *Миūроūолиūа Бача, Сомбора, Тиūела и Сеīедина. – Тиūел данас*, 8. новембар 1997, 6.

[9] Срета Пецињачки, *Заūиси о ūойиско-ūоморишким насељима и црквама 1746-7. īодине. – Зборник Маūице сриūске за исūорију 26*, Нови Сад 1982, 176.

ред са л. сложеног крупнијим словима, па на л. 232' има ред и по мање текста ситнијим словима, а на л. 232 је то надокнађено. Да би то надокнадио додао је слагач ред више, па на њему има 33 ретка. Уза све, на тој страници смањен је и размак уз тачке и запете.

Оно по чему се овај лист разликује од других је и то што је слагач на њему издвајао већину поднаслова и што је избегавао скраћенице. Већ у четвртом реду првог ступца на 232. л. издвојен је поднаслов: **пѣснь, ѳ҃. Ірмос**, за разлику од наслова у познатим примерцима где је у 3. реду насл. **пс(с), ѳ҃. Ірмо(с)**. У 4. реду одоздо је поднаслов у посебном реду: **Свѣтилна**, а у познатим примерцима је тај поднаслов у 5. реду одоздо: **свѣ(т)**. На половини 10. реда одоздо првог ступца је поднаслов **Бо[городичєн]** доста издвојен. У познатим примерцима је на крају 12. ретка стоји једва приметан **Бо[городичєн]**. У 5. реду другог ступца л. 232 издвојен је у ситнијем слогу наслов: **Праздникоу**, а у 3. реду познатих примерака је у средини реда скраћеница **праз(д)**. У 11. ретку одозго на тој страници је поднаслов **На хвалитє г҃а. постави(м) с[ти](х) д҃ / и поимь ст[и]х[и]ры праздникоу гл[а]сь а҃**. Тај поднаслов одговара поднаслову у 8. реду познатих примерака и не почиње новим редом, а сложен је на следећи начин: **На хвалитє г҃а по(с) с(х) д҃ и пои(м) Ст(х)ры празникоу гл҃сь а҃**. У 16. и 17. реду одозго на другом ступцу 232. л. је поднаслов: **Иці, на хвалитє / Слава глась s**. Тај поднаслов одговара у 12. и 13. реду одозго познатих примерака неиздвојен: **Иці, на хва(л). Сла(в). гл҃(с) s҃**. Поднаслов из четвртог реда другог ступца 232. л. одоздо из познатих примерака: **И нна праздникоу, гл҃сь в҃.** одштампан је црним словима и само зналци знају да је реч о поднаслову. Тај текст, сложен ситнијим словима, нашао се у првом реду првог ступца 232'. л. и одштампан је на следећи начин: **И нна, праздникоу гл҃сь в҃.** Изнад наслова **Мсца того И** ... је низ крстоликих минијатурних вињетица, па је и тиме обележен наслов новог дана. Тако није обележен почетак тог текста на л. 232' у 8. реду првог ступца у познатим примерцима. У 11. реду другог ступца те странице издвојен је поднаслов: **Прѣподобной, гл҃сь тьждє** и одштампан црвено. Поднаслов: **Ины с(х)ры глась д҃ по(д) дасть знамє** у 14. реду одоздо на тој стр. другог ступца није издвојен на листу штампаним ситнијим словима.

Пажљивији читалац приметиће да је сваки стих на л. 232. сложен тако што почиње новим редом и завршава се вињетицом и белинама на крају редака.

Већ код поднаслова видљиво је да је 232. л. сложен са мање скраћеница, али у њему има и других јасније сложених речи. Дабогме

да и овако сложени лист има скраћеница, али и нових грешака као и различито употребљених слова ѡ и ѡ, оу и ꙋ, и и ы, ь и ъ.

Можда је могућно наслутити зашто је 232. л. требало изнова сложити. Најчешће се такав поступак објашњава случајним растурањем слога током штампања, па га је ваљало изнова сложити. Било је, међутим, и других разлога што су неке свешчице у књигама слагане изнова. Највероватније је Божидар Вуковић пресложио 21. свешчицу *Псалтира* из 1519-20. када је дошао до нових заставица. У случају 232. л. *Минеја (ѿразничног)* тешко је рећи зашто је изнова сложен само један лист. Да је случајно растурен слог, морало је то бити на више листова, најмање на два, или четири. Морали су јамачно постојати други разлози да се поново сложи само један лист. Без поузданих архивских доказа, ако их је и било, и без потпуног примерка идентичног тителском остаје само да се наслуте разлози што је 232. л. *Минеја (ѿразничног)* Божидара Вуковића поново пресложен. Да ли је Божидар Вуковић пожелео да тим новим листом остави неки траг, или је то пожелео јеромонах Мојсеј, који је приредио књигу за штампу и, биће, био коректор током штампања књиге, тешко је рећи. Извесно је да је пресложени лист оставио сведочанство да су бар Божидар Вуковић и јеромонах Мојсеј знали за наслове и поднаслове оновремених венецијанских књига и да су о томе оставили поуздани траг у српској штампаној књизи. Они су морали знати да у Српској православној цркви нису били склони новостима у штампаним књигама и избегавали су, као и сви други штампари српских књига до Бартола Гинамија, да уводе наслове књига и нумеришу листове, као и да избегавају скраћенице. Да су штампари српских књига прихватили искуства оновременог штампарства, како је то учинио Франциск Скорина штампајући ћириличке књиге од 1517, била би и српска штампана књига бар од 1519. не само модернија него и лакша за читање. Писменост би се међу Србима брже ширила и ефикасније би се стицали основи опште културе. Данас се само може жалити што српска књига није ишла укорак са оновременом европском књигом. Чини се да су то жалили и Божидар Вуковић и јеромонах Мојсеј из Дечана када су штампали *Минеј (ѿразнични)* односно *Саборник* из 1536-8. године, и то посветили 232. л. познатим засада само у Тителу.

Душица Грбић

ХИЛАНДАРСКИ РУКОПИС У БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Рукописна књига са сигнатуром РР I 52 и инвентарним бројем 242367 доспела је у Библиотеку Матице српске 1963. куповином од Тодора Веселиновића из Новог Сада.[1] Она се јавља у каталозима ове Библиотеке под називом *Молитвеник из 16. века*, а тако је забележена и у *Инвентару ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII века)* Димитрија Богдановића, објављеном у Београду 1982. године.[2]

Ту књигу малог формата, са 64 листа, од којих су празни л. 30а-31б, 52б и 64а, б, а увезану у дрвене корице обложене мармораном хартијом, чине заправо следећи садржаји: Литургија Јована Златоустог (л. 1а-28а), херувимска песма на грчком језику у ћириличкој транслитерацији (л. 28б), васкрсни апостоли и јеванђеља осмога гласа (л. 29а, б), молитве (л. 32а-52а) и делови архијерејског чиновника (л. 53а-63б).

Према воденим знацима хартије л. 1-29 са текстом поменуте Литургије, херувимском песмом и васкрсним апостолима и јеванђељима потичу из средине 16. века, односно из времена око 1550. године. Остали делови рукописа су из нешто каснијег доба, тј. с почетка 17. века.[3]

---

[1] Податак о начину прибављања рукописа преузет је из инвентарне књиге Библиотеке Матице српске, где је он заведен 18. децембра 1963. године.

[2] Димитрије Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, књ. XXXI, Београд 1982, 68 (бр. 878).

[3] Према воденим знацима хартије рукопис је датирала Љупка Васиљев, археограф-саветник Народне библиотеке Србије.

На страницама ове невелике књиге појављују се четири писара.

Иста рука исписала је Литургију Јована Златоустог (л. 1а-28а) и херувимску песму (л. 28б) црним мастилом и киноваром. Писмо је мешовито, тј. полустав и брзопис. Број редова на пуној страници јесте 18.

Рукопис је исписан, леп и китњаст. Нарочиту декоративност дају му слова са продуженим стубовима, реповима, крацима и другим елементима у међупросторе, који се различито угибају и савијају (**а, г, ж, м, р, х, ц, ш, ч, ѳ, ѣа, ю**). Таква слова најчешће се налазе на почетку или на крају реда, или у првом, односно у последњем реду на страни, мада нису ретка ни ван тих позиција.

Упадљиву одлику овог рукописа чине и друга већа слова: широко **є, м, о, с, ѡ** и **ѿ**, високо **т, ъ** и **ѣ**, издужено **в** са улево угнутим стубом и лучним раздвојеним петљама, издужено **є, и, к** и **с**, бубрежасто **в**, веће грчко **ε**, крупније **г, з** и **о** са птичицом.

Од орнамената у тексту Литургије долазе лепи иницијали у висини неколико словних низова, који су изведени комбиновањем црвене, плаве и зелене боје, а од украса имају стилизоване гранчице, листове, бобице и сл.

Велика слова у тексту су црвена. Наслов се среће само на л. 22б, а исписан је великим црвеним словима у вези.

Правопис Литургије је ресавски ненормализован, а језик српскословенски.

Иза Литургије на л. 28а постоји запис, остављен црним мастилом, као што је и мастило текста о којем је реч, а писан ситнијим брзописом. По изгледу и начину извођења слова тог записа доста су блиска брзописним облицима Литургије и херувимске песме, па, иако запис није писан у првом лицу, што се иначе дешава у рукописима, може се претпоставити да је његов писар и писар Литургије. У том запису стоји: **и исписа сє сїю лγт(оγ)ргїю ѵ макрїє** (вероватно **макарїє**, тј. **макарїѣа**) **въ пиргъ|ѵ| дχовни|кѵ| / савє іермонахѵ на чъ|с|сть. рѵкою мнѡ|го|грѣшнѵю** (тј. **мнѡгогрѣшною**) **и нє/крѣпкѵю** (тј. **нє/крѣпкою**) **єфрємѵ пѣвъцъ вла|χ|. пѣвїи съ нєю лγ|т|(оγ)ргїю / сп(а)|с|єнъ бѵди. а исписавы вѣчнаа м|ѵ| памє|т|. ами|н|. / Въ лѣ|т|(о) ҁ҃н҃ѳ҃** (=7059, тј. 1551) **маїє** (тј. **маѣа**) **к҃а** (=21) **д|н|.**

Према датој белешци сасвим је сигурно да је Литургију исписао Јефрем и да је она настала 1551. године. За место преписа речено је да је то пирг „духовнику Сави јеромонаху на част", тј. по свој прилици манастир Хиландар. На закључак о препису Литургије у Хиландару упућују и друга два сачувана записа са подацима да је рукопис при-

падао проту Свете горе кир Никифору јеромонаху, „тј. Хиландарцу", како се још каже у једноме од њих. Такав закључак поткрепљује и *Праксапостол* из средине 16. века у библиотеци манастира Хиландара (Т 53), чији је писар Јефрем.[4] О два поменута записа, као и о овом *Праксапостолу* биће још речи, пошто се изнесу и неке дилеме у вези са ишчитавањем и разумевањем записа који је наведен.

Тако, облик **ѵ макрїє** у том запису схватам да значи „у Макарија", односно „у време Макарија", али о којем се Макарију заправо ради, у чије време је ова Литургија очито писана, нисам могла да утврдим.

Такође сам у недоумици да ли су поменути **пѣвъцъ влаχ**, тј. „појац Влах" и писар Јефрем две личности или је у питању исто лице. Судећи по употребљеним облицима и конгруенцији речи, чини се да су то две личности. Међутим, ако је писар записа грешком ставио „појац Влах" у Н јд. уместо у Д јд., онда је то исто лице. Претпоставку о две личности – писара Јефрема и појца Влаха, може да доведе у сумњу и наредни запис, који се налази испод овога о којем је до сада било речи: **+ и йнъ(?) єфрємъ влаχ, приложи гръчьско стѣишомѵ протѵ / сты̑є горы кѵръ нїкифорѵ іеромонахѵ +**

Као што се види, у овом тексту се такође јавља име писара записа – Јефрем, за којег се сада јасно каже да је Влах. То Влах може да значи да је он заиста био Влах, или да је можда Србин пореклом из Влашке. Према датој белешци јасно је казано да је Јефрем Влах додао „грчко" за прота Свете горе кир Никифора, али у потпуном разумевању њеног садржаја нејасне су ми прве две речи (или је то можда једна реч?), које су испред имена Јефрем. Оне су овде са колебањем разрешене као **и йнъ**, тј. **и инъ**, што би у преводу било „и неки (други)[5] Јефрем ...", па се намеће питање да ли је Јефрем Влах из другог записа заиста различито лице од Јефрема у претходном запису.

У вези са том дилемом треба имати у виду да је овај други запис исписан различитим мастилом од оног првог (мастило је избледело мрко, а не црно) и чини се другачијим дуктусом. Слова су претежно брзописна, али се потврђују и полууставна. И поред извесних сличности са словима из претходног записа, она се од њих ипак

---

4 Димитрије Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978, 81 (бр. 101).

5 У питању је неодређена заменица **инъ, ина, ино** са значењем *неки, други* / Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Београд 1975, 107, 247.

разликују по облику, нека и по начину извођења, што упућује на другу руку, а самим тим и на претпоставку да је Јефрем Влах друго лице од Јефрема писара Литургије.

Под појмом „грчко", које је Јефрем Влах додао за прота Свете горе кир Никифора, у ствари се подразумевају делови Литурије Јована Златоустог исписани на грчком језику, ћирилицом, на маргинама следећих листова: 2а, б, 3б, 5б, 6а, 7а, 8а, 10б, 11б, 12б, 13а, б, 14б, 15б, 16б, 18а, б, 20а и 21а. Мастило додатака је мрко, као и мастило записа у којем се о њима говори, а понегде се среће и неко црвено слово, док је писмо мешовито (полуустав претеже над брзописом). По боји мастила и дуктусу рукопис тог грчког текста у ћириличкој транслитерацији веома је близак рукопису другог записа, те се може претпоставити да је писар додатака други Јефрем Влах и писар тог записа.

Мрко мастило и рукопис сличан овоме, којим су исписани други запис и поменути делови Литургије на маргинама листова, јавља се и на л. 29а, б, где су васкрсни апостоли и јеванђеља. Тај лист временски се слаже са претходним листовима (средина 16. века), а прекид текста на његовом завршетку сведочи да је било још листова из истог периода, који сада недостају. Писмо васкрсних апостола и јеванђеља је полууставно уз спорадично присуство брзописних слова, правопис је ресавски, ненормализован, а језик српскословенски. Употребљени облици слова (посебно широко є, ҁ, високо ъ, ѣ, издужено к, троного т, ѡ итд.) доста одговарају онима у додатом тексту на маргинама, а такође и некима у другом запису (нпр. ѣ, ъ, ф), што ствара утисак да је и овај лист исписао исти писар, односно тај Јефрем Влах. Но, и поред наведених сличности сигурнији закључак о томе тешко је извести, јер су обими текстова за поређење различити, не подударају им се сасвим ни писма, слова су негде крупнија а негде ситнија, мастило је избледело, а делови додатака на маргинама су и оштећени због опсецања листова.

Међутим, ваља истаћи и чињеницу да се у погледу броја редова на страници (18) рукопис на л. 29а, б слаже са рукописом Литургије. Такође иницијал ѣ на овом листу по облику и величини подсећа на примере иницијалног ѣ у тексту Литургије на л. 3а, 21б и 22б, али се од њих и разликује по боји (писан је само киноваром) и по начину украшавања.

Према до сада реченом, није спорно да је писар Литургије Јована Златоустог у рукопису Библиотеке Матице српске РР I 52 Јефрем, који је оставио и запис на њеном завршетку. Вероватно је и то да је

делове те Литургије на грчком језику, ћирилицом, на маргинама више листова исписао такође неки Јефрем Влах, чији запис постоји иза претходно поменутог записа. Али, и даље остаје нејасно да ли су писар Литургије Јефрем и појац Влах из првог записа две личности или је то једно лице. Такође се не зна да ли је појац Влах исто лице са Јефремом из другог записа. Није сасвим сигурно ни то да је Јефрем Влах, писар другог записа, и писар текста на л. 29а, б.

У вези са текстом Литургије и њеним писаром Јефремом скрећем пажњу и на једну занимљивост. Заправо на л. 15а у молитвама јереја иза текста ... **и помѣни въсѣ|х| ѹсъпши|х| въ надєжди / въскр|с|єнїа и жизны вѣчныѥ** + писар Јефрем у продужетку, на десној маргини, дописује речи: **помѣни г̅[и] / єфрєма**. На тај начин он ставља до знања ономе ко поје литургију да у молитвама треба и њега (писара ове Литургије) да помене.

Иначе, као што је овде већ напоменуто, за писара Литургије Јефрема може се претпоставити да је и писар *Праксапостола* из средине 16. века, који је у каталогу библиотеке манастира Хиландара Димитрија Богдановића описан под бр. 101. *Праксапостол* није датиран, а водени знаци сведоче да је настао 1552/53. године.

У том рукопису са 256 листова[6] писар се на три места потписао тајнописом, који Димитрије Богдановић разрешава: **єфрємъ**. Сем тих потписа, нема других записа писара, или о писару, па је нејасно одакле онда реч „монах" уз писарево име Јефрем у наслову описа тог рукописа (наслов гласи: *Праксапостол монаха Јефрема*). Ово се истиче стога што у запису Литургије из Библиотеке Матице српске, ако се изузме проблематично „појац Влах", такође нема ближих података о писару Јефрему.

Од осталих записа у *Праксапостолу* интересантан је онај који казује да је књигу увезао јеромонах Григорије у манастиру Хиландару 1671. године. Важне су и неке друге белешке са подацима да се књига у 18. веку, па и пре тога, тамо налазила, на основу којих је вероватно и претпостављено да је она у Хиландару и преписана.

Праксапостол монаха Јефрема из библиотеке манастира Хиландара исписан је полууставом и брзописом. Та два писма смењују се у зависности од садржајних целина (неке су исписане једним, а неке другим писмом, мада нису ретки случајеви ни мешања та два писма).

---

[6] Број листова *Праксапостола* овде је наведен према снимцима тог рукописа начињеним са микрофилма. У *Каталогу ћирилских рукописа манастира Хиландара*, опис бр. 101, за број листова овог *Праксапостола* стоји: I + 244 + 1 л.

Палеографска поређења снимака *Праксапостола* са помињаном Литургијом Јована Златоустог показују приличну сличност ових рукописа у погледу дуктуса, облика и начина извођења слова. Скоро сви полууставни и брзописни облици Литургије потврђују се и у *Праксапостолу*, а због знатно већег обима *Праксапостола* у њему постоје и варијанте неких слова, којих у Литургији нема. Облици иницијалних и великих слова ова два рукописа такође се доста подударају у основном нацрту, а и украсни елементи су им често идентични (гранчице, лишће, бобице), само што су другачије распоређени и комбиновани. Највећу сличност у изгледу запазила сам код иницијалног и великог **п**, са пунијим стубовима и мало тањом пречком, чију горњу ивицу на средини додирује пунија тачка. О боји иницијала у *Праксапостолу* не могу да кажем, јер сам га посматрала на црно-белим снимцима. Пада у очи и идентична употреба неких карактеристичних интерпункцијских знакова, као што је крупнија тачка (у Литургији она је црвена) иза које следи таласаста црта, или кратка црта пресечена пунијом тачком. Сличан манир писара јавља се у писању два слова у везу (нпр. **м** + **ъ**, **р** + **ї** итд.).

Исто име писара Матичине Литургије и хиландарског *Праксапостола*, скоро идентично време њиховог настанака (Литургија 1551, а *Праксапостол* 1552/53. година), исто место где су преписани (Хиландар) и сличне палеографске особености упућују на закључак о истом писару тих књига, што треба да потврде њихова даља, детаљнија испитивања и међусобна поређења.

Литургија Јована Златоустог у Библиотеци Матице српске припадала је према запису Јефрема Влаха, о којем је већ било речи, проту Свете горе кир Никифору јеромонаху. Служећи се њоме, кир Никифор је појао неке њене делове и на грчком, што потврђују исписани делови те Литургије на маргинама рукописа. Да је ова „божаствена Литургија Златоустог и мудрог Јована" била власништво „најпреподобнијег међу јеромонасима Никифора и прота Свете горе на Атосу, тј. Хиландарца" сведочи и запис на л. 28б. Тај запис исписан је мрким мастилом, на грчком језику и грчким писмом. Иако је понека реч у њему нечитка, а због опсецања листа он се не може до краја ни прочитати, главни смисао тог записа је јасан. Сем податка да је Литургија припадала светогорском проту кир Никифору, овде се упозорава и на то „да се нико не усуди да му је из руку..." Запис је даље нечитак, али вероватно следи реч (речи) са значењем „узме", „отме" и сл.[7]

---

[7] Запис на грчком језику превео ми је Станимир Јакшић, библиотекар Библиотеке Матице српске, на чему му се и овом приликом захваљујем.

Када је тачно кир Никифор јеромонах био прот Свете горе покушала сам да нађем у до сада, колико ми је познато, најпотпуније објављеном хронолошком прегледу прота Свете горе аутора проф. Владимира Мошина, који тече од 887. до 1641. године.[8] Међутим, у датом прегледу, у времену од 1551, када је преписана Литургија, до 1641. кир Никифор се не помиње. Необјављени подаци мр Александра Фотића, сарадника Византолошког института у Београду, сведоче, пак, да је постојао Никифор, који је 1562. године био представник на Карејском сабору. У тој грађи исти Никифор помиње се 1564. и 1566. као игуман манастира Хиландара, а 1585. он се јавља као бивши прот Свете горе.[9] Пошто су ови подаци временски блиски години настанка Литургије, сасвим је могуће да они казују о истом Никифору, који се јавља и у наведеним записима. Према изнесеним сведочанствима и даље је непознато када је кир Никифор био прот Свете горе, али ваља имати на уму да је он то могао бити и пре него што се помиње као игуман манастира Хиландара, односно у времену блиском години преписа Литургије.

Сем Литургије Јована Златоустог, херувимске песме и васкрсних апостола и јеванђеља, анализирана рукописна књига Библиотеке Матице српске садржи и молитве (л. 32а-52а), које потичу од треће руке, а такође и део архијерејског чиновника (л. 53а-63б), чији писар је овде четврти по реду. Писмо ова друга два дела књиге, који су с почетка 17. века, јесте полуустав, правопис је ресавски ненормализован, а језик српскословенски. Мастило молитава је црно и киновар, а делова архијерејског чиновника је мрко и киновар. Иницијали су велика црвена слова, која су понегде мало украшена. У делу где су молитве, број редова на пуној страни је 20, а тамо где је текст архијерејског чиновника – 18.

Да ли су и ови састави преписани у Хиландару или су настали у неком другом скрипторијуму, остаје да се испита, као што предстоји и истраживање њихових анонимних писара.

Увезујући Литургију Јована Златоустог са осталим садржајима, неко је у прошлости изгледа желео да комплетира књигу и да се тако њоме служи. Ко је то учинио непознаница је, а од записа који сведоче

---

[8] Vladimir Mošin, *Svetogorski protat*, Starine, knj. 43, Zagreb 1951, 83-96.

[9] Најлепше се захваљујем господину Александру Фотићу на томе што ми је уступио ове податке, а такође и господину Бошку Ђенићу, повереніку манастира Хиландара, чијим посредством сам до њих дошла.

о судбини и кретању књиге издваја се само један (л. 63б), датиран 1773. године. У том запису казује се о позајмици новца извесном Науму из Даља, што је доказ да књига већ тада више није била у Хиландару.

У представљању ове хиландарске књиге РР I 52 из збирке Библиотеке Матице српске откривене су само неке њене особености, али и дилеме у вези са њеним пореклом, коришћењем и кретањем, како би се подстакла даља истраживања, која би допринела да се тај драгоцени рукопис још боље осветли.

Душица Грбић

ПОТВРДЕ РУСКОСЛОВЕНСКОГ УТИЦАЈА У РУКОПИСУ *ДНЕВНА ПОСЛЕДОВАЊА СА АКАТИСТИМА ПРЕСВЕТОЈ БОГОРОДИЦИ И ГОСПОДУ ИСУСУ ХРИСТУ* БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Рукописна књига *Дневна последовања са Акатистима Пресветој Богородици и Господу Исусу Христу* из збирке Библиотеке Матице српске (РР I 71), малог формата, са 256 листова увезаних у картонске корице обложене црвенкастомрком кожом, није датирана, нити садржи записе који сведоче о писару и месту настанка.[1]

Према воденим знацима хартије, она потиче из 1735/45. године,[2] тј. из времена снажног рускословенског утицаја, када се код Срба руске књиге интензивно шире, преписују и прештампавају, а рускословенски језик полако потискује српскословенски и заузима његово место.

Писмо ове књиге – ћирилица са одликама приморских и босанских споменика, као и њене правописне и језичке карактеристике указују на то да је она преписана на ијекавској територији, на подручју зетско-сјеничког дијалекта, у неком скрипторијуму на приморју Црне Горе.

---

[1] Каталошки опис књиге в. у: *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, књ. 7, *Акатисти. Стихологије. Богородичници*, Нови Сад 1999, бр. 55 (скраћено: *Ћирилске рукописне књиге*, књ. 7).

[2] Према воденим знацима хартије рукопис је датирала Мирослава Гроздановић-Пајић.

На основу сачуваног записа да је књигу 1791. године купио Ристо Стевановић из Будве, као и чињенице да је она 1973. доспела у Антикварницу Матице српске, па у Матичину Библиотеку из Котора, дакле из места опет у Боки, где је припадала једном православном свештенику,[3] може се претпоставити да је управо ту, у Боки Которској и писана. У прилог таквој претпоставци иду још два рукописа, вероватно из истог скрипторијума, блиска овом по времену настанка, палеографским и језичким одликама, а делом и по садржају, који имају записе, са поменима Будве, мора и сл.[4] Један од њих, *Акатисти Господу Исусу Христу и Пресветој Богородици и други богослужбени садржаји* из прве трећине 18. века (РР I 72), налази се у Библиотеци Матице српске. Заједно са рукописом РР I 71, прибављен је 1973. из Котора.[5] Други, *Зборник* из 1727. године, припада збирци Радослава Грујића у Музеју Српске православне цркве у Београду (бр. 7).[6]

У књизи *Дневна последовања са Акатистима Пресветој Богородици и Господу Исусу Христу* српскословенски језик нарушен је народним општештокавским и посебним дијалекатским цртама, присутним углавном у тексту *Десет божијих заповести* и *Како се ваља Богу молити* (л. 219а-230а), у даљем тексту *Десет божијих заповести,* али и приличним бројем рускословенских елемената, о којима ће овде бити речи.

У испитивању рускословенских елемената узете су у обзир, пре свега, оне ортографске, фонетске и морфолошке одлике, које су релевантне за дистинкцију српскословенског и рускословенског језика, као и неке морфолошке, карактеристичне како за рускословенски, тако и за српски народни језик. Текстолошка истраживања нису рађена, али је обраћена пажња на евентуалне помене руских владара, светитеља и празника, посебно оних са квалификативима „росијски", „московски", „киевски" итд., који сигурно сведоче о руском предлошку.

---

[3] *Ћирилске рукописне књиге*, књ. 7, бр. 55; Душица Грбић, *Нека запажања о рукописима РР I 71 и РР I 72 Библиотеке Матице српске и Зборнику из 1727. године у збирци Радослава Грујића*, Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске, књ. 7, Акатисти. Стихологије. Богородичници, Нови Сад 1999, (скраћено: Д. Грбић, *Нека запажања*), 173-174.

[4] Д. Грбић, *Нека запажања*, 173, 177.

[5] *Исто*, 173-174.

[6] *Исто*, 171,175.

Пошто се рукопис састоји од различитих садржајних целина (*Молитва Фаресова, Вечерње, Полуноћница, Јутрење, Канон молабни Пресветој Богородици, Служба Акатисту Пресветој Богородици, Акатист сладчајшем Исусу Христу, Канон о плачи Богородице, Молитвено правило пред спавање*, где су и *Десет божијих заповести, Пасхалне таблице* у којима је почетна година 1727, а завршна 1786, и *Месецослов*), од којих неке улазе у састав разних књига (псалтира, молитвеника, часловца итд.), писар је при преписивању и обликовању ове књиге могао да има пред собом више предложака, и једне текстове пренесе из једних, а друге из других.

У анализи рускословенских црта стога су посматрани сви наведени делови рукописа, а циљ је био да се утврди да ли у свима њима постоји рускословенски утицај и да се открију разлози његовог јављања.

У наставку рада следи преглед рускословенских потврда.

Рефлекси полугласа. У позицији где је могло доћи до вокализације полугласа, без обзира на Хавликово правило, у анализираној књизи најчешће се јавља српскословенски рефлекс **а**, али има и доста случајева са **є** и **о**, који одликују рускословенски језик: **стєзи** 9б/4, **вєс** 53б/13, **немоцієствуєтъ** 100а/12, **шєдше** 156а/3, **конєцъ** 188б/6 итд.; **во** 155б/7, **вопиюціаго** 180а/4, **воздвигни** 177б/9-10, **со** 179б/12, **сонъ** 207а/2 итд.

Рефлекси назала ę. На месту старословенског **ѧ** од прасловенског *ę* увек је **є**, сем иза **ч, ж, щ** и **ш**, где се, поред српскословенског **є** јавља и рускословенско **а** (иза **ш** слово **а** је чешће од **є**): **начало** 32б/6, 42б/1, 144а/2; **слоужащимъ** 41а/11; **поціади** 11б/5, 15а/6, 75а/1, **воплоціа сє** 161а/5, **ціа** 166б/1 итд.; **сабраша сє** 6а/6-7, **наша** (А мн. ж. род) 24б/3, **доуша** (Г јд. ж. род) 47а/1, **биша** 52б/4, **оскоудєша** 79а/7 итд.

У једном случају на месту старословенског **ѩ**<*ję* потврђује се слово **ѧ**, карактеристично за рускословенску ортографију, из којег се у новој реформисаној грађанској ћирилици Петра I развило слово **я** (=*ja*): Г јд. ж. род **єѧ** 166а/6.[7] По норми српскословенског језика овде се јавља *-je*, писано са **ѥ** по рашкој традицији, и **є** или **ϵ** по ресавској.

Слово **є** *уместо рускословенског* **ѧ** (=*ja*). На месту старословенског **-ꙗ** (=*-ja*) чешће долази слово **-є** него ресавско **-а** или рашко **-ꙗ**,

---

[7] Павел Яковлевич Черных, *Историческая грамматика русского языка*, Москва 1962, 99 (скраћено: П. Я. Черных *Историческая грамматика*); Н. М. Дылевский, *Очерк исторической грамматики русского языка*, София 1965, 132-135 (скраћено: Н. М. Дылевский, *Очерк исторической грамматики*).

што је последица утицаја рускословенског предлошка. У овој позицији у предлошку је сигурно стајало слово ѧ (=*ја*), које писар механички, тј. из непажње, или из незнања језика замењује са є: **ѡ запрєщєние** 4б/6-7, **сина бо̄жиє** 25б/2, **прости ... прєгрєшєние** 40а/7, **нєдостоєнъ** 213б/1-2, **сарпскаго арсєние** 239а/7 итд.

У означавању групе *ља* такође под утицајем предлошка превлађује **лє** над **лѧ** и **ла**: **васєдаржителє** (Г јд. м. род) 25а/12, **наставлєюцїи** 29б/14, **избавлєюцїаго** 54б/4, **ѧвлєют сє** 64б/10, **прєдстоєтєлє** (Г јд. м. род) 158б/3 итд.

Слово **є** уместо лигатуре **ѥ** присутно је доста пута и у писању групе *ња*, али је оно ипак ређе од **а** и **ѧ** иза **н**: **слава го|с|по(о)|д|нє** 7а/14, **вишнєго** 44а/12, 98б/3, 99а/2, **ѡгонєюцїи** 97б/4-5 итд.

Ово слово потврђује се и у обележавању некадашње палаталне групе *р'а* (старословенско **рѧ**): Г јд. **царє** 45б/8, 46а/6, 76а/4 итд.

Рефлекси вокалног̄ р и л. Старословенске графијске групе **ръ**, **рь**, **лъ** и **ль** у српскословенском су са вокалном вредношћу *р* и *л*, а у рускословенском, односно руском језику замењиване су са *ор, ер, ро, ре, ол, ло, ел* и *ле*.[8]

У означавању вокалног *р* у анализираном рукопису ређе је стављено **ρ** или **ρъ**. Оно је овде већином обележено са **ар**, што је правописна карактеристика споменика са западног подручја.[9] Међутим, у доста случајева среће се рускословенски рефлекс **ер**, а понегде се јављају и рускословенске потврде **ор** и **ро**: **дєржавꙋ** 68а/4, **мєртвими** 152б/3, **твєрдаго** 163а/14, **смєртъ** 174б/9, **дєржахъ** 192а/7 итд.; **гординꙋ** 81а/6, **скорби** 130а/5, 181а/10, **торжєствꙋємъ** 189б/4.

Вокално *л* најчешће је писано са **ал**, вероватно по аналогији са **ар** што се потврђује и у неким другим ћириличким споменицима са југозападног подручја,[10] мада је писар могао чути *ал* и у неким

---

[8] Ст. М. Куљбакин, *Старословенска граматӣка*, Београд 1930, 38-43 (скраћено: Ст. М. Куљбакин, *Старословенска граматӣка*); Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад 1975, 55-58 (скраћено: П. Ђорђић, *Старословенски језик*).

[9] *Примјери срп̄ско-славенскоѓа језика*. Саставио их Вук Стеф. Караџић, Беч 1857, 31; Милан Решетар, *Дубровачки зборник од ѓод. 1520*, СКА, Посебна издања, књ. С, Философски и филолошки списи, књ. 24, Београд 1933, 134-135; *Два дубровачка језична сп̄омена из XVI вијека*. За штампу приредио М. Решетар и Ћ. Ћанели, Београд, 1938, XIV-XV (скраћено: *Два дубровачка језична сп̄омена*).

[10] Ова појава присутна је, на пример, у рукопису Библиотеке Матице српске *Акаѳистӣ Госп̄оду Исусу Христу и Пресвет̄ој Бо̄ѓородици и другӣ бо̄ѓослужбени садржаји РР I 72* (в. Ћирилске рукописне књиге, бр. 7, опис, бр. 56), у *Зборнику са Житијем кнеза Лазара* из 1727. године из збирке Радослава Грујића и *Крфском*

чакавским говорима.[11] Јављање **л** и **лъ** у овој позицији је ређе. У више случајева присутни су и примери са рускословенским **ле** и **ло**: **слєзи** 74б/1, **слєзъ** 112б/10, **слєзами** 151б/12; **плотъ** 50б/3, 93а/10, 178а/3, **плотаскими** 170а/12, **пл|о|тъ** 188б/6 итд.

Рефлекс **ж** *уместо* **жд**. Старословенска група **жд** у овом рукопису већином постоји, али уместо ње доста пута долази и **ж**, које одликује руски књижевни и руски народни језик, док је у руском црквеном језику, као и у српскословенском, **жд**.[12] Појава **ж** на месту **жд** ван краја речи у овој књизи сигурно је русизам, а **ж** на крају речи може бити и последица утицаја писаревог дијалекта. Заправо, отпадање крајњег сугласника у *-ст̄, -зд, -жд* и сличним сугласничким групама карактеристично је за неке наше дијалекте, међу којима је и зетско-сјенички,[13] на чијем простору је овај рукопис и настао. Од случајева са **ж** уместо **жд** у обе поменуте позиције наводе се: **хожах** 9б/6, **ваздаж** 20а/9, **даж** 69а/9, **таж** 86а/3, **рожаство** 236б/5, **рожаствꙋ** 240а/9 итд.

Рефлекс -ст̄-. Група *-сц– <– ск–* испред **ѣ** и **и** (<**оі̯*, **аі̯*) овде се потврђује, али понегде долази и *-ст̄-*: **человєчастни** 78б/4, **англєлсти** 96а/8, **человєчастємъ** 170б/4-5. Појава упрошћавања *-сц–* у *-ст̄–* одликује руску редакцију.[14] Иначе, позната је још из времена канона,[15] али није раширена у српским споменицима.

У даљем излагању осврнућу се и на неке морфолошке одлике.

*Г јд. именица ж. рода *ја основе на* **-и**. Уместо српскословенског наставка **-ѥ** у Г јд. именице **зємлꙗ** више пута се среће наставак **-и**

зборнику из средине 18. века из збирке Архива ЈАЗУ (в. Јелка Ређеп, *Прича о Бој косовском*, Зрењанин 1976, 17, 19, 66-67, 69-70 итд.).

[11] В. нпр. *Два дубровачка језична сп̄оменика*, LXIII-LXIV.

[12] П. Ђорђић, *Ст̄арословенски језик*, 79; Борис А. Успенский, *Ист̄ория русскоґо литературноґо языка (XI-XVII вв.)*, Budapest 1988, 103 (скраћено: Б. А. Успенсский, *Ист̄ория русскоґо литературноґо языка*).

[13] Павле Ивић, *Дијалект̄олоґија. Увод и шт̄окавско наречје*, Нови Сад 1956, 161; Tomo Brajković, *Peraški dijalekat*, Program C.K. Državne velike gimnazije u Kotoru za školsku godinu 1892-1893, Zagreb 1893, 6; Мато Пижурица, *Језик Андрије Змајевића*, Титоград 1989, 250.

[14] Алексей Иванович Соболевский, *Лекции п̄о ист̄ории русскоґо языка*, S-Gravenhage 1962, 39 (скраћено: А. Иванович Соболевский, *Лекции*); П. Я. Черных, *Ист̄орическая ґраммат̄ика*, 144; Н. М. Дылевский, *Очерк ист̄орической ґраммат̄ики*, 241-245.

[15] Ст. М. Кульбакин, *Ст̄арословенска ґрамат̄ика*, 60, 64.

карактеристичан за рускословенски и руски језик: **ѿ земли** 5б/1, 7а/14, 55а/10-11 итд.[16]

Код именица ж. рода на **-ша** и **-ца**, поред наставка **-є** присутно је и **и, ї (иї)**: **дꙋши** 12а/10, **дш҃ї** 214а/14, **десницiї** 43а/8, **мꙋченiцї** 239а/8. Ови облици су у складу са нормом руске редакције, само што је писар иза **ц** ставио **ї (иї)** уместо **ы**,[17] које се иначе, у овом рукопису ретко среће.

*Г мн. именица м. рода *о основе* на **-овъ**. У рукопису има доста случајева са наставком **-овъ** у Г мн. именица м. рода на **о*, који се у српскословенским споменицима јавља спорадично. Пошто је према граматикама руског црквенословенског језика **-ѡвъ** окарактерисан као дублетни наставак,[18] потврде са **-овъ** у књизи о којој је реч могу бити и остаци рускословенског предлошка. Као илустрација за **-овъ** износе се примери: **єзиковъ** 16б/6-7, **грєховъ** 26б/4, **бєсовъ** 30а/4, **рабовъ** 39а/8, **грєшниковъ** 47б/2 итд.

Л јд. п҃ридева м. рода на **-омъ**. У Л јд. придева м. рода запажена је једна потврда са наставком **-омъ: на парвомъ** 225а/3. Овај облик придева припада црtама српског народног језика, али одликује и рускословенски језик, где се алтернативно јавља са обликом на **-ѣмъ**.[19] Наведени пример налази се у тексту *Десет҃ божијих запов҃ести*, у којем има доста народних црта, па је вероватно и он последица писаревог говора. Међутим, како се у том тексту налази и једна рускословенска одлика (**ѿ земли** 219а/11), дат је и овај случај, као евентуална могућност рускословенског деловања.

Д јд. п҃ридева ж. рода на **-ои**. Наставак **-ои** по рускословенској норми равноправан је са **-ѣи**,[20] а карактеристичан је и за српски народни језик. У рукописној књизи која се испитује, он се потврђује два пута: **благои** 91б/14, **запечатлєннои** 149а/13.

Имп҃ератив са основом на **-и-**, *а не на* **-ѣ**. Императив са основом на **-и-**, а не на **-ѣ**– црта је како српског народног, тако и рускословенског језика.[21] У овом рукопису он се јавља неколико пута: **придитє** 148б/4, 156б/10, **рцитє** 152а/12 итд.

---

[16] Мелетий Смотрицкий, *Грамм҃атика*, Москва 1721, 36б, 37а (скраћено: М. Смотрицки, *Грамм҃атика*); Аврам Мразовић, *Р҃ководств҃о къ славянств҃ый г҃рамм҃атїцѣ испр҃авленный во оупотр҃ебленїе славено-сербскихъ и народныхъ училищъ*, Будим 1800, 4 (скраћено: А. Мразовић, *Руководств҃о*).

[17] М. Смотрицки, *Грамм҃атика*, 34а; А. Мразовић, *Руководств҃о*, 56.

[18] М. Смотрицки, *Грамм҃атика*, 43а, б, 44а; А. Мразовић, *Руководств҃о*, 58.

[19] М. Смотрицки, *Грамм҃атика*, 70б, 71а; А. Мразовић, *Руководств҃о*, 74, 78.

[20] М. Смотрицки, *Грамм҃атика*, 71а, 78б; А. Мразовић, *Руководств҃о*, 74, 81.

Сем наведених потврда рускословенског утицаја, претежно ортографско-фонетског карактера, у књизи *Дневна по̄следованьа са Акаѳӣстӣима Пресве̄то̄ј Бо̄городици и Го̄споду Исусу Хрӣсту* , у тексту *Полуноћнице* (л. 39а), помињу се и руски светитељи Антоније и Теодосије Печерски, који сведоче о предлошку руске провенијенције: **Гӣ благосло̄ви ... пр҃е̄подобни и бо̄гоносни wц҃ъ нашихъ антонїа ѳеодосїа печерскїѣ** ...

Резултати испитивања рускословенског утицаја у српскословенском рукопису *Дневна по̄следованьа са Акаѳӣстӣима Пресве̄то̄ј Бо̄городици и Го̄споду Исусу Хрӣсту*, насталом на подручју зетско-сјеничког дијалекта, на приморју Црне Горе, вероватно у Боки, 1735/45. године, откривају приличан број елемената који указују на рускословенски предложак.

Рускословенске црте у овој књизи претежно су ортографско-фонетског карактера, а ређе морфолошког, што само потврђује досадашња сазнања да се редакцијски језици међусобно мало разликују у области морфологије, јер не одступају знатније од старословенске норме.[22] Најрадикалније измене у њима догодиле су се у сфери гласовног система, за разлику од морфолошког, који је из више разлога остао мање подложан иновацијама.[23]

У анализираном рукопису рускословенски елементи налазе се у свим садржајним целинама, али њихов број и учесталост примера прилично варирају.

Та неуравнотеженост у јављању црта може се објаснити, пре свега, неједнаком писаревом концентрацијом при преписивању, али и његовим односом према садржају текста, а с тим у вези и према предлошку. У случају *Десе̄т божијих за̄повестӣи* (л. 219а-230а), где је српскословенска норма нарушена значајним присуством општештокавских и дијалекатских црта, а рускословенски утицај занемарљив, јер постоји само једна сигурнија потврда (Г јд. **w҃ землѝ** 219а/11), поред писаревог односа у преписивању, поставља се и питање другачијег предлошка.

Десе̄т божијих за̄повестӣи писар је сигурно знао напамет, па, ако је пред собом и имао рускословенски предложак, он се на њега није

---

[21] П. Ђорђић, *Ста̄рословенски језик*, 160.

[22] Вера Јерковић, *Ср҃пскословенска норма у гласовном и морфолошком систе̄му*, Jugoslovenski seminar za strane slaviste, 33-34, Zadar 1984, 55 (скраћено: В. Јерковић, *Ср҃пскословенска норма*).

[23] *Исто̄*, 62-64.

ослањао, већ је писао по сећању, из главе. Потврђени рускословенски и руски облик (**ѡ земли**) писар је могао да пренесе из предлошка, али и сам да га начини под тадашњим снажним рускословенским утицајем, или услед своје несигурности у владању српскословенском нормом.

Међутим, постојање *Десет божијих заповести* и у напред поменутим књигама из истог скрипторијума – у *Акатистима Господу Исусу Христу и Пресветој Богородици и другим богослужбеним садржајима* из прве трећине 18. века у Библиотеци Матице српске (РР I 72) и у *Зборнику* из 1727. године у збирци Радослава Грујића (бр. 7), са скоро идентичним народним цртама, указује на то да су могле бити преписане из једног од тих рукописа, али и да су сва три текста пренета из истог предлошка.

Детаљнијим испитивањима *Десет божијих заповести* у наведеним двема књигама нисам се бавила, али на основу неких запажања истичем да у том тексту у *Зборнику* нисам нашла русизме, док се у рукопису РР I 72 јавља неколико потврда: **єгипєтскиє** 314б/10, **благочєстиа** 317б/9-10, **божєствѹ** 322б/1-2, **човєчєствѹ** 322б/5; **сєрдца** 316а/5, **милосєрдиєх** 316б/9, 317а/4, **тєрплєти** 317а/10, **ѹсєрдию** 320а/10; **ѡ земли** 314б/9-10. Случај **ѡ земли** идентичан је са примером из аналиране књиге (РР I 71) и налази се на истом месту у тексту. Остале наведене лексеме у рукопису РР I 71 имају српскословенски рефлекс **а** (**єгипатскиє** 219а/11-12, **благочастиа** 223а/2-3, **божаствѹ** 228а/6-7, **човєчаствѹ** 228а/10), или вокално *р* писано са **ар** (**сардца** 221а/6, **милосардїєх** 221б/13, **милосардиєхъ** 222а/9, **тарплєти** 222б/2-3, **ѹсардиємъ** 225б/7-8).

У испитивању рускословенског утицаја у књизи о којој је реч у овом раду посебно ме је интересовао *Месецослов*, због евентуалних помена руских светитеља са квалификативима који сведоче о предлошку руске провенијенције. Такве помене, међутим, овде нисам нашла, а од црта које упућују на рускословенски, односно руски предложак постоје: две потврде са **ж** уместо **жд** (**рожаство** 236б/5, **рожаствѹ** 240а/9), један случај Г јд. именице ж. рода на **-цї** уместо на **-цє** (**мѹчєнїцї** 239а/8) и неки примери механичке замене слова **ѧ** са **є** (нпр. **арсєниє сарскаго**(!) 239а/7, **с҃вѣтаго николає** 241б/1).

Објашњење за мали број русизама у *Месецослову* може се видети у писаревом односу према тексту, тј. у његовој тежњи да руски месецослов, који му је служио као предложак, прилагоди потребама Српске православне цркве у погледу језика и хагиолошке традиције. Могући су и други разлози за такво стање, као на пример,

да текст *Месецослова* у овом рукопису није директно преписан са предлошка руске редакције, већ индиректно, тј. да представља један од већ постојећих преписа.

Скрећем пажњу и на то да у двема овде већ поменутим књигама такође постоје *Месецослови*, у којима се, за разлику од ове књиге, јавља понеки помен руских светитеља.[24]

Такође истичем да све три књиге имају пасхалне таблице са истом почетном (1727) и завршном (1786) годином, што такође иде у прилог томе да су све три књиге настале са истог предлошка, или да су преписиване једна са друге.[25] Сем таблица по годинама, анализирани рукопис РР I 71 и *Зборник* садрже и таблице по празницима са кључним словима, које изостају у књизи РР I 72.[26] У тим таблицама по празницима у књизи РР I 71 постоји неколико случајева замене **жд** са **ж** у облицима лексеме **рождаство**, док русизме у *Зборнику* нисам приметила.

У рукопису о којем је реч налазе се и други садржаји који се јављају и у поменуте две књиге. Међусобно поређење истих целина у све три књиге вероватно би допринело бољем сагледавању њихових међусобних веза и утицаја, а можда и откривању предлошка.

Према резултатима ових иситивања може се закључити да је рукопис *Дневна последованья са Акаѳистима Пресвѣтој Богородици и Господу Исусу Христу* из 1735/45. године настао са предлошка руске провенијенције, сем *Десет божијих заповести*, које је писар могао напамет да испише, или да препише са другачијег предлошка. Судећи по броју потврђених рускословенских црта и њихових примера, може се претпоставити да је књига у целини, или већим својим делом, директно преписана са предлошка руске редакције. То значи да се не може искључити ни могућност њеног индиректног преписивања, односно да су неки њени делови посредно настали са неког од већ постојећих преписа тог предлошка.

Рукописна књига *Дневна последованья са Акаѳистима Пресвѣтој Богородици и Господу Исусу Христу* из 1735/45. године још један је пример рускословенског утицаја на српску писменост и културу у време његовог најинтензивнијег деловања и трајно је сведочанство о вековним везама Срба и Руса.

---

[24] Д. Грбић, *Нека запажања*, 174, 176-177.

[25] *Исто*, 175-177.

[26] *Исто*, 176-177.

Катица Шкорић

ЈЕЗИК „ДЕСЕТ БОЖИЈИХ ЗАПОВИЈЕСТИ” И „КАКО СЕ ВАЉА БОГУ МОЛИТИ” ИЗ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1. Рукописна књига *Акатисти Господу Исусу Христу и Пресветој Богородици и други богослужбени садржаји* чува се у Библиотеци Матице српске под сигнатуром РР I 72 и инвентарним бројем 398205. Споменик садржи акатисте посвећене Господу Исусу Христу, Пресветој Богородици, затим васкрсне стихире, *Десет божијих заповијести, Како се ваља Богу молити* и месецослов од септембра до августа. У Библиотеци се налази од 13. децембра 1973. године. Купљен је у Антикварници Матице српске у Новом Саду.

Књига је писана на хартији, има 347 листова 113x83 mm. На пуној страни углавном је по 14 редова, а на малом броју страна исписано је од 15 до 17 редова текста. Рукопис је сачуван у целости. Писала га је једна рука. Писар је непознат, а такође и место где је књига преписана. У књизи има грешака у приличном броју. Неке од њих су праве преписивачке, настале су или због брзог преписивања или из непажње. Постоје и погрешно употребљени облици због којих поједини делови текста нису сасвим јасни, односно разумљиви. Овакве неправилности показују недовољно образованог писара, његово непознавање језика и неразумевање текста.

Рукопис припада споменицима српске редакције. Писмо је полууставно. Правопис је ресавски, али је знатно присутна и рашка

традиција. Водени знаци смештају настанак рукописа у прву трећину 18. века.[1]

У овом раду приказаћу фонетске и морфолошке особине текста *Десет божијих заповијести* и *Како се ваља Богу молити* (у даљем тексту *Десет божијих заповијести*, л. 314б-324а) и то оне које према научној литератури чине норму српскословенског језика,[2] али интересовало ме је и евентуално присуство црта које могу да сведоче о дијалекатској припадности писара или предлошка.

Из области фонетике један од главних задатака јесте утврђивање гласовне вредности графија **ь** и **ѣ** у језику писара. Правописна норма српскословенског језика захтевала је писање ових старих слова на традиционалном месту, као у старословенском, а случајне замене полугласничког знака и **ѣ** одређеним словима, која одговарају њиховој гласовној вредности, показаће њихову фонолошку вредност како у књижевном језику, тако и у народном говору преписивача. Замењивање слова **ы** и **и**, **и** и **ы** нисам испитивала, јер је изговор **ы** искључиво *и*, а употреба графеме **ы** је ствар правописа.[3]

Пратила сам да ли писар по норми српске редакцијске писмености употребљава предлог **вь**, иницијално **вь-**, **вьз-**/**вьс-** или се под утицајем народног језика срећу и **оу**, **оу-**, **оуз-**/**оус-**.[4] Исто тако да ли су лексеме са вокалним *л*, а и заменице које садрже **вьс-**, према норми српског књижевног језика задржане или је дошло до утицаја народног језика – губљења вокалног *л* и метатезе у *св-*.[5] Анализом сам обухватила и чување српскословенске групе **чьт-**, односно постојање народног *шт-*, као и јављање гласова *ћ* и *ђ* из народног језика у

---

[1] Каталошки опис рукописа у књизи *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, књ. 7, опис бр. 56.

[2] О фонетским особинама осталог дела рукописа писала сам у посебном раду, в. К. Шкорић, *Фонетске одлике рукописног Акатиста Господу Исусу Христу и Пресветој Богородици и других богослужбених садржаја из збирке Библиотеке Матице српске*, Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске, књ. 7, стр. 229-249.

[3] Ј. Вуковић, *Историја српскохрватског језика*, I дио, *Увод и фонетика*, Београд 1974, 91-93.

[4] А. Младеновић, *Прилог тумачењу измене иницијалног в- са слабим полугласником у једном делу српскохрватског језика*, Зборник за филологију и лингвистику, XXI/2, Нови Сад 1978, 8; П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице, Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 207; А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика I, Фонетика*, Београд 1960, 80.

[5] П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, 207.

словенским речима место ѫ и жд. Пратила сам такође и промену ѧ на крају речи и слога која се у српскословенском језику није догодила до краја писмености, затим да ли има речи са српскословенским чр-, или народним *цр*-. Даћу и неколико напомена о вокалном *р, х, ф* и *в*.

Испитивала сам и одређене морфолошке црте са циљем да се види у којој је мери писар познавао српски књижевни језик, потом морфолошке облике који се разликују од норме, а можда пружају могућност да се утврди народни говор писара.

2. Осврнућу се прво на резултате истраживања поменутих фонетских црта.

Вокализација полугласника. Писар је у тексту *Десет божијих заповијести* користио знак ъ. Писао га је само у финалном положају, а и у тој позицији ъ је врло често испуштао. Замене јерова у јаком положају са а су у тексту скоро доследне. Место јерова а се налази у предлозима, у иницијалном вь-, у префиксу съ-, у корену и основи речи и у наставцима.

Српскословенско читање предлога вь илуструју примери: **ва єдинѹю** 318б/1, **ва ѹтробѹ** 323а/5 и **ва име** 324а/12.[6]

Предлог кь овде је увек са вокализацијом јера у а: **ка моисєю** 314б/7, **ка слѹжби** 316б/2, **ка бг̄ѹ** 321б/11, 13, **ка длань** 322а/8.

Код предлога съ постоји *с* и *са*, као у народном говору:[7] **с мѹшкиємъ** 320а/14, **с помоћи** 320б/10, **с нама** 321а/5, 10, |с| **праєтницима** 324а/8-9; **са лѹбављю** 317а/1, **са ѹсєрдню** 320а/10, **са свиєм** 321б/9 и др. Једначење по звучности обележено је у примеру: **з дєсного** 323б/3.

Само се једном префикс вь- у речи **вапию** 320а/11 потврђује у духу српскословенског језика. И у књишком префиксу вьз- вокализација у *а* постоји: **ваздаржаниє** 318а/14, **васкарсє** 323б/1 и **вазидє** 323б/1-2.

У књишкој заменици вьсь читање према норми српске редакције показују примери: **вас** 316а/2, 321б/12, **ѿ васєго** 316а/5, (**по**) **васєм** 318б/6, 9, **за васє** 320а/2. Уз примере писања а место јера, које одговара књишком изговору *вас*-, постоје и случајеви са народним *св*- (в. стр. 112).

---

6 *Исто*, 207-208.

7 В. Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис (бр. 352), Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, Београд 1983, 33.

У тексту има речи са префиксом **съ-** и у њима је обавезни изговор књижевног језика написан: **нє сатвориштъ** 314б/12-13, **нє сатвориши** 315б/6, **саварши** 317б/1 итд. Писар није употребио префикс **съ-** без **а**, иако је у народном језику имао и *с-*. Само се у **насєтовати** 317а/7 налази народно *с-*, али је из групе **-съвѣ-** у овом примеру испуштено **в**.

И у корену и у основи речи писар је замењивао јер вокалом **а**. Према српскословенском слово **а** место јера налази се пуно пута: **даскє** 314б/4, **данъ** 315а/6, **почєтакъ** 321б/8, 322б/9 и др.

Место јера у јаком положају двапут је **є**: **ѡ єгипєтскиє** 314б/10 и **благочєстиа** 317б/9-10.

Речи са групом **-ьств-** испред које је у једном случају *ж*, а у другом *ч*, писар је употребио у облику који не одговара српскословенском, а ни народном језику: **по божєствꙋ** 322б/1-2 и **по човєчєствꙋ** 322б/4-5. Ово су облици у духу рускословенског језика.

Пример **на бжоставнꙋ** 319а/4 има **о** место првог јера, што не одговара ни руској редакцији, а **а** место другог је према српскословенској (**бжьствьн-**).[8]

Код придева који имају *ч* пред групом **-ьск-** написано је **а** према изговору српске редакције: **католичаскꙋю** 318б/2-3, **єрєтичанскиє** 319б/11 и **ѹ човєчаскомꙋ** 323а/7.

Постоје две речи где је у суфиксу **-ьць** место јера слово **а**: **wтацъ** 322а/4 и **парвєнац** 322б/10.

Има и неколико ситуација у којима се под утицајем народног, а једном и у чисто књишкој позицији, јављао некадашњи секундарни полугласник. Овде се потврђује у категорији помоћног глагола, у сугласничкој групи када је други сугласник по реду сонант и у групи *-ѿв-* код придева са **-ствьн-**.[9] Све речи су: **єсам** 314б/8; **нєсамисална** 317а/6-7, **мисаw** 318а/10-11; **на бжоставнꙋ** 319а/4.

Написано **изашла** 318б/8-9 одговара народном језику, а и књишком изговору. Префикс **из(ь)-** пред кореном **шьд-** по српској књижевној норми се изговарао *изашад*.[10]

---

[8] Са оваквом вокализацијом ова се реч јавља и у осталом делу *Акаѳиста* (в. К. Шкорић, *Фонеѳске одлике рукоѳисног Акаѳиста*, 234).

[9] В. Јерковић, *Александрида*, 101-102; П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, 209.

[10] В. Јерковић, *Александрида*, 39.

У овом кратком тексту старословенска вокализација среће се двапут (ъ>о): **цαрковниχ** 317а/13 и **цαрковнꙋ** 319а/2. Народни лик имају речи: **лꙋбавъ** 316б/6 и **са лꙋбавлꙋ** 317а/1.

Гласовна вредност јата у преписивачевом народном језику није спорна с обзиром на то да је у различитим категоријама оно замењивано. Писар је место ѣ и ѣ на исти начин бележио и једносложни и двосложни рефлекс са **иє**. У испитиваном тексту, поред јекавизама, има и екавизама. Једанпут је на месту етимолошког јата **и**. Нема ниједне речи са написаним словом ѣ, одн. замењивање јата је спроведено до краја.

Сви примери јекавског изговора у корену и основи речи су: **заповиєдиχ** (Г мн.) 314б/1, 316а/2, **заповиєда** 314б/2, 7, **заповиєдъ** 314б/6, 321б/1, **подниєти** 317а/11, **свиєсти** 317б/10, **циєли** 317б/14, (на) **тиєлꙋ** 318а/4-5, 323а/7, **по свиєтꙋ** 318б/9, **заповиєди** (А мн.) 318б/11, **заповиєдала** 318б/11-12, **на проповиєдъ** 319а/4-5, **сриєдꙋ** 319а/10-11, **исповиєдника** 319а/13, **исповиєдати се** 319б/3-4, **риєчи** 319б/13, 320б/7, **гриєха** 320а/11, **ꙋцвиєлити** 320б/4, **ѡ риєчима** 320б/9, **сагриєшити** 320б/12-13, **ꙋмриєти** 321а/2-3, **пониєти** 321а/5, 10-11, **бриєме** (тј. **вриєме**) 321б/7, **исповиєдамо** 322а/4, 8-9, 13, 322б/2-3, 7, 323а/2-3, 10, **тиєлом** 322б/12 и **на лиєво** 323б/4, 324а/8.

У примеру **тєрплєти** (**тръпѣти, -плѫ, -пиши**) 317а/10 у вези лабијала са ѣ извршено је јотовање, а у случају **далготαпєниє** (случајно је испуштено **р** у **длъготръпѣниє**) 318а/11-12 јотовања нема.

Има и примера у којима је ѣ у корену или основи замењено са **є**. Екавски изговор српске редакције налази се у скоро истом броју примера:[11] **човєком** 314б/5, **грєχ** 315а/5, 316а/12, **дєлаи** 315а/7, **лєтаχ** 315а/15, **заповєди** (Н мн.) 315б/15, **крєпости** 316а/7, **дєл** 316б/3, 9, 317а/4, **грєχом** 316б/4, **тєлꙋ** 316б/9, **грєшника** 317а/5, **насєтовати** 317а/7, **грєχи** 317а/11, 321б/11-12, **крєпост** 317б/11, 318а/14, **до|б|родєтєлнє** 318а/1, **вєра** 318а/13, 318б/8, **вєри** 318б/1, **вєрꙋєм** 318б/1, 10, **исповєдꙋєм** 318б/5, **исповєдати се** 319б/8-9, **на прєдикє** 319б/14, **за вєрꙋ** 320а/5, **човєка** 320б/3, 6, **човєчє** 320б/10, **грєшникꙋ** 321а/4, **по човєчєствꙋ** 322б/4-5, **сєдє** (3. л. јд. аор.) 323б/2, **исповєдꙋємо** 323б/5, **грєшникє** 323б/10-11, 324а/6, **са грєшницима** 324а/7.

У именици **съвѣдочьба** писар је на месту ѣ написао **-и-**: **сидочбє** (из групе **съвѣ** - испустио је **-в-**) 315б/7.

---

[11] П. Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад 1975, 222.

И у предлозима са групом -ρѣ- који се у тексту налазе, место ѣ писано је є: **предъ** 321а/9, **према** 321б/9 и **насредъ** 323а/4.

Финално јат има двосложну замену у два примера, у једном броју и у једном прилогу: **на двиє** 314б/4 и **гориє** (**горѣ**) 314б/15. Иако је у готово свим штокавским јекавским говорима ѣ у вези ρѣ дало *е* има и примера са *је*,[12] по правилу јекавских говора да је на крају речи и у наставцима придевско-заменичке промене јат двосложно[13].

Међутим, у предлогу **развє** (**развѣ**) 314б/12 и прилогу **долє** (**долѣ**) 315а/1 јат је замењено са **є**.

У наставку **-иє-**<**-ѣ-** постоји у придевима **милосєрдиєχ** (Г мн.) 316б/9, 317а/4 и **с мѫшкиєм** 320а/14, а неколико пута и у заменицама: И јд. **своиєм** 317а/2, **са свиєм** 321б/9-10, **тиєм** 322а/3, 8, **неговиєм** 323а/1; Г мн. (ѿ) **коиєχ** 320а/9, 321б/5; Л мн. **ѡ коиєма** 320б/7-8, **ѡ тиєма** 320б/9.

Двапут се у Д мн., (по) **васєм** 318б/6, 9, место ѣ налази **є** као у српскословенском.

Лична заменица **ты** у Д јд. гласи: **тєбє** 315б/1. Овај облик са *-е* потврда је српске књижевне норме, али је наставак писар можда унео и из свог говора.[14]

Види се да замене ѣ са **є** не долазе појединачно. Примери са **є** на месту ѣ чине део српскословенске норме, а по свој прилици неке је екавизме писар имао и у свом говору, јер у сваком јекавском говору може се наћи по неколико лексема и са *е* и са *и* место јата.[15] Кад у истој лексеми има и **є** и **ие** од ѣ изговор у писаревом говору је очито јекавски.

Замена предлога **вь** *и иницијалног* **вь-** *са у*(-). У тексту не постоји предлог **вь** написан са јером. Ту су три облика **ва** са означеним изговором према књижевној норми (в. стр. 108). Знатно је фреквентнија употреба предлога *у* из народног језика: А јд. **ѵ дом** 317а/1, **ѵ дан** 318б/14, **ю сєдмицѵ** 319а/9, **ю |гро|бъ** 323а/12; Л јд. **ѵ коємѵ** 316а/1, **ѵ годицѵ** 319а/8, **ю болєсти** 319б/6, **ѵ човєчаскомѵ** 323а/7; А мн. **ю тє дни** 319а/6; Л мн. **ѵ водамъ** 315а/1.[16] Замена ѵ са **ю** је правописни проблем.

---

[12] П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика, Увод и штокавско наречје*, Нови Сад 1956, 133, 158.

[13] *Исто*, 132.

[14] *Исто*, 162.

[15] *Исто*, 133, 158-159.

[16] А. Младеновић, *Елементи историје српскохрватског језика*, Општа енциклопедија Larousse, том I, Београд 1971, 421.

И у речима са иницијалним **вь-** и префиксом **вьз-** писар је ставио *у-* које је имао у свом говору: **ѹписа** 314б/4, **ѹдовицѹ** 320б/5, **ѹздишѹћи** 321б/10 и **юздигни** 321б/14.

У глаголу **юсели се** (**оуселити сѧ** и **въселити сѧ**) 323а/4-5 не може се са сигурношћу сматрати да је иницијално **въ-**, замењено са **ю-**. Ван текста *Десет божијих заповијести* налазе се примери **васелїти се** 43а/10-11 и **воселих се** 4а/10. Нејасно је да ли је у случају **ѹстати** 323б/14 иницијално **вь-** замењено са **ѹ-** или се ради о глаголу **оустати**.

Изложени списак показује да је према народном језику предлог **вь** и иницијално **вь-** писар замењивао са *у*(-). Примера са овом фонетском народном цртом у тексту има више него примера са очуваним **ва**(-).

Прелазак заменичког **вьс-** *у св-*. Метатеза у заменицама **вьс-** и **вьсак-** јавља се у народном језику током 13. и 14. века.[17] Ову особину свог говора писар је унео у следећим примерима: **свє** 315а/13, 316а/1, **ꙗа свѹ** 320а/2, **сва** 321а/4, 9, **са свиєм** 321б/9-10, **сви** 323б/14; **свакога** 316а/11 и **на свакомѹ** 317а/14.

Групу *св-* писар је употребио девет пута, а такође у девет случајева према књижевној норми је написао *вас-* (в. стр. 108).

Вокално л. Српскословенски језик је вокално *л* чувао до краја писмености, а у већини српских говора оно се развијало даље.[18]

Вокално *л* замењено рефлексом *у* из народног језика писара је у **не кѹнешъ** 315а/3-4. Има и један пример који илуструје вокално *л*: **далготапение** (писар је у овој именици која гласи **длъготръпѣние** случајно испустио **ρ**) 318а/11-12. Писање вокалног *л* са **ал** аналогно је писању вокалног *р* са **ар** које постоји у целом *Акатисту*.[19]

Вокално р. Означавање *р* са **ар** имају речи: **гардостъ** 316а/13, **карциение** 317б/1, **царква** 318б/13 итд. Само у примерима **терплєти** 317а/10 и **са ѹсєрдию** 320а/10 на месту вокалног *р* је руско *ер*. У различитим облицима две исте лексеме двојаки изговор потврђују: **ѿ сардца** 317а/12, **са сардцєм** 321б/10 и **ѿ сєрдца** 316а/5; **милосардиє** 318а/13 са *р* и **милосєрдиєх** 316б/9, 317а/4 са *ер*.

Речи са **ар** у *Десет божијих заповијести*, а таква је ситуација и у осталом делу књиге, илуструју нарочит начин обележавања вокал-

---

[17] Исти, *Прилог тумачењу измене иницијалног в-*, 13.

[18] А. Младеновић, *Напомене о српскословенском језику*, Зборник за филологију и лингвистику, књ. XX/2, Нови Сад 1977, 14-15; А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика I*, 76-78.

[19] К. Шкорић, *Фонетске одлике рукописног Акатиста*, 240-241.

ног *р* који је типичан за ћирилску писменост на Приморју. Речи са групом **ер** су унесене под утицајем руског предлошка са којег је преписиван остали део текста у *Акатисту*.[20]

Промена -л(-) на крају речи и слога. Измена сугласника *л* на крају речи и слога у *о/ја* јавила се у народном језику крајем 14. века,[21] али никад у српскословенском језику није била део норме. Писар је примере **волъ** 315а/12 и **несамисална** 317а/6-7 употребио са фонетизмом који одговара књижевном језику. Облици **даw** 315б/2, **мисаw** 318а/10-11 и **се погодно** 320б/2 са промењеним *л* у *о* на крају речи су из његовог народног говора.

Група **чьт-**. Српскословенску групу **чьт-** писар није сачувао, већ је уместо ње према стању у народном језику писао **ц**: **цо** 314б/2, 7, 14, 317а/13, 318б/11, 320б/1, 321а/14, **ѕацо** 315б/1, 321а/14, 321б/6, **цогоће** 315б/14 и **ница** 319а/6.[22]

Сугласници ћ и ђ у словенским речима. Српскословенски језик је старословенске гласовне групе **ц** и **жд** чувао.[23] Написано **ноц** 320а/12 је у складу са књижевном нормом, а глас *ћ* као резултат јотовања из народног језика писар је ставио у примерима:[24] **сѫдећи** 320б/7, **мислећи** 320б/9-10, 321б/12, **с помоћи** 320б/10, **хоће** (3. л. јд. м. рода) 320б/11, **неће** (3. л. јд. м. рода) 320б/12, **ћемо** (1. л. мн.) 321а/2, 8, **ѫздишѫћи** 321б/10, **шеćанѫ** 323б/7, **ће** (3. л. мн.) 323б/13 и **говорећи** 324а/4-5.[25]

Речи са групом **жд**, која је настала као резултат прасловенског јотовања *d*, нема.

И у примеру **иѕићи** 321а/9 глас *ћ* је из народног језика писара.[26] У речима **ѫћешити** 317а/9 и **ћела** 321а/5, 10 налази се још млађе *ћ* и *ђ* које је у језику писара настало од група *ӣть* и *дь*.[27]

---

[20] *Исто*, 241-243.

[21] А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика I*, 78-79.

[22] Већ у првим писаним штокавским споменицима наилази се на групу *-ить-* која је гласовним путем добијена од *-чть-* (в. А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, *Речи са деклинацијом*, Београд 1965, 127).

[23] В. Јерковић, *Александрида*, 110-111.

[24] А Белић, *Основи историје српскохрватског језика I*, 101-102.

[25] Енклитички облици, у овом тексту су у питању примери **ће** и **ћемо**, налазе се у штокавским споменицима од краја 13. века (в. А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 2, *Речи са конјугацијом*, Београд 1965, 36).

[26] Ово је новије *ћ*, које се у 14. веку јавило у новоштокавским дијалектима источнога и јужнога типа у речима где је *и* прелазило у *j*, а било је испред *ӣ* и *д* (в. А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика I*, 103-104).

[27] П. Ивић, *Дијалектологија*, 158.

Сложене заменице **цюгоѣє** 315б/14 и **конгоѣєє** 320а/6 са речцом *-ђе* потичу из народног говора.

Глас х. Неколико речи у тексту *Десет божијих заповијести* имају *х* на етимолошком месту. За наставак са -**х** који имају следеће именице у Г мн. постоји ослонац у народном говору: **ѯаповиєдиҳ** 314б/1, 316а/2, **лєтаҳ** 315а/15, **стражаҳ** 318а/1, 9-10, **постаҳ** 319а/9, **ѿ мѫкаҳ** 321б/5.[28]

Глас ф налази се у речи **пофатание** 318а/8-9. Значи да је писар у овом случају место групе *хв* изговарао *ф*.

Глас в је већ од најстаријих времена у неким нашим говорима, а у различитим положајима, испадао. Ретко је губљење сугласника *в* у одређеној позицији захватило све наше говоре, па су уопштени примери сасвим ретки.[29] Именица **сидочбє** 315б/7 и глагол **юѯдигни** 321б/14 су без сугласника *в*. У глаголу **насєтовати** 317а/7 после испадања **в** из групе -**съвѣ**- у језику писара се можда вршило јотовање, изговор са *с'*.[30]

3. У даљем излагању осврнућу се на морфолошке црте, указујући при томе на утицај народног говора.

Именице. Анализом деклинација именица нису обухваћени сви падежни облици, већ само они у којима се иновације очекују, било да су оне познате још у канону или су нанос из народног језика писара.

*Промена основа на *о/јо*. Именице м. и ср. рода које припадају овим основама се потврђују у свим падежима једнине. Облици према српскословенском обрасцу се неће давати. У свим примерима А јд. именице м. рода за бића имају облик Г јд., а ово уопштавање чини део српскословенске норме,[31] коју је писар поштовао: **христианина** 316а/11-12, **исповиєдника** 319а/13, **члов҃ека** 320б/3, **ѡца** 315а/14 итд. То је одговарало и његовом народном језику.

Међу примерима И јд. од правила се издваја једна именица ср. рода: **са ѵсєрдию** 320а/10.

Именице м. и ср. рода у Л јд. не долазе са старословенским наставком. Сви примери су на -*у* под утицајем народног језика: м. род

---

[28] Црногорски народни говори у Г мн. имају -ъ̄х̄ (в. А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 79-81).

[29] А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика I*, 107-109.

[30] П. Ивић, *Дијалектологија*, 158.

[31] В. Јерковић, *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, Југословенски семинар за стране слависте, књ. 33-34, Задар 1984, 63.

на христианнинѹ 317а/14, **по свиєтѹ** 318б/9, **на сѹдѹ** 320б/6, **на карстѹ** 323а/12; ср. род **ѡ спасєнию** 319б/1, **ѵ годицiѹ** 319а/8, **по божєствѹ** 322б/1-2 и **по чловєчєствѹ** 322б/4-5.

И у падежима множине има иновација. Један Н м. рода уз проширење *-ов-* из **й* основа има књижевни али и српски наставак *-и*: **бєсови** 321б/6.

Додато *-ов* у Г мн. има једна именица м. рода: **даров** 317б/5. Уз наставак **-а** који је унет из народног језика писар је у два случаја Г мн. додао слово *х*: м. род **постах** 319а/9, ср. род **лєтах** 315а/15.[32]

Именица **грѣхъ** употребљена у А мн. одражава старословенско стање: (**на**) **грєхи** 317а/11, 321б/11-12. До продирања наставка *-е* из народног језика дошло је у следећим речима: **христиане** 320а/3, **праєтнике** 323б/9-10 и **грєшнике** 323б/10-11, 324а/6.

Под утицајем народног језика у све три лексеме које су у И мн. је наставак *-ма*: м. род **са грєшницима** 324а/7, |с| **праєтницима** 324а/8-9, ср. род. **ѵстима** 318а/8.

*Промена основа на *а/ја*.* Међу заступљеним падежима једнине повод за напомену дају неки примери у Н (м. род), Г, Д, И и Л.

Облици Г јд. именица основа на **а* нису правилни у односу на књижевни језик. Под утицајем народног језика у примерима се налази наставак меких основа: ж. род **жєнє** 315б/9 и **ѿ рѹкє** 322а/1; м. род **слѹгє** 315б/10. У синтагми **ваздаржание вєри** 318а/16-318б/1 тешко је одредити да ли је именица **вѣра** у Г јд. са наставком по норми (**ы>и**) или је у питању Д према народном језику.

Несумњиво пример **ка слѹжби** 316б/2 у Д има наставак меких основа из народног језика.

Од норме одступа и И јд. с наставком *-ом*: **рѹком** 323б/12, 13.[33] Јавља се и пример са сачуваним старословенским наставком: **са славою** 323б/7-8.

Једини Л јд. именице тврде основе издваја се од правила због наставка **-и** : **на пiрiавди** 320б/3.

У случају **ѿ зємли** 314б/9-10 Г јд. је с наставком из **а* основа.

Именица м. рода **соудии** у Н јд. налази се једном и гласи: **сѹдиа** 324а/5-6.

Замењивање двојинских облика множином је народна црта и такав пример у тексту постоји: **на двиє даскє** 314б/4. Именица је у А

---

[32] В. нап. 28.

[33] А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 41.

мн. са наставком *-е* који не одговара норми књижевног језика, већ је преузет из народног.

Што се тиче падежа множине присутни су Н, Г, А, И и Л основа на **а* и сви су захваћени променама под утицајем деклинације у народном језику.

Постојећи Н мн. је с наставком *-е*: **главиꙁнє** 318а/1.

Примери Г нису по књижевној норми: **таини** 317а/12 и **ѡ мѫкаχ** 321б/5.

Облици А су доследно са наставком меких основа: **даске** 314б/4, **прилике** 314б/14, **сидочбе** 315б/7, **книге** 319б/10-11, **на предике** 319б/14 и **мѫке** 321б/3.

Употребљени И одговара народном: **рѫкама** 318а/9.

Ни једини Л није према правилу српскословенског језика: **ѵ водамъ** 315а/1.[34]

Од именица основа на **ја* потврђују се три примера Г мн. од којих један одговара норми књижевног: **постєл** 315б/5, а друга два је писар имао у свом говору: **стражаχ** 318а/4, 9-10.

*Промена основа на *ĭ.* Именице *женскоī рода* на **ĭ* су чувале промену и у народном језику па већих иновација у наставцима није ни било.

Од падежа једнине у тексту је највише облика Н, а Г, А, И и Л се срећу у једном или у два случаја. Иновација постоји у једином примеру И са наставком *-и*: **с помоћи** 320б/10.[35]

Употребљени Н у двојини је правилан: **ꙁаповєди** 315б/15.

У множини се потврђују Н, Г, А и Л, а повод за напомену дају облици у Г и Л.

Оба случаја Г мн. имају *-х* из народног говора: **ꙁаповиєдиχ** 314б/1, 316а/2.

Посведочени Л је преузет из народног језика: **ѡ риєчима** 320б/9.

Примера именица *мушкоī рода* које су се деклинирале по **ĭ* промени има неколико. Издвајам Н именице *људи*: **лѫди** 319б/2 и А мн. такође као у народном језику: **гостє** 316б/4.

*Промена основа на *й.* У тексту се неколико пута налазе облици именица **сынь, воль** и **домь** у Н, Г и А јд. Наводим Г јд. јер су у њему наставци **о* основе: (**иꙁ**) **дома** 314б/10, 315б/8, **вола** 315б/13.

---

34 *Исто*, 74.

35 *Исто*, 49.

*Промена основа на *ī*. Од именица које су се мењале у српскословенском по овој промени у тексту су **цркы** и **любы**. У нађеним примерима наслеђена промена се не чува увек.

Номинативни облик једнине именице *црква* има проширену основу и наставак **a* основа: **цркꙋа** 318б/13. Остали падежи у једнини су Г по норми: **ѿ цркꙋѣ** 320а/8 и А с наставком **a* основе: **ва цркꙋ** 318б/4.

У примеру **цркви** 322б/11 посесиван однос је исказан или Г са **-и** (утицај **ĭ* основа) или Д по обрасцу.

Именице *љубав* има у Н јд.: **лꙋбавъ** 316б/6 и И јд.: **са лꙋбавлю** 317а/1.

Промена именица са основом на суг̑ласник. У тексту се од именица *мушког̑ рода* које су биле на консонант налази само **дьнь**. Постоје А јд., Н дв. и А мн., по један или по два примера, и у њима је сачувана књижевна норма.

Именица *женског̑ рода* **мати**, која се деклинирала по основама на сугласник, употребљена је у Н, Г и А јд., а иновације се у овим облицима и не очекују.

Има и неколико именица *средњег̑ рода*. Изнећу их заједно, а не према основама. Један И јд. је по српскословенској норми: **именем** 315а/4, а остали примери у Г, Д и И јд. су без проширења основе с наставком **o* деклинације: Г **слова** 319а/5; Д **тѣлꙋ** 316б/9; И **тиѣлом** 322б/12. Без проширења основе, али са новим наставком су два Л јд.: **на тиѣлꙋ** 318а/4-5, **ѵ тиѣлꙋ** 323а/7.

З а м е н и ц е . У промени заменица постоје иновације у односу на српскословенску парадигму. Њих је унео писар из свог народног језика. Оне су присутне у сва три рода. Нови облици су и у падежима једнине и у падежима множине, с напоменом да се у сва три рода не налазе сви падежи.

Личне заменице. Облик заменице првог лица у једнини се потврђује у Н: **аз̑** 314б/8 и у Г: **разѣ мене** 314б/12. Од падежа множине у И је народни облик: **с нама** 321а/5, 10.[36]

Заменице другог лица једнине има само у Д: **тебѣ** 315б/1. У питању је или замена слова **ѣ** са **є** у наставку, или је овакав Д из писаревог народног говора.[37]

---

[36] У нашим говорима дуалско *нама* продире у И мн. нарочито од 14. века (в. А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 105).

[37] Датив *тебе* имају нарочито дијалекти јужног типа, „у црногорским говорима

Заменица трећег лица има новина у падежним наставцима, а интересантна је и због иницијалног *њ-*. У Н јд. је само м. род: **ѡн** 317а/3. Примери Г јд. су са предлогом и увек имају *њ-*. Наставак *-га* у м. роду је према српском језику:[38] **до нега** 322а/2. Има заменице у ж. роду с наставком по норми: **из нее** 323а/6, али и са сажетим наставком вероватно из народног језика: **низ не** 318б/7.

Примера у множини је мало. У Д сва три рода је форма: **им** 315а/2, 3, 323б/6. Присутан је А ж. рода: **е** 314б/2, 7, али и у м. и у ж. роду има и облика: **них** 319б/12 (пример није пред предлогом, почиње сугласником *њ-*), **на них** 319б/13-14, који се у А мн. рано уопштио за сва три рода.[39]

Повратна заменица има само наглашени облик у А: **себе** 314б/13, 316а/10.

Заменица **чьто**. Примера је у тексту мало. Група *чьт-* није задржана ни у простој ни у сложеним заменицама. Писар је према свом изговору, а тако је било на целом српском тлу, писао *шт* (**ц**). И у промени заменица има одступања од српскословенске норме због иновација из народног језика. У тексту се налази: Н **цо** 320б/1, 321а/4, Г **ничесове** 315б/13,[40] **ница** 319а/6,[41] А **цогоће** 315б/14,[42] И **чиме** 317а/3.[43]

Придевске заменице. Од *присвојних заменица* писар је употребио у неким падежима заменице *твој*, *свој*, *његов* и *наш*. У њиховој деклинацији врло је мало измена које су продрле из народног језика.

Сва три рода заменице 2. лица једнине налазе се у Н, Г и А, а само у м. роду је Д јд. и А мн. Издвајам Г ж. рода по норми: **твое** 316а/7 и два случаја са сажетим наставком према народном језику: **тво** 316а/6, 319б/1. У А јд. је уз именицу м. рода за бића облик Г: **твоего** 315а/14, 315б/7-8 и др.

и др." (в. А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 104).

[38] А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 109.

[39] „Употребљава се и за мушки и женски род ... енклитичко *је* (нпр. још у приморским лекционарима и другде), али већ рано се почиње ... употребљавати *њих:их* у ген. мн. и у ак. множине" (в. А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 110).

[40] У српскословенском је облик **ничесо**.

[41] Већ од првих писаних штокавских споменика употребљавао се у Г јд. овај облик заменице (в. А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 127).

[42] У придевско-заменичким облицима речца *ђе* (исп. старословенско **жде**) додавала се често (в. А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 132).

[43] „У врло старим епохама нашег језика" додавао се заменичким облицима покретни вокал *е* добијен од речце *ре* (в. А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 104, 130-131).

Заменица 3. лица једнине има увек иницијално *њ*-: Н м. род **негов** 324а/2, Г м. род **негова** 315б/12, 13, ж. род **негове** 315б/10, 11, 12, И м. род **неговиѥмъ** 323а/1. Присвојни наставак *-ов* додаван је „у новијем језику”.[44]

Писар је у примерима **слоужа твоа** 315а/10 и **не пожелишъ ... слоуге негове** (Г јд.) 315б/10 слагање заменице са именицом извршио по наставку, а не по роду.

Од облика заменице *свој* навешћу А јд. који је уз именицу м. рода за биће и има облик Г: **своѥго** 319а/13-14. У И јд. се налази м. род: **своиѥмъ** 317а/2. У множини за А м. рода је употребљен облик Н: **на свои** 321б/11.

Показне заменице у тексту се ретко срећу. Посведочени су у једном или у два примера, неки падежи једнине и множине заменица **ть, онь, таковь, никаковь**. И овде ћу издвојити облике са иновацијама.

Од заменице **ть** следећи падежи су према народном језику: И јд. м. род **тиѣмъ** 322а/3, 8, ж. род **том** 323б/12; Л мн. ж. род **w тиѥма** 320б/9.

Заменица **онь** потврђена је у два падежа множине и то са наставцима из народног језика: Г **ѯарадиwниѭ** 320а/8[45] и А м. род **ѯа wне** 320а/4.[46]

Употребљени Н јд. м. рода заменице **таковь** је по сложеној придевској промени: **такви** 321б/7, са испуштеним *о*.

Заменица **никаковь** има А мн. у ж. роду: **никаквѥ** 314б/14.

Код заменице **самь** једини А јд. м. рода није изједначен са Г: **самъ сєбє** 316а/10.

Опште заменице **вьс-** и **вьсак-** имају и књижевни облик, а и народни са извршеном метатезом групе *вс*-. У примерима са **вьс-** књишки изговор је редовно бележен, а у наставцима одступање од српскословенске норме има ж. род у Г јд. због сажетог наставка: **w̃ васє** 316а/6 (х2). Сажети наставак одговара и књижевном језику.

Из народног језика су примери са групом *св*-. У једнини: Н ср. род **свє** 315а/13, А м. род **свакога** 316а/11, ж. род **ѯа свѫ** 320а/2, И ср. род **са свиѥмъ** 321б/9-10, Л м. род **на свакомѫ** 317а/14. У множини: А ср. род **сва** 321а/4,9.

---

[44] А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 114.

[45] У неким штокавским говорима извршио се утицај меких основа на тврде. „У јужној говорној групи имамо у истој употреби и у истим говорима и једно и друго: *тијех* и *тих*, *ваших* и *вашијех* (в. А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 123).

[46] „Ак. мн. *всаке*, *колике*, *те* и сл. од првих времена” (в. А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 124).

Поред метатезе у неким падежима има и наставака из народног језика. У питању је наставак *-ā̄га* у А јд. и покретно *-у* у Л јд. Одступа од норме и И јд., јер је у основу према свом говору писар место -ѣ- ставио **-ие-**.

Заменица не конгруира са именицом у синтагми: **· в̄· великие заповиеди ѵ коемѵ сѵ... све десеть ꙁаповиедиχ** 316а/1-2.

Односне заменице, која се у српскословенском језику формално разликовала од упитне заменице **кыи, коѥ, каꙗ**, у тексту *Десе̄т божи-јих заповијести* нема. За односну заменицу писар је употребио заменицу *који* и сложеницу *којиго̄д*. У свим примерима је нова основа на *о*,[47] а новина из народног језика има и у деклинацији.

Интересантни су у м. роду Н јд.: **конгоѣеє** 320а/6 и Н мн.: **конꙁи** 320а/11.[48] Нови наставци преузети из народног језика су у Г мн.: (ѡ) **коиєχ** 320а/9, 321б/5 и у Л мн.: **ѡ коиєма** 320б/7-8.[49]

У једном Л јд., **· в̄· великие ꙁаповиеди ѵ коемѵ сѵ** 316а/1 употребљен је облик Д. Заменица овде не конгруира са именицом.[50]

Придеви. Придеви се у тексту налазе и у неодређеном и у одређеном виду, а од присутних падежних облика има и нових са наставцима из народног језика и њих ћу коментарисати.

Од падежа једнине писар није употребио само В. У Н м. рода именички наставак имају примери: **бжӣ** 317б/8, 318б/7 (и још три потврде) и **саваршєн** 322б/1, 3-4. Придеви сложене промене су увек са извршеним сажимањем: **циєли** 317б/14, **горки** 321а/1, **вєлики** 322а/2 итд.

Уз именицу *судија* придев је у ж. роду: **праведна сѵдиꙗ** 324а/5-6.

Нема примера у ср. роду.

Код придева у ж. роду наставци оба вида се могу изједначити: **блѵдна** 316а/14, **провославна** 318б/8, **источна** 318б/12 и сл.

Именички облик Г м. рода се не потврђује. У одређеном виду је у три случаја књишки наставак: **пресвєтаго** 317б/6, **живаго** 322б/8-9 и **свєтаго** 324а/12-13. Код једног придева у Г је унесен наставак *-ā̄га* из народног језика: **ближнєга** 315б/9, 19.[51]

---

[47] А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 128.

[48] У нашим дијалектима партикуле *ђе* и *зи* су се додавале уз заменице од најстаријих времена (в. А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 130, 132).

[49] П. Ивић, *Дијалекто̄логија*, 162.

[50] А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 121.

[51] *Исто̄*, 148.

И придеви ср. рода имају одређен вид. Књишки облик има пример: **бж҃їєіго** 319а/5, а према народном написан је други случај: **ꙁ десногa** 323б/3.

У ж. роду је одређени вид тврде промене са правилним наставком: **єгипєтскиє** 314б/10 и **пресвєтиє** 323а/5-6. Из народног језика је случај са наставком -**є**: **ѿ десне** 322а/1.[52]

Једини Д јд. м. рода није по норми, преузет је из народног језика и гласи: **кривом** 320б/6.[53]

Придев ж. рода у Д проширен партикулом -*зи* такође је из народног језика:[54] **ка слꙋжби бж҃оꙁи** 316б/2.

Примери А јд. у неодређеном виду, кад је у питању м. род за бића, изједначени су са Г: **гладна** 316б/10, **жєдна** 316б/11, **гола** 316б/11, **болєсна** 316б/12, **плачна** 317а/9 и још неколико придева.

Облици одређеног вида који се изједначавају са Г немају књишки наставак, већ постоји -*ґа* из народног говора: (**на**) **ближнєга** 315б/7, 316а/9 и **ꙁа ближнєга** 317а/8.

Иновације у А ср. и ж. рода се и не очекују. Једном је уз Л именице ж. рода употребљен придевски облик у А: **на пр҃авди бж҃їю** 320б/3.

У И јд. придеви м. рода имају одређен вид: **самартним** 316б/4-5, **лиχим** 322а/12 и **малим** 322б/12. Једанпут се среће заменички наставак -**ѣмь** у којем је **ѣ** замењено са **иє**: **с мꙋшкиємъ** 320а/14.

Из народног језика је једини И у ж. роду: **с бж҃иом** 320б/11.[55]

Присутан је и Л јд. одређеног вида у м. роду са наставком заменичке промене: **ꙋ чловєчаскомꙋ** 323а/7.[56]

Под утицајем народног језика писар је код једног придева ж. рода место Н дв. ставио Н мн.: **· в҃· великиє** 315б/15.

Потврда за падеже множине има мало и оне су у Н, Г, Д и А.

Пример Н м. рода је **мирски** 319б/1.[57] Нема облика у ср. роду, а придев у ж. роду има наставак -*е* по народном: **добродєтєлнє** 317б/12, 318а/1, **дꙋшєвнє** 317б/12.

---

[52] *Исто*, 151.

[53] *Исто*, 149.

[54] П. Ивић, *Дијалектологија*, 163.

[55] А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 151.

[56] *Исто*, 149.

[57] Губљење палатализације у Н мн. м. рода је општештокавска црта (в. В. Јерковић, *Александрида*, 175).

Заменички наставак -ѣхъ и у њему ие место ѣ налази се у истом придеву у Г ср. рода: милосе рдиех (милосръдъ) 316б/9, 317а/4.[58]

У Д мн. у м. роду су сажети наставци сложене промене: истра-ителским 314б/6, живи(!) и мартвим 323б/8-9.

Облици А и у м. и у ж. роду имају народни наставак -*е*: м. род ѵ ѡѵстале (!) 319а/1, свете 319а/1 и (ꙗа) дѵховне 319а/11-12, 320а/2; ж. род лажне 315б/6, хѵлне 319б/12-13, тешке 321б/2 и лѵте и пакле не 321б/3.[59] По норми је: еретичанские 319б/11.

У тексту примери компаратива, као ни суперлатива, не постоје.

Бројеви. У тексту *Десет божијих заповијести* бројеви се налазе често. Најчешће су употребљени прости бројеви од један до десет, и то словима у бројној вредности. Ретко су написани речју. Има и неколико редних бројева, и речима и словом у цифарској вредности, и један збирни број. Изнећу оне падежне облике бројева писаних речју који изискују одређене напомене.

Основни број *један* у Н јд. м. рода је од основе ѥдьн-, са написаним ѧ место јера: ѥдан 322а/6. У ж. роду долази А, али у значењу *једина* и није по заменичкој промени: ва ѥдинѵю 318б/1.

Од броја *два* издвајам А дв. ж. рода: на двие даске 314б/4. Именица је у множини уместо у двојини.

Редни број *први*, исказан речју, у Д јд. има наставак -*ом*: парвомъ 322б/5-6. Постоји од броја *други* А јд. с наставком -*га*: дрѵгога 314б/11-12.

Збирни број *четворо* јавља се у књижевном облику у А: четворо 319а/8-9.

Глаголи. Праћење глаголских облика у *Десет божијих заповијести* је показало да су одступања од српскословенске норме врло честа.

Презентски облици, а због морфолошке подударности и облици *простог футура* и *императива* 3. л. јд. и мн. са *да* + *презент* су анализирани заједно. Они се налазе у 1, 2. и 3. л. једнине и у 1. и 3. л. множине.

Само је атематски глагол есмь употребљен у 1. л. јд.: есам 314б/8 (на месту секундарног полугласника је ѧ).

У 2. л. јд. у следећим примерима писар је задржао српскословенски наставак -ши: светиши 315а/7-8, бѵдеши 315а/15-16, не ѵбиеши

---

58 П. Ивић, *Дијалектологија*, 162.

59 А. Белић, *Речи са деклинацијом*, 152.

315б/3, **не ѵкрадеши** 315б/3-4, **wставиши** 315б/5, **не сатвориши** 315б/6 и **лѵбиши** 316а/4, 9. Наставак *-ши* из народног језика употребио је у истом броју:[60] **не имашъ** 314б/11, **не сатворишъ** 314б/12-13, **видишъ** 314б/14-15, **се поклонишъ** 315а/2, **послѵжишъ** 315а/3, **се не кѵнешъ** 315а/3-4, **не походиш** 315б/4 и **не пожелишъ** 315б/8.

Пример 3. л. јд. **бѵдетъ** 315а/16 је у складу са књижевном нормом, а примери **заповиеда** 314б/2,7,[61] **вели** 316а/11, 319а/10, **не има** 317а/3, **се саварши** 317б/1, **се трѵди** 319а/14, **се назива** 322б/12 без наставка *-ӣ* су из народног језика.[62] Атематски глагол **есмь** у 3. л. јд. има облик који одговара књижевном: **естъ** 315а/5, 318б/5-6, 322а/13, 322б/3, 7, 323а/10, и облик по народном језику: **е** 315б/14, 321а/1, 14, 321б/6 (в. помоћни глагол и у примерима 3. л. јд. перфекта).

Облик *ваља* од глагола *ваљаӣи* је у синтагмама **вала да се саварши** 317а/13-317б/1, **вала изваршити** 320а/9-10 и **ваздa вала мислити** 320б/8-9 безличан. Употребљен је у значењу *ӣреба*, *ӣоӣребно је*.

Не постоји поуздан облик за 1. л. мн. који чува српскословенску норму. Наставак *-м* имају примери: **верѵем** 318б/1, 10 и **исповедѵем** 318б/5, а они могу бити и 1. л. јд. према народном језику. Из контекста се не види које је лице у питању. Наставак српског језика у 1. л. мн. је чест:[63] **исповиедамо** 322а/4, 8-9 (још 5х), **исповедѵемо** 323б/15, **показѵемо** 323б/13, **кланамо и молимо** 324а/4, **знаменѵемо и карстимо и светимо** 324а/10-11.

Примери 3. л. мн. немају наставак *-ӣӣ* који се по норми очекује. Према народном језику *-ӣӣ* је доследно изостало: **сѵ** 316а/1, 321б/3-4, **састое** 316а/3, **се трѵде** 320а/4, **вапию** 320а/11, **се бое** 321б/5-6, **почѵю** 324а/2.[64] Наставка *-ӣӣ* у овом лицу нема ни у глаголу **поклонѵ се** 324а/3, који се још издваја и због наставка *-у* из народног говора писара.[65]

---

[60] Исти, *Речи са конјуӷацијом*, 57.

[61] У глаголима V инфинитивне врсте је у 3. л. јд. *-ā* добијено од завршетка *-аје*. Претпоставља се да је та контракција извршена у српском језику још пре писаних споменика (в. А. Белић, *Речи са конјуӷацијом*, 54).

[62] А. Белић, *Речи са конјуӷацијом*, 58.

[63] *Исӣо*, 58.

[64] *Исӣо*, 58.

[65] Неки говорни типови источнохерцеговачког и зетско-сјеничког дијалекта у 3. л. мн. презента глагола VII и VIII врсте имају аналошко *-у* место старијег *-е* (в. П. Ивић, *Дијалекӣологија*, 135, 163).

Аорист. Млађи сигматски аорист се јавља у 1. л. јд.: **изведох** 314б/9.

Примери 3. л. јд. су чести: **ѹписа** 314б/4, **подаде** 314б/5, **стаде** 323а/3, **роди се** 323а/6, **распе се** 323а/12 итд. По њима се типови аориста не могу одредити.

Перфекат. Примери перфекта нису по књижевној норми. Одступања су и у партиципу перфекта и у облику помоћног глагола: 2. л. јд. **си се погодио** 320б/2; 3. л. јд. **є даѡ** 315б/2, **є изѧшла и пошла** 318б/7-10, **є ѕаповиедала** 318б/11-12.

Измењено *-л* у *-о* у партиципу перфекта и образовање перфекта са енклитичким облицима глагола *јесам* су народне црте.

Сложени футур. У тексту сложени футур је са глаголом **хотѣти**: 2. л. јд. **хоће се ѹстрашити** 320б/11-12, **неће сагрешити** 320б/12-13; 1. л. мн. **ћемо изићи и поништи** 320а/8-11, **ћемо ѹмрити и попити и поништи** 321а/2-5; 3. л. мн. **ће ѹстати** 323б/14. Помоћни глагол *хтети* и по енклитичким облицима и по наставцима одговара народном језику.

У нашем језику налазе се само остаци образовања футура са *будем*.[66] У тексту ова је конструкција са трпним придевом: 3. л. јд. **бѹде наречена** 320а/7-8.

Императив. Двадесетак пута императив се јавља у 2. л. јд.: **ходи** 319б/7, **моли се** 321б/7, **ѹчини и стани** 321б/8 итд. и једном у 1. л. мн.: **рецимо** 324а/11 са народним *-мо*.

Инфинитив је на испитиваном тексту веома чест. Ни у једном случају, а има их преко четрдесет, нема по грађењу одступања од књижевне норме те нема потребе за навођењем примера.

Партицип. Као посебна морфолошко-синтаксичка категорија партиципи у тексту *Десет божијих заповијести* не постоје.

Прилози времена садашњег, настали су од партиципа презента активног, имају у наставку иновације из народног језика: **цо си се погодио... ѹбога человека на сѹдѹ кривом сѹдећи** 320б/7, **ѡ тиема риечима мислећи... хоће се человек ѹстрашити** 320б/9-10, **стани према истокѹ... сардцем ѹздишѹћи тешко ка бгѹ на свои грехи мислећи** 321б/10, 12, **кланамо и молимо говорећи** 324а/4-5.

Глаголски придев трпни, по пореклу партицип претерита пасивни, употребљен је неколико пута: **непроцен** 315а/6, **саставлени** 318а/2-3, **наречена** 320а/7-8, **приготовлено** 321б/1, **саваршен** 322б/1, 3-4 и

---

[66] А. Белић, *Речи са конјугацијом*, 82.

ѡвєћанѫ 323б/7. Једном са именицом не конгруира: **паклене мѫке кое сѫ грешникѫ приготовлено** 321б/3-4.

4. *Закључак. Десет божијих заповијести* и *Како се ваља Богу молити* су написане народним језиком, мада не сасвим чистим, јер се међу фонетским и морфолошким особинама налазе и елементи српскословенског језика. Текст се налази на л. 314б-324а у рукописној књизи *Акатисти господу Исусу христу и Пресветој Богородици и други богослужбени садржаји* и није био део предлошка са којег су преписане остале садржинске целине. Рекла бих да је *Десет божијих заповијести* и *Како се ваља Богу молити* писар сам додао, јер ови текстови обично и не чине целину са акатистима, а и разлике у језику који није јединствен у свим деловима књиге иду у прилог томе. Трагови рускословенског језика су многобројни и врло јасни и доказују сасвим сигурно да су *Акатист Господу Исусу Христу* и *Акатист Пресветој Богородици* и *Васкрсне стихире* пренесени са рускословенског на српскословенски језик. У *Десет божијих заповијести* и у тексту *Како се ваља Богу молити* народне црте се нису само поткрале, већ је писар вероватно хтео да их напише народним језиком.

Писар *Десет божијих заповијести* и *Како се ваља Богу молити* је јекавац. Изразита особина његовог говора, писање **иє** на месту **ѣ** и **ѣ̆**, постоји у корену, основи и у наставцима речи. Има у тексту и екавизама и то у скоро истом броју. Неки су из народног језика, а неки су ту због екавског изговора српског књижевног језика. Њих је писар вероватно запамтио и овде унео. Да је имао пред собом српскословенски текст са којег је преписивао, однос јекавизама и екавизама не би био овакав. Пример са **и <ѣ** је икавизам у народном говору писара.

И друге фонетске особине недвосмислено сведоче да је текст састављен на народном језику, мада се појављују и фонетске црте српскословенског. Скоро се редовно место јера налази **ѧ**. Писар је употребио и неколико речи са вокализацијом која одговара рускословенском. Према народном језику предлог **вь**, иницијално **вь-** и префикс **вьз-** заменио је са *у*, *у-*, *уз-*, а ретко је према књижевном језику **вѧ**(-). Постоје примери у којима се заменичко **вьс-** сачувало, а и са метатезом у *св-* као у српском језику. Има речи и са вокалним *л* и са рефлексом *у*. Постоје потврде за сугласник *-л*(-) на крају речи и слога, али и примери са промењеним *л* у *-о* на крају речи. На месту вокалног *р* углавном стоји **ѧр**, у вредности *р*, а ретко је према рускословенском **єр**. Група **чьт-** је увек промењена у народно *шт-*, а

уместо щ је ѣ, сем једног случаја. Писар је из свог језика унео *ће* и *ђе* настало од група *ӣтѣ, дѣ*. Јотовање се у његовом језику можда вршило и после испадања **в** из групе -**съвѣ**- (**насѣтовати** 317а/7), па је изговор био са *с'*.

У области деклинације и конјугације чешће су заступљени облици који одговарају народном језику и по грађењу и по наставцима.

Особине српскословенског језика у области деклинације се ретко потврђују: увек је А јд. именица м. рода за бића изједначен са Г, а књишки наставак -**ѣмь** место старословенског -**ьмь** у И јд. има једна именица ср. рода са основом на консонант. У непродуктивним именичким врстама су наставци продуктивних врста.

Основне штокавске особине у тексту *Десеӣ божијих заӣовијесӣи* јесу: код именица м. и ср. **olјo* основа је наставак *-у* у Л јд., проширење *-ов* код једносложних именица м. рода у Н и Г мн., наставак *-и* у Н мн., *-а* у Г мн., *-е* у А мн., *-ма* у И мн. Код именица ж. рода **а* промене јавља се наставак *-е* у Г јд., *-и* у Д јд., *-ом* у И јд., *-и* у Л јд., *-е* у Н и А мн., *-а* у Г мн. и *-ма* у И мн. Међу **ĭ* основама ж. рода иновација је наставак *-и* у И јд., *-ма* у Л мн., а наставак *-е* у А мн. м. рода. Потврђује се и замена двојине множином.

У заменичко-придевској промени присуство општештокавских иновација је упадљиво. У Г јд. је углавном наставак *-ӣга*.

Локалну морфолошку особину показује додато *-х* у Г мн. у именичким променама и -**иѥ**- < -**ѣ**- у наставцима И јд., Г и Л мн. заменичко-придевске промене. Додавање речце *ђе*, а и речце *зи*, у придевско-заменичким облицима је локална црта.

У конјугацији штокавским иновацијама је највише захваћен презент, а у овом тексту је то и најчешћи облик. Поред књишког наставка *-ши* у 2. л. јд. постоји и народно *-ш*. Примери 3. л. јд. у презенту су без *-ӣ*, сем једанпут, у 1. л. мн. је *-мо*, у 3. л. мн. увек изостаје *-ӣ*.

Образовање перфекта и сложеног футура се енклитичким облицима помоћних глагола је такође штокавска иновација. Место партиципа налазе се прилог времена садашњег и глаголски трпни придев.

Карактеристична црта писаревог језика је нарочито честа употреба аориста и наставак *-у* у 3. л. мн. презента код глагола VII врсте.

На основу фонетских и морфолошких црта писаревог народног говора које нису општештокавског карактера, може се закључити да је припадао зетско-сјеничком дијалекатском подручју.

Александар М. Петровић

КЊИГА О ПОРЕКЛУ СЛОВЕНА ПАВЛА ЈОСИФА ШАФАРИКА

У Новом Саду написана је књига којом су заокружене претпоставке и на неки начин ударени темељи светско-повесним истраживањима словенских старина, на један сасвим другачији начин од дотадашњих. То је примерак књиге *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*, von Paul Joseph Schaffarick, из 1828. године, који се чува у Библиотеци Матице српске. Сама књига прерасла је замисао расправе о темама из словенске повести, те је заправо постала Шафарикова верзија филозофије историје са обимним чињеничким материјалом који је прати. Ова веома ретка књига занимљива је такође и по свом цивилизацијском садржају, а он чини основу потоњим истакнутим истраживањима старина, која су, што се словенског света тиче, спровођена према изузетно високим научним европским стандардима.[1] Свакако, такве су и остале Шафарикове књиге које је писао.

---

[1] Сам је Шафарик према раду на словенској преисторији веома критичан. Систематско виђење словенске преисторије лебдело му је пред очима, што је и назначио у закључку књиге *О пореклу Словена*: „Али, код нас Словена је историјско истраживање још увек велика реткост и умеће, без обзира што имамо већ једног Нарушевича, Карамзина и др., на које смо с правом поносни; и са жаљењем се види да је словенско старо доба обрађивано до сада већином само од некритичких скрпитеља, као на пр. што су Татишчев, Долчи, Апендини, Сестринчевич-Богуш, Данковски и др., а да се преко бољих историчара насупрот томе прелазило само отмено хладним презиром или оскудним приказом од стране немачких [историјских] лидера. Тумарање тамо-амо по лавиринту хијероглифског регистра имена и по полурасточеним сагама, тумачење сибилских изрека, грађење из рушевина, чини се

Они који су били у прилици да виде и читају раније Шафарикове публикације, већ су могли да претпоставе појаву маестралних дела, те да очекују разрешавања дуго гомиланих проблема који су у запарложености чекали достојног мислиоца и научника, што ће да их актуелизује и разрешава. *Novi Graeci non uniti ritus Gymnasii Neoplatensis auspicia feliciter capita*, adnexa est oratio Pavli Josephi Schaffarik. – Neoplantae : apud Joann. Jankovits, 1819., била је публикација штампана у Новом Саду, која је нашој јавности поред зналачки обликованог описа делатности Прве новосадске гимназије, кроз високи стил и репрезентативан пример аутентичног хуманизма, показала сјај и светло жаришта духа у његовом исијавању. У саставу те публикације објављен је и говор Павла Јосифа Шафарика, који је одржао као приступну беседу за професуру у Новосадској гимназији, ступајући на место директора – *Pavli Josephi Schaffarik De qvibvsdam rei scholasticae impedimentis in secvlo et patria*. У њему је беседио о препрекама хуманистичком васпитавању српске омладине, залажући се да не буде једнострано, него да обухвати ону културну ширину знања и умећа из које је поникао културни свет. Будући да васпитава човека и човечност у њему, *ratio educationis* [основ васпитања] је тамо где „scientia vincere" [наука побеђује] кроз сазнајне моћи, јер – „ex hac facultate cognoscendi ad ideam veri elata, datus est veteri Graeciae Plato, Angliae Baco et Newtonus, Germaniae Kantius, atque cuivis genti praestantissimi..." [из те сазнајне моћи дигнуте до праве идеје, у старини је у Грчкој дао Платон, Енглеској Бекон и Њутн, Немачкој Кант, те грађани најотменијег рода...]. За то је најпресудније васпитавање карактера – ex animo idea boni – из којег су потекли Сократ и Епаминонда - „quorum aeterna memoria apud gentes colitur" [којима припада вечно сећање код народа]. Сасвим умесно, Шафарик на овај начин обнавља и утврђује дубоке платоничке увиде. Они су јавно познати још од италијанског кватроченто преко Платоничке академије у Ферари (Фичино, Патриције, Пико), као и у средњовековном

наравно историјском емпиричару мање исплативим него преписивање и дописивање доброочуваних пергамената и повеља, него грађење исеченим камењем. Када би само убудуће многи научници једнако наоружани знањима и отаџбинским племенитим осећањем поставили словенско старо доба као предмет њиховог сталног истраживања и када би исцрпљујућим испитивањима појединачних географских и историјских претходних питања постепено прокрчили пут стварању једног затвореног система словенске преисторије!"(*Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*, 1828, последња стр.)

преносу Николе Кузанског, све до рационализма и немачке класичне филозофије. Имајући у виду богатство и продорну снагу тог наслеђа, Шафарик је, испуњен сетом у једном меланхоличном тону констатовао: „At nobis non hoc datum est, quod datum fuit veteri Graeciae, quod Romae, quod datum est hodiedum Germaniae, quod Angliae, quod Galliae, quod Russiae, ut sermone patrio erudiamur, ut patriam atque gentis nostrae propriam culturam nobis ad sciscamus, neque tam necessitate, quam potius, ut ceterae gentes, arbitratu illa peregrina degustemus; a pueris in peregrinis linguis callescere coacti florentissimam aetatem illis impendimus studiis, ad quorum perfectum culmen atque absolutum numquam sumus perventuri." [Нама није дато оно што је било дато старој Грчкој, Риму, што је дато садашњој Немачкој, Енглеској, Француској, Русији, да се на говору отаџбине образујемо, да за себе упознајемо отаџбине и рода нашег врхунску културу, није нам неопходно као пиће за све друге народе, него бирамо да друга, туђа опробавамо; тако смо приморани да од детињства учимо туђе језике и да наше најцветније године посвећујемо оним изучавањима до чијег највишег врхунца, до чијег савршенства никада не можемо да стигнемо.] Једноставност овакве констатације просто је запрепашћујућа ако се има у виду обим свега онога чиме се Шафарик веома успешно бавио, тако да виши ниво норматива цивилизације бива присвајан без осећаја да се ушло у савршенсто; нешто што је с једне стране ствар искрености, а с друге притисак до развијања болних једностраности погледа. Савршеност је изгледа далеко крхкија ствар него што се чини на први поглед и институције појавне подршке у свом следовању почесто умевају ствари да заравњују, о чему сведочи и чињеница површног, слабог или готово никаквог познавања словенског света у новијој европској историографији и филозофији.[2] Следећи свој продуктивни просветитељски рационали-

---

[2] Он у књизи *О пореклу Словена* каже: „Без обзира на моје настојање да се држим златне средине у истини на широком пољу истраживања старог доба, знам да ће ипак при подељеним погледима о преисторији Словена две опције морати бити неизбежно незадовољне мојим путем, који би једна смела да оцени као прешироку област словенског старог доба, коју сам обрадио, док ће је друга прогласити у овом проширеном облику за родољубива сањарења. Ипак, спокојно прижељкујем мишљење оних који имају право гласа чак и онда ако би исти при једнаком уважавању достојанства науке и важности задатка имали са мном различито мишљење о њиховом обрађивању. Ту је неизбежна различитост погледа. Где се историја не може преписати из архивских докумената, већ где се мора поново стварати издвајајући материјал и начин обраде тек вештом комбинацијом из хаоса. Али, ако и ова разлика у погледима служи само томе да се једна или друга боље

зам, те утицај те школе на српску интелигенцију уопште, као и други смер кретања набрекао кроз средњовековну литературу, он је засновао један припремљени терен за заједнички рад оних личности које превазилазе просечност модела које нуди уобичајена и неразвијена колективна свест, отварајући простор манифестације властите индивидуалности кроз процесе сазнавања. Жеља за сазнањима очигледно је претходила било каквој жељи да се пречицама доспе до спољашње славе и признања, до гласа научничког реномеа који више ничим не би могао да буде уздрман. Научни рад на темељној критичкој провери од тога је важнији.

Павел Јозеф Шафарик постао је доктор филозофије 1817. г., са 22 године старости. Звање доктора философских наука добио је у Јени, ондашњем средишту европског философског живота, након две године студирања. Ту је стекао научну скрупулозност бивајући њоме опредељен, нарочито у потанкости филолошког приступа старинама, који је хуманизам претпостављао по својим идејама. Одређена философија историје, која је била од изузетног значаја по конституцију основних појмова за осмишљавање карактера цивилизације, била је за њега од нарочитог научног интереса. То је било у складу и са Хердеровим идејама које су назване „апостолством хуманости", а које су несумњиво имале значајан подстицај за осмишљавање нових праваца развоја цивилизације европског света, за утемељивање карактера будућег лика европског света. У свом главном делу из философије повести,[3] Хердер је ученој европској јавности обратио пажњу на Словене, сматрајући да су они до тада „заузимали више места на земљи, него у историји", јер су постали услед свог мирољубивог духа жртве јачих и суровијих суседа – Не-

---

покажу као истините дањим и строжим испитивањем, за који сваки нов документат који потиче из сопственог истраживања представља појачан подстрек, добитак је очит, а истраживач старог доба не може да очекује већи добитак. Нико ко познаје пут историјских студија неће тврдити да преисторија најобразованијих народа Европе није ништа добила трудом истраживача у току три стотине година. Много тога што су мајстори и калфе сматрали завршеним, нестало је касније са лица земље као неупотребљив скелет: али сама зграда је остала и постала је чвршћа, пространија и лепша. Тако отпада лишће које се храни док дрво расте и из године у годину доноси зрелије плодове. Нека се коначно и преисторија Словена отргне часнијим рукама од нечасног презира и запостављања и повери брижљивој нези часних диригената у историјском истраживању и вештини."

[3] Johann Gottfried Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1791.

маца, Мађара, Татара и Турака. Склони домаћинском животу и везани за земљу, Словени су више трпели нужду ратовања него што су то желели, а последица је била да су склонији агресивности успевали да их потисну и умање њихов етнички и историјски значај у европској цивилизацији. Он је први јасно изразио уверење које је Павелу Јозефу Шафарику морало дубоко да импонује, а то је да ће се Словени прилагодити условима цивилизације и ојачати је својом свежом крвљу. Ваља рећи како се то показало тачно барем у свет-ско-политичким размерама након Октобарске револуције 1917, када је Русија као најмногољуднија словенска земља почела равноправно са осталим светским силама да одређује правце кретања светске културе и цивилизације, али нажалост, са оним методама и успехом који нам је свима познат. Значајно надахнуће извршила је и његова идеја да ће словенски ум [Verstand] да просветли и обнови свет у владању изнурених Латина и Германа, као одморна и свежа групација народа. И поређење да ће то бити отприлике као што су германски варвари били заузели место размажених Римљана, носи у себи својеврсну симболичку тежину. Ту тежину можемо да пратимо као својеврсну неисфорсирану метафору, која преслојавањем дотадашњих историјских знања види прилику за увођење одређене уравнотежености у проучавања древности, где је она итекако садржински значајна. То нам као већ усвојено, рецимо, показује студија Ђерђа Фејера о пореклу и првим појавама Мађара, али и осталих народа око Црног Мора – *Aborigines et incunabula Magyarorum ac gentium cognatarum populi pontici*, Pontus; disquisivit Georgius Fejer. – Budae : Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1840. Ова палеоисторијска и географска студија, коју је одлични Фејер као библиотекар и познавалац извора писао стручно и одмерено, садржи и једну географску карту датовану на 1449. годину, која представља распрострањеност Русије, на којој се „Alba Serblia" налази од Алпа низ целу Посавину, а између Данске и Пољске – Славонија. Она потврђује опис који је чувени историчар Хелмолд још давно оставио у *Летопису Словена*: „Лаба, опет, делимично тече испрва снажно у Чешкој и такође код Сораба, а у средњем току дели Словене од Саксонаца, делећи и најновију хамбуршку парохију од бременске, улазећи у славни британски Океан. Друга река, то јест Одра, спуштајући се из Бореја, пролази средином народа Винула, делећи Померане од Вилција (Љутића), код којих су врата што их поморци зову Балтичким. Некада је ту била најгосподственија држава Венета, која се састојала од најславнијих насеља Варвара и Грка, који су били у

вези. О њиховим чувеним градовима, чија се величина некада истицала са поузданом снагом, колико је могућно подсетити се, узвишеног је статуса. Највише од свих здравих градова, од којих је сачињена Европа, бејаху они које су насељавали Словени са осталим мешаним народима, грчким и варварским." [4]

Шафарик је један од оних који је себи дао задатак да истражи ситуацију антрополошке географије, те да заснује мишљење о словенском пореклу и коренима у породици европских народа, и да их на најбољи начин опише и протумачи. Словенска идеја тиме би имала улогу употпуњавања дотада непотпуне и прилично лимитоване философије историје, заправо враћања бивствовању бића онога што им и припада према истини. То је, опет, захтевало и нову методу која би била у стању да, сем поприлично круте историјско-филолошке тематике класичних извора, обухвати фолклор и књижевност (регионалне структуре видова бивствовања), са чиме је на значају добијала и историја књижевних дела и стремљења. Тиме су прибављени аргументи за обликовање централних појмова са карактеристичним садржајима, који су оспособљени да унесу промене у категорије аксиолошки формализованих интереса поимања већ расподељених моћи из давно укалупљених представа. Те се представе свакако исплате јер поседују надмоћ и угњетавалачко старешинство, али иза њих сем игре моћи не стоји и гарантија знакова егзистенцијалног карактера истине.

У том духовном миљеу Шафарик је објавио своју прву научну књигу у Будимпешти [раније је објављивао само поезију] под насловом – *Geschichte der Slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, 1826.[5] Недуго затим објављена је књига која је изложила принципе и

---

[4] Хелмолд, *Chronica Slavorum*, I, c.2. – „Monumenta Germaniae historica", T. XXI, 1868, (Pertz) У књизи Schaffarik, Pavel Joseph, *Slawische Alterthümer*, T. II., Leipzig, 1844. Шафарик наводи издање Хенриха Бангерта у Либеку из 1659. године, где је наведени текст оригинално пренесен из четвртог одсека у другом поглављу. Његов факсимил као документациони материјал прикључио сам својој књизи о археографији Срба (стр. 170). Види и одштампани факсимил карте из књиге Ђерђа Фејера у истој књизи – *Крашка археоīрафија Срба*, Срби према списима старих повесница, Нови Сад, 1994, стр. 181.

[5] Поглед који је понудио Шафарик је формирао истраживачки. Он није могао да се задржава на дотада уобичајеним хоризонтима идејних кретања или на увреженим описима историографске грађе (уосталом и због оскудности извора који су се нудили), него је тежио ка свестраном опису и домишљајућем ишчитавању онога што недостаје, показујући шта је повесно мишљење на делу као реконструкција онога што није дато у уобичајеном обиму понуда за разматрања. Шафариково

методолошки хоризонт нове философије историје, имајући у виду магистралне правце и главне идеје које казују о прошлости и профилу словенског света у склопу човечанске заједнице живљења. То је дело – *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*, 1828, које у свом зрачењу на цивилизовани свет није губило свежину и сјај, али је стало у сенку нордијских теорија које су у то доба, па готово до наше савремености, остале доминантне. Утицај тих идеја Шафарик је желео да појача такође научним средствима, чега је плод велика двотомна монографија из словенске археографије – *Словенске старине*, које су објављене у Прагу 1837. У њима није испољено само оно што Словени на овај или онај начин знају о себи и свету у ком су затечени на равни осећаја, већ је ствар, као и у раној студији *О пореклу Словена*, подигнута на ниво меродавне расправе која аргументује и на критичан начин осветљава своју прошлост, уочавајући могуће правце кретања у будућности. У њој је он устао против писаца који су ружно и са потцењивањем писали о Словенима, отворено и слободно заступајући аргументацију у служби изворних и меродавних чињеница, према сопственој савести и мери укуса умне аутономности. Тиме је отворио научни хоризонт и утабао пут филолошким величинама као што је код нас био Милан Будимир и Стеван Јосифовић, или археолозима – Милоју М. Васићу и Марији Гимбутас, са крајњом резултантом у тези о Старој Европи као извориштy и утоци европске цивилизације. Њен епицентар је Доње Подунавље, земља Винчанаца и Лепенаца, пелашких протоилирких народа Абија, Гета, Сармата, Венеда или Срба и т.д. У том погледу књига *О пореклу Словена* поседује младалачке јаке претпоставке на којима почива њено извођење и доказивање, где је културноисторијски метод био доведен до елеганције радикалних обртања хоризоната разматрања. На основу прецизне анализе, за коју је, свакако, било потребно суверено владање класичним језицима, као и коментаторском грађом гомиланом кроз векове, Шафарик је из масивности те грађе успео да донесе неколико превреднујућих нових оцена.

Најкоренитији, али свакако и најдалекосежнији је став о подтеоријском карактеру антропогеографских знања класичних писаца,

---

повесно мишљење је зарад пројекта реконструкције повесног света Словена морало да буде у истој мери студиозно колико и стваралачко.

који у школској свести често важе за неприкосновен ауторитет: „Шта су Грци и Римљани уопште знали од северно-европских језика? Ако се сакупи све што су нам оставили ови грчко-римски писци, почев од Хомера и Херодота, па до Тацита и Прокопија, ми немамо ни једну реченицу било ког језика северне Европе. У ствари, можемо да нађемо само ту и тамо по коју властиту именицу, поновљену на чудовишан начин од грчко-римских незналица, који су све грецизовали и романизовали, да чак и данас, упркос неизрецивој марљивости стотина језичких научника и историчара, можда можемо да схватимо тек хиљадити део онога што су нам они тако накарадно пренели. И сведочанства таквих писаца, који нису били способни да напишу макар једну једину реч са северне Европе, правећи само превод, или било какву ознаку, у сваком случају погрешно, треба да нам послуже да успоставимо науку о тим језицима, народима и њиховој сродности ?!" (Schaffarik, P. J., *Über die Abkunft der Slawen* nach Lorenz Surowiecki, Ofen, 1827, s. 78) Он поставља себи питање да ли је могуће веровати да су се људске снаге кретале само на Егејском и Средоземном мору, а да је преко Карпата све било непомично и мртво, па констатује да то није могуће. Ова оштра оцена подразумевала је и археографски утемељено изношење и објашњавање грађе у којој је до изражаја дошао поприличан немар, па и противречности код старих писаца, на основу којих је уследила констатација важна за питање присуства Срба и Словена на Доњем Подунављу и Панонији: „Све грчко-римске информације о постојању народа с ону страну Висле и много ближег Дунава, само су крње приче с бескрајним недостацима, из којих се не може разабрати историја ма и најмањег народа" (исто, стр. 79). Насупрот томе, Шафарик је убеђен у следеће: „Иако морамо признати, да су на огромном простору земаља старе Скитије и Сарматије несумњиво живели несловенски народи као што су Ести, Фини, Алани, Готи и др. било је ту места за више њих.Тврдња да су народи Скита и Сармата морали бити веома мали и слаби, пошто су се тако брзо изгубили, противречи свим нашим осталим вестима о њима. Далеко природније је претпоставити, да се под Сарматима водио само мали број старих назива родова, а да су други били под посебним називима порекла (као што су стари писци својим речима Sarmatae Vagi, Venadi S., Lupiones S., Amaxobii S., Arraei S., Epageritae S., Hyperboraei S., Basilici S., Hippophagi S. итд. поуздано наводили било тек заједничко порекло ових народа, било само географски положај једних поред других, али желећи да кажу да су се они заиста и водили под именом Сармата), те да се у каснијим

налетима и сеобама опште име Сармат изгубило и уступило место посебним именима племена. Оно је остало, као што ћемо ускоро видети, у свом чистом старом облику Срб, код више удаљених племена на Елби, Дрини и дубоко у унутрашњости Сарматије (у Волинији, у Црвеној Русији) до касно у средњем веку и води се још дан-данас код Словена јужно од Саве и северно од Елбе" (исто, стр. 83). Шафариково пословично критичко око и овде је било максимално присутно: „Уосталом, далеко сам од тога да се заносим доброћудношћу и благошћу свих Сармата и Словена. Слика коју нам приказују Грци и Немци о њиховој суровости у VI-X веку (на пр. Прокопије *B.H.* III. 38, Дитмар и др.), могуће је да је веома претерана, искривљена; али њихови походи нису измишљени. Често још данашњих дана гледамо фурије рата код хришћанских цивилизованих народа разбукталих свим животињским страстима људи; а како би то могло да буде другачије код хероја, код којих је суровост према непријатељу важила за храброст? Да ли су у том погледу Готи и Германи нешто бољи него Словени? Док су године 360. у цркви светог Павла у Константинопољу готски свештеници читали јеванђеље на готском језику и о томе проповедали, код њихових сродника на другим крајевима још налазимо обичаје преузете од Скита: пијење из језиве harnis-scala (лобање), проливање крви по гомили забодених сабљи и набијање на колац људи и животиња. Жртвовање људи и мирис коњског меса, даброва, гавранова, врана, рода, трговање робовима – нису у старом добу били одомаћени само код Сармата, већ и код Германа и свих паганских народа" (исто, стр. 86).

У том смислу Шафарик је снажно потцртао фактор мотивационих структура свести које су условљавале гледања на друге и другачије на тај начин што на њих сручивало све могуће зло и арсенал најружнијих особина, а да су припадници родова којима припадају писци који су састављали такве описе, само по себи се некако разуме, остајали чисти као једнако неубедљива и папирната представа анђела из хришћанске митологије. Стога је веома уверен: „Само је потребно да се чувамо тога да се као истинити сматрају подаци старих писаца о животињској суровости северних Европљана, по имену Германа и Сармата. Ништа на овом свету није такво зло као представа коју обично имамо о немачкој и словенској прошлости, а коју нам увек понављају наше историјске књиге. Таштина којом Грци, охолост и понос којом Римљани, владајући светом, гледају на остале нације земљине кугле као на варваре, још

увек делује на нас, тако да понављамо по Грцима и Римљанима, да су у једно исто време, када су они постигли највиши степен духовне културе, остале нације биле утонуле у најдубљу суровост, да су тек започеле да се уздижу из сиромаштва скоро животињског опстанка, без обзира што су се са онима граничили, са њима стално контактирали, међусобно размењивали робе, посећивали се преко изасланика, служили им годинама као војници итд. Имајући у виду ове односе, не може се другачије веровати, него да Македонци и Трачани, Гали и Германи и Сармати ипак нису били сурови варвари, премда се нису налазили на нивоу грчке и римске просвећености, већ да су имали државу, законе, да су подизали градове, државне институције, да су штитили власништво итд."(исто, стр. 87). Поредбеном филолошком анализом најстаријих извора Шафарик је закључио да постоји сродност између Сармата и Међана (али не и Скита, како се до тада упорно истицало), те континуитет сарматског имена као деноминованог прастарог српског имена: „Тврди се да су име и народ Сармата сасвим нестали након 471. год. И ниједан писац из тога времена није се усудио да новонаступајуће Словене назива Сарматима. Име Сармата, које иначе није чисто и у тој форми никада употребљавано од самих Сармата, нестало је само привидно, пошто га је с једне стране потиснуло језички правилно домаће име Срба, а с друге стране специјална имена Словена, Леха, Хорвата, Чеха из књига. Али то, да ни један писац из истог доба, ни Јорданес ни Прокопије, није забележио Словене под именом Сармати, заснива се на томе што су они најпре боље познавали само јужно племе великог народа, праве Словене, код којих је већ одавно нестало име Сармат (Serb) а оне удаљеније, где је ово име и даље живело, забележили су келтско-германским именима Венеда и Анта, а сем тога, били су навикнути да уобичајеном заменом географских имена под именом Сармата обухвате готско-германске народности, Алане, Роксалане и Јутунгалане (Јутунге, Јазиге)" (исто, стр. 91).

Образложење зашто то важно назначење словенског света у историјским поимањима није истакнуто, [6] уследило је у много јасни-

---

[6] Став који улази у корење формираних хронографских норматива (historia rerum gestarum), Шафарик је извео из семиолошке анализе присутности имена словенских народа у многим деноминованим формама, а односи се пре свега на старину и познавање српског имена: ...daß der Name Serb als Gesamtname für alle Stämme darselben windischen (indischen) Abkunft älter sei, als Slawen .../=да је име Србин као опште име за сва племена виндског (индског) порекла, старије него Словени...(*Ueber der Abkunft...*, стр. 66).

јем облику него што би се могло очекивати од једне надахнуте и младалачке књиге: „Заиста је чудно што ми тим старим писцима приписујемо свезнање и непогрешивост, о чему чак ни они сами нису сањали! Страбон признаје на више места да нити он, а нити они пре њега нису у том смислу нешто више и нешто сигурно знали. Птоломеј је, истина, сабрао из разних старијих и савремених извора гомилу имена, добивши назив 'божанског географа', док опет, и сам би се он нашао у небраном грожђу, када би неко затражио да сачини класификацију тих његових имена по језичкој, или пак крвној сродности народа на које се та имена односе.

Тацит, познат као главни извор о Германији, који уосталом долази сам са собом у противречност, са другим писцима, па чак и са чињеницама и природом ствари, признаје да ништа јасно не зна о односу и сродству Германа, Венеда и Сармата, премда је био у Германији. А Прокопијево наклапање о Скито-Германима и Сармато-Германима треба да буде за нас канон генеалогије народа? Не! Сведочанства ни једног ни другог , нити више таквих сведока, овде не може да одлучи: кроз такав лавиринт може да нас води једино свеукупно истраживачки, истински и свеобухватан рад" (исто, стр. 79; 80). Драстичан пример који Шафарик наводи јесте грецизација Радгоста и Радомира у Андрагостоса и Артамероса, као и Срба у Споре код Прокопија, о чему сувисло пита: „Како су Словени могли себи да надену грчко име? Име, које и врло удаљени Словени међусобно још увек носе, као на пр. Лужички Срби, балкански Срби, руски Срби, а које је некада било домаће и општенародно име, о чему ће историчари морати да воде рачуна" (исто, стр. 8). Тиме је он истовремено јасно фокусирао и тезе о тзв. „историјском илиризму", разобличавајући га у светлу сазнања до којих је доспео: „Јер да су стари Илири били стварно истребљени, те да Словени немају ништа друго до 'разроване градове по целој Илирији', или да су нашли пустињу без људи, како би онда дошло до тога, да још и данас постоје сва имена која су споменули стари географи и историчари у Илирији и Тракији, уз незнатне измене? Без непосредног језичког наслеђа међу људима, то би могло да се објасни једино још божанским откривењем (durch eine göttliche Revelation erklärbar)" (исто, стр. 151). Свакако, рудиментарна повесност религиозног искуства у словенском свету важан је елемент конституције тео-логичких разумевања стварности, дакле онога што подразумева са собом и онтологику те стварности, те је такође пратећи елемент ова грандиозне замисли.

Оно што јесте вазда је морало да буде такво какво јесте, уз све анимозитете оцена.[7]

Посебна, коренито постављена и, може се рећи, готово бунтовничка хипотеза,[8] односила се на оспоравање наводне сеобе

---

[7] Шафарик је указао на то у више наврата, а дубљу разраду остварио Веселин Чајкановић у својим студијама о религији и магији код Срба, где је утврдио да су стари Срби имали религиозне култове који сежу у дубоку таму историје, као и то да су имали свог врховног бога по имену Дабог. Дабог је био соларно божанство до кога се дошло разматрањем одређене философије религије и обичајности, сачуване још увек у обичајима везаним уз Божић и Крсну славу. Оба та обичајна празника имају своју христијанизовану форму, али испод ње лежи читав рудник прописаних понашања која са самим хришћанством не само да немају везе, него су му почесто и сасвим супротна. Споменимо само главне Чајкановићеве аргументе, као што су обичај бацања ораха у углове као хтоничне хране покојницима који се умилостивљавају да буду подршка и привржени укућанима, простирање сена испод софре на којој се једе са остављањем празног места за „незнаног госта", клицање предака кроз исказ „Божић-бата"(мали бог удара, куца). Уз култ предака чија је најглавнија обичајна манифестација Крсна слава, везана је супституција модерних хришћанских светаца за стара божанска имена, али њихови атрибути остају пагански. Субјунгација словенског паганизма у православни агалмат спровођена је насилно, грубо и углавном коренито, све до заповести из катихизиса у којима симбол вере брани сваки „резан лик", поклањање пажње другом божанству по хришћанском вероучењу. Чајкановић је веома успешно показао како је упркос христијанизујућим погромима државним средствима принуде тај древни слој тзв. „народних веровања и предања" итекако одржан у доњим слојевима колективног памћења, и исказује се у домаћинским славама и прослављањима значајних момената живота, када се буде древне предачке реке и кроз енергију која струји кроз срце кличу богови и богиње предака.

[8] Напор да се испитивањима дође до што изворнијих одговора, свакако може да се покаже и незадовољавајућим, али поуздано не због тога да би онемогућио евентуалне адекватније одговоре других. Припрема кроз испитујуће мишљење којим се оцртава терен могућности одговарања, на неки начин продужава се са ширењем видокруга постављања питања, али исто тако и суздржава од еристичких момената онемогућавања. Одговор је одговоран испитивачкој способности очитавања ствари, тако да га већ пут ка одговарању сам у себи запретано садржава, у чему је пресудно описано само-разумевање и тумачење. Коначност наших исказа тиме поседује једну унутрашњу условљеност којом се снага домашаја општости поимања лако смиче на изразе хтења, лишавајући сам говор веродостојности. Целовитост тако ваља да буде разматрана као *несводива целовитост*, што уз све херменеутичко образовање и пажљивост не мора да буде испоштовано, имајући за последицу и непотпуност основних појмова, а тиме и склопова поимања. Те се претпоставке најбоље огледају у систему који их излаже кроз повезивање залога и садржаја на који се мисли. Мислећа јединка је ту она копча којој није довољно да установи огољени однос релације, него захтева и проширивање видокруга разумевања до увиђања првобитних веза са оним што све држи да се не распадне, што у свему јесте и бива.

Јужних Словена на Балкан у седмом веку наше ере на позив византијског цара Ираклија, како је то изнео цар Константин Порфирогенит у упутствима сину Роману како да влада царством. Налазећи темељне противречности у том тврђењу, он је закључио: „Ја лично верујем да је дошло до делимичног упада Хорвата и Срба крајем шестог и почетком седмог века у грчки Илирикум; да се ово досељавање под Хераклијусом догодило на начин како је то Константин испричао, не могу да се уздржим од сумње. Упореди Katancsich, *De Istro*, p. 199 ss. Након одбацивања овог јединог датума који се најавио као крајње поуздан а на основу ближег посматрања веома несигуран, па где је један једини одређен податак о епохи насељавања Словена у Тракији и Илирику? Зар се на крају не своди све на оно –вероватно–? Историчар се веома радо издиже изнад тешкоће истраживања и брзим кораком прелази из области вероватноће на извесност. Освајање Мезије од стране Словена представља пример за то. У целокупној повести не налази се ни словце о времену ових догађања; а ипак сви новији историчари ово време смештају хронолошком одређеношћу у време владавине цара Хераклија. Ова претпоставка тешко да се слаже са стварним чињеничким стањем. Пред нама се налази барем једно јасно сведочанство Мојсеја од Хорене, који овоме противречи" (исто, стр. 139). Етимологија личних имена, сматрао је Шафарик, у његовом времену била је извикана, па не треба да хвалећи ствар због злоупотреба уздиже употребу, рецимо код историчара који не могу да је се лише, као ни истраживачи језика. Етимологијом су се многоструко послужили чак они који су покушавали да је у расцепу са властитим претпоставкама учине теоретски смешном, јер тамо где оружје и приче ћуте, још увек разумљиво говоре топоними и лична имена, преношена од старине. Шафарик сасвим оправдано претпоставља да и у грађењу, претварању и погрешном образовању сопствених имена владају доследни природни закони језика који се не могу изменити. Стога је за њега, али ваља рећи и уопште, бескрајно мноштво властитих имена равно звездама на небу или биљкама на земљи, која су за припрост народ хаос без правила и нерешива загонетка; али дух философа језика успева у тој збрци имена да сачува међусобну везу, показујући како се ред и смисао уздиже од правила ка закону. Стога он истиче: „Не могу се уздржати да овде напишем неколико речи од вредности незаборавног Мареја: 'Само на основу географских материјала, каже он, могу се попунити празнине европске праисторије постепено од стране марљивих истраживача историје језика. (То је Хумболт прак-

тично доказао о преисторијској Хиспанији помоћу баскијског.) Као што чулни свет, непријатан у својим променама за непознаваоца, изгледа послушан филозофу према мерилима његовог знања и науке, само као тачан ред и редовитост, тако се може отворено тврдити да постоји једнак однос природе и језика. Код свих примитивних народа земљине кугле особине тела и душе представају основ личнога, а особине предмета основ личних имена средњег рода. Ако је језик оформљен, таква имена имају довољно богат смисао. – Келти, Теутони, Словени и други народи никада се нису толико далеко заборављали да, на пример, рекама или другим стварима дају властита имена у недостатку једног општег и значајног назива... Њихови називи су далеко више сасвим описни, а не по нагодби или алгебарски. Рајна, Дунав, Танаис, По, Волга, Ганг и стотину других сличних нису настали из неког мрачног шатровачког или неразумљивог наречја већ из речи које означавају протицање, ширење, кретање, котрљање, идење и у целокупној европској и азијској науци о местима нема ничег произвољног.' I. 41. II. 20. 89.122. Којег би пријатеља језичког и историјског истраживања, којем је позната грађа и садржај словенског језика смело да зачуди, да у целокупном мноштву имена код Грка и Римљана наилази само тако ретко на речи које се по материји и облику при првом погледу тако недвосмислено најављују као словенска језичка сведочанства, као на пример Tsierna, Пелсо, Берзоуа, Мларека, Пелуа, Ведериана, Струја, Bustricius, Стреден, Вода, Дебре, Стулпи, Tergeste, Serbetium итд. Словенски језик нема само поједине консонанте и вокале, већ и мноштво гласовних спојева, које не могу да изразе ни најувежбанији без проширења слова у грчкој и латинској азбуци. Уз то се још и процењује да сви грчки и римски писци, који су нам писмено сачували најстарије словенске речи, већином властита имена, нису познавали словенски језик и да су неправилно разумели речи које су за њих биле без значења, одмах при првом чувењу. Само ако се баци поглед на касније преиначавање несумњиво словенских имена у познатим епохама од стране Грка, Римљана и Германа. Ко ће при посматрању погодити да су Андрагастос, Преденеценти и Зеиз словенски Радгост, Браничевци Жича Иако су они то! Погледајмо како су Грци и Римљани мајсторисали да би писмено изразили словенску реч **чрѣна!** Нека се најзад упореде наивна и високо поучна признања старих писаца, посебно од Цезара, Страбона, Меле и Плинија о њиховом начину поступања код варварских имена 'nomina ineffabilia' и Schlözerova примедба с тим у вези у његовој *Nord. Gesch.* с.107. Да би се

разумела аналогија овог преписивања имена уверљивом јасноћом, морају се упознати језички закони према којима су се словенски апелативи преламали од стране Грка, Римљана и Немаца, као што се то дешавало обрнуто када су Словени преламали њихове апелативе приликом преузимања у свој језик, при чему могу да послуже као упутство поређење речи које су приредили Gelenius, Knapski, Martinius, Temler, Sorgo, Sltau, Ihre, Frisch, Adelung, Kopsznski, Whiter, Berndt, Murra, Dobrowsky, Linde, Rakowiecki и др., даље Wiener Tripartitum (Бечки трипартитум). Онај који је само донекле упознат са језичким истраживањима ове врсте, лако ће видети да је у оба случаја, како код апелатива тако и код властитих имена по правилу, осим у малом броју изузетака, дошло до угледања на исте језичке законе код одомаћивања речи" (исто, 183).

У дотада непознатој и незаступаној лингвистичкој тези, коју је изнео на наведеном месту у *О пореклу Словена*, Шафарик звучи као да је сасвим укључен у савремене расправе о старини и древности језика и писма. То, да је постојала писменост и пре хришћанско-просветитељске акције цркве међу словенским народима, постоје многи и веома убедљиви докази. Раније, он наводи и речи Суровјецког које говоре о обичајности и духу словенске цивилизације сасвим другачијим тоном: „Словени су писмо звали *буквица*, или *богвиедица*, несумњиво стога што су његовим посредством проповедали божанске заповести и учења приликом свечног обреда. Да су од прадавних времена обичавали да пишу своје правне законе на таблицама, имамо више неоспорних доказа. У нордијским сагама и предањима важе Вани, што значи Словени, готово без изузетка као *просвећени.* Нормани су уобичајили да шаљу своје богове и чувене људе у *Ванахајм*, или у земљу Вана, посебно источних Вана, да би ту учили вештину мудрости; од Вана су преузели више божанстава и мноштво речи, које су уз домаће користили као синониме" (исто, стр. 45). Ова просвећеност Словена, народа речи или слова, и у легендама је пословична, као што за то могу да се потраже и археографски докази из давнина.[9]

---

[9] О етногенетској структури и језичко-обичајним обележјима сазнајемо из огромног дела Диодора из Сицилије *Историјска библиотека* III, 67, писаног почетком наше ере. Он каже: „По предању, Лин је пишући пелашким словима, оставио причу о делима првог Диониса, као и друге приче. Такође, служио тим пелашким словима Орфеј и Пронапид, Хомеров учитељ." Ако овај документ доведемо у везу са Еврипидовом *Алкестом*, где у стиховима 966-969, каже: „ нема ни лека ни / у

трачким таблицама, на којима / исписана је Орфејева / реч", онда ће нам локација већ бити ближа. У већ наведеном поглављу дела Диодора Сицилског које се односи на општу историју од почетка света до 180. олимпијаде или 60 г. ст. е., он спомиње Тимотеја, унука Лаомедоновог, који је живео у Орфејево време и путујући далеко код града Никеје на обали Океана, дознао потпуну причу о Дионису, која је казивала о свим приликама његовог живота. На основу тога он је написао спев *Фригија* и то на древни начин: „Служећи се знацима првих Пеласга и пелашким говором." Очигледно да су пелашки „карактери" или пелашка слова, нешто различито од оних којима су се служили Грци, као уосталом и језик, на шта овај цитат из Диодоровог списа јасно упућује. Уз ову тему ваља навести и прилично познат, али не увек и довољно истакнут документ, који налазимо у чувеној Фабрицијевој *Грчкој библиотеци* т. VII (1705-1728), у којој се наводи чувени одломак из дела Дионисија Трачанина или Граматика (рођен око 100 г. ст. е.). Схолија на његов текст овако гласи: „Има их који тврде да су се слова, којима се ми служимо, цртана с лишћем феникса, или палме, проширила међу људима и да су она зато прозвана феничанским. Према том начину, дакле, радило би се о једној игри речи, која проистиче из чињенице да Грци имају исто име за палму и за Феничане, на основу чега је створено опште допуштено мишљење, по коме би грчка слова била феничког порекла."И Плиније сведочи да се као материјал за писање употребљавало лишће од биљака „in palmarum folii primo scriptantum„ (Pl. *Nat. hist.* XIII, 69), али и истиче како су римску младеж у писмености подизали Етрурци, или Тирсенци – Пелазги. То су они народи који претходе грко-римској доминацији на Балкану, и то у економском, језичком и религиозном погледу. Балкански Пелазги или Пеласти су она старо-европска заједница која је уједно и носилац цивилизације, коју називамо „винчанска култура". У њој пре свега настаје нешто такво као писмо, које је први открио археолог Милоје М. Васић, а затим потврдили Г. Чајлд, Н. Власа, М. Гимбутас, Р. Пешић, М. Вин и т. д. Имајући у виду Диодорове исказе као историјску документацију о постојању пелашког писма и језика (Орфеј-Лин-Тимотеј), а у Тракији, према Мојсију Хоренском живе и српскословенска племена, сасвим је могуће да је та писменост везана за старосрпски ареал, насупрот подсмесима: „Колико ми је познато, проф. М. М. Васић био је први у нашем делу Европе који се дигао против нордизма и који је карпатско-подунавску културу довео у везу са културама Анадола и источног Средоземља. Како су немачки стручњаци (и њихови словенски следбеници) готово подруг века господарили европском науком, нарочито у погледу антике и истока, требаће још труда и времена да се изврши ревизија традиционалних схватања, изграђених у духу нордизма" (М. Будимир, *Антика и Пеласти*, Скопље 1959). На тај начин, схватања изграђена и у учвршћености потврђивана у духу нордизма, и код многих нордистичких следбеника код Словена, интерконтинентално су заљуљана и с наше стране, мада је већ поодавно највећи ударац оваквим немилосрдним укалупљивањима погледа задала археолог и понос словенске науке Марија Гимбутас, својим студијама о старој Европи, коју је заједно са њеним богињама и боговима сместила на Балкан одакле, највероватније, потиче првобитна писменост и уметнички замах, нарочито у Подунављу, како је то још 1929. г., следећи проналаске винчанских артефаката М. М. Васића, закључио и Гордон Чајлд у књизи *The Danube in Prehistory* („Curious signs scratched on the vases from Vinča and Tordos agree with the marks on Egyptian vases of predynastic and protodynastic times", p. 33.)

Да би овој студији обезбедио плаузибилност и исцрпност коју захтева научни карактер истраживања ствари, Шафарик је касније опремио обимно дело о словенској археографији, у коме су наведене снажне тезе добиле подршку у екстензивним навођењима грађе и детаљнијим описима. У *Славјанским старожитностима*, након извођења сведочанстава о распрострањености српског имена и његових изведеница, он у смиреном тону једноставно закључује: "Једно тако прастаро и у завичају дубоко укорењено име, а за странце необично, могло је да води своје порекло и да има најприродније значење само на *свом завичајном тлу*" (Schafarik, P. J., *Slawische Alterthümer*, Bd. I, Leipzig, 1843, s. 98). Бавећи се истраживањем наше научне повести духа, већи део оних који су разматрали књижевни узлет српске литературе и науке деветнаестог века, приметили су значајан несразмер снаге културне продукције појединаца и институционалне верификације њиховог рада. Будући да је Шафарик присуствовао атмосфери културног узлета и обнављања наше културне и књижевне баштине, почесто се може учинити да је он нека обична или чак просечна појава за нашу верзију културне историје, за васколику словенску писменост и подручја тзв. „хуманистичких наука" или боље духовних наука. То, међутим, није истина као таква, јер је превазилазе године плодног рада и деловања Шафариковог у Новом Саду. Велика искуства на подручју бављења језиком, књижевном речју, лепом књижевношћу, вазда су рецентна онима који су се упознали са његовим мишљењем, сјајним анализама минуциозних детаља, везаном информисаношћу.

У разматрањима историје словенског језика и књижевности, предћирилска писменост такође му се чинила несумњивом: "Сасвим је могуће, да су Словени донели словно писмо из Индије, али знање писања које су природно поседовали само малобројни, морало се изгубити због вечитог лутања толиких племена; неизвесно је да ли је од тог древног писма нешто прешло у ћирилицу или не. Прастаре песме, које су тек у најновије време срећом откривене код Чеха и Руса, док су код Срба сабране, указују на њихову оригиналност и чистоту, и на далеко раније духовно формирање народа, него што се то обично узима, па сваком пада у очи да многе по њиховој припадности сежу у дубоке старине (in die heidische Periode gehören)" (Schaf., *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur* (1833), S. 1).[10]

---

[10] На том трагу Радивој Пешић развио је своје разматрање које га је одвело до

Сакрализујући на тај начин смисао писмености, Пешић је поставио одређен оквир и сврху разматрањима којима се бавио поводом појаве протоисторијске писмености, коју она највероватније и има. Оно што је ипак далеко истакнутије у тој претпоставци, а не доспева до израза, јесте свест тог древног човека о његовој властитој егзистенцији, као и јасно остављена документација о смислу свега што јесте и бива. То је онај кључни податак важан за археологику ума, а који говори о надвременом суштаству духа које тражи технике свог испољавања на начин који ће му најприсније пристајати. То дакле не може довољно добро да буде посматрано тек као „сведочанство механике настанка писма", него пре свега као техника или умеће које исказује неанестезирано присуство духа као видова знања о себи и карактеру стварности која тај дух окружује, прожима, исказује, обједињава. Свејединство стварности тиме се очитује као присутно ма где да му одредимо или замислимо почетак. Истина је да таквих почетака заправо нема по себи, већ вазда тек за нас и за наш смисао њихових поимања. Сам карактер свести по себи искључује почетак због лепљиве потребе сврставања у временске распоне и утапања у просторне врсте, будући да његово присуство само гради време тако

продубљенијег разумевања првобитног писма, које је још са несигурношћу свог проналазачког талента открио и именовао „винчанским писмом" Милоје М. Васић. Структуришући га преко „буквара" који представљају три основна графема „А–Л–Д" потврђена на налазиштима Лепенског вира, он је показао да то не могу да буду сликовите представе знакова власништва или пожељних предмета, него одмах и непосредно апстрактно-словно линеарно писмо. Дајући аргументацију за своја схватања, у оној мери у којој је то при стању истраживања у модерној науци могуће, Пешић је показао и разумевање над могућом запрепашћеношћу над таквом чињеницом: „Сигурно је да је тешко схватити чињеницу о постојању линеарног писма у тако дубокој прошлости. Потребно је много аргумената да бисмо се уверили у писмену комуникацију преисторијског света. С ким је то он комуницирао писмом, са својим пријатељем, са својом породицом, с институцијама, са самим собом или са будућим светом? Можда са свима. Али он је познавао умеће писања. И о томе оставио бројна сведочанства. Јер, ако је показао смисао за геометријско осмишљавање простора, што је резултат познавања пропорција, а ово резултат познавања броја, ако је показао смисао за осећај ритма, што је потврдио употребом коштане свирале и ако је, коначно, показао изузетан дар за естетско обликовање камена досежући високи уметнички ниво ликовног израза, он нас не изненађује и документацијом о својој писмености...Сликовит приказ овог процеса даје корен у математици, а то је корен слова чија три елемента налазимо управо крај сваког огњишта и жртвеника у стаништима Лепенског вира. Дакле, као саставни део олтара, као сам олтар. Јер слово и није ништа друго до олтар с кога се креће у реално и понире у онострано." (Радивоје Пешић, *Винчанско писмо*, Београд, 1995, стр. 112-113).

да њиме самим не бива ни сводиво ни одредљиво. Свест о времену и као свест (свог) времена, указује на границе временовања и тиме и границе световања света по његовим струнама које му леже у основу. Идејност тако превазилази хоризонт пуког трајања, будући да светлосно језгро ума из којег проговара само то време и трајање тек отвара и омогућава, независно од тога да ли се то дешава у преисторији или негде у најсавременојој епохалности. На документима писмености Винчанаца и Лепенаца, евидентност те чињенице се сама намеће.

Те „дубоке старине", које носе и сасвим неразрешену тајну прастаре писмености, Шафарик је изучавао колико год му је духовна снага допуштала. У писму пријатељу Погодину он сведочи колико је то крупан и захтеван подухват био: "*Старожитности* ми одузеше сад све силе и све време. То је херкуловско дело, кад га једанпут завршим, никада тако оптерећујући рад више нећу да предузимам." Тај дан, књига да буде довршена, Шафарик је доживео, дајући тиме сигурно најопсежнију историјску грађу о словенским старинама, као и проницљива разматрања и тумачења њеног садржаја, која су до тада толико недостајала. Руски научник Срезњевски одушевљено је писао о њој: „Свака чињеница испитана је у њој по неколико пута, сваки закључак захтевао је прегледање и упоређивање са мноштвом доказа... Она задивљава читаоце богатством нових чињеница, које се ту погледом уносе први пут стварно, да све обухвата, вешто се користи свиме са чиме је савремена наука могла да помогне писцу. Адекватношћу он може да надвлада хиљаде тешкоћа и да прегледа безбројно мноштво извештаја, знајући сваки да смести на своје место." У тој рецензији Срезњевски сматра да то није ствар генија, него плод стрпљивог научног рада, што је у основи тачно с обзиром на „херкуловски посао" којим речима сам Шафарик описује свој подухват. *Старожитности* су дело о словенској археографији које је развило и словенску философију историје и чим су угледале света преведене су на руски, пољски и немачки језик. Хенрих Вутке, који је превео овај огромни спис на немачки језик, у предговору је истакао:"Ми Немци се радујемо што ћемо од сада као што треба да познајемо и боље ценимо словенство, чему прокрчују пут Шафарикове *Старожитности*. Он се особито упознао са богатством немачке литературе, и марљиво и тачно је проучивши, постао је критичан. Тиме је П. Ј. Шафарик протегао своје испитивање на сва словенска племена и све их спојио, у чему год да је наишао на извештаје хеленске и римске, византијске и немачке, скандинавске и

домаће вести, хронике и песме, повеље, приче, географске податке, а исто тако и етимолошке резултате. Не само велико словенство, него и светска историја прве половине средњег века у овом делу добија чврст темељ."

Еротични демон и могао је да пружи толико енергије на хиљадама страница, ма колико да је саму књигу тешко читати, да су и ученост и строгост у навођењу података тек један његов аспект. Спис *О пореклу Словена* тиме се показује као дело младог и захукталог, али сасвим стасалог духа, који ће и у будућности свом аутору да обезбеди место светионика по бескрајној историјској пучини. Философија историје која је у њему заступљена издржала је најжешће нападе и катастрофалну игноранцију, прекаливши се и поставши спремна у свом повесном позиву да заузме сјај удаљене звездане водиље на хоризонту новог, светлијег света за Словене, као и за укупну будућност европског усклађивања народних позива и воља, хармонизујући се све више и више у будућносној димензији приближавања изворности и слободи духа непатворене људскости светског поретка. Светски дух израња и за њега словенски свет више неће моћи да буде ништа успутно или занемарљиво, будући да његова субјективност све више одговара стандардима цивилизације, као и древној историји на коју је сам у несрећним и ненаклоњеним условима готово заборавио. Свакако, сасвим је оправдана примедба да ово може да буде и „оптимистичко виђење" које не рачуна са факторима праваца развоја модерне политичке свести што утиче на развој догађаја који сежу из будућности. Модерни теоретичар културне политике Фридрих Август ван Хајек, не без тонова резигнације започео је своју књигу *Пут у ропство* следећом констатацијом: „Садашњи догађаји се разликују од историјских по томе што не знамо њихове последице. Гледано унатраг, можемо оценити значај прошлих појава и пронаћи последице у њиховом развоју. Али док историја иде својим током, она за нас није историја. Историја нас води у непознату замљу, али ретко можемо да завиримо у оно што нас чека. Било би другачије да можемо по други пут да проживимо исте догађаје са свим знањем онога што смо раније видели. Како би нам другачије изгледале ствари, како би значајне и често узнемирујуће изгледале промене које сада једва и запажамо. Вероватно је велика срећа што човек никада не може да има ово искуство и што не познаје законе које историја мора да поштује" (F.A.Hayek, *The Road to Serfdom*, Cambridge, 1943. – *Пут у ропство*, Н. Сад, 1997. стр. 17). И сам Хајек ипак сматра да је могуће докучити извесну еволутивну линију

идеја, те да од тог настојања не треба одустајати. Уосталом, када се већ кренуло напред, све је теже одустати, а погледи на скривене чињенице и ситуације веома много могу да допринесу комплетности слике историјске епохе или сегмената дугог трајања у карактеризацији потенција.

Познато је да је практички живот усмераван од неког народа да буде схваћен више него што се уобичајено представља, па је студирање духовних кретања према поузданости научно непристрасног погледа нешто, што је за сваки повесно дефинисан народ неопходно. На тој повесној дефиницији Словена и сада повесно испрофилисаних група словенских народа, радио је Шафарик све време, избегавајући једносмерност до искључивости и одсуство непристрасног елемента у сазнањима. То захтева потребу да се разматрано дело постави као произведено у духовном кретању које је предвођено изворним назначењима између философије, тео-логике, позитивних наука и повести објављивања списа и књига. Структура повесног живота тако нам показује схему према којој из духовне атмосфере у којој личност живи прожета повесном свешћу о вођењу живота (идентификовањем тих повесних фактицитета, нарочито кроз религију и поезију, које попримају значај научног фундамента, јер је повесна природа човека његова виша природа уопште), избија потреба за увидима која поприма природу самог ума. Управо та умност јесте оно у чијим се напредовањима у сазнавањима кроз многострука истраживања мисли, и тиме што се мисли бива се умним. Шафариково укупно дело показује изражене знаке овакве умности, а спис *О йореклу Словена* у нарочитој мери, аутопсично (de visu) промишљајући повесне фактицитете и повесно мислећи, па остаје да указује на извор мисаоног светла и могућности сазнања као увиђања преко њега.

Мирјана Брковић

ЗАПИСИ НА МАРГИНАМА ШТАМПАНОГ *ЗБОРНИКА* ИЗ 18. ВЕКА О НЕМИРИМА 1848. И 1849. ГОДИНЕ

Да није песника и писаца многа места би, вероватно, заувек остала изван нашег памћења, неопажена јер су ван главних путева и раскрсница, незабележена јер се у њима није десио ниједан пресудан историјски догађај. Ево како је за сва времена Милош Црњански у наше сећање увео мало село на југу Баната, по имену Иланча:

> Мој дед, поп Мита, прешао је из Итебеја у Иланчу и оженио се ћерком свештеника у Иланчи, Ненада Путника... Био је сиромах и орао је и копао са сељацима, својим Иланчанима. Кад је његов патријарх, у револуцији године 1848, прешао на страну Беча, против Мађара, поп Мита је командовао Иланчанима, у боју код Иланче. Мађари су били мобилисали криминалце из затвора Сегедина, и униформисали их, плавим гаћама („a kékgatyások"). Иланча је горела, и кућа попина је горела. Попа су спасли наши кумови, Ђуђини, који су га бацили у шарагље и прошли кроз Иланчу, са људским главама, на вилама ... Путници, породица моје бабе Јуле, кажу, према својим читуљама, да воде порекло од Јелице, сестре Тодора од Сталаћа. Она је била удата за Јована Путника, чији је син, Гаврило, био генерал у војсци Марије Терезије, а Мојсије, владика Бачке ... У породици попа Ненада, најмлађег сина Јована Путника, нарочито су се поносили братанцем моје бабе, Пајом. Тај Паја Путник био је у време револуције године 1848. на војничким школама и напустио је академију Винернојштата, да би могао да се врати и брани Иланчу. Он се у тим борбама у Војводини био толико одушевио командантом српских добровољаца, Стефаном Књићанином, да је са њим отишао у Србију и постао официр у Србији ... Ја и сад памтим, како сам, у Иланчи, при школском распусту, читао уводне чланке Светозара Милетића, преписку Светозара Марковића и ратни *Дневник* Пере Тодоровића, са Шуматовца. Та литература, оставила је у мени

дубока трага. Мој отац ме је кључао историјом Војвођана, привилегијама нашег народа, статутима, причама о нашим, политичким, правима.[1]

У штампаном *Зборнику* (Беч 1792) који се у збирци српских књига 18. века у Библиотеци Матице српске води под сигнатуром P18Ср I 72.3, описаном у каталогу *Срйске књиīе и йериодика 18. века Библиоūеке Маūице срйске* (Нови Сад 1996) под бројем 103, постоји низ записа везаних за Иланчу, Томашевац, Панчево и Вршац, за револуцију1848. године о којој нам Црњански, као успут, казује. Враћамо се овој невеликој књижици са, чини нам се, занимљивим и инспиративним записима у жељи да читалачкој публици сада представимо и остале белешке власника књиге који су у каталошком опису регистровани кроз напомену да постоје „записи на листовима 83а до краја књиге личне природе, о рату 1848-1849. и о временским приликама".

На полеђини предњег коричног листа је општа васкрсна молитва, на задњем коричном листу су молитве за глас 4 и 6, али су највероватније преписане из самог *Зборника*.

На унутрашњој страни предњих корица постоји запис: „1863 Године Била е гладна Година да су људи морали ити од своје куче у свет просити. Васа Попов Тишлер и добили први пут 9f сребра и после добију кокуруза на нумеру 1 мецу и други пут 1 мецу после добију по 4f сребра на кучу и добију царски зајем и добију кокуруз за семе". Овај запис је један од најкасније написаних у књизи. Није нам познато ко је био Васа Попов и како је он дошао до књиге у коју је унео овај запис.

Непознато је и на кога се односи следећи запис на предњој страни првог празног листа: „Ленка уда се 1863. на Петковаче". За кога се Ленка удала, можда за тог истог Васу, и да ли је она заиста била један од потомака породице Томић која је кроз дуги низ година била власник књиге, остаје у сфери нагађања. Очигледно је било важно да се запамти дан када се она удала чим је белешци о њој припало место уз потписе власника књиге.

Поред овог записа је следећи запис на немачком језику писан готицом: „Stefan Tomich [ ] in Bavanišlji (1)825 juna 30". Одмах испод тога је потпис на српском језику: „Х. Томич учит. Хараламиј Томич учит. Ch. Thomits". Стефан Томић и Хараламије Томић су, како ће

---

[1] Miloš Crnjanski, *Biografski podaci o pesniku.* U: Miloš Crnjanski, *Poezija*, Beograd 1966, str. 105-110.

касније белешке показати, били отац и син. Стефан Томић ће се потписати и на листу 23а и 40б: „Stephan Thomits". Испод њега се потписао Јосиф, који ће се пуним именом и презименом потписати и на листу 37а: „Јосиф Томич".

На листу 87б на левој маргини је запис који се тиче Стефана Томића: „1. Крат ко браку Сочотај 5. Ноем. 1811".

Према времену у којем су писани записи, могуће је да су и записи о рођењу деце писани руком Стефана Томића. Најраније записано рођење детета је на листу 97б: „Родисја Младенец Наталија 27. Маја 1815 у младу Недељу дању 12 Сати у месту Фаркаждину". На листу 97б на левој маргини читамо: „Родисја Младенац Пелагија 21 Априлија (1)817 у Недељу Ноћу 12 сати у месту Идвору". Вероватно је исти родитељ записао и податак на листу 88б: „Родисја Младенац Екатерина 28го Ноември (1)819 во утреном часех 4 у четвертак у месту Идвору". Тако и на листу 84а постоји запис: „Родисја младенац Максим 8го Септемврија (1)828. у утрених часех 5том у суботу". Следећи по месту у књизи, али не и у времену је запис на листу 93а: „Родисја младенец Хараламиј 31го Јануарија 1825го лета в утреном 4. часе у Суочачову у Баванишче". На истом листу на маргини је још један запис, вероватно руком Хараламија Томића, који гласи: „Мати моја престави се того дне в пола 11том часе пре подне у месту Баванишчу". На овом месту ћемо поменути запис са листа 102а: „вториј брак бист 20и Јулија (1)825 у месту Баванишчи". Највероватније је прва супруга Стефана Томића преминула и оставила за собом петоро деце. Најмлађе дете, Хараламије Томић, имало је непуних шест месеци када се Стефан Томић одлучио на други брак. Настављају се записи о рођењу деце, па тако на листу 93б читамо: „Родисја Младенац Рахиил 3го Февруарија (1)834 по полудне у 3том часе у суботу у Алибунару".

О сеобама Стефана Томића сазнајемо из неколико записа остављених на више места у књизи. Међу првима је запис на листу 101б на левој маргини који гласи: „За учитеља у Орешац 5. Јулија 1810". На доњој маргини истог листа је и запис: „Док за препаранда у Панче[ву] код оберучит[еља] [Павле?] Јосифа 7. Јулија (1)808". На доњој маргини листа 97б запис гласи: „Из Ореш[ца] У Фарка[ждин] пресели се 9. Маја (1)813". На доњој маргини листа 87а: „Из Фарк[аждина] у Идвору Обучит. 3. Ноем. (1)815". На листу 87б на доњој маргини је запис: „Из Идвора као учитељ пресели се у Добрицу 6го Ноем. (1)820 у Суботу". Наставља се прича о сеобама на листовима 88б-89а: „Из Добрице у Самош као учитељ пресели се 20и

Ноемврија (1)823. Из Самоша у Баваниште (1)824. 16и Ноемврија". Надаље следи запис на листу 89а: „У Мраморак (1)825. Из Мраморка у Алибунар [1831] из Баваништа".

На полеђини насловне стране потписао се Х. Томић као секретар и касније Х. Томић као оберстер. На листу 22б запис гласи: „Хараламиij Томич Учитељ у Иланжа 1ии Августа 1850 Хараламиij Томић". Исти тај Хараламиије оставио је и ову белешку на листу 55б: „У Иланжи 4го Августа 1848 ХТомич Секретар".

Следи запис на листовима 85б и 86а: „У Брак ступио Јесам са девицом Персидом дшчерију Димитрије Ненадовића художника Вршачког 22 Октомврија / 3 Ноемврија 1850 у Недељу Брак бист". Судећи по времену писања, ово би се могло односити на Хараламиија који је у то време имао 25 година.

На листу 86б записано је: „Родисја младенец Милева 27го Октомврија 1851. Престависја Милева 1го Маја 1854. во јутреном пола 2гом часе у суботу у месту Иланжи". На левој маргини истог листа запис гласи: „Милева се родила 27 Октоврија 1851 а Крстила 1го Ноемврија у Иланжи". И поново уз датум 27. октобар у Месецослову на листу 87а стоји: „Родисја Милева". На самом дну странице наставља се запис следећим речима: „1го Ноемвриа 1851 Крестили смо и Миропомазали у четвртак". О истом детету је и запис на листу 97б: „1го Маја 1854 престависја Милева". Највероватније да је то била кћер Персиде и Хараламиија Томића. Да ли су имали још деце не зна се, јер о њима нема бележака, али следећи запис са листа 1б говори друго: „Према дединим белешкама при крају овог зборника био је он Стефан Томић препаранд у Панчеву 7. јула 1808. год. Даље увео у породичну књигу унук Душан Томић 12 / 2. 1906". Можда је њихово дете и Јосиф Томић, али данас то више не можемо знати.

О историјским приликама такође има више бележака на маргинама *Зборника*. На листу 89а стоји запис: „(1)836. Била је Колера и млого је народа померло у Алибунару и по други мести такожде". О сличном догађају сведочи и запис на листу 100б: „Јулија Месеца 1849 била је Колера". На листу 91б је запис: „Трјасеније Земли бист 11го Јануарија (1)838 в вторник в ношчи 11 часе". На листу 105б имамо запис: „Тресеније Земле бист (1)818 у Вароши Зове се Фила Попович [ ] ондак је пропало или погинуло толико хиљада души".

И о временским неприликама има више записа. На листу 92б је запис: „17го Јануа. 1816 мећава". На истом листу на доњој маргини је још један запис о времену: „19го Јануа. (1)843 киша с Грмљавином као у сред лета". На левој маргини истог листа читамо следеће:

„Јануарија 17го (1)816 била је страшна мећава да су многи људи и марве от зиме погинули". Мало даље на листу 93б на доњој маргини је запис: „Та је зима била лепа и то је Господ даровао убогу оскудност јербо је слабо сено родило". А на листу 94а је овакав запис: „На велику Суботу Вел. Благовести то јест 25го Маја (1)839. и на воскресе осванула мећава".

Међу историјским записима има неразумљивих, као што је запис на листу 84б: „8го Септем. 1788 лета Ретерав Турскиј бист". Али је зато сасвим јасан овај који је највероватније писао Стефан Томић на листу 85а: „1817. 27о М(есе)ца Септемврија Прохожденије Јего царскаго величества Франца Іго и Јего Супруге Каролине и во Вершце бист 3ии днии". На листу 93а на левој маргини је још један запис са историјском садржином: „и тај исти дан [31го Јануарија 1825] цар Францишка рожден дан бијо".

Највероватније због револуционарних догађаја 1848. године, аутора записа интересовали су и револуционарни догађаји у Француској. На листу 94а на доњој маргини читамо запис: „Февруарија 1848 Француска је основала Републику а Краља Филипа [ ]". Из историје се зна да је француски краљ абдицирао. Живо је било и сећање на Француску револуцију, па је забележено на листу 95а овако: „Марта Перве Недеље поста (1)793 Рат Започет Францускиј бист".

Развој буржоазије у Европи довео је до бујања национализма. Сваки и најмањи народ током 19. века осећао је потребу за властитом државом. То су национално осећање нарочито инспирисали Наполеонови ратови и подела Европе која је 1815. године извршена не узимајући у обзир територијални интегритет појединих народа.

Може нам се учинити комичним да је на револуцију 1848. године утицала несташица кромпира у Ирској, али је очигледно између производње хране и положаја грађана постојала несумњива повезаност. Ево како гласи реченица из *Илустроване историје света*: „Непосреднији узрок догађаја из 1848. била је болест кромпира у Ирској 1845-1846. Ово се проширило на осталу Европу, изазивајући забрињавајући мањак пшенице који је удвостручио цене 1846-1847. и завршио се метежима око хране у Француској, Немачкој, Белгији и Италији. (...) Догађаји из 1848. су замршени и сложени: политички захтеви су били неразмрсиво везани за друштвено незадовољство и постојала је интеракција или ланчани процес који као да је ширио заразу по Европи, освајајући земље једну за другом. До

револуције је најпре дошло у Италији јануара 1848, онда у Француској у фебруару, па у Бечу у марту."[2]

На листу 95б *Зборника* почињу записи о рату у Италији и учешћу наших војника у њему. Ево како гласи запис: „М(есе)ца Марта 25и 1848 измарширо је 1вий Баталијон у Италији да умиру Сардинског Краља и Папину Државу који су [ ] а и Цара [ ]". На десној маргини истог листа је и запис: „Главни предводитељ наше трупе у Италији Радецкиј фелдмаршал Радецкиј Radezky". На доњој маргини истог листа и на листовима 96 и 97 континуиран запис гласи: „Солдати у Рат на Француза, преко Будима на Обер Естрајх то јест перви Баталијон, а 2ри Баталијон 26г Априлија". Историјска је чињеница да су од доласка у Аустрију 1690. године до распада Хабзбуршке монархије 1918. године Срби ратовали за циљеве и у интересу аустријске круне, за шта су им током рата давана различита обећања која двор по завршетку рата никада није испуњавао. Као што ћемо видети, и у револуцији 1848. десило се исто.

Како би нам били јаснији записи на маргинама *Зборника*, осврнућемо се на историјске догађаје који су претходили Мајској скупштини. Револуција која је марта 1848. године избила у Бечу била је револуција студената и грађанских либерала против апсолутистичког режима канцелара Метерниха. У Мађарској којом су управљали Хабзбурзи годинама је постојао покрет за националну независност. Под вођством Лајоша Кошута и Ференца Деака долази до побуне марта 1848. године и у Пешти. Српски ђаци и студенти на те гласове састали су се у Текелијануму и срочили српске захтеве које су изнели пред скупштину држану 17-19. марта у Пешти. То је био први српски политички програм у револуцији 1848. године.[3]

Митрополит Јосиф Рајачић и Јован Хаџић требало је да се састану у Бечу са Фрањом Кулмером, комесаром Српског народног сабора, и са представницима двора, али то није дало резултата. Међутим, Рајачић се састао са Хрватима Људевитом Гајем, Иваном Кукуљевићем и Антуном Врањицанијем и са њима склопио савез. То су поздравили српски омладинци на студијама у Бечу, јер су и Хрвати били започели своју револуцију.

---

2 *Ilustrovana istorija sveta. Tom 4, Savremeni svet*, Beograd 1983, str. 34.

3 Славко Гавриловић, *Срби у Хабсбуршкој монархији* (1792-1849), Нови Сад 1994.

Револуционарни покрети у Срему, Бачкој и Банату започели су и пре него што је омладина стигла у завичај. Већ 20. марта у Вуковару је одржана велика народна скупштина. У Вршцу су уставне слободе објављене 25. марта. У Панчеву су започели немири када су 22. марта грађани и сиротиња напали Градски магистрат. Истог дана дошло је до немира и у Земуну где је збачен Магистрат и уведена нова грађанска власт. У Новом Саду Србима се 21. марта обраћају Ђорђе Стратимировић и његов брат Радивој прогласом. У Карловцима избијају немири 2. априла 1848. године.

Организована је делегација која је отишла у Пожун на Сабор 8. априла 1848. године. На челу делегације су били Ђорђе Стратимировић и адвокат Александар Костић. У Сабору је Костићев говор на мађарском језику одушевљено примљен, али незадовољни уопштеним обећањима, чланови делегације сутрадан посећују чланове владе. Ђорђе Стратимировић отворено тражи српска национална права на основу Привилегија на шта му је Кошут одговорио да се спор између Срба и Мађара може решити само мачем, а на то је Стратимировић одговорио: „Србин никад није био кукавица".[4] Тиме је споразум између Срба и Мађара на самом почетку пропао, будући да мађарска власт није признавала Србима исто оно што је за себе захтевала од Аустрије.

У Новом Саду се 19. априла одржао скуп пред којим Стратимировић и други чланови делегације обавештавају окупљени народ о току разговора са Мађарима и раздражени народ пред Саборном црквом спаљује матрикуле које су по мађарској заповести почеле да се воде на мађарском језику. Срби су то сматрали директним уплитањем мађарских власти не само у народна, него и у црквена питања. Организована је поворка за Сремске Карловце и митрополит Рајачић под притиском окупљеног народа сазове народну скупштину.

Сличне побуне избијају и у Великој Кикинди и у Старом Бечеју. Као одговор на побуне, мађарска влада поставља 26. априла грофа Петра Чарнојевића за опуномоћеног краљевског комесара који заводи преки суд у подручју банатских жупанија, у Шајкашкој, Новом Саду, Сомбору, Араду и Темишвару. Да би спречила одржавање народног сабора, мађарска влада предлаже да Срби под Чарно-

---

4 Михаило Полит Десанчић, *Како је то било у нас Срба у буни године 1848,* Нови Сад 1996, стр. 65.

јевићем одрже црквени сабор у Темишвару 27. маја. Међутим, побуњени народ не пристаје на то решење и Рајачић одржава народну скупштину 13-15. маја 1848. године.

О Мајској скупштини у Сремским Карловцима постоје врло прецизни записи на листовима 97б и 98а *Зборника*: „1и и 3и маја 1848 држала се главна скупштина у Карловци, установили су ради уредбе Главни Одбор и тај је дан Архиепископ Јосиф Рајачић за Патриарха А Генерал Стефан Шупљикац за војводу изабран био". Другим речима, аутор записа даје нам тачну информацију о Мајској скупштини, јер се разлика у датуму појављује због разлике у старом и новом календару. Основни закључци Мајске скупштине су, осим ових, били да је српски народ политички слободан и независан под Домом аустријским и Круном угарском; проглашена је Војводовина Српска са Тамишким Банатом у коју су ушли Срем, Банат, Бачка и Барања; Српска Војводовина ступа у савез са Троједном краљевином Хрватске, Славоније и Далмације; признаје се народна самосталност Румунима и одређују се одбори који ће закључке пренети владару, Хрватском сабору и Свесловенском конгресу у Прагу. На десној маргини листа 98а стоји запис: „Торжествовање Главне скупштине у Карловци 1848 1го и 3 маја".

Из историје знамо да је цар Фердинанд делегацију са Јосифом Рајачићем на челу упутио на Мађарски сабор где треба да траже своја права, а гроф Радецки није одобрио одсуствовање Шупљикца са ратишта у Италији. Већ 23. маја мађарски министар Семере проглашава одлуке Мајске скупштине незаконитим, дакле све њене учеснике ставља ван закона. Министар Етвеш 3. јуна проглашава избор Рајачића за патријарха незаконитим. За комесара мађарске владе постављен је Сава Вуковић, а одреди националних гардиста хапсили су по селима сумњиве Србе. Мађари су организовали јаке војне логоре у Сегедину и другим местима.

Главни одбор у Сремским Карловцима изабрао је Ђорђа Стратимировића за свог председника, а потом су организовани пододбори у Митровици 22. маја, у Земуну 23. маја, у Панчеву 24. маја. Организују се пододбори по селима до Вуковара и до близу Осека.

Као нови уступак мађарској влади цар је 7. маја одлучио да Војну границу потчини Мађарима. То је изазвало највеће огорчење међу граничарима и до 5. јуна све граничарске општине биле су спремне да се укључе у рат са Мађарима. Ручним писмом од 8. јуна цар је надлежност над Војном границом пренео на министарство Лазара Месароша који истог дана наређује генералу петроварадинске

тврђаве Храбовском да уништи српски војни логор у Сремским Карловцима. То је она штура констатација на листу 98б нашег *Зборника*: „Месеца маја 1848 започели Мађари водити рат и са Србима се борили". Генерал Храбовски је заиста на инсистирање мађарске владе напао Сремске Карловце 12. јуна 1848, али су Ђорђе Стратимировић, добровољци из Србије и Вуле Црногорац успели да одбију напад.

После говора Лајоша Кошута у ком је Србе окарактерисао као разбојнике којима следи преки суд, мађарски сабор је изгласао 11. јула одлуку о подизању 200.000 војника и зајам од 22 милиона форинти ради сламања српског отпора. Срби из Аустрије су се за помоћ обратили Србији[5] и Александру Карађорђевићу. Из Србије су прелазили добровољци, а почела је да пристиже и помоћ у виду новца и оружја. На маргини листа 99а у *Зборнику* пише: „Глава Сербског Логора био је Стефан Петрович Книћанин". И то је тачна констатација јер је од 5. августа 1848. године у Војводини био и српски војвода Книћанин, човек близак Александру Карађорђевићу и Илији Гарашанину, а командовао је логором у Томашевцу. Први и главни војни логор био је организован у Сремским Карловцима, а из њега је слата војна помоћ у друге логоре који су организовани на територији Војводине. Истовремено, снабдевање војске храном, одећом, заводима, али и коњима и колима, као и другим потребама пало је на терет српског народа широм Војводине.[6]

Мађарска национална гарда напала је село Влајковац у Банату 10. јула 1848, а 11. јула су Срби из Алибунара пошли на Вршац, али су их Мађари победили, а вође поубијали. После ове победе, Мађари 14. јула нападну Сентомаш, али их српски браниоци приморају на повлачење. Због славне одбране Сентомаша овај град је прозван Србобраном. Жестоке борбе вођене су и 17. јула око Фелдвара, Аде и Мола. Сукоб од 15. јула између Срба и Мађара завршио се повлачењем Мађара у Велики Бечкерек. Ђорђе Стратимировић, вођа српске војске, задовољио се победом код Ечке и није пошао на Велики Бечкерек. Крајем јула српска војска је напала и запалила села са несрпским живљем и приморала то становништво да сарађује са српском војском. Стратимировић је 12-13. августа пошао у напад

---

5 Драгољуб М. Павловић, *Србија и српски покрет у Јужној Угарској 1848. и 1849*, Београд 1986.

6 Дака Поповић, *Панчево у Српском покрету 1848-1849*, Нови Сад 1954.

на Врбас и Сириг, али су га Мађари приморали на повлачење у Србобран.

Други напад на Србобран био је 18. августа, али је мађарска војска и овог пута одбијена. Срби су успели да 30. августа пресеку везу између Петроварадина и Сегедина и Пеште, те су осигурали за кратко време средњу Бачку. Срби су 19. августа напали Белу Цркву у којој је био јак мађарски логор, али је њихов напад био одбијен. Исто се десило и 24. августа. Мађари су 2. септембра уништили српски војни логор у Перлезу. Нови добровољци су упућени у Банат и Стратимировић и Книћанин прелазе у противофанзиву према Великом Бечкереку. Ни овај маневар није успео, јер две војске нису успеле да се споје.

Хрватска је ушла у рат са Мађарском 11. септембра 1848. године. Истовремено, мађарски односи са бечким двором су се погоршали. Мађари по трећи пут нападају Србобран 21. септембра. После дванаесточасовне борбе Мађари су били присиљени на повлачење. Истог дана Мађари одбијају српски напад на Вршац. Аустријски цар 3. октобра објављује рат Мађарској и одлучује да и Србе привуче на своју страну. Бан Јелачић и Фердинанд Мајерхофер, првобитно аустријски конзул у Београду, пуковник, а касније генерал, требало је да патријарха Јосифа Рајачића постепено одврате од револуционарних циљева и приближе аустријском двору. Патријарх Рајачић је у више наврата долазио у сукоб са Ђорђем Стратимировићем, али је увек успевао да се одржи на власти, а да Стратимировића приволи на послушност.

У том тренутку, према налогу двора, из Италије бива у Војводину пребачен војвода Стефан Шупљикац. Од доласка Стефана Шупљикца на чело српске војске најдраматичнији догађаји збивали су се у Банату. Као школовани војсковођа, он је одмах уочио да му за ратовање у равници недостаје коњица, па се обратио аустријској војсци за помоћ. Са доласком аустријских војника међу Србе српски покрет у Банату добио је сасвим други смисао. Ближио се крај револуције.

Мађари су разбили српски логор на Стражи 9. новембра. На Карашу су 30. новембра поразили пуковника Бобалића. О томе на листу 87а нашег *Зборника* постоји запис: „30и Ноемврија (1)848 победили Мачари наше и Алибунар запалили ми [и]згорели". Тај запис се наставља на листовима 89б и 90а: „1го Декемврија (1)848 изгорели Мачари Иланчу и разорили цркву". На дну истих листова је запис: „1851 Марта месеца покрили су Иланжани цркву, добили от Цар-

ства у новцу помоћи". На листу 90б је запис: „3и Декемвриј (1)848. изгореше Јарковац и Томашевац". Ипак, Томашевац се одржао захваљујући Книћаниновој одбрани. Зна се да су 12. децембра Мађари напали Банатски Карловац и Алибунар. Уз велике губитке победили су Мађари. Срби су напали Јарковац и освојили га, али у противнападу Мађари потисну српску војску, преузму и Томашевац, а Срби се повуку у Панчево.

Мађари су, увидевши да ће се против њих сада окренути и аустријска, и хрватска, и српска војска, покушали да преговарају са Србима, али је Рајачић прво затражио од двора у Бечу да му јасно одреди положај који ће Срби имати у монархији након окончања рата. Уместо Фердинанда, на царски престо је дошао Франја Јосиф. Он је 15. децембра потврдио одлуке Мајске скупштине и обећао Србима да ће се после рата праведно решити и њихово питање. Рајачић одбија преговоре са Мађарима, јер они и даље неће да признају српска национална права.

Примајући нове војнике који су му послати на ратиште у Банату, 27. децембра 1848. године умро је Стефан Шупљикац, истог оног дана кад је стигла вест да га је цар признао за српског војводу. Након смрти Шупљикца, Стратимировић је очекивао да ће бити постављен за новог српског војводу. Међутим, команду над српском војском добио је генерал Мајерхофер, а патријарх Рајчић је за себе издејствовао положај управитеља Војводине. Главни одбор у Сремским Карловцима постао је сувишан.

Дошло је до преокрета на бојишту. Пуковник Ерне Киш решио је да крене у одлучујући напад на Панчево. Мајерхофер је сматрао да Панчево треба предати, али су се томе успротивили Книћанин и Адам Косановић. Они су заиста 2. јануара 1949. одбранили Панчево, или, како каже запис на листу 91а (по старом календару): „20и Декемвриј битка на Ново Село и 23и на Панчево и ту су наши страшно Мађаре победили". Према новинским извештајима битка код Новог Села и Панчева изгледала је овако:

К. Панчево 24. Дек. Ви сте врло жељни како видим, разумети, како се последња битка окончала и како сад стојимо. Јављам Вам дакле, да је у последњиј понедељак (20. Дек. п. стар.) између нас и Мађара била мала битка код Нова Села. Овде наши и Сремски граничари били би по свој прилици страдали, да им прослављениј јунак Книћанин није у помоћ дошао. Браћа Србијанци, који су им одавде такође (на 1500 њи) у помоћ похитили, приспели су доцне, будући да су они већ ретерирали, кад су ови близу Нова Села стигли. И тако се сви врате наново у Панчево. Мађари то вече дођу на преноћиште у Францфелд, одкуда сутрадан, упутивши се преко Јабуке, дођу под Панчево, но овде ји врстниј Книћанин славно узбије тако, да су са крвавим главама без трага отишли.

Тај дан гонећи непријатеља дође Г. Книћанин с једним логором у Францфелд а Г. Михаил Јовановић и прочи у Ново Село. Досад су још даље отишли и слушамо да се већ озбиљска и знаменита приуготовљенија чине, како ће се на Вршац ударити. Мађари под Панчевом нису по казивању више од 5.000 војске имали. Од наши је пало само – 3, а од њи је сигурно преко 100 од који неки и дан данашњиј још на бојном пољу несарањени леже, које сам и сам очима мојима видио. Битка је ова трајала од пол 12 до фрт. на 2 сата после подне истина за кратко, али беше врло жестока, почем је Мађар таки натраг повући се морао ...[7]

Следила је битка код Панчева. О томе имамо извештај генерала Мајерхофера:

Тек што сам ја с неисказаном муком после јучерањег повратка одбранителне наредбе, које су нуждне постале, извршио и војске у продуженој околини ове вароши сасвим наместио, ударе на нас својим јучерањим успехом побеснившиј непријатељ у пол 12 сати пред подне са 5 баталијона инфантерије, неколико оделенија коњице и 24 топа с две стране од Јабуке и Црепаје. Нападај био је тако жесток, да сам ја принуђен био Полковнику Книћанину, који је са својим трупама и немачко-банатским батаљоном Капетана Косанића нападнутиј фронт заузимао другиј батаљон немачко-банатскиј под подполковником Оцверек за подкрепленије послати, шта више и батаљон Капетана Михаила Јовановића из центрума извести му, док су међутим батаљони овога и капетана Милинковића у фронту спрам Новог Села који је такође нападнут био, борили се.

Пошто је непријатељ до 10 кућа крајњи гранатама запалио те су изгореле, морао је он, принуђен нашом добро удешеном ватром из топова, нападања манути се и повратак предузети. Чрез ово су наше војске у таково одушевљење дошле, да ји је Полковник Книћанин без моје заповести у гоненије одвео, које и сад у 4 сата траје продужено до у предел села Јабуке, за којим сам ја ради подкрепленија Улане ритмајстера Цимера и један батаљон немачко-банатски изаслати морао.

Непријатељ иде у добром поретку али незадржно натраг и ја ћу можда бити у том случају, да ћу га сутра са целом војском гонити, ако из Србије очекивана довољна и добра спомагателна војска приспе.

Наша је штета незнатна: од непријатеља чини се да је много људства пало, досад су доведени 13 заробљени, све од регементе Вел. Књаза Михаила.

У Панчеву 2. Јануарија 1849.

С. Мајерхофер с. р.[8]

Током јануара и фебруара 1849. године српска војска је напредовала кроз Банат. Патријарх је на чело српске војске поставио генерала Кузмана Тодоровића. Срби су заузели Велики Бечкерек,

---

7 *Вестник*, Карловци, год. II, 6. јануар 1849, бр. 2, стр. 7.

8 *Вестник*, Карловци, год. II, 6. јануар 1849, бр. 2, стр. 6.

Белу Цркву, Стари Бечеј, Врбас и Кулу. Заузели су и Сомбор. На листовима 91б и 92а *Зборника* постоји запис: „6ог Јануарија 1849 задобили наши Вршац и од[ју]рили Мађаре до Мориша". Према извештају патријарха Јосифа Рајачића заузимање Вршца изгледало је овако:

> В р ш а ц ј е н а ш. Јуче на Св. Јована од подне до 6 сати увече, наша је војска непријатеља из Вршца терала. Шест наша Батаљона, и две хиљаде Србијанаца, ударили су на Вршац. Мајор Јован Милекић уишао је први у исту варош са два Батаљона Петроварадинске, два Батаљона Србско-Банатске и два Батаљона Панчевачко-Банатске Регименте. – Он је варош посадио. – Наша је војска од 5 сати јутра, до 6 сати увече, непрестано на ногама била, и храбро се борила. По лединама има доста мађарски мртви телеса. Г. Книћанин тера Мађаре. Генерал Теодоровић и Оберстар Мајерхофер налази се такође у Вршцу са штабом. Обстојателније известије следоваће.
>
> У Земуну 8. Јануарија 1849. у 1/2 8 сати увече.
>
> Патријарх
> Управитељ Војводовине
> Јосиф с. р.[9]

Успостављена је веза са Темишваром. Такво стање остало је до краја марта 1949. године.

Током фебруара већи део српских добровољаца повучен је у Србију. Тиме су припремљени предуслови за коначан слом српске револуције. Војска је све мање бивала српска претварајући се у јужни корпус ц. к. аустријске армије. Новац за финансирање војске долазио је из државне аустријске касе, а наређења од царског генералштаба. Војници више нису осећали одушевљење јер су добро видели да се више не боре за своје интересе, већ за интересе бечког двора. У том тренутку 4. марта 1849. године донет је Октроисани устав којим је Војводина српска постала само празно име. Следећи потез двора био је да 2. априла 1849. године Угарску подели на седам округа које је ставио под војну власт. Седми округ обухватио је Војводину. На чело округа постављен је генерал Мајерхофер, а патријарх Рајачић му је придодат у својству царског комесара.

Генерал Кузман Тодоровић није успео да заузме Арад. Мађари су решили да заузму Бачку и споје се са својим снагама у Петроварадину. Генерал Перцел је 22. марта заузео Сириг, Сентиван и Сомбор у Бачкој, а 27. марта Ђалу и Српски Крстур у Банату. Тодоровић се повукао према Кикинди. Перцел потом заузме Врбас, Сенту и Стари Бечеј и споји се са Петроварадином. После четворосатне борбе 3.

---

[9] *Вестник*, Карловци, год. II, 11. јануар 1849, бр. 3, стр. 10.

априла 1849. генерал Перцел освоји Србобран, Туријy и Надаљ и попали све и побије 4-5.000 становника ових места.

Увидевши шта се дешава, Рајачић позове Книћанина и Стратимировића да бране Шајкашку. У зору 9. априла Стратимировић је преузео команду. Априла 13. Стратимировић је одбио Перцелов напад код Мошорина, а Јован Стефановић код Вилова. Перцел је потом напао Римске шанчеве 22. априла, али их није освојио. Стратимировић је покушао да освоји Стари Бечеј, али није успео да се споји са Тодоровићем који се повлачио из Баната. Тодоровић је напустио Велики Бечкерек 29. априла, а 3. маја Вршац, да би га потом Рајчић сменио. Стратимировић је још победио Перцела код Каћа и Будисаве 6. маја, а 14. маја је и он напустио Шајкашку.

Јужни корпус је 7. маја претрпео пораз код Томашевца и Уздина, 8. маја је пала Бела Црква, а 9. маја преостали војници прећоше у Срем. О томе нас обавештава и аутор записа у *Зборнику* записом на листу 97а: „Априлија 25. (1)849 ретерирали наши у Срем, а Мађар је освојио". Мађари уђоше у небрањено Панчево 10. маја, а маса избеглица пође у Срем и Србију.

Ево како се у новинама описују исти ови догађаји:

> Као што је књаз Виндишгрец онда тек отишао, кад је доцкан било; тако је и Генерал Тодоровић и Херди 25. Априла страном, без да су са војском и Патријархом опростили се отишли онда кад је нестало већ Баната и Бачке.
>
> Остављамо све што је претходило на страну: како је по границама из прва разређена била војска, да је непријатељ могао по вољи у Војводство углавити, – како је Ђенерал само онда помоћи шиљао, кад је било доцкан, – како је пред непријатељем као звезда предходница ишао, како је у рату где нејде војска против војске само, но гди супостат народ треби, и сву земљу прерушава онај план избрао, да пушти непријатеља да сво Војводство најпре истреби, па онда с њиме да се на дну бори, како је напоследку на начело упео да народ као мраве оставља, за њега ишао или остао и побрино се но само за пушке и топове; ... све то остављамо, као најхуђу и непоправиму прошлост суду историје: но кад смо већ до Бечкерека дошли, одатле ћемо сад т. ј. 17. Апр. врнути се к Меленцима; гди је велика битка учињена и Мађар потучен.
>
> Книћанин и Стратимировић по плану Тодоровића доспели су у те дане до Старог Бечеја, одушевљени изгледали су да Тодоровић по уговору на Турски Бечеј напада, они одушевљени намераваше до Сегедина ићи. Кад уједанпут виде себи напуштене, остављене; не само није Тодоровић до Турског Бечеја после победе Меленачке напредовао, но исту ноћ по победи Меленачкој врати се натраг у Бечкерек. И ту није доста, но другу ноћ, без да огласи житељима повуче се у Томашевац натраг, и стрепећи пише Патријарху 22. Апр. да овај гледа да избави војску да војска не сме ни у Белу Цркву ретерирати: но да у Срем жели.
>
> Ту исчекава Тодоровић и Херди. Пуфер прима врховно Повелителство у Банату. Мађари побију оделеније наше код Томашевца, – 25. Апр. сударе се у

полдне истог дана са оделенијем Пуферовим код Уздина, од куда наши преко Сакуле, Опова у Сурдук т. ј. у Срем пређу. Данас нема више војске у Банату.

Сад чистиј разум народа одржава свету ствар. Народ наш без обзира и застајавања жертвује све. Панчево је тако празно, очишћено, да се писма која су на одбор шиљана враћају; нема кога да их прими. Ово је она отечествена добродетељ која ће сама спасти све. Земље и имање видићемо опет: но спасимо сад, за своју свободу горећи народ.

У Шајкашком батаљону била је битка, и то једна од најжесточији 24. Апр. следством које, наши још Вилово и Мошорин одржавају. Премда је могуће ту дуго држати се, но је ли вредно: гди победа не може бити велика; но ако побеђени наши буду, не остаје им друго, но у Тису и Дунав, са троугла малог скакати?

Срем је још цео. Тако нас је оставио Тодоровић, који је велику прокламацију издао, кад је дошао; а сад је оставио, да дела или недела сама собом оглас смртни његови греха буду: и да све то, ако је још могуће Бан Јелачић исправи.[10]

Тителска висораван је брањена још и 24. и 26. маја, 1. и 7. јуна, као и 23. јула када се коначно мађарска војска повукла из Бачке. Пре тога, тачније 12. јуна 1849. године, бомбардован је са Петроварадинске тврђаве Нови Сад и читав град претворен је у згариште.

Шта се даље у борбама дешавало сазнајемо из записа на листовима 102б и 103а нашег *Зборника*: „28га Јулија (1)849 Ретерира Мађар, Јербо су га наши од Панчева и Тителља а Рус од Пеште Сегедина и т. д. с кони склонили и похватали неки су прибегли у Турску у Видин Град али су се ускоро повратили". На листовима 103б-104а читамо ове податке: „Кошут Мађари Такође у Турској предводитељ". На маргини истог листа разрешава име Кошута и пише: „Лајош или Лудвиг Кошут". У средину листа умеће податак: „Бем Перцел ти су саветодавци". На листовима 103б-104а продужава запис: „Русиске трупе предводитељ био је Паскојевич". Била је то руска војска коју је цар Никола I послао као испомоћ бечком двору да се угуши револуција.

Према незваничној вести сазнајемо како је то војска ушла у јужни Банат:

> У Земуну 31. Јулија. Данас је по наредби Г. Диштрикта команданта Генерала Мајерхофера довољно число војске са нужним топовима у Панчево отишло, и исто место заузело. Неописана је радост, која се на лицу бавећи се овде Банаћана при првом погледу приметити даје. Свако се то спрема, да својој кући иде, један другог запиткује, кад намерава полазити, да му тим лакше буде

---

[10] *Вестник Војводства Србије*, Земун, год. II, 28. април 1849, бр. 26, стр. 102-103.

или превелику радост при виђењу невредимо заоставшег свог имања са сапутником својим делити, или превелику тугу, која ће га на развалинама и гаришту свог са вишегодишњим трудом и крвавим знојем стеченог а сад грозним дивљег душманина мачем и огњем разореног имања обузети, мужествено поднети. Тугу ову у сваком Србину одлакшава она јуначка помисао, да је сва своја за целокупност свеаустријске царевине и премилу народност своју жертвовати, него ли за сујетним обећањма непријатељевим повести се волео ...[11]

О доласку руских трупа дописник је овако известио:

Ђ. А. П. На брегу више Мошорина 29. Јулија 1849. Г. Ђенерал Книћанин послао је у прошлу недељу 7 коњаника Србијански преко Бачке у Суботицу и Сегедин, да провиде, како је тамо, и да се известе о нашој и руској војсци! Ноћас нам дође командант тиј путника (Србијскиј официр) натраг, и то сам преко Баната: казује, да је сретно кроз Бачку горе свуда прошао, и друштво своје оставио је у Суботици код тамошњи грађана као госте; каже све су се грабили за њи, ко ће пре кога к себи добити, за угостити га; а овај петиј пође у Сегедин, и ту не нашавши Генерала Хајнауа, пође за њим у Банат, и чак га са главним квартиром нађе у Ловрину, 4 сата близу Темишвара, и јучер у 2 сата по поноћи пошао је отуда натраг и ноћас к нама приспео је: једно одељење царске војске јучер је већ стигло у Кикинду. Мађари сви беже стрмоглав и из Баната, и повлаче се Араду и Лугошу. Пре неколико дана била је страшна битка код Турске Кањиже и Сирига, гди су наши Мађаре страшно потукли и разбили ји; Мађара је страота пало, каже овај истиј наш путник, да је туда пропутовао, и да леже мртва телеса као сноплье.

Видио је Русе, који такођер у Банат маширају, казује да су врло весели, и маширајући певају путем песме церковне, похваљује за чудо Артиљерију њихову као и коње, да је то све у највећем реду. Млого не пуцају, но највише штурмирају и то све са највећим успехом.

Ја се надам, да ће и наша бригада који час у Банат прећи; и једва чекам то, само да Слав. Русе видим.

Мађари су се сви из Сегедина разбегли, и остао је био пуст: но сада се стотинама кола опет враћају. – Руси њи по путу ваљано предусретају! – не горе, но што су Мађари наше Страдалнике трактирали. – Многи се на то љуте!! – но Руси знаду шта чине! Наш народ свуда грле и љубе, и као браћу рођену заклањају! -[12]

У новинама из тог доба могло се прочитати и како је разоружана мађарска војска:

Ђенерал-Фелдмаршал Књаз Паскијевич јавља из свог главног стана Берећо-Ујфалуа, да је мађарска војска под Гергејом 1. т. м. положила оружије пред војеним корпусом Ђенерала Ридигера. Гергеј се услед учињеног са Ђенералом Ридигером споразумења кренуо са својим корпусом из Арада у Селос, гди је имао оружије положити. У исто време је наредио ђенерал Ридигер да се његово коњаништво из Симанде, а пешаштво из Кишињове крене такођер у Селос. У подне приближио се Гергеј, окружен својим штабом, на челу своје

---

[11] *Позорник Војводсшва Србије*, Земун, 2. август 1849, бр. 11, стр. 45.

[12] *Позорник Војводсшва Србије*, Земун, 4. август 1849, бр. 12, стр. 49-50.

колоне руској војсци, која је за бој готова била. Он је повторително уверавао Ђенерала Ридигера, да се он безусловно предаје, и само је молио ђенерала, да измоли за њега милостиву заштиту код Књаза Паскијевића. Затим је Гергељ своју својску у ред ставио, и у 4 сата по подне положише Мађари оружије...[13]

Са војним сломом дошло је и до политичког слома. Опозиција је желела да отргне Рајачића од Мајерхофера и Јелачића, али је за то било прекасно. Јелачић је дошао да са Мајерхофером уништи и последње остатке српске револуције. Рајчић је позван у Беч на преговоре о положају Српске Војводине, али двор, не желећи да призна Војводини аутономни статус, изазове сукоб између Срба и Хрвата око границе. Рајачић је тражио да се Војводина призна за засебну круновину, а тек потом припоји Троједници. Царским патентом од 18. новембра 1849. године створена је посебна територија под називом Војводство Србија и Тамишки Банат са седиштем у Темишвару, али Царским патентом су заправо изиграна сва обећања дата Србима и све одлуке Мајске скупштине. Титулу војводе аустријски цар је задржао за себе, а управитељ Војводства добио је титулу вицевојвода и ту је титулу први понео генерал Фердинанд Мајерхофер. После овог периода уследио је период Баховог апсолутизма и аустро-угарска нагодба из 1867. године.

Међутим, сама жестина револуције широм Немачке, Аустрије и Италије наговестила је скори распад старог Хабзбуршког царства. То што је оно успело да преживи кризу, није требало да захвали монархији, већ лојалности професионалне војске. Трајни резултати револуције 1848. били су либерални устав у Пијемонту, у Италији, и укидање феудализма у Аустрији и Немачкој.

Што се српског покрета тиче, чини нам се веома значајним мишљење Славка Гавриловића по коме је чињеница да су током јуна и јула 1848. године на територији Војводине коју су контролисали Срби организовани народни одбори као органи народне власти, а пообарани органи феудалне власти, представља револуционарну промену, „па се, посматрано са тог аспекта, са аспекта власти, једино код Срба у Војводини може говорити о спровођењу народне и грађанске револуције, какву у пролеће и лето 1848. године не срећемо ни код једног другог народа у Подунављу".[14]

---

13 *Позорник Војводства Србије*, Земун, 23. август 1849, бр. 20, стр. 83.

14 С. Гавриловић, Нав. дело, стр. 93.

О догађајима из 1848. и 1849. године Васа Богданов је тврдио да је забуна око карактера српске револуције настала зато што је против Мађарске истовремено са Србима заратила и Аустрија. Мађарска револуција је према Аустрији и на речима била револуционарна, а према Србима и другим немађарским народима, заправо, реакционарна. Војвођански устанак дигли су социјално и национално угњетени сељаци и грађани српски и зато је он напредан и демократски.[15] Међутим, Андрија Раденић[16] сматра да постоји много дилема изазваних противречним судовима и исказима о српском покрету у целини и у појединостима, а да су науци много потребнији шематски прегледи и расуђивања о многобројним чињеницама и објективни описи појединих догађаја и личности у овом покрету.

Надамо се да смо ишчитавањем записа са маргина *Зборника* из 18. века Библиотеке Матице српске бар унеколико приближили читаоцима догађаје од пре 150 година. Може нам бити жао што на маргинама није било више простора, јер би то можда инспирисало аутора да остави опширније описе и коментаре догађаја и личности из тог времена будући да је реч о аутентичном сведоку. Али тада се записи, вероватно, не би налазили на маргинама наше књиге, већ би били књига за себе.

---

[15] Васа Богданов, *Устанак Срба у Војводини и Мађарска револуција 1848 и 1849*, Суботица 1929.

[16] Андрија Раденић, *О проблемима периодизације и оцењивања српског покрета у Угарској 1848-1849*, Београд 1980.

Мирјана Брковић

КРАТКИ ЗАПИСИ О ПОЧЕЦИМА ШКОЛСТВА У СРБА

Записи о којима ће у овом тексту бити речи налазе се на маргинама невелике српске књиге под насловом *Слово пріликоју воздвиженаго образа его величества императора Франца-Перваго* (у даљем тексту *Слово*) (Будим 1817) од Уроша Стефана Несторовића[1]

У Библиотеци Матице српске ово дело води се под сигнатуром P19Cp III 274.2. Некадашњи власник књиге Стефан Јерковић изнео је нека своја запажања о почецима школства у 18. и првим деценијама 19. века код Срба, забележио је неколико наслова књига за које је веровао да су у вези са том темом, као и говор који је потпуно у духу просветитељских идеја. Нама се чини да је ипак од највећег значаја попис ученика који су са самим Стефаном Јерковићем похађали Римокатоличку школу 1807. године, иако није забележено у ком граду. Козма Јосић, Михаило Николајевић, Јаков Пејаковић и још понеки

---

[1] Несторовић, Урош P19 Cp III 274.2
Слово приликою воздвиженнаго образа его величества їмператора Франца-Перваго кои образъ По Всевысочайшей Резолуціи 12 Ноемврїа 1816 года подъ Nro 32565 путемъ высокославнаго К. Совѣта Мѣстоблюст. Мадьарскаго проистекшей, у саали сессїоналной Депутаціи Фундусе Школске Греконеунїт. Закона правящїя, дне 8 іунїа по Рим. 1817. у присутствїю множайшихъ народа и обществъ Славено-Сербскогъ, Валахїйскогъ и Греческогъ членовъ, изъ разныхъ мѣстъ стекшихся, на украшенїе предреченныя Саалы и на вѣчное помянутымъ народомъ присно и безпредѣлно благодѣтелствующаго имъ Монарха сего обоженїе торжественно воздвигнутъ есть / реченное его высоко– и благородїемъ господиномъ Урошемъ – Стефаномъ – Несторовичьѣ... -Въ Будимѣ : Писмены Кралевскаго Всеучилища Венгерскаго, 1817. - [4] стр., [1] лист с портретом аутора ; 23cm.

од наставника објављивали су спискове ученика који су завршавали поједине разреде, али редовне годишње извештаје из српских школа имамо тек од средине 19. века за школе на територији Хабзбуршког царства.

На унутрашњој страни предњих корица *Слова* налази се следећа белешка[2]: „Зри примечание: 1. Нормал Г. Мразовича постао је 1776. Дотле није било Численија и Катихисиса! Но 1767. године у Млетцима /: у Венецији првиј је Буквар Сербскиј наштампан, тако с овим реченим, букваром; Часловац и Псалтир дијаци код попова науче читати, а после Тастамент и појати – пак после попити се и то је била сва сербска наука, а писати и рачунати нису знали – док Г. Мразович Нормал није увео – и код њега нешто мало Граматику почели су учити = Катихисис и Численицу 1870. Види. – Препарандија је постала 1812. лета. Зри. Сербљи пак нису знали шча је Богословија док им Рајич Архимандрит није увео 1804. л, а Историју Царева и Краљева, – Землеописаније, – Закон Мојсеов, – Фисику, – различите Есапе и рачуне[, -] Стил или правила Како писма треба правити или сочинити, док Блаженопочившиј Г. Урош Несторович, ове науке увео није дотле, сербскиј попа и учитељ није знао, – разве ако је који на Латинском Језику учио.

Стефана-Јеркович учитеља".

Заиста је Норма или Учитељска школа основана у Сомбору, али то није било 1776. него 1778. године. Што се тиче српског буквара штампаног у Млецима заиста је постојао. То је буквар под насловом *Первоје ученије хотјаштим учитисја писмени славенскими називајемоје Буквар* (Венеција 1767) чији аутор беше Захарија Орфелин. Другим речима, Стефан Јерковић хоће да каже да је до јозефинистичке реформе основног школства у Аустријском царству чије спровођење је започело 1774. године, а врхунац доживело *Патентом о толеранцији* 1781. године, код Срба у Аустрији у просветном погледу постојало страховито сиромаштво. Осим основног описмењавања, читања религиозних књига и учења појања, ученици нису добијали готово никаква практична знања. То се променило оснивањем Норме јер су будући учитељи добијали много темељније образовање, па се и то одражавало на квалитет школства. Најистакнутије место у ово време заиста је имао Аврам Марзовић (1756-1826) као врховни надзорник основних српских школа у Бачкој и Барањи, а у периоду

---

[2] Сви записи у овом раду транскрибовани су.

од 1782. до 1787. и у Банату. Поред тога што је био школски надзорник, Мразовић је био и аутор неколико уџбеника за Србе, веома често прештампаваних под насловима *Руководство к славенстеј ґраматице* (Беч 1794), *Руководство к славенскому правочтенију и правописанију* (Беч 1792), *Руководство к науце числителној* (Будим 1798) и *Руководство к славенскому красноречију* (Будим 1821), као и преводилац првог дечијег часописа у Срба, познати *Поучителниј магазин за децу* (Беч 1787-1800) Жане Мари Лепренс де Бомон који је објављен у 4 тома и у два издања, а у форми дијалога доноси многа знања из најразличитијих области. Нову реформу школства делимично је извршио Јован Рајић, архимандрит манастира Ковиља, увођењем богословске науке, ако је веровати Стефану Јерковићу, а коначну реформу школства до тренутка када је запис писан, претпостављамо 1818. године, извршио је Урош Несторовић (1762. или 1765-1825). Несторовић је био канцелиста Илирске дворске канцеларије, Угарске дворске канцеларије и дворски агент, од 1810. био је надзорник православних основних школа у Мађарском краљевству. На његов предлог основане су учитељске школе у Сентандреји и Араду. И он је писао уџбенике, извештаје и свечане говоре као што је *Слово* о којем је у овом тексту реч. Од педагошких дела најзначајније Несторовићево дело носи наслов *Педаґоґија и методика либо руководство к науки воспитанија и наставленија* (Будим 1817).

На првом празном листу увезаном на почетку књиге и на предњим корицама постоји запис који гласи:

„Оглавленије ове Книге

1-о. Побуждение и позивание на новозаведениј фундуз, 1811-о л. У Сомбору говорио Василиј Ковачич бившиј Парох, сада Протопресвитер. Умрео је 1857. л.

2-о. Образ Франца I-о Императора и Краља воздвигнутиј 1816. лета

3-те. Испунена жеља Г(оспо)дина Уроша Несторовича Конзилијара Кралевског 1817!

4-то.Иншталација Кралевског Сомборског Иншститута. Говорено Павлом Атанацковићем Катихетом. 1817. лета садашниј владика Бачкиј.

5-то. Препарандију или Иншститут Сербскиј и Влашкиј – Сомборскиј и Арадскиј треба Касирати, коју смо с великом жељом једва дочекали 1812 у Народном листу види говори учредник Теодор Павлович у години 1842-ои – сад – да је Касирамо!!

6-о. Говори Један у Народном листу – Семинариум подићи, и дијакони или Богослови учители да буду – и све Школе под Свјашченическу руку да подпадну и план показује како би могло добро бити 1843 лета." Изнад овог је запис: „Прочитај и види и ти сам какви је свет!!"

Као што се види, аутору записа је било веома важно што је Препарандија основана у Сомбору 1812. године, јер је то на два места забележио.

На полеђини истог листа стоји запис:

„Честнејшиј Г(оспо)дин Парох, нам особито почитајемиј Благодеј!

Самим Јестеством сваке недостатке, свакому човеку, много пута и најученијим људма, не само мало погрешака но и груби кад заблуждени бивају. Г. Ч. а камоли ми мала деца, која још немамо довољно разсужденија, можемо дакле најлакше недостаточни бити! Знамо Ч. О. да сте много недостатака и погрешака на нама видили. Но ми се молимо убудушче хоћемо се поправити и Нашег Г(оспо)дина Благодеја Науку и совет слушати. В прочем у милост нашег Благодеја све нас препоручити изумирајем.

Говорио Стефан Бачванин
у Барањи у Тарди селу 1820. лета
и ја сам Стеван Јеркович тамо био учитељ."

На насловној страни исти аутор је оставио запис о власништву књиге: „Стефана Јерковић Предуготовника или Препаранде. – 1818. л." При дну исте странице потпис: „Стеф. Јерковић 1818". На полеђини насловне странице још једном је записао: „Стефана Јерковић Преду. 1818".

На унутрашњој страни задњих корица *Слова* следи запис:

„Дети Римокатолических Школах 1807.

1.	Стефан Мишковић.	+ 1 корак
2.	Михаил Богданович.	+
3.	Павел Грегоровић.	+
4.	Јоан Мразовић.	+
5.	Стефан Јерковић.	-
6.	Гаврил Манојловић.	+
7.	Јаков Калуђерчић.	+
8.	Димитриј Стефановић.	-
9.	Петр Коњовић.	-
10.	Павел Бугарскиј.	-
11.	Софрониј Чичовац.	+

12. Павел Милинкович. -
13. Кирил Попович. +
14. Николај Прокопович. +
15. Павел Стефанович +
16. Симеон Дунђерович. -
17. Јоан Вуич.– Summa Summarum 174.

Bartolomeus Anitsits et
Michael Egresy Professores Gramaticarum
Athanazius Zacharits – Catecheta. – 1807."

На десној страни уз сам списак усправно постоји недовршен запис: „Prima anni Gramatista. /: IIa anni".

На десној маргини овог записа је још један запис који гласи:

„Ходјашчиј броји се
1. Начинатељи 28
2. Букварци 31
3. Часловци 38
4. Псалтирци 32
5. Граматисте 28
у Римокатолическој
Школи 17
свега сербске деце
у школама има 174."

На доњој маргини истог листа стоји и овај запис: „забележено 1807. / ишли су са мном: 55 деце у Школу, које римски, које наши сербски 1807. л. па сад нема више од Србаља – Пера Коњович, Јова Вуич, Паја Милинкович, и Матаруга – а од Римљана – Франц Muller, Johan Majer – Franya Кулич и Амброзович Алозиа диви се! сви су помрли, до 1857. – само су 8-ам живи".

Интересантно је да нам је учитељ Стефан Јерковић овим записом показао да број Срба који се школовао 1807. године није био ни мали, ни занемарљив. С друге стране, чињеница да их је четрдесет седморо за само педесет година помрло казује да су услови у којима су ти људи живели били и тешки и опасни, те да људски век није био дуг. Ако је година 1870. из записа са унутрашње стране предњих корица последња година коју је Стефан Јерковић унео у књигу, онда можемо претпоставити да је он сам био дуговечан и да је поживео најмање осамдесет година.

Јелена Ковачек

РАДОМИР РАДУЈКОВ У МАТИЦИ СРПСКОЈ

Радомир Радујков је рођен 26. августа 1913. године у Новом Саду. Основну школу и гимназију завршио је у родном граду, а затим отишао у Београд на студије права. Убрзо се, међутим, предомислио и отпочео студирање шумарства у Београду, а затим је прешао у Загреб. Већ од гимназијских дана истицао се организаторским способностима стварајући друштво напредне омладине „Омладинац" и, касније, активно учествујући у оснивању комунистички оријентисаног омладинског културно-привредног покрета ОМПОК. За време студија у Загребу био је један од покретача војвођанског академског клуба „Михаило Полит-Десанчић" и његов председник. Већ 1938. године примљен је у Комунистичку партију. Његове редовне активности прекинуо је рат, но он наставља друштвену активност и даље окупљајући и организујући људе међу којима се силом окупатора нашао. Као заробљеник у Сталагу IV-а код Хонштајна у Немачкој организује музичку секцију и режира позоришне представе.

После ослобођења враћа се у Нови Сад и своје снаге младог ентузијасте потпуно посвећује политичком и културном раду. Био је председник Градског народног одбора Новог Сада, директор листа *Слободна Војводина* (*Дневник*), управник Српског народног позоришта, иницијатор и суоснивач Стеријиног позорја, иницијатор нажалост неостварене ликовне заједнице Југославије, члан Покрајинског комитета СКВ, Посланик скупштине АПВ, члан покрајинског Извршног већа и председник Савета за културу. Имао је и многе друге у нашој средини запажене дужности. Сваком од ових послова

здушно се посвећивао, водећи рачуна о потребама града и Покрајине, али и Југославије у целини. Снажног духа, бистрог ума и великог ентузијазма, стрпљиво је осмишљавао главне циљеве, али и детаље сваке своје замисли и сваког свог задатка.

Својом упорношћу, темељитошћу и неисцрпном инвенцијом унапредио је политички и културни живот града и земље и за такав рад добио следећа признања: Споменицу 1941; Орден заслуга за народ са златном звездом; Орден братства и јединства са сребрним венцем; Орден Републике са сребрним венцем; Орден братства и јединства са златним венцем; Орден заслуга за народ II реда; Октобарску награду Новог Сада (1965); Повељу заслужног грађанина Новог Сада, Стеријину награду за изузетне заслуге за позориште, Златну значку „Јован Ђорђевић" и многа друга признања.

Умро је у родном граду 2. јула 1982. године.

* * *

Од гимназијских дана Радомир Радујков посетилац је Матице српске где чита али и ради на сређивању књига у њеној библиотеци. Већ 16. септембра 1936. постаје њен редовни члан. Најактивнији је ипак, тек у послератном периоду када учествује у Матичином обнављању и осмишљавању нових путева који ће је и у новом времену учврстити на месту најугледније српске културне институције. Члан Дисциплинског одбора Матице српске постаје 1950, а потпредседник Матице српске 1951. године. У то време установљавају се Змајева награда за оригинално књижевно дело и Бранкова награда за књижевне саставе студената и ученика средњих школа, којим се подстиче креативан рад на подручју књижевности. Временом, Змајева награда је постала водеће југословенско признање за поезију, а Бранкова први успешан и важан почетни корак студената у науци и есејистици.

Радомир Радујков је био председник Матице српске четрнаест важних година: од 1956 до 1969. У том периоду Матица српска много се мењала и развијала своје активности. Педесетих година Матицу су чинили Библиотека, Галерија, Издавачко предузеће, Књижевно одељење и Научно одељење са секцијама: Историјском, Ликовном, Етнолошком, Археолошком, Библиографском и Секцијом за природне науке. Године 1955. укида се Ликовна секција под претпоставком да ће се њен рад успешније обављати у оквиру Галерије, а

оснива се Секција за језик у оквиру Књижевног одељења. Ова секција убрзо покреће *Зборник за филологију и лингвистику*, поред већ постојећег *Зборника за књижевност и језик*. Нешто раније, научни зборници Матице српске – за друштвене и за природне науке мењају називе у садашње: *Зборник за друштвене науке* и *Зборник за природне науке. Летопис Матице српске*, покренут далеке 1824. године, континуирано доноси књижевне, књижевноисторијске и књижевнокритичке текстове књижевника и научних радника, а ради афирмације талентованих младих песника Матица српска 1957. године покреће едицију Прва збирка, која ће проширењем концепције и на остале књижевне родове 1962. променити назив у едицију Прва књига.

Под председничком руком Радомира Радујкова дешава се и велика промена у структури Матице српске 1958. године. У складу са Законом о управљању културно-просветним, уметничким и научним установама, донета је одлука да се Библиотека Матице српске и Галерија Матице српске одвоје од Матице, те већ 1959. ове установе саме воде своје послове и финансије. Овакав начин рада потврђује се и прецизира Статутом Матице српске донесеним маја 1960. Наредних година, растерећена административних послова, Матица мења и своју унутрашњу структуру: из Библиотеке се издваја Рукописни одсек и припаја Матици као посебно одељење које ће обављати архивску службу и прикупљати грађу, нарочито из историје књижевности, језика и културе. Нешто касније, 1963. године оснива се и четврто Матичино одељење – Одељење за уметност – јер се указала потреба за систематичнијим проучавањем историје српске уметности, нарочито новије, од XVIII до XX века. Резултати рада овог одељења подстакли су и иницирање *Зборника за уметност*, чији први број излази 1964. године. У то време (1963) још једно гласило, *Билтен Матице српске*, појављује се с циљем да се о раду детаљно обавештава јавност, али и сви чланови.

Проблем реорганизације чланства такође долази на ред: Матица сада тежиште ставља на чланове-сараднике који највише доприносе њеном раду. Категорија редовних чланова остаје, али сада без узалудних напора да се свим силама омасовљује. Указује се и потреба за отварањем сталних радних места за научне сараднике, а да би се рад Матице српске успешније обављао, решава се и проблем смештаја њених одељења и институција адаптацијом зграде Марије Трандафил. У њој су и данас смештене Библиотека, Издавачко предузеће и Матица српска, а Галерија добија посебну зграду у коју се

усељава 1956. године. Реорганизација пословања и реконструкција зграде успешно су завршене крајем 1964. године.

Изузетно значајни Матичини пројекти резултирају можда најважнијим издањима: од 1955. године, те неколико година потом, излазе књиге из едиције Српска књижевност у 100 књига, а ради се и на прикупљању грађе за *Лексикон йисаца Јуīославије*. Ускоро се покреће и питање израде историје југословенске књижевности, а у сарадњи са Матицом хрватском, Матица српска издаје и *Правоīис срīскохрваīскоīа књижевноī језика* 1960. После Новосадског договора 1954. године, донета је одлука и о изради *Речника срīскохрваīскоī књижевноī језика* чије прва и друга књига излазе 1967, а трећа 1969. Тада, међутим, Матица хрватска иступа из овог пројекта те Матица српска сама завршава овај значајни посао издавши последњу, шесту књигу Речника 1976. године.

Овим и другим важним пословима Матице српске Радомир Радујков руководи промишљено и самопоуздано, и као председник и, касније, као члан Управног одбора у којем делује све до смрти. Након напуштања председничког положаја, после скоро четрнаест година на челу Матице српске, изабран је за доживотног члана 11. маја 1969. године.

* * *

Библиотека Матице српске је 1989. године преузела библиотеку Радомира Радујкова од Матице српске којој је поклоњена. Одмах по пријему, публикације су разврстане на књиге и периодику, а издвојен је и материјал за посебне збирке, раритети и оштећене књиге. Том приликом је установљено да је у Библиотеку стигло 2.568 књига, и то 1.900 домаћих, 550 књига на немачком језику, 50 на руском, 43 на француском, 9 на мађарском, по две на чешком и пољском и једна на италијанском језику. Серијске публикације садрже 120 наслова југословенских и 11 наслова страних часописа и новина, а посебне збирке 120 јединица разноврсног материјала. Публикације су сигниране, инвентарисане и стручно обрађене тако да чине саставни део фонда Библиотеке Матице српске, али су у магацину смештене посебно, као целина. У плану је да, када буде завршена нова зграда Библиотеке, Радујковљеве књиге нађу место у једној од читаоница, заједно са другим легатима које поседује Библиотека. Књиге се издвајају сигнатуром коју чине слова Рд, следи ознака формата (од I до IV) и арапски бројеви редом, за сваки формат од 1. Књиге су

већином у добром стању, али је ипак тридесетак издвојено и предато на рестаурацију.

Свестраност Радујковљева очитава се и у његовим књигама – својим садржајем књиге су врло разнолике. Има их из филозофије, историје, привреде и пољопривреде, риболова и других области а, највише, из књижевности и о књижевности. Ипак, политичка активност марксистичке оријентације условила је да се у овој библиотеци нађу многе књиге о социјализму, марксизму и лењинизму.

Бројна је и литература о позоришту – у њој се могу наћи књиге о режији, глуми, сценографији па и балету; о античком театру; о руским, немачким и наравно, војвођанским и југословенским позориштима уопште, али и појединачно о Југословенском драмском позоришту, о Осјечком и Сарајевском, о Хрватском народном казалишту и, нарочито, о Српском народном позоришту. Дугогодишњи рад у Стеријином позорју допринео је да се у Радујковљевој библиотеци нађе 35 публикација из издавачког програма те институције, претежно каталога, али и десетак књига и *Споменица 1956-1965.* Ту су и књиге у издању Српског народног позоришта и пет књига о Јовану Стерији Поповићу.

Библиотека Радомира Радујкова типична је библиотека послератног интелектуалца обузетог обновом и реорганизацијом друштва у целини, а посебно институција које се баве културом. Нажалост, његова збирка књига која се чува и користи у Библиотеци Матице српске не садржи енциклопедије и речнике јер је Радујков одлучио да приручну литературу остави потомцима, а тако је било и са књигама из познате едиције Српска књижевност у 100 књига. То је унеколико и штета, јер би нам управо приручна библиотека можда нешто више рекла о свом власнику као читаоцу.

* * *

У Рукописном одељењу чува се разноврсна грађа која је била власништво Радомира Радујкова. Највише је позивница за многобројне седнице установа и органа у којима је Радујков активно учествовао. Ту су и позивнице за културне и друштвене свечаности, понеко писмо и двадесетак фотографија. Неколико десетина свешчица са белешкама садрже записе о разним текућим проблемима, али и о другоме: интересантна је свешчица под насловом „Рашин хоби живинарство и голубарство". Ту су и материјали из

Радујковљевог послератног друштвено-политичког рада, текст говора поводом смрти Моше Пијаде и поздравна реч у Српској академији наука и уметности на свечаном скупу у спомен стогодишњице смрти Вука Стефановића Караџића. Посебне фасцикле заслужиле су следеће теме: Српско народно позориште, *Дневник*, Самостални академски клуб сељачке демократије у Загребу, „инг. Никола Петровић" – о програму истраживања и снимања архивског материјала и, тим поводом, о путу за Беч, „Ивићеви елаборати" – о потреби оснивања Института за језик у Новом Саду, „Акција за нови правопис српскохрватског књижевног језика" – са списком званица за пријем правописне комисије код председника Републике. Врло је интересантна преписка Матице српске и Матице хрватске поводом заједничког рада на *Речнику српскохрватског књижевног језика* и о каснијем одустајању Матице хрватске од овог веома важног пројекта. У Радујковљевој документацији налази се и белешка о Научном скупу Стари Сланкамен, предлог плана за изучавање српске уметности XVIII века, документација о раду националних мањина и о раду и функционисању војвођанских општина и срезова и текст са ознаком „најповерљивије", о српској мањини у НР Румунији.

Највише је материјала о Матици српској: многобројни записници са седница Извршног и Управног одбора и са годишњих скупштина, основне тезе за рад и организацију Матице српске и један предлог за реорганизацију, пројекти за адаптацију зграде, списак позваних на састанак Матичиног актива комуниста, спискови кандидата за управу и чланове сараднике, предлог измене статута и текст Статута из 1960, текст Живана Милисавца о Матици, извештаји о раду одељења Матице српске, Библиотеке, Галерије и Издавачког предузећа као и програми рада, затим правилници о раду уредништва периодике и уређивачке политике Зборника за друштвене науке, правилник о додељивању Бранкове награде, пословник скупштине Матице српске. Ту је и извештај о припреми прославе стогодишњице пресељења Матице српске у Нови Сад и текстови о полемици о Матици у *Слободној Војводини* и Матичином *Летопису*. Многе белешке и текстови говоре о Матичиној сарадњи са културним институцијама у свету и код нас: нпр. о размени сарадника са Бугарском академијом наука, о симпозијуму о српско-румунским везама, о сарадњи са Институтом за славистику и балканистику СССР и са пољским Осолинеумом, као и о сарадњи са Српском академијом наука и уметности, Српском књижевном задругом, Новосадским универзитетом, Српским народним позориштем и другим институцијама.

Можда ће обимна и разноврсна грађа у Рукописном одељењу побудити интересовање истраживача, нарочито оних који се интересују за Матицу српску, а тиме ће доћи и до потпунијег увида о утицају Радомира Радујкова на њену динамичну историју.

Коришћена литература о Радомиру Радујкову

1. Антић, Мирослав: *Радомир Радујков*. – Дневник, Нови Сад, 11.12.1960, бр. 5079, стр. 12.

2. Антић, Мирослав и Купусинац, Бранислав: *Путокази једне генерације*. – Дневник, Нови Сад, 31.10.1965, бр. 6822, стр. 5.

3. Николајевић, Миливој: In memoriam Радомир-Раша Радујков (1913-1982) дугогодишњи председник Матице српске. – Рад Матице српске, Нови Сад, 1982, бр. 19, стр. 100-103.

4. Попов, Душан: *Човек од акције и страсти*. – Дневник, Нови Сад, 4. VII 1982, бр. 12814, стр. 1.

5. *Покретач великих идеја*. – VII 1982, бр. 12814, стр. 13.

6. *Снажан и значајан дух*. – Дневник, Нови Сад, 4. VII 1982, бр. 12814, стр. 13.

7. *Умро Радомир Радујков*. – Дневник, Нови Сад, 4. VII 1982, бр. 12814, стр. 13.

8. *Срећа неуморног неимара*. – Дневник, Нови Сад, 5. VII 1982, бр. 12815, стр. 9.

9. Путник, М.: *Страствен и одлучан борац*. – Дневник, Нови Сад, 6. VII 1982, бр. 12816, стр. 4.

10. Чекић, В.: *Човек непресушне енергије*. – Дневник, Нови Сад, 6. VII 1982, бр. 12816, стр. 4.

11. Дотлић, Лука: *Одлазак неуморног градитеља*. – Дневник, Нови Сад, 8. VII 1982, бр. 12818, стр. 6.

12. Хаџић, Милош: *Прилагање другима*. – Дневник, Нови Сад, 8. VII 1982, бр. 12818, стр. 6.

13. Антић, Мирослав: *Радомир Радујков*. – Речник Војводине, Сарајево 1989, стр. 62-64.

14. Дражић, Силвиа; Додеровић, Радивој; Мијовић, Драгица: *Личне библиотеке у Библиотеци Матице српске*. – Годишњак Библиотеке Матице српске за 1991, Нови Сад, 1992, стр. 84-85.

О ЗАШТИТИ ХИЛАНДАРСКЕ РИЗНИЦЕ

Радећи на заштити рукописне књиге у манастиру Хиландару, био сам у прилици да разговарам са игуманом манастира Хиландара, оцем Мојсијем.

Обично је то било после ручка у радионици за рестаурацију књиге. Поштујући труд целокупне екипе која ради на заштити рукописне књиге, обилазио нас је и бринуо о нама од доласка до одласка.

Пошто је то била 1997. година, желео сам да сазнам нешто више о предстојећој прослави. По речима игумана, прослава би се обележила приликом четири празника током године. Почела би на дан Св. Саве, двадесет седмог јануара, затим на празник Св. Симеона и Ане, шеснаестог фебруара, да би се наставила празником Тројеручице, двадесет петог јула, и завршила се на дан Ваведења, четвртог децембра, када је и слава манастира Хиландара.

Када смо се срели следеће године, у исто време (септембра), на исто питање добио сам следећи одговор. Званична прослава се одлаже за 1999. годину, недељу дана после Васкрса, на Томину недељу. То је учињено због спречености свеправославног патријарха Вартоломеја да присуствује централној прослави, на дан Ваведења 1998. године.

Међутим према, последњим вестима, и тај датум ће бити померен. На молбу манастирске управе, и уз благослов свеправославног патријарха, званична прослава је одложена за дванаести септембар 1999. године.

Рад на пројекту конзерваторско-рестаураторске заштите рукописне и старе штампане књиге библиотеке манастира Хиландара почео је 1977. године. У јуну 1977. и 1979. године прегледан је фонд рукописних и старих штампаних књига са почетка шеснаестог века као и инкунабула. Књиге су сврстане у групе зависно од степена оштећења.[1] Ово је једини пројекат заштите покретних културних добара који је од свог почетка представљен у писаној форми и до данас се ради по плану који је тада предложен. Сваке године он се допуњава извештајима о обављеном послу.

Пројекат финансира Републичко министарство за културу. Носилац пројекта је Народна библиотека Србије. Руководилац пројекта је дипл. инг. Зоран Пекић, конзерватор из Народне библиотеке Србије.

Из исте установе на пројекту сарађује и дипл. инг. Драган Бељић, конзерватор.

Библиотека Матице српске од самог почетка рада на заштити рукописне књиге укључена је у овај пројекат, те на конзервацији и рестаурацији хартије и средњовековних повеза ради Георг Јовановић, виши препаратор.

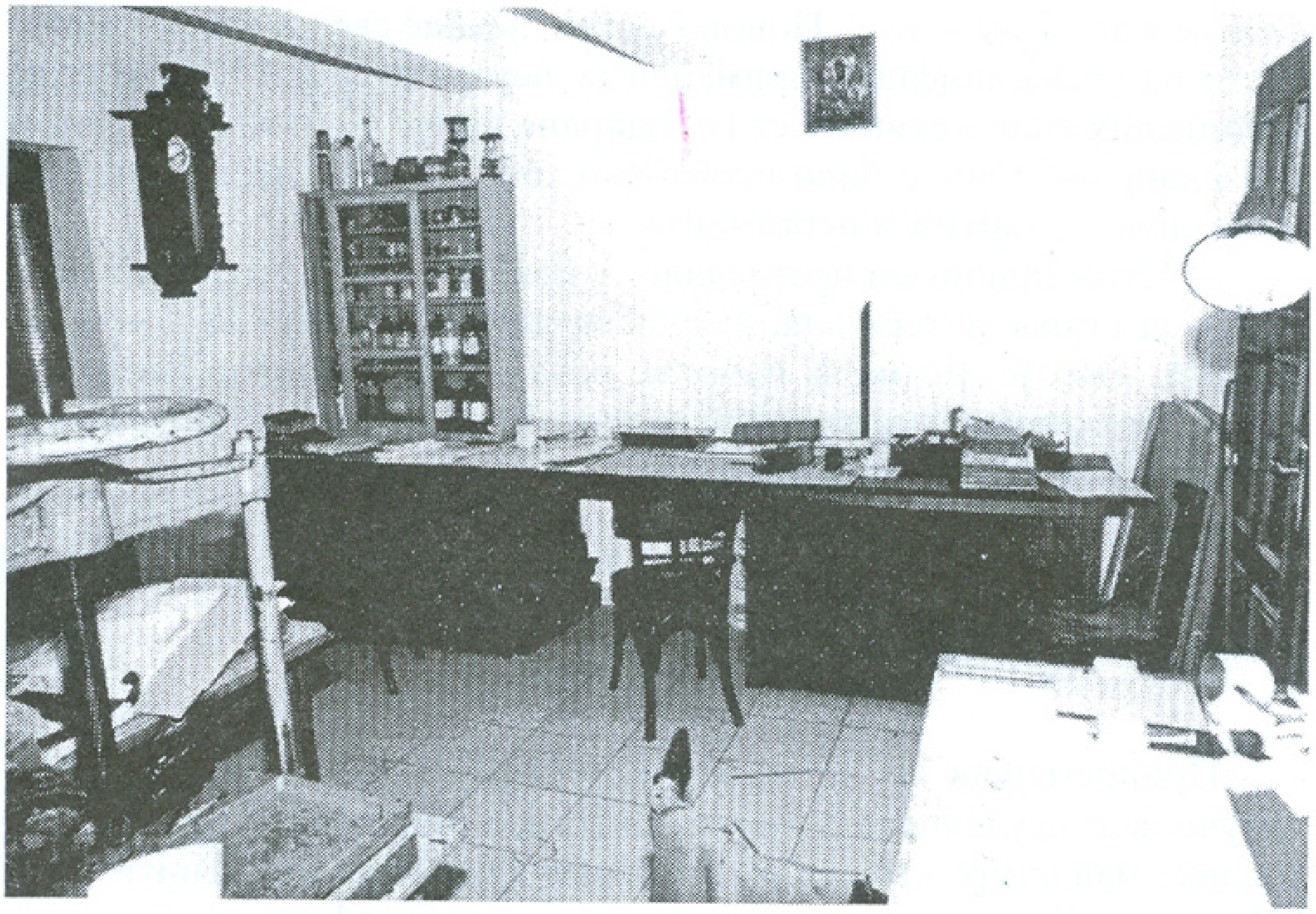
Трећа установа на овом послу је Архив града Београда, односно њен виши препаратор Миодраг Гавриловић.

У досадашњем раду било је осцилација али се одржао континуитет заштите.

Дуго времена није било посебне просторије-радионице за ову делатност. Ово је одузимало време због припремања и распремања радног простора. Прво се радило у просторији где су се отискивали графички листови са старих плоча. Затим се прешло у просторију кројачнице где је формирана радионица. Када је завршена реконструкција јужног дела манастира, радионица је пресељена у наменску просторију по ранијем пројекту (сл. 1).

---

[1] Георг Јовановић, *У сусрет осамстогодишњици оштежительне српске царске лавре Хиландара. Конзерваторско-рестаураторска заштита рукописне и старе штампане књиге библиотеке манастира Хиландара*, Свеске Матице српске, бр. 34, Серија друштвених наука, св. 9, Нови Сад 1998.

Сл. 1. Конзерваторска радионица за хартију и кожу

Фотографије Георга Јовановића

Међутим, после две године одлучено је да се радионица за рестаурацију хартије и коже пресели у простор старе кухиње где ће уједно бити и радионица за рестаурацију метала. Ова просторија би требало да буде коначно одредиште. Довољно је пространа за размештај опреме, светла је и постоји одвојен магацински простор за потрошни материјал.

У оваквим околностима урађени су значајни послови на заштити рукописне књиге.

– Корице свих 1.136 рукописних књига третиране су 0,4% раствором перметрина у циљу заштите од инсеката.

– Поновљена је неутрализација листова изразито киселих рукописа у 107 књига. Неутрализација је обављена раствором калцијум хидроксида.

– Конзервисано и рестаурисано је 135 књига у кожном, полукожном, полуплатненом и папирном повезу.

– У току 1994. године кречена је просторија библиотеке рукописне књиге. Том приликом измештене су све рукописне књиге као и

повеље које се ту чувају. Поново су прегледане све књиге и у зависности од стања појединi примерци су неутралисани. Са 80 корица рукописних књига скинуте су кородиране копче. Оне су очишћене и конзервиране. Ово је било неопходно због спречавања деградације коже, дрвета, хартије и пергамента.

– Истом приликом прегледане су повеље и свици, те је, у зависности од стања материјала, извршена неутрализација 28 повеља и свитака. Ово је уједно и почетак рада на повељама. Сада се уз заштиту рукописне књиге упоредо ради на конзервацији повеља којих у манастиру Хиландару има 360.

Заштита и опремање мапе литографија
Знаменити Срби XIX века

Припремајући се за прославу, управа манастира Хиландара одлучила је да улепша ентеријер манастира. Још почетком овог века ходнике манастира красиле су литографије из мапе Знаменити Срби XIX века. Током времена урамљени литографски листови су пропали. Стицајем околности, манастир је добио на поклон исту, добро очувану мапу. Одлучено је да се у исте рамове ставе очуване литографије. У рестаурисане рамове стављено је 180 литографија и враћено на своја првобитна места. Репроматеријал је набављен у току 1995. године а марта 1996. године урађен је целокупан посао. Комплетан пројекат је извео Георг Јовановић, виши препаратор Библиотеке Матице српске.[2] Финансирање овог пројекта обезбедило је Извршно веће АП Војводине.

Пројекат заштите збирке јеванђеља у манастиру Хиландару

У манастиру Хиландару налази се збирка од четрдесет пет штампаних јеванђеља из периода од XVIII до XX века. Сва су у лукзузним повезима. Један број је са потпуно металним оковима, док су друга у комбинацији металних окова и плиша. Окови су од сребра,

---

[2] Георг Јовановић, *У сусрет осамстогодишњици општежитељне српске царске лавре Хиландара. Заштита и опремање мапе литографија Знаменити Срби XIX века у манастиру Хиландару*, Свеске Матице српске, бр. 34, Серија друштвених наука, св. 9, Нови Сад 1998.

месинга, позлаћеног или посребреног и од калаја. Неки примерци украшени су полудрагим камењем, емајлом и стаклом. Димензије су различите, од двадесет до шездесет сантиметара висине. Највеће јеванђеље се истиче лепотом и прецизношћу израде. Али и својом тежином од око двадесет шест килограма. Међу најлепшима је јеванђеље поклоњено манастиру Хиландару од стране краља Александра Карађорђевића. Јеванђеља се чувају у манастирској ризници.

Окови 42 јеванђеља скинути су са корица 1994. године ради чишћења и конзервације.

Комплетну заштиту окова урадио је Иван Тричковић, конзерватор из Етнографског музеја Србије.

Листови јеванђеља су у добром стању. Оштећења је било само на 2-3 предња и задња листа, што је и рестаурисано. Код свих јеванђеља су замењени предлистови. Дрвене корице потпуно прекривене металним оковима у добром су стању, осим појединих примерака где је даска пукла, што је успешно санирано.

Корице пресвучене плишом захтевале су детаљнију обраду, скидање старог плиша, чишћење дрвета од лепка и у неким случајевима рестаурација дрвета. Затим постављање новог плиша и враћање окова.

Претходно наведене послове обавили су Зоран Пекић, Георг Јовановић и Миодраг Гавриловић у току 1995. године.

Пресељење библиотеке нових књига

Окончањем реконструкције јужног дела манастира завршена је и изградња библиотеке за штампану књигу XIX и XX века.

Нову библиотеку чине две веће просторије за смештај књига, читаоница и просторија за рад библиотекара.

У депоима је постављено око 800 метара полица.

Пресељење библиотеке обављено је јуна 1997. године. Овај посао трајао је тридесет дана. Комплетан пројекат водио је библиотекар Војо Горановић из Народне библиотеке Србије. Поред њега, у овом послу учествовало је још осам библиотекара и књижничара из Народне библиотеке Србије.

Књиге су биле смештене на првом спрату, изнад улаза у манастир. Паковане су у картонске кутије, спуштане у камион и превожене до јужног конака (сл. 2). Тамо су чишћене од прашине (сл.

3), и одвајане оне књиге којима је била потребна конзерваторска интервенција.

Књиге су затим одношене у депо и ређане у полице по формату и сигнатури (сл. 4). За поправку повеза издвојено је и поправљено 144 књиге.

Укупно је пренето и смештено 35.000 књига, часописа и новина.

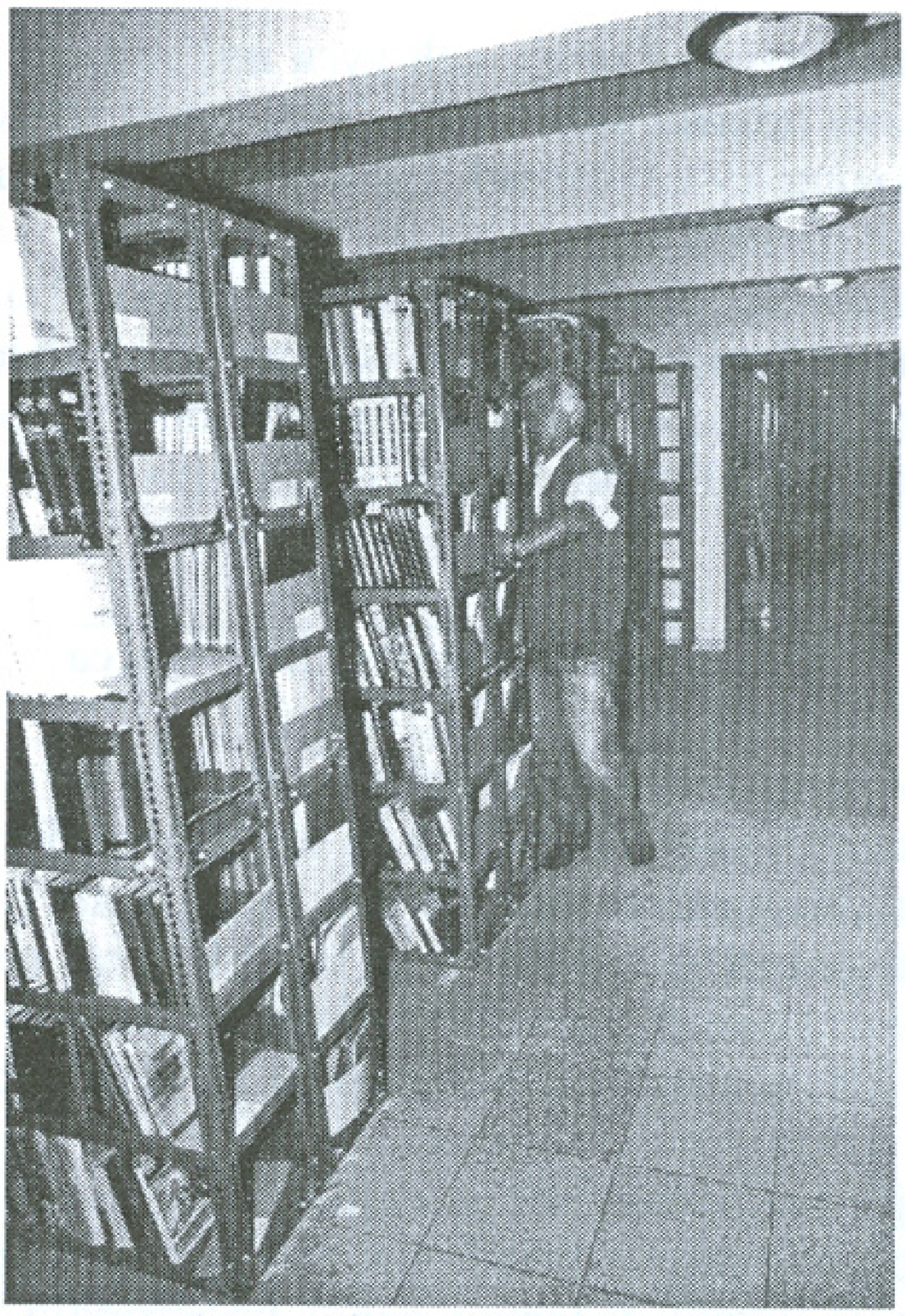
У свим просторијама библиотеке разведено је осветљење, као и етажно грејање.

Сл. 2. Спуштање књига у камион

Сл. 3. Чишћење књига од прашине

Сл. 4. Дечаци нове библиотеке

Етнографска поставка

Стручњаци Етнографског музеја Србије раде на поставци изложбе етнографског блага манастира Хиландара. Аутор изложбе је кустос-етнолог Велибор Стојаковић, док су конзервацију и опремање изложбе урадили конзерватор Иван Тричковић и виши препаратор Бранислав Јешић.

На изложби су заступљени употребни предмети од стакла, порцелана, керамике, дрвета, метала. Предмети ће бити изложени у витринама на другој етажи јужног дела манастира.

Од осталих конзерваторских послова у току је заштита икона и дубореза коју обављају стручњаци Народног музеја Србије из Београда.

У току је санација живописа у манастиру Св. Василија, који се налази на самој обали а припада манастиру Хиландару. Ове послове раде стручњаци Републичког завода за заштиту споменика културе Србије.

Стручњаци Архива Србије већ дуги низ година раде на сређивању докумената архива манастира Хиландара. Документа од XII века до 1930. године су класирана и сложена у архивске кутије. Сада се ради на грађи од 1930. године.

Координацију између манастира, Републичког министарства за културу и конзерваторских екипа, у погледу времена рада, приоритета и броја долазака у манастир, успешно обавља повереник манастира Хиландара Бошко Ђенић, архивиста-саветник.

Обнова манастирског комплекса

Почетком осамдесетих година је започета а 1997. године завршена реконструкција јужног дела манастира. Био је то највећи грађевински посао у манастиру. У том делу манастира, у подруму, налази се вешерница и котларница са етажним пећима и резервоаром за топлу санитарну воду. На првој етажи је библиотека нове књиге XIX и XX века са читаоницом и просторијом за рад библиотекара.

На другој етажи смештен је атеље за отискивање графика са старих бакрорезних плоча као и депо за репроматеријал и готове отиске. У истом нивоу, у једној већој просторији, постављена је изложба етнографских предмета из манастира Хиландара. Поред

тога, изграђено је неколико келија. На крају етаже смештен је депо за етнолошки материјал.

На трећој етажи налазе се само келије.

Други велики грађевински посао обављен је на некадашњем магацину за жито код улаза у манастир. Овај простор преуређен је у гостопримницу и канцеларије. Друга и трећа етажа овог северног дела манастира такође су реновиране, али се то у главном односило на унутрашњост келија и санитарне чворове.

Кроз цео манастир разведено је електрично осветљење које се напаја струјом из манастирског агрегата. Такође је постављена инсталација за етажно грејање.

Остала је да се уради реконструкција источног конака и пирга Св. Саве*.

---

* Овај рад је написан са благословом игумана манастира Хиландара оца Мојсија.

Зорка Вешовић

AGRIS – МЕЂУНАРОДНИ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ ЗА ПОЉОПРИВРЕДНЕ НАУКЕ И ТЕХНОЛОГИЈУ

Увод

Шездесетих година овог века рачунарска техника се развила до таквог нивоа да је била способна да анализира велике скупине информација и да врши одговарајућу селекцију. Тиме су створени услови за организовањем информационих система којима би се на националном и универзалном плану могле скупљати, чувати и дистрибуирати информације о релевантним научним и стручним документима конвенционалног и неконвенционалног типа. Компјутеризованим информационим системима информације о документима могу стићи до корисника знатно брже него секундарним (реферативним) публикацијама, а њихов квантитет је већи и претраживање свеобухватније и лакше. У Организацији Уједињених Нација, у оквиру Унеска састављен је програм и одређени правци развоја информационих система.

Оснивање AGRIS-а и досадашња организација

Ради задовољења информационих потреба из области пољопривреде, ветеринарства, шумарства и прехрамбене технологије и фундаменталних биотехнолошких наука, крајем шездесетих и почетком седамдесетих година овог века стручни тимови FAO-а започели су припремне радове на организовању одговарајућег међународног

информационог система. На заседању FAO-а 1973. године донета је коначна одлука о оснивању Међународног информационог система за пољопривредне науке и технологију – AGRIS. AGRIS је организован као кооперативни систем у којем је свака чланица система, земља или међународна организација, дужна да да свој допринос уносећи у систем информације о релевантним научним и стручним публикацијама у оквиру државних граница своје земље, односно у оквиру свога рада (међународне организације, нпр. FAO). Земља – чланица укључиваће се у систем преко свог националног AGRIS центра, а постоји и могућност да више земаља организују свој заједнички регионални AGRIS центар и да се тако преко њега укључују. Свака чланица система добија информације сакупљене од свих чланица у једном одређеном временском периоду (месец дана). Дакле, информација из једне земље је доступна у свим земљама. Тиме је било омогућено да битне информације буду пренете у свет не само из развијених земаља већ и из земаља у развоју. Оперативни рад AGRIS-а започео је 1975. године. На почетку свога рада AGRIS је имао преко 90 земаља чланица и неколико међународних организација. Временом број чланица се повећавао тако да је крајем 1986. године у AGRIS укључено 127 националних центара и 18 регионалних и интернационалних организација, док је фебруара 1997. године било 158 земаља чланица и 29 међународних организација. ФАО је у Риму основао AGRIS координациони центар (AGRIS Coordinating Centre) а његову испоставу за процесирање података у Бечу – FAO AGRIS процесну јединицу (FAO's AGRIS Processing Unit) при Међународној агенцији за атомску енергију (International Atomic Energy Agency – IAEA).

Организација AGRIS центра у Југославији

Југославија се укључила у AGRIS на самом почетку његовог оперативног рада, 1975. године. Носиоци послова националног југословенског AGRIS центра у почетку су били САЦЕН из Новог Сада и Институт за нуклеарне науке „Борис Кидрич" из Београда. Од 1982. године носиоци послова AGRIS центра у Југославији су Библиотека Матице српске у Новом Саду (прикупљање, документалистичка обрада релевантних докумената и израда инпут листа) и Институт за информатику и организацију Економског факултета у Суботици (машинска обрада инпута, размена инпута са AGRIS процесном је-

диницом у Бечу и дистрибуција информација корисницима у Југославији). Деведесетих година послови AGRIS центра прешли су из Института за информатику и организацију у Библиотеку Економског факултета у Суботици. Јануара 1994. године Библиотека Матице српске преузима све послове израде инпута као и контакте са AGRIS процесном јединицом у Бечу око инпута.

Библиотека Матице српске је у могућности и да задовољи информационе потребе својих корисника за пољопривредним информацијама помоћу компактних дискова који су главни продукат FAO AGRIS-а, као и укључењем у Интернет.

Текућа централизована процедура у AGRIS-у

AGRIS је досада био организован по централизованом моделу за сакупљање информација. У свакој чланици организован је центар за прикупљање и документалистичку обраду сопственог материјала и дистрибуцију информација крајњим корисницима, т.ј. израду инпута и аутпута. Из центара чланица инпут је достављан FAO AGRIS процесној јединици у Бечу. Центри чланица су у зависности од своје опремљености достављали инпут на инпут листовима, OCR листу (optical character recognition) или на магнетној траци, а у последње време на дискети, електронском поштом или FTP на Интернету (File Transfer Protocol in Internet). Обрада података, у последње време, обављала се на персоналним компјутерима, коришћењем програма за обраду података AGRIN (апликација MICRO CDS/ISIS). У AGRIS процесној јединици подаци пристигли из појединих центара уносе се у систем за процесирање података и контролу. Сви подаци који задовољавају формалну и садржинску контролу уносе се у продукциони процес. Овај процес обавља компјутер индексирајући податке и додељујући им текући број. У овом процесу AGRIS-ов податак је обрађен у iso формату који је одговарајући за дисеминацију, претраживање и накнадне исправке. На почетку AGRIS-ови подаци су се дисеминирали само на магнетним тракама. Временом, у складу са развојем информационе технологије, AGRIS-ову магнетну траку потискује компактни диск. Центри свих чланица добијају копију AGRIS-ове магнетне траке односно компактног диска. Процесирани податак, додатно, износи се у „Stairs" систем за интерне потребе AGRIS процесне јединице.

Шема бр. 1. Текућа AGRIS-ова ūроцедура

AGLINET

Пошто је кориснику поред информације о постојању документа потребан и сам документат, још 1971. године је организована светска мрежа пољопривредних библиотека – AGLINET (Worldwide Network of Agricultural Libraries) ради брже циркулације докумената међу библиотекама. Код нас се много дискутовало о укључењу Југославије у ову мрежу библиотека, али јој Југославија ипак није пришла. Међутим, Библиотека Матице српске излази у сусрет сваком захтеву за достављање копије документа.

AGRINDEX

AGRIS издаје и штампану библиографију AGRINDEX, која садржи библиографске записе из инпута пристиглих у AGRIS. AGRINDEX садржи неколико одељака. Главни одељак садржи биб-

лиографске записе груписане према одредницама за научно подручје, а у оквиру сваке ове одреднице, записи су груписани у прво време, по биљним и животињским врстама, врстама продуката и географским именима (т.j. предметним и географским кодовима), а после увођења AGROVOC-а, по примарном дескриптору. Библиографски записи у AGRINDEX-у садрже све елементе записа из инпута сем апстракта, али је у запису у AGRINDEX-у означено да ли инпут у бази садржи и апстракт. Поред главног одељка, AGRINDEX садржи 4 индекса: персонални ауторски индекс, индекс колективних аутора, индекс патентних бројева и бројева извештаја и предметни индекс, листу центара чланица AGRIS-а и табелу кодова земаља и институција.

Документалистичка обрада

У библиотечко-документалистичком смислу AGRIS је веома динамичан систем. Библиографски опис документа се саставља према AGRIS-овим правилима. Ова правила су формулисана у AGRISовом водичу за библиографски опис. Током 23 године рада AGRIS-а, правила за библиографски опис су више пута ревидирана. Прво издање AGRIS-овог водича за библиографски опис представљено је на Конференцији специјалиста за библиографски опис одржане у Риму, септембра 1972. године. На конференцији је *Водич* испитан и учињене су неке модификације. Друго ревидирано издање *Водича* је публиковано августа 1979. године. Крупна измена у правилима је била увођење апстраката (у ужем смислу речи) у библиографски опис, али необавезно је његово уношење. У наредном периоду било је више ревизија. Нека поља су укидана, а друга увођена. Коначно, 3. ревидирано издање AGRIS-овог *Водича за библиографски опис* публиковано је 1998. године. При састављању *водича* увек су се узимали у обзир, колико год је то било могуће, општеприхваћени стандарди (UNISIST, INIS).

У првом периоду рада AGRIS-а класификација инпута је била према AGRIS-овој класификационој шеми (симболични језик) и проширењем наслова (слободан природни језик). Класификациона шема је садржала одреднице за научно подручје, предметне кодове и географске кодове. Предметно подручје је било подељено на бројна главна научна подручја која су даље подељена на врло специфична научна подручја. Одреднице за научно подручје су представљене кодом који садржи слово и два проста броја (напр. F30). Ове одреднице

се користе да одреде колико год је могуће тачније главну концепцију публикације, а користе се и за добијање повратних информација. За предмете о којима се говори у публикацији (биљке, животиње, производе) постојали су кодови састављени од 4 проста броја, а за географско подручје на које се односи садржај публикације постојали су кодови састављени од једног или два слова и два или три проста броја. Са увођењем AGROVOC-а – вишејезичког пољопривредног тезауруса (контролисани природни језик), класификација инпута се изменила и рафинисала. Наиме, она се сада даје према ревидираној AGRIS/CARIS[1] категоризационој шеми која више не садржи предметне и географске кодове већ само одреднице за научна подручја, према AGROVOC-у, и проширењем наслова. AGROVOC је уведен 1982. године, али његово обавезно коришћење датира од 15. августа 1985. године, када престаје коришћење предметних и географских кодова. AGROVOC садржи имена свих биљака, животиња, микроорганизама и продуката који могу бити објект у публикацији, као и процесне, техничке и географске термине. Прва верзија AGROVOC-а садржала је 8.660 дескриптора. Временом, број дескриптора се повећавао, тако да друга верзија AGROVOC-а издата 1992. године садржи 14.714 дескриптора, а трећа верзија издата 1997. године 16.105 дескриптора. У периоду између појединих издања AGROVOC-а издавани су прилози претходном издању, тако да се број дескриптора постепено повећавао. AGROVOC се издаје паралелно на три радна језика FAO-а, енглеском, француском и шпанском. AGROVOC садржи, поред дескриптора, недескрипторе који воде ка дескриптору (у току поступка индексирања) и пермутиране термине издвојене из дескриптора састављеног од више речи (што олакшава одређивање дескриптора).

Такође, у AGRIS-овој класификационој шеми повећао се број одредница за научна подручја, али не рапидно. Важећа верзија класификационе шеме садржи 115 одредница за научна подручја.

Коришћење класификационе шеме и AGROVOC-а је обавезно за сваки AGRIS-ов инпут, док је коришћење проширења наслова необавезно.

---

[1] CARIS је информациони систем о научним пројектима који су у току, има исти обим као AGRIS, а такође га је основао FAO.

Стручни скупови у AGRIS-у

У протеклом периоду постојања AGRIS-а FAO је организовао експертска саветовања и саветовања AGRIS центара о актуелним и битним питањима за развој система. На Четвртом саветовању AGRIS и CARIS центара одржаном у Риму, јуна 1998. године, донете су пресудне одлуке о развоју AGRIS-а т.ј. о редефинисању улоге AGRIS-а и његовом реструктурирању од централизованог ка децентрализованом моделу. Ове одлуке су донете на предлог Експертског саветовања одржаног у Риму, јануара 1998. године.

Редефинисање функције AGRIS-а

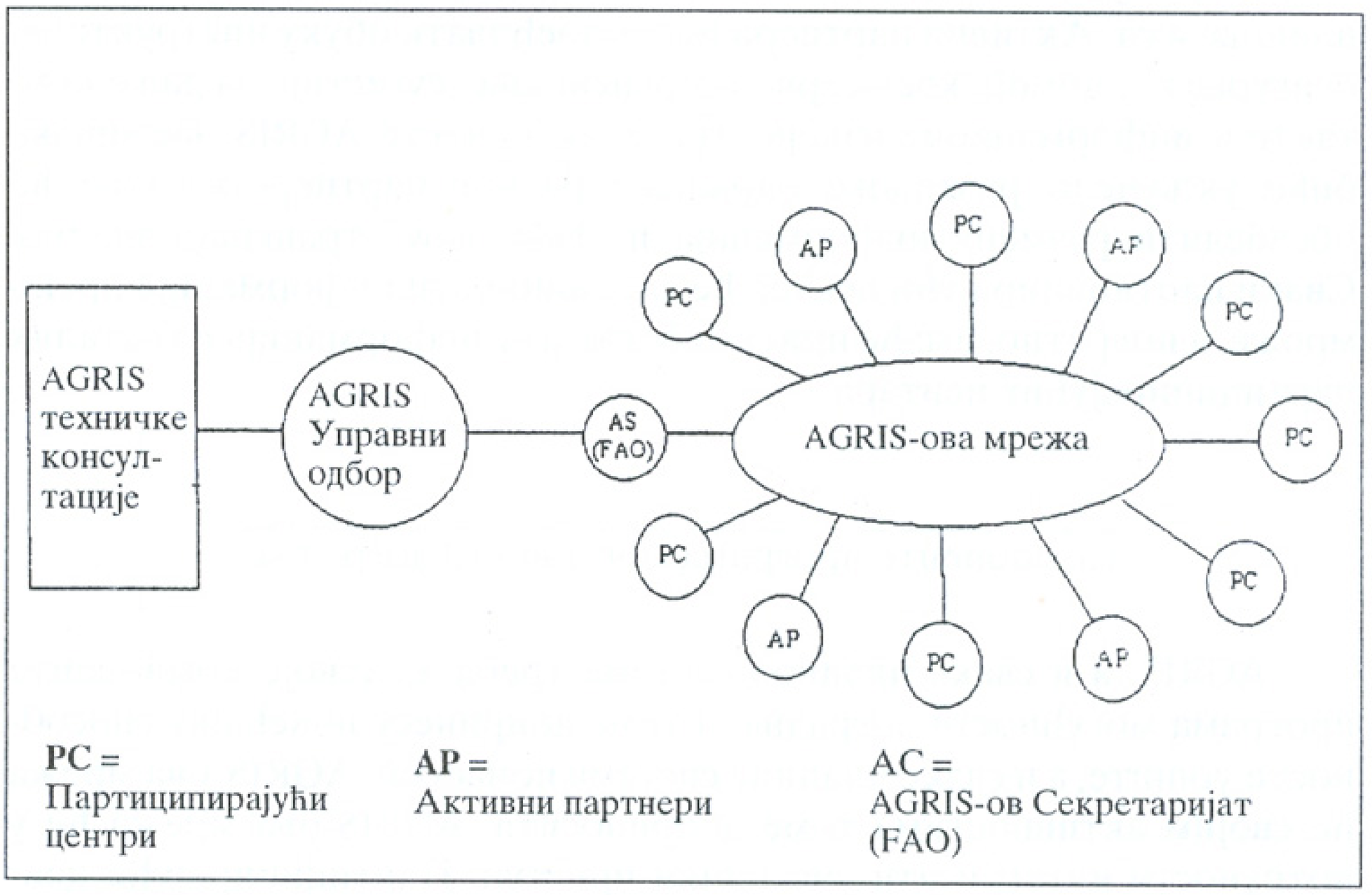
Окружење у којем делује AGRIS значајно се променило у односу на оно од пре четврт века када је AGRIS основан. Информациона технологија се изузетно развила (Интернет, на пример). У сталном је порасту значај информација и знања у процесима одлучивања на свим нивоима. Постоји општи светски консезус да се тзв. могућност доградње постави као главни приоритет и неопходни предуслов за постизање одрживог развоја. Под могућностима доградње подразумева се комбинација напора потребних да се развијају и користе способности народа, институција и земаља да руководе и подржавају одрживи развој, и уграђују принципе одрживог развоја у своје стратегијске планове и програме. Компоненте програма могућности доградње су партиципацијски приступ, размена информација, стварање и експанзија активног партнерства, обучавање, мобилизација ресурса и прикупљање средстава, нове технологије, праћење и оцена активности, и оне су међусобно тесно повезане и интерактивне.

С обзиром на развој информационе технологије, на Експертском саветовању јануара 1998. године дате су препоруке да AGRIS и његов механизам процесирања података треба редефинисати и реструктурирати у складу са све целовитијом новом информационом технологијом и да AGRIS треба да допринесе развијању капацитета информационог менаџмента у земљама чланицама, што се може постићи ојачавањем његове улоге добављача информација и знања. Такође, оцењено је да постојећа мрежа AGRIS/CARIS центара треба да буде задржана, али је треба преусмерити ка могућностима доградње.

Нова AGRIS-ова структура

Нова AGRIS-ова структура ће имати следеће компоненте: AGRIS-ова мрежа, AGRIS-ове техничке консултације, AGRIS-ов Управни одбор и AGRIS-ов Секретаријат (FAO). Главна компонента нове структуре биће AGRIS-ова мрежа. Чланице мреже ће бити поред партиципирајућих центара (задржани су постојећи AGRIS центри), и FAO и друге организације које ће играти активну улогу у извршавању функција и одржавању AGRIS-ове мреже. Те организације су назване активним партнерима.

Шема бр. 2. Нова AGRIS*-ова структура*

FAO је преузео улогу секретаријата AGRIS-ове мреже и у том својству ће имати бројне нове одговорности: допринос унапређењу доградње у земљама чланицама, развијање активног партнерства између земаља чланица и регионалних и интернационалних организација, информисање о глобалним информационим изворима, стварање свести о значају информација и улагања у информационе системе, подржавање развоја информационе политике и стратегије у пољопривредној сфери у складу са националним развојним

плановима, постављање стандарда и водича за сакупљање, руковање и размену информација и сл. AGRIS-ове техничке консултације биће супервизор AGRIS-ове мреже. Чиниће га све чланице AGRIS-ове мреже и заседаће сваке друге године. На техничким консултацијама ће се дискутовати и дефинисати AGRIS-ова политика и стратегија и обезбедиће се објављивање главних издања. Управни одбор ће спроводити смернице донесене на техничким консултацијама и имаће извршну улогу у периоду између два заседања. Чиниће га 8-10 службеника изабраних на 4. техничким консултацијама и њихов састав представља географски и институционални диверситет AGRIS-ове мреже. Управни одбор ће формирати радну групу која ће заседати између техничких консултација и биће портпарол партиципирајућих центара, а састављаће и дневни ред за техничке консултације, установљавати значајна издања, састављати акционе планове и сл. Активни партнери ће обезбеђивати обуку инструктора, осигуравати помоћ, хост-сервер сервисирање, сугестије за даље контакте и информационе изворе итд. У активности AGRIS-ове мреже биће укључено развијање одрживог радног партнерства које ће обезбедити размену информација и „know-how" транснационално. Сваки партиципирајући центар ће дисеминирати информације преко мреже, а повратно, имаће приступ богатству информација из осталих партиципирајућих центара.

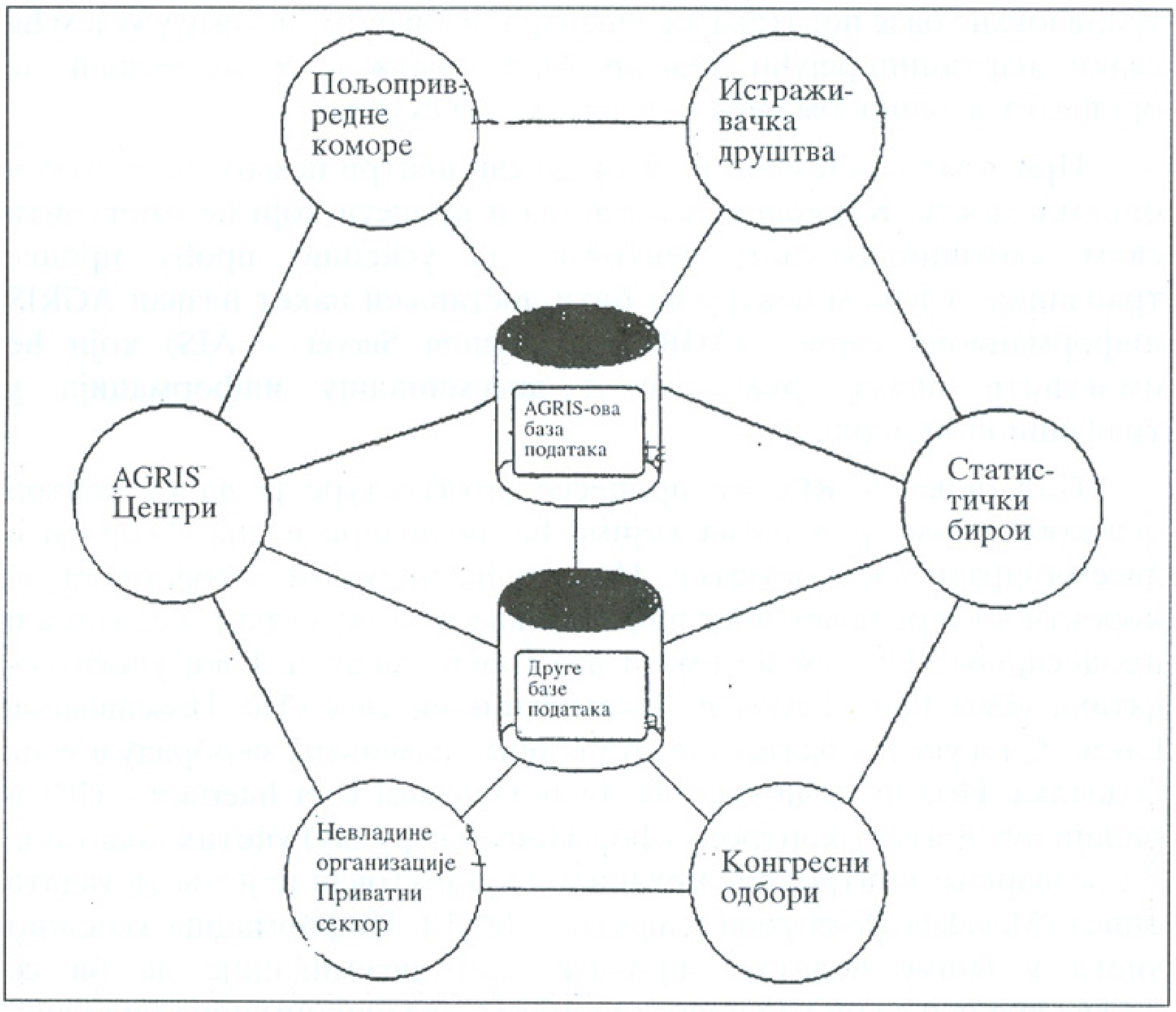
Компоненте програма могућности доградње

AGRIS, а и свака чланица система треба да усвоје компоненте програма могућности доградње и тиме допринесу повећању способности уопште, а и сваке чланице система понаособ. AGRIS-ова мрежа ће својим активностима томе доприносити. AGRIS-ова мрежа ће у потпуности интегрисати учеснички приступ. Партиципирајући центри ће се укључивати на свим нивоима активности, и у току свог рада ће бити у контакту са владама, невладиним организацијама, друштвеним организацијама, универзитетима, истраживачким институтима и грађанским друштвима у циљу прикупљања пољопривредних информација на свим нивоима.

AGRIS-ова мрежа ће убудуће настојати да побољша изврсне резултате постигнуте у AGRIS/CARIS систему у области дисеминације и размене информација. Размена информација је пресудна за доградњу капацитета и одрживог развоја. Постављање AGRIS-ове

мреже само по себи представља значајну компоненту могућностима доградње, а у оквиру ње развијаће се партнерство на свим нивоима. Активности мреже ће у блиској будућности обезбедити платформу за размену искустава која ће имати значајну улогу у побољшању могућности. Мрежа ће имати више субјеката: AGRIS центре саме, чланове истраживачких друштава, представнике географских информационих система, конгресне одборе и статистичке бирое. AGRIS-ова база података, исто као и друге базе података, формираће информационо језгро око којег ће мрежа функционисати. Чланови мреже ће користити и уносити пољопривредне информације у ове базе као део својих активности око мреже.

Шема бр. 3. Чланови AGRIS*-ове мреже*

AGRIS-ова мрежа ће поставити обуку у свим формама. У оквиру мреже користиће се нове технологије, нарочито оне за прикупљање, руковање и дисеминацију информација. Коришћење нових технологија од стране чланица AGRIS-ове мреже знатно ће побољшати њи-

хове способности дисеминације и тражења пољопривредних информација. У оквиру AGRIS-ове мреже обављаће се праћење и оцена активности. Праћење и оцена квалитета треба да допринесу размени искустава, стицању знања, бољој пракси и успешном комуницирању међу земљама.

Будућа архитектура AGRIS-а

Креиран је технички изводљив модел за реструктуирање AGRIS-а и одређени су поступци и средства за транзицију AGRIS-а од централизоване базе података ка децентрализованом систему у којем ће сваки партиципирајући центар бити задужен и одговоран за процесирање информације коју поседује и скупља.

При томе се узимало у обзир да сви центри немају исти степен опремљености. Креирана су средства и процеси који ће омогућити свим партиципирајућим центрима да успешно прођу процес транзиције. Сваком центру ће бити достављен пакет назван AGRIS информациони сервер (AGRIS Information Server – AIS) који ће омогућити инпут, руковање и дисеминацију информација у транзиционом периоду.

Циљ нове AGRIS-ове процесне архитектуре је да се центри оспособе оним средствима којима ће анализирати, процесирати и дисеминирати своје податке. Центри ће преузети одговорност за коректност и релевантност података као и за сву обраду података и процесирање. Систем ће имати два главна модула: Слој уноса података (Data Entry Layer) и Дисеминациони слој (The Dissemination Layer). Слој уноса података је компонента намењена за обраду и унос података. Има функцију да обезбеди Graphical User Interface – GUI и онлајн аутоматску контролу (формалну и стручну) унетих података. За остварење контролног механизма пројектован је језик метадата описа (Metadata Description Language – MDL). Информација успешно унета у банку података пролази слој дисеминације да би се процесирала и да би као повратна AGRIS-ова информација била доступна крајњем кориснику. Процесирана информација биће унета у базу података и биће доступна преко Интернета, на компактном диску или специјалном аутпут формату.

Шема бр. 4. Општа архитектура AGRIS-*овог информационог сервера*

Транзиција AGRIS-а

Транзиција AGRIS-а од досадашње централизоване базе података ка будућем децентрализованом систему у којем ће сваки учесник бити одговоран за квалитет и валидност информација које уноси обавиће се у три фазе:

– у првој фази је осигурано да постојеће активности AGRIS-а буду настављене без прекида;

– у другој фази обавиће се инсталирање опреме и увести процедуре и механизми којима ће се обавити транзиција од постојећег ка децентрализованом систему;

– у трећој фази биће постигнута стварна децентрализација коришћењем специјално пројектованих средстава за помагање партиципирајућим центрима да постигну овај циљ.

У току све три фазе транзиције биће коришћен AGRIS-ов информациони сервер (AIS). Биће произведене три верзије AIS-а. Верзија 1 и 2 AIS-а користиће се, углавном, током прве две фазе транзиције. Коју ће од верзије 1 и 2 користити партиципирајући центар у току транзиционог периода зависиће од његове сопствене жеље и потребе, односно од опремљености центра. Верзија 3 се сматра оптималним моделом који у потпуности задовољава потребе ефикасног децентрализованог AGRIS-а и радиће при центру могуће будуће AGRIS-ове мреже.

Верзије AGRIS информационог сервера су:

1) Централни AGRIS систем (Central AGRIS system). Ову верзију AIS-а моћи ће да користе центри који су већ повезани на Интернет и имају Web browser.

2) Инокосни AGRIS систем (Stand-alone AGRIS system)

Партиципирајући центри који имају приступ на Интернет биће снабдевени са инокосном верзијом AIS-а

3) Расподељени AGRIS систем (Distributed AGRIS system)

Партиципирајући центри који имају Web-сервер моћи ће да буду опремљени расподељеном (distributed) верзијом AIS-а.

Закључак

AGRIS, уређен као кооперативни систем у којем земље чланице уносе референце из литературе створене унутар својих државних граница и повратно користе информације од других, кад је био основан раних седамдесетих, као да је био претеча данас опште прихваћеног става да је размена информација неопходна за могућности доградње и одрживи развој. Размена информација је есенцијална компонента у програму могућности доградње.

Током последњих 23 године информациона технологија се рапидно развијала.

AGRIS је пратио ове промене и уносио новине у свој рад: израда компактних дискова, коришћење AGRIN-а (апликација MICRO CDS/ISIS), коришћење електронске поште, FTP-а. Наступ Интернета омогућава да се AGRIS реструктурира у систем који ће моћи да интегрише све компоненте глобално прихваћеног програма могућности доградње и допринесе развоју информационог менаџмента у земљама чланицама система.

Литература

1) AGRINDEX VOL XV, No 1, 1989, FAO, Roma

2) AGROVOC – Multilingual Agricultural Thesaurus, third Ed., FAO, Rome, 1997

3) Вешовић, З.; Опис AGRIS-ове улазне листе, садржај библиографског описа појединих врста докумената из југословенске пољопривредне литературе и правила његовог исписивања на улазну листу. Писмени рад за стручни испит за звање библиотекара, Нови Сад, 1987.

4) Martinelli, M.T.: AGRIS: Guidelines for Bibliographic Description and Input Sheet Preparation, FAO-AGRIS-4 (Rev.2), AGRIS Coordinating Centre, Rome, 1979

5) Martinelli, M.T.; Leatherdale, D. et all.: AGRIS: Guide to indexing, FAO – AGRIS-23 (Rev.1), AGRIS Coordinating Centre, Rome, December 1982

6) Natlacen, M. et all.: AGRIS: Guidelines for Bibliographic Description and Input Sheet Preparation, FAO-AGRIS-4 (Rev.3), FAO, 1998

7) Prince-Perciballi, I.: AGRIS Classification Scheme, FAO-AGRIS-3 (Rev.3), AGRIS Coordinating Centre, July 1979

8) Prince-Perciballi, I.: AGRIS/Caris Categorization Scheme, FAO-AGRIS-3 (Rev.3) AGRIS Coordinating Centre, June 1983

9) САЦЕН: Приручник за коришћење AGRIS информационог система, Нови Сад, 1978

10) Fourth Technical Consultation of AGRIS and CARIS Participating Centres, Rome, 8-11 June 1998: Proposal for the Revised Structure of the AGRIS Network

11) Fourth Technical Consultation of AGRIS and CARIS Participating Centres, Rome, 8-11 June 1998: Capacity building for the AGRIS Network

12) Fourth Technical Consultation of AGRIS and CARIS Participating Centres, Rome, 8-11 June 1998: Adapting the AGRIS Mechanisms in view of Decentralization and the Proposed AGRIS Network

Шема бр. 1 преузета из литературе под бр. 12 (текст на шеми преведен)

Шема бр. 2 преузета из литературе под бр. 10 (текст у шеми преведен)

Шема бр. 3 преузета из литературе под бр. 11 (текст на шеми преведен)

Шема бр. 4 преузета из литературе под бр. 12 (текст на шеми преведен).

Љубица Бошковић

ЧИТАОЦИ И ЧИТАЊЕ У БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Прелиставајући богату историјску грађу о Библиотеци Матице српске и читајући записнике са седница Матице српске, уочавамо сталну жељу матичара да добро уреде и организују Библиотеку. За узоре су увек имали библитеке у најразвијенијим срединама. Поред тога што су тежили да имају библиотеку у којој могу да прочитају најактелнију књигу и новине, и то не само на српском језику, уочљива је и потреба да, преко своје Библиотеке, буду и добро обавештени.

То да ни пре стотинак година, 1898, матичарима није било непознато пословање Књижнице Британског музеја у Лондону или Императорске публичне књижнице у Петрограду, сазнајемо из излагања професора Милутина Јакшића, члана Књижевног одбора Матице српске, које је забележено у записнику III седнице поменутог Одбора, одржане 25. јуна (7.јула) 1898. Он предлаже да Матица српска, у зависности од расположивих средстава, организује Библиотеку према угледу на поменуте институције. Наглашава да ће Матица тако постати јак просветни фактор. Знали су да ће добро уређеном књижицом остварити у целини своју културну мисију ради које је и основана. Сарадња са Британским музејом у Лондону је веома скромна, али сазнања о његовом раду су појединим матичарима била добро позната. Матица се 1900. године одазвала позиву Британског музеја у Лондону, прикупила и послала све што је на српском језику написано из минералогије, ботанике, зоологије и географије. Послала је 13 свезака *Летописа* у којима су српски

научници и истраживачи објавили чланке из природописа и географије. Матица се тако укључила у програм Музеја да прикупи све из тих области што је у свету написано. Уређење и пословање Библиотеке је била стална Матичина брига, али материјалне могућности су увек биле скромне. Стално место архивара-регистратора-библиотекара уведено је 1899. године. Књиге се инвентаришу, каталогизирају и савесно чувају. Првенствено је сакупљано све што се тиче Срба Карловачке митрополије, а по могућности и осталих Срба. Основни циљ Матичине Библиотеке је био да постане централни културни институт за наше крајеве и да задовољи потребе српске, домаће науке и главно средство за друштвено просвећивање. Првенствено је била организована да послужи Књижевном одељењу и члановима Матице српске, првима служећи као помоћно средство за њихове научне и литерарне студије, а другима опет помажући у стицању знања и општег образовања. Основно јој је било опредељење да представи српску науку и литературу, а према материјалним могућностима да набави најважније књижевне новине и осталих народа. С посебном пажњом су окупљане и књиге из најстарије прошлости српског народа.

Колико је Матичина Библиотека постала драгоцена и фондови књига увек праве ризнице, показују и сачувана писма из 1903. године, којима се поједине, врло значајне институције, обраћају Матици са молбом за позајмљивање књига ради остварења својих програма и за научни рад. Многе књиге су се могле наћи сачуване само у Матичиној Библиотеци. Управа Српске књижевне задруге, у једном од поменутих писама, обраћа се Матици српској с молбом за позајмицу у трајању од месец дана првог издања *Тврдице* Јована Стерије Поповића, како би приредили и издали за редовно коло својих књига другу свеску *Драматских списа* Ј. С. Поповића. У писму истичу да нико у Београду то издање нема и да је примерак који се чува у Матици српској јединствен. Наглашавају и да им је Матица и раније чинила услуге овакве врсте.

Матица српска је за потребе својих сарадника позајмљивала књиге из других институција. Из архивске грађе уочавају се и прва писма на основу којих Матица тражи на позајмицу од три недеље дело J. Cheml, *Materialien zur österreichischen Geschichte*, Wien, 1837-1838, од библиотеке Југославенске академије знаности у Загребу, или писмо којим „учтиво умољава „ Управу Свеучилишне библиотеке у Загребу , на позајмицу од три недеље дванаесту књигу Длугошеве *Хисшорије Пољске* у краковском издању (Dlugossius : *His-*

toriae Polonicae libri XII. Cracoviae 1873-1878). Оба писма је потписао председник Матице српске. Ове молбе, писма, доказ су веома високе уваженост Матичине ризнице и Библиотеке која је посебан значај давала, и развијала, у кореспонденцији са најзначнијим научним институцијама. Уважавана и цењена у научним круговима, била је у могућности да својим сарадницима позајми дела којих није имала у својој библиотеци, а била су неопходна за истраживачки рад. То показује да је придавала посебну важност сарадњи и повезаности са научним и сродним институцијама. Овакво пословање Матичина Библиотека је развијала са посебном пажњом. Ту се налазе почеци међубиблиотечке сарадње на позајмљивању књига, једном од најзначајнијих видова услуживања и задовољавања потреба данашњих корисника Библиотеке. Посебне евиденције о овом значајном послу позајмљивања књига нису вођене.

Рад са корисницима – некад

Од почетка свога рада Матичина Библиотека је била библиотека отвореног типа и као таква искључиво намењена издавању и позајмљивању књига не само сарадницима Матице српске него и другима који су били читаоци Библиотеке.

Из готово свих записника са седница Матичиног Књижевног или Управног одбора присутна су стална настојања матичара да Библиотека буде што приступачнија корисницима. Могућности за рад су јој , међутим, увек биле скромне и недостајало јој је простора за услуживање читаоца и смештај књига. Читаонички простори су првих деценија овога века бројали од 10 од 20 столица. У таквим условима рада увек је један библиотекар обављао све послове од инвентарисања, каталогизирања, кореспонденције, смештаја књига до услуживања корисника. (Просторне могућности за рад са читаоцима и данас су веома скромне и недовољне у три своје читаонице Библиотека може да прими 160 читалаца.)

Коришћење књига у Библиотеци је било уређено правилима тако да су се књиге ван Библиотеке могле користити до три месеца, а ако се књига не врати у року, наплаћивала се свака опомена, а при подизању књиге за рад код куће полагала се одређена кауција. Дозвољено је било узимање више дела само у научне сврхе. Рукописи, скупоцена и ретка дела, речници и повремени листови се нису издавали ван Библиотеке. Посебним чланом је било регулисано

позајмљивање књига ван Новог Сада. Онај ко је књигу позајмио био је дужан да плати поштарину. Нека од ових правила се и данас примењују у раду са читаоцима.

Извештаји о раду Матичине Библиотеке са читаоцима тих првих деценија овога века износе податке да је Библиотеку користило у просеку 1.800 читалаца, који су позајмљивали око 2.500 дела у преко 4.000 свезака. Подаци су уредно слати, на захтев, Статистичком звању у Будимпешти. Истакнута је у истим извештајима потреба да се олакша позајмљивање књига, да се отвори више места за читање, а у складу са тим и „послуга Библиотеке умножи". У извештајима Библиотека указује на недостатак полица за око 1.300 књига које се налазе на поду, да се поклонима, куповином и разменом Библиотека стално увећава и да прети опасност да настане застој а уколико се дуже буде чекало на одлуке у вези са унапређењем пословања. Такође се истиче неопходност израде стручног каталога, поред постојећег лисног по азбучном реду, како би се корисници што боље сналазили. То је било неопходно да би Библиотека постала завод за друштвено просвећивање. У 1912. години забележена је и позајмица неколико старијих српских листова Народном музеју у Будимпешти.

Први пут у 1913. години наилазимо на податак да је у читаоници могуће у слободном приступу, изложено на посебним полицама, користити се речницима, шематизмима, енциклопедијама и „журналима". То су и почеци формирања референсне збирке, основе за научни рад. Она се у ондашњим извештајима назива „ручним књигама".

Извештај о раду Библиотеке Матице српске те године је обогаћен и новим, занимљивим статистистичким подацима који дају прегледност о раду Библиотеке са читаоцима, о коришћености књига у научне и забавне сврхе у читаоницама и ван њих, као и о прочитаним књигама по језицима. Приказана је и структура читалаца по професији. Претходних година статистички подаци су исказивали по месецима само број посетилаца и број коришћених дела у свескама. Потребе за приказивањем садржајнијих статистичких података указује на траг добро организоване Библиотеке. Подаци о језицима на којима су књиге прочитане приказани су за само прва три месеца 1913. године. При учлањењу, читаоци су разврставани у 7 категорија – професори, чиновници, уметници, универзитетски студенти, гимназијалци (ученици) и женскиње.

Посете читалаца су уредно бележене, посебно читаоници, а прегледни су и подаци о врсти литературе и да ли је коришћена у научне или забавне сврхе при раду у читаоници Библиотеке или ван ње. При томе су приказани и подаци колико књига је која категорија читалаца прочитала. За јануар, фебруар и март су приказани подаци у посебној табели, на којем од језика су прочитане књиге у читаоници и ван Библиотеке. На крају табеле је дат укупан збир коришћених књига. Највише су читане књиге на „ српско хрватском језику", затим на немачком и мађарском. Занимљиво је да се уопште није читала литература на енглеском језику. За следеће месеце и извештајне периоде нису прегледни подаци о прочитаној литератури по језицима. Ово су увек били драгоцени подаци ради оправданости попуњавања фондова одређеном литературом писаном на страним језицима. Ово су драгоцени показатељи да је Библиотека Матице српске у периодима кроз које је пролазила, према могућностима, примењивала у свом пословању начине рада који су били заступљени у њој сличним библиотекама. Прве статистике о раду библиотека и коришћености књига примењиване су у Италији 1863. године, да би их потом увеле и библиотеке Велике Британије, Немачке и других земаља Европе. Оне су увек биле добри показатељи за даљи рад и развој библиотеке ономе ко библиотеку финансира и одржава. Нама су данас ти подаци драгоцени због сагледавања пословања Библиотеке са корисницима првих деценија овога века – бројности коришћења књига и профила читалаца. Посебно је занимљиво колико се у Библиотеци посвећивала пажња читању литературе на страним језицима у научне и забавне сврхе. Потребе и захтеви корисника су били и остали најзначајнији сегменти рада Библиотеке без обзира у каквим је условима трајала. Ови подаци су занимљиви и када сагледавамо развој пословања Библиотеке при услуживању читалаца. Пут до данашњих могућности је настајао деценијама.

Рад са читаоцима – данас

Зачетке информацијске службе Библиотеке Матице српске у ствари налазимо од самог оснивања Библиотеке. Сталном оријентацијом ка изради што бољих каталога за информисање читаоца и стручним распоредом књига (до после Другог светског рата), закључујемо да је увек је била окренута и усмерена ка читаоцу, корисникуà Заснивањем свога програма рада на окупљању првен-

ствено свега што су Срби писали и што је о њима писано у свету, Матица српска је формирала фондове и програм своје Библиотеке првенствено на националном принципу. Снага Библиотеке се, без обзира на константне просторне проблеме, заснивала и заснива на испуњењу двеју темељних функција прикупљању и чувању онога што је сакупила. Таквом оријентацијом уградила је основни принцип рада у Библиотеци начело отворености заинтересованим корисницима у земљи и из целога света. То је одређивало у великој мери како ће се поставити и развијати њен рад са читаоцима. Он се увек заснивао и био је одређен првенствено потребама њених корисника и односом према другим библиотекама у својој регији и другим државама. Библиотека је одувек преносила информације својим корисницима, премда се та делатност није обављала при посебно организованим информацијским службама као данас.

Функције библиотекара су се развијале и његов задатак је временом постао да поред добро каталогизираних и изложених књига и новина, на најприступачнији начин помогне сваком да се снађе у библиотеци и да дође до потребног знања. Постао је спона разних области. Стручно знање библиотекара, његова способност посредовања између извора научних и других информација и корисника добијала је све важнију улогу. Библиотекар је постајао мост између каталога, приручника, библиографских и других података и укупног фонда своје и других библиотека. Стручно знање библиотекара се у првом реду увек огледало у добром познавању извора и стратегији проналажења информација и спремности да се уживи у положај корисника. У библиотеци каква је Матичина, библиотекар је увек био у ситуацији, у прошлости и данас, да долази у контакте са разним профилима врло захтевних читалаца и налазио се у позицији да стално учи и упознаје свет својих корисника. То је константа кроз коју су прошли и пролазе библиотекари Матице српске да би задовољили потребе корисника у времену у којем послују.

Данас, на крају последње деценије 20. века, Библиотека Матице српске организована је и послује првенствено као национална југословенска библиотека. То подразумева рад са читаоцима у оквирима затвореног система услуживања, али с обзиром на то да испуњава и захтеве као универзитетска библиотека, за подршку научном раду издаје читаоцима, научним радницима и истараживачима, у сврху научног рада, и књиге за рад код куће. Само у читаоницама се издају стара и ретка издања, рукописи, магистарски радови, докторске тезе, југословенски стандарди, научно-истраживачки пројекти и

примерци књига из референсне збирке. Као значајна подршка научном и студијском раду развијено је и услуживање корисника међубиблиотечком позајмицом. Библиотека Матице српске овим начином пословања ужива велики углед у земљи и иностранству. Међубиблиотечка позајмица заузима посебно место у раду са корисницима. Овај део пословања, као и све могућности информисања читалаца обављају се при посебној Служби информација и специјализованом центру за претраживање домаћих и иностраних база података и литературе – Рефералном центру.

У Библиотеку се 1998. године учланило 5.637 корисника, који су користили 31.135 књига и 5.502 наслова часописа и новина. У назначеној години у просеку је Библиотеку користило у читаоницама, Служби информација и Рефералном центру близу 200.000 читалаца и посетилаца. За потребе библиотека и институција у међубиблиотечкој позајмици у Библиотеци Матице српске је реализовано 1.083 захтева за позајмицу књига и копија чланака из часописа и новина из фонда Библиотеке, а за потребе корисника Библиотеке Матице српске у библиотекама у земљи је упућено 135 захтева, а у иностранству је поручено 120 књига и 389 копија чланака. Највећи број корисника Библиотеке су студенти, професори, асистенти и сарадници Универзитета у Новом Саду.

Класични систем израде каталога је напуштен и затворен 1990. године. Од тада су корисницима претраживе информације преко електронског каталога и старих, лисних који су престали да се попуњавају каталошким листићима те године. Библиотека Матице српске је тих првих година последње деценије 20. века успоставила корак ка развијеној електронској библиотеци. Задржала је склад богатог историјског наслеђа и поставила веома чврсте програме за укључивање у модерно, информатичко време, настојећи да следи пут ка савременој електронској библиотеци и имајући пред собом стално захтеве савременог корисника. Преласком на електронски каталог, постигла се боља искоришћеност извора информација и њихова подела (библиографске, каталошке, рефералне), а тиме боље и брже услуживање корисника. Данас електронски каталог кориснику пружа изванредне могућности. Претраживо је око 585.000 записа о књигама, часописима, новинама и другим публикацијама, разврстаним по различитим областима знања. Од 1996. године Библиотека Матице српске је укључена у Инернет као глобалну информациону и комуникациону мрежу, а при Рефералном центру инсталиран је EUNET тако да су доступни и сви извори информација

на Интернету. Референалном делатношћу Библиотека је данас у могућности да својим корисницима пружи што више инфомација, података о најновијој иностраној литератури из друштвених и природних наука.

Сагледавајући пословање са читаоцима првих деценија овога века и ове последње, на основу статистичких података, закључак је да је кроз своју историју од шеснаест деценија рада, Библиотека у сталној функцији научног рада и просвете. Структура њених корисника показује да Библиотеку и данас користе највише студенти, професори, асистенти и сарадници Универзитета у Новом Саду, као и сарадници Матице српске. У сталном је порасту коришћење услуга у Библиотеци. Уз могућности које се пружају корисницима при услуживању у Служби информација и Референалном центру, библиотекари-информатори су суочени са све сложенијим захтевима. При тематском претраживању корисници траже и препоруку литературе, што је показатељ да се од информатора очекује да буде и добар познавалац одређених области знања, а не само неко ко уводи у системе проналажења литературе. Претраживање је убрзано и осавремењено преласком на електронски систем рада. Могућности за брзо и квалитетно информисање су веће. Референални центар годишње бележи 404 тематска претраживања иностране литературе на компакт дисковима, онлајн и Интернету, а Служба информација из домаћих извора, литерауре класичних и електронског каталога Библиотеке, годишње обави преко 4.000 тематских претраживања.

Корисничким се захтевима у вези са потребним публикацијама, које Библиотека има, и њиховим садржајем удовољавају на три начина – каталошким, библиографским и фактографским информацијама. Збирка приручне литературе формирана је према одређеној шеми и изложена је у отвореном систему при читаоницама и Информацијама у каталогу Библиотеке. Уз максималну доступност омогућава брзо проналажење фактографских информација о одређеном појму или предмету. Ова збирка се редовно попуњава најактуелнијом литературом, наравно, у зависности и од материјалних могућности. При избору се води рачуна о сврси набавке тог приручника, шта сдржи тај приручник и да ли ће се користити самостално или у комбинацији са другим делом.

Референалним информацијама библиотекар-информатор упућује кориснике на друге изворе. Ти извори су често и угледни стручњаци.

Користећи статистичке податке о коришћености публикација у Библиотеци, стално смо суочени са чињеницом да је из године у

годину изразита тенденција пораста броја корисника из области медицине, технике и привреде. Традиционално је Библиотека најбоље снабдевана литературом из области књижевности, филологије, лингвистике и осталих филозофских дисциплина, али повећава се разменом са другим билиотекама и институцијама у свету и набавка публикација и из области технике и медицине. Услуге информацијама у тим областима ће се у перспективи појачавати. Данас се редовно при статистичким подацима о броју коришћених књига и часописа по областима знања, исказује и прегледност коришћених публикација на страним језицима. Највише се користе часописи и књиге на енглеском и немачком језику из области књижевности, филологије и лингвистике.

У наредном веку Библиотеци Матице српске након решавања просторних проблема, који су стално присутни у 20. веку, предстоји перманентно унапређење пружања услуга корисницима.

Литература

1. *Библиотека Матице српске* . – Рад и именик Матице српске, Нови Сад, год. 1912, св. 2, стр. 66-69 ; год. 1913, стр. 39-158.

2. *Грађа за историју Библиотеке Матице српске*, III, Нови Сад, 1966.

3. Public relations – ALA world encyclopedia of library and information services , Chicago, 1980.

4. Дора Сечић, *Информацијска служба у књижници*, Ријека, 1995.

5. *Извештај о раду Библиотеке Матице српске у 1998. години*

Елизабет М. Герик

УСЛУЖИВАЊЕ НЕУСЛУЖЕНИХ У ДВЕХИЉАДИТОЈ ГОДИНИ

Увод

Услуживање неуслужених у двехиљадитој години подра́зумева не само активну, већ и покретачку улогу у развоју. Без обзира на остале библиотеке, одговорност је јавне или локалне библиотеке да допре до свих потенцијалних корисника у локалној заједници. Заправо, наша професионална дефиниција „корисника" „говори скоро мисионарским речима о циљу допирања како до услужених, тако и до неуслужених корисника... и потврђује одлучност да услужи сваког".[1]

Мада је термин „локална библиотека" већ био у употреби у првој половини двадесетог века у литератури која се односи на рад јавних библиотека у Великој Британији и многим другим земљама, концепт „локалне библиотеке" први пут је дефинисан осамдесетих година овога века. Њиме је промовисана идеја да сви људи у локалној заједници треба да буду услужени. „Дугорочно интересовање јавних библиотека су истраживање људи које треба услужити, као и одговарајуће библиотекарске мере које треба предузети. Могло би се рећи да су пионири тога Американци." Централни концепт у услужној оријентацији библиотечке професије је „стављање људи на

[1] Wilson, Lizabeth A. „Changing Users: Bibliographic instruction for Whom?", in *The Evolving Educational Mission of the Library*, Betsy Baker & Mary Ellen Litzinger, eds. Chicago: Association of College and Research libraries, 1992.

прво место." Али, „неизбежно питање увек је било, а и сада је, којих људи?"[2] Као резултат неуспеха традиционалне јавне библиотеке да задовољи потребе свих људи у заједници, у последње две деценије су се развиле различите алтернативне информационе и библиотечке службе.[3]

Јавна библиотека двадесетог века, уколико жели да има било какво право на опстанак, мораће да буде на услузи и оним људима који до сада „нису услужени". Али, ко су ти неуслужени? Изрази као „групе у развоју", „неразвијени", „неприврилеговани", „губитници" и „неприпремљени" могли би се користити да идентификују ову групу. Неки од ових термина, ако не и сви, постали су увредљиви. Требало би да у следећем веку наш став буде: „нису људи ти који су губитници, већ заједнице које доживљавају неуспех због наше немогућности пружања услуга истог стандарда као и другим корисницима".[4]

Са свим овим терминима блиско је повезан развој. Он је виђен као процес побољшања како материјалног квалитета живота тако и нематеријалног. Неразвијеност је виђена као неуспех да се људски потенцијал искористи у циљу постизања доброг квалитета живота. Стога се процес развоја сматра суштински зависним од развоја људи.[5] Зејман,[6] са освртом на Тодароа,[7] идентификује три аспекта развоја: подизање животног нивоа људи; стварање услова који воде развоју људског самопоштовања; повећање слободе људи да бирају, проширивањем њиховог опсега изборних вредности. Централна стратегија развоја мора бити стварање формалних и неформалних

---

2 Redfern, Margeret. „Community Librarianship: An Historical Perspective", in *Putting People First: Some Perspectives of Community Librarianship*, Raymond Astbury, ed. Newcastle-under-Lyme: AAL Publishing: 1-7 (1989).

3 Fairer-Wessels, F. and M.P. Machet. *The Development of Alternative Library and Information Services ffor the Black Community in South Africa*. Mousaion, 11(1): 100-111(1993).

4 Coleman, Pat. „Past to Future – The Public LibraryČs Changing Role", in *Informing Communities: The Role of Libraries and Information Services*, Margaret Kinnell, ed. London: CSG, 1992.

5 Shillinglaw, N. „The Role of the Public Library in the Development of South Africa", *South African Journal of Library and Information Science* 54(1): 39-44(1986).

6 Zaaiman, R.B. The Use of Libraries for the Development of South Africa: Final Report on an Investigation for the South African Institute for Librarianship and Information Science, by R.B. Zaaiman (project leader), P.J.A. Roux and J.H. Rykheer. Pretoria: University of South Africa, Department of Library and Information Science, Centre for Library and Information Service, 1988.

7 Todaro, M.P. *Economic Development in the Third World*, 2nd edition, New York: Longman, 1981.

сазнајних могућности које ће унапредити развој људи.[8] Формално, неформално и незванично образовање традиционална су интересовања јавне библиотеке.[9] Стога, нема потребе расправљати о важности ефективне улоге библиотеке у пружању помоћи у развоју и уздизању локалних заједница. Штавише, развој би се могао схватити као мисија јавне библиотеке и едукација као примарни циљ. Стилинглоу[10] идентификује три форме едукације у које треба да буде укључена јавна библиотека:

– формална едукација: обезбеђивање извора прихода школама, опреме за учење студената трећег степена;

– неформална едукација: обезбеђивање извора за образовне потребе ван формалних структура образовања као што су школе, колеџи и универзитети (тј. добровољне активности у циљу самообразовања);

– незванична едукација: процес развоја у сазнавању, вештинама, ставовима и способностима опажања на основу дневних искустава и контаката са околином (укључујући сазнавање читањем, гледањем филмова и дискусијама).

Јавна библиотека двехиљадите године, уколико жели да полаже право на учешће у развоју, мораће да реактивира свој ентузијазам и посвети се масовној едукацији на сва три нивоа. Међутим, за потребе група у развоју биће неопходно обезбедити ширење конвенционалних услуга. Оне су често повезане са великим трошком и много напора, а да се заправо не познаје потенцијална клијентела и циљеви ка којима је она усмерена.

Мултикултурна клијентела

Неопходна је ближа идентификација са заједницом, нарочито уколико постоје класне или расне баријере које треба савладати.[11] Нови приступ биће делотворан уколико су јавне библиотеке умешне, свестране и на услузи целој популацији и етничким групама. Оне укључују идентификовање потреба различитих етничких група, као

---

8 Schillinglaw, op. cit.

9 Ibid.

10 Ibid.

11 Redfern, op. cit.

и рад са локалним и добровољним удружењима да би унапредиле и развиле услуге. Наше услуге морају бити, колико год је могуће, одговарајуће у односу на промену корисника. Различити аутори извештавају о драматичној промени у „демографској мешавини" у библиотекама за последњих двадесет година. Циљ је постао пружање једнаких могућности свима. Концепт једнаких могућности „обично укључује обавезу обезбеђивања услуга без дискриминације раса и полова... или помоћ свакоме да достигне свој потенцијал... Подједнаке могућности су такође важан елемент у успостављању склада у политичкој и друштвеној неуравнотежености која је постојала дуги низ година.[12]

Међутим, мора се обратити пажња на Зејмановo[13] упозорење да се треба одрећи патерналистичког приступа или модела „уздизања захвалних сиромаха од стране милостивих библиотекара". Уместо тога, треба тежити ка кооперативном моделу за потпуно учествовање, консултацију и укључивање заједница. Да би се премостиле културне и језичке баријере у комуницирању са различитим индивидуалним корисницима треба користити знање мултилингвалног и мултикултурног друштва, за шта су неопходни нови ставови и друштвене вештине.

Масовна неписменост, одсуство културе читања, потпуно игнорисање материјала и услуга које пружају библиотеке, као и доминација усмене традиције међу црном популацијом утичу на коришћење традиционалних јавних библиотека.[14] Урбанизација великог броја сиромашних необразованих људи универзални је феномен са којим се морају позабавити јавне библиотеке. Више од 50% црних Јужноафриканаца већ су били урбани становници у 1983. години.[15] Ферер-Веселс[16] је открила да је нарочито неопходна борба за савладавање дневних потреба урбаних црнкиња, пошто су многе од њих одговорне за економске, физичке и психолошке потребе и потпору своје породице. Због урбанизације, која има за последицу разбијање племенског друштва, недостатка друштвене подршке, ус-

---

[12] Morris, Bery. „Equal Opportunities", in *Informing Communities: The Role of Libraries and Information Services*, Margaret Kinnell, ed. London: CSG Publishing, 1992.

[13] Zaaiman, op. cit.

[14] Fairer-Wessels and M.P. Machet, op. cit.

[15] Bekker, S. and R. Lategan. „Libraries in Black Urban South Africa: an Exploratory Study." *South African Journal of Library and Information Science* 56(2): 63-72(1988).

[16] Fairer-Wessels and M.P. Machet, op. cit.

мене традиције, неписмености и ниског социоекономског нивоа, урбана црнкиња вероватно доживљава више тешкоћа него бела жена при стицању информација којима ће задовољити основне потребе.

Неке од битних социоекономских одлика руралних заједница у већини земаља Трећег света су сиромаштво и неразвијеност, беземљаштво, несигурност у исхрани и висок наталитет. На пример, око 40% сеоских домаћинстава у Јужноафричкој Републици живи испод минимума нивоа за опстанак. Само 10% дохотка у домаћинству долази од домаће производње хране. Равнотежа пристиже од плата, пензија и дознака.

Људи у сеоским срединама често имају низак степен образовања. Неретко су и неписмени. Жене, које чине 60-80% сеоског становништва, често су ограничене у учествовању у пољопривредном развоју због недостатка образовања, знања и вештина, као и традиционалних схватања која су против женског вођства или доношења одлука.

Да би савладали потребе дневног живота, неписмени у великој мери користе личне изворе за информисање, као што су породица и пријатељи. Личне друштвене везе такође су важан извор информација за дневни живот. Чак се и писмене особе прво ослањају на усмену комуникацију, а тек после прибегавају неперсоналним изворима информација. Неписменим и полуписменим особама потребан је информатор који повезује, који је део заједнице и свако га познаје, неко ко вербално пружа информацију, везану за различите теме, коју је лако разумети.[17]

Људи који живе у радничким заједницама имају углавном врло неизграђено информационо окружење. Формална одредба информације има низак приоритет јер се њена директна важност у односу на циљ не може приказати. Слобода приступа информацији у условима сиромаштва и тешког живота може се сматрати ирелевантном. Штавише, људи неће користити информациону услугу уколико сматрају да је мање неугодно бити без информације него ли јурити за њом. Приступ информацији је безначајан уколико се она не употреби. Стога је контекст за коришћење информације у заједници неповољан. Људи су склони да не троше време, изворе и вештине да

---

17 Fairer-Wessels, Felicité A. „Basic Community Information Needs of Urban Black Women in Mamelodi, Pretoria, South Africa". *South African Journal of Library and Information Science* 58(4): 359– -369(1990).

би идентификовали, лоцирали и искористили информацију која им тренутно није доступна[18] да би је могли применити за личне циљеве.

Јасно је да је контекст за информисање у заједницама у развоју разнолик и флексибилан. Већина активности и комуникација одвија се на најнеформалнијем нивоу. Међутим, проналазимо и известан степен формалних организација, тј. саветодавне агенције. Ипак, врло често недостаје умрежавање које је фундаментално за информациони проток. Централни проблеми у развоју и јачању заједнице су приступ информацији и могућност њеног коришћења.

Приступ информацији

Проблем је што људи немају подједнак приступ информацији. „Приступ информацији", упозорава Харис,[19] није неутралан концепт. Он подразумева да се приступ може проширити или сузити, подразумева акцију или од стране особе која тражи приступ, или особе која приступ омогућава. На пример, особе којима је потребан приступ информацији не владају вештином коришћења. С друге стране, пошто је информација често основа моћи, а немоћ се карактерише недостатком информације, приступ информацији је политичко питање. Зато „идеја да информација може бити неутрална, да је она неки пасиван ресурс који чека да га људи користе, политички је наивна."

Важност приступа информацији

Приступ информацији је од кардиналног значаја за задовољење дневних потреба, обезбеђивање конкурентне економије, промовисање образовања и непрестаног учења, демократије и за изградњу нације.[20] Информација је есенцијални чинилац у развоју заједнице, а развој заједнице је основни фактор у раду на демократији. Способност локалних заједница да се ухвате у коштац са ек-

---

[18] Harris, Kevin. „Freedom of Access to Information", in *Informing Communities: The Role of Libraries and Information Services*, Margaret Kinnell, ed. London: CSG Publishing, 1992.

[19] Fairer-Wessels, op. cit.

[20] Lor, Peter. „Empowering Communities; The Role of the Library." *Free State Libraries July-September*: 11-16(1996).

ономским и социјалним променама зависи много од приступа информацији. Уколико заједнице не функционишу, остале мере политике ће затајити.[21] Зато јавне библиотеке треба да укључе све могуће методе за стварање и преуобличавање информације и у штампаној и у мултимедијалној форми.[22] Јавна библиотека мора бити и физички и перцептуално лако доступна. Али, исто тако, она треба да се мења у зависности од потреба различитих група у заједници.[23]

Фактори који утичу на приступ

Јасно је да је приступ информацији сложено питање. Харис[24] помиње следеће аспекте који одређују приступ:

– географија, топографија и архитектура: локација и опрема библиотека; удаљеност од услуга – „људи у сеоским срединама (нарочито у мање развијеним земљама) су типично ускраћени у погледу физичког приступа... изворима", итд.

– трошкови: због преиначавања информације;

– језик: „неадекватно познавање доминантног говорног језика може оштро да маргинализује људе. Они могу бити искључени тиме што су присиљени да користе неразумљив језик;

– технологија: многе информационе услуге и извори доступни су само у машински читљивом облику, па се они који немају приступа и нису обучени могу наћи у „информационом процепу";

– корисничко суочавање, тј. суочавање између услуге и корисника: недостатак времена, корисничка прилагођеност системима, разумљивост компјутерског исписа, итд.

– бирократија: захтеви за било којом врстом администрације лако стварају бирократску културу у којој се приступ може негирати или бити ограничен, па се стога проглашава деинституционализација.

---

[21] Harris, op. cit.

[22] Poller, A.C. „Multimedia for Development: A Challenge to South African Public Libraries." Mousaion. 13(1/2): 264-274(1995).

[23] Brink, S.A. 1987. „Die openbare biblioteek in Suid-Afrika: strategie vir voortbestaan." *Suid-Afrikaanse tydskrif vir biblioteek en inligtingkunde* 55(2): 132-141(1987).

[24] Harris, op. cit.

Харис[25] идентификује деинституционализацију и способност информисања као најважније факторе у унапређењу приступа информацији и оба види као принципе развоја заједнице.

Деинституционализација

„Током последњих деценија коментатори су почели да бивају свесни институционалне природе информационих услуга јавне библиотеке и наговештени су негативни ефекти. Из ове свесности изникле су модерне традиције информисања у заједници." Могу се идентификовати три области у којима је наступила институционализација: зграде, организационе структуре (бирократија) и ставови. „Библиотеке као институције имају тенденцију да служе саме себи и да буду ометене друштвеним променама. Такође имају тенденцију да подигну баријере да би заштитиле своје сопствене интересе и да репрезентују стабилност, флексибилност и одговорност."[26]

Библиотека тежи да постане елитистичка због свог приступа у пружању помоћи и своје изразито бирократске природе.[27] Без промена у начину на који организација ради биће мало простора за фундаменталну промену улоге библиотеке у заједници и њеног прихватања од стране корисника. Принципи тимског руковођења су врло одређени. Не може бити промене у пружању услуга уколико се не промени структура у руковођењу.[28]

Харис[29] се заузима за модел који подразумева да су људи ти који треба да су способни за почетне акције, пре него ли да служе само као мете за убеђивање. „Потребне су нам структуре које подржавају презентацију знања заједнице, на пример: кроз јавне састанке, памфлете и мале брошуре, центре за издаваштво, јавне библиотеке које омогућују приступ одборима билтена у којима агенције могу унети записе својих искустава и погледа, кроз коришћење база података и мултимедија да би се омогућиле изјаве маргинализованих група", итд.

---

[25] Ibid.

[26] Ibid.

[27] Brink, op. cit.

[28] Dolan, John. „Community Librarianship in a Northern Inner City", in *Putting People First: Some Perspectives of Community Librarianship*, Raymond Astbury, ed. Newcastle-under-lyme: AAL Publishing 8-16(1989).

[29] Harris, op. cit.

Способност информисања

Библиотекари и информатори теже да пренагласе физичку и интелектуалну доступност информације којом се баве и да занемаре важност вештине руковања информацијом. Слоган „информација је моћ" може бити истинит за људе који имају способност да користе доступну информацију. Моћ информације односи се на вештину информисања која укључује 1) свесност потребе за информацијом; 2) способност коришћења информације (тј. вештину руковања информацијом) и 3) могућности да се информација користи.[30]

Многи људи имају тешкоћа када схвате да имају потребу за информацијом. Свест о потреби за информацијом заправо доприноси да се ова тешкоћа савлада. Свест о потреби за информацијом такође подразумева способност да се схвати да се проблеми могу решити и да се развој (лични, општи, економски и друштвени) може постићи приступом и коришћењем информације.[31] На пример, Ферер-Веселс[32] сматра да урбана црнкиња мора постати свесна својих потреба које не уме да артикулише и тако реши проблеме. Недостатак ове способности може бити веома ограничавајући фактор.

Могућност да се користи информација може добити многе форме: способност уклапања посебних делова података; добијање приступа изворима и каналима информисања, коришћење обраде речи, фотокопирање, издавање, билтенске управе, итд.; процењивање ко би још могао имати користи од информације, или је најбоље употребити.[33]

Способност да се користи информација или вештина овладавања информацијом блиско је повезана са општим решавањем проблема и развојним потенцијалом групе или заједнице. То ставља концепт информационе писмености на прво место, што Редер и Кунс[34] дефинишу као:

...могућност да се успешно приступи и процени информација у циљу решавања проблема и доношења одлуке... знати како су наука

---

30 Ibid.

31 Ibid.

32 Fairer-Wessels, op. cit.

33 Harris, op. cit.

34 Rader, Hannelore and William Coons. „Information Literacy: One Response to the new Decade", in *The Evolving Educational Mission of the Library*, Betsy Baker, ed. Chicago: Association of College and Research Libraries, 1992.

и информација организовани, како пронаћи различите врсте информација и како их употребити у решавању проблема. Бити информационо писмен значи бити обучен за успех у информационо-технолошком окружењу; водити продуктиван, здрав и задовољавајући живот у демократском друштву; успешно се прилагођавати променама околине; решавати... изазовне проблеме... да би се осигурала боља будућност за следећу генерацију; бити успешан информациони потрошач који може да пронађе одговарајућу информацију за решење личног или професионалног проблема; имати вештину у писању и коришћењу компјутера; поседовати целовиту истраживачку стратегију и образовне вештине, као познавање оруђа и извора који се односе на одређену грану науке. Укратко, информационо писмени људи знају како да у информационом друштву буду ученици читавог живота.

Харис[35] упозорава на заокупљеност физичким и интелектуалним приступом по цену свести о потреби за информацијом и њеним коришћењем. Информатори морају употребити своју вештину и искуство како би развили способност информисања у заједницама у циљу коришћења информације (тј. давања инструкције корисницима). То нас доводи до идентификације специфичних услуга које треба активирати.

Образац за службу пружања услуга

„Образац за службу пружања услуга у јавној библиотеци састоји се из четири услужне функције". То су, наиме, „информација, инструкција, вођење и стимулација, поступно проистекле крајем овог века".[36] Ратстејн[37] је идентификовао информацију, инструкцију и вођење као основне референсне функције. Монроу[38] додаје стиму-

---

[35] Harris, Ibid.

[36] Dresang, Eliza T. „The Service Paradigm; An Introduction", in *The Service Imperative for Libraries: Essays in Honour of Margaret E. Monroe*, Gail A. Schlachter, ed. Littleton, Colorado: Libraries Unlimited: 13-18(1982).

[37] Rothstein, Samuel. „Reference Service: The new Dimension in Librarianship." *College and Research Libraries* 22:11-18(1961).

[38] Monroe, Margaret E. „Emerging Patterns of Community Service", in *Emerging Patterns of Community Service*, Margaret E. Monroe and Kathleen M. Hein, eds. Library Trends 28: 129(1979).

лацију и више их не сматра референсним функцијама, већ функцијама свих библиотечких служби, укључујући и референсну. Дрезанг[39] то овако објашњава: библиотечка услуга је императив, тј. ургентна дужност која се не сме избегавати или пропуштати. Основне функције услуге, без обзира на тип библиотеке или циљ услуге су информација, инструкција, вођење и стимулација. Стапањем ове четири функције ствара се образац који се може применити у истраживању свих услуга јавне библиотеке.

Овај образац пружа важну основу за нови став у схватању пружања услуга у библиотекама, али можда му је потребно извесно кориговање у времену које долази. Вокер са освртом на Зејмана[40] упозорава библиотекаре на мењање обрасца, јер они су навикли да се баве информационим потребама највише, али не и најмање развијених чланова заједнице. Зато, како саветује Дрезанг,образац треба да укључује „услугу за сваког" (мада се мора реактивирати пружање услуге, које је старо више од века и односи се на образовање маса) као и „сарадњу свих" (уместо бирократског модела). У светлу давања нагласка на корисника, уместо на систем услуге, вођење корисника може се идентификовати као основа свих библиотечких функција, па тако и сваке службе пружања услуге. Бављење образовањем неопходно би требало да буде пропраћено таквим обрасцем који ће укључити следеће функције: поставку информације, образовање корисника, образовно вођење и тумачење савета. Стимулисање је део сваке функције, па се стога оно не сматра посебном функцијом, мада се на маркетинг (тј. публицитет и промоцију) гледа као на важну функцију руковођења која има утицаја на све ове функције.

Међутим, ове функције требало би да буду базиране на контакту у заједници (процена везе заједнице и потреба) и приступу материјалу и информацији, како предлаже Монроова[41] у својој хијерархији поступака при пружању услуга корисницима.

---

[39] Dressing, op. cit.

[40] Zaaiman, op. cit.

[41] Monroe, Margeret E. „An Approach to Theoretical Foundations for Reader Service." *Drexel Library Quarterly* 19(2): 21-37(1983).

Прихватање библиотеке од стране заједнице веома је важно. На пример, као што Карлсон[42] изјављује:

На микро нивоу примена демократије обезбеђена је укључивањем сваког учесника у процес одлучивања: иноватора (или анимatора), водећих личности у заједници, јавности, специјалиста, радника информатора и спонзора. Ова традиција учествовања у демократији, коју примењују постојећи центри информисања, наслеђе је и култура која може обогатити библиотечке и информационе службе... на микро нивоу.

Да би се одржале на истом нивоу све активности у заједници, али и да би се открили њихове потребе за библиотечком услугом, неопходна је непрестано веза са свим организацијама и групама. Начин да се идентификују пропусти у услугама традиционално укључује истраживање корисника (и оних који то нису). Базирани на тим извештајима, пописним подацима и осталим анализама могу се утврдити профили заједнице. Али, проучавање корисника продужиће се на учествовање корисника, тако да ће бити премошћена празнина између институција и јавности.[43] Морис[44] помиње постављање панела за кориснике који обухватају специфичну групу становништва и постављају серију питања усмерених на утврђене потребе и на коришћење специфичних услуга. Неке библиотеке су експериментисале и са корисничким форумима и отвореним данима који имају двојну намену. Наиме, промоцијом и рекламирањем једног аспекта услуге, као и повратним подстицајем јавности.

Наш поглед на потребе корисника не би требало да буде ограничен на исказане потребе (тј. захтеве), већ на неисказане и чак несвесне потребе. Информатори их морају антиципирати. Задатак производи потребе, као што потребе везане за лични развој, тј. потребе за самоактуализацијом и обогаћивањем треба задовољити. Харис[45] упозорава да уколико се усредсредимо само на задовољење

---

[42] Karlsson, Jenni. „So You Want to Start a Resource Centre...?" in Proceedings of the Infor Africa Conference 1993. Volume 2: 3-7 May 1993, Pretoria. A.G. Coetzer, ed. Pretoria: Info Africa Nova CC, 1993.

[43] Redfern, op. cit.

[44] Morris, op. cit.

[45] Harris, op. cit.

информације за практичне потребе, као што је решавање проблема или доношење одлуке, можемо превидети важност информације као ресурса развоја.

Он изјављује следеће:

Доступност широког спектра разноликих извора информација је фундаментална за здраву заједницу, тако да информација окружује људе и може бити употребљена да стимулише идеје и иницијативе. Уколико негирамо ову улогу информације – као врсту ђубрива у којој појединац и заједница могу бујно расти, пре него ли као врсту пестицида који се може посути на друштвени порок – ми смо криви због ограничавања људског потенцијала у друштвеном, економском, општем и личном развоју. Такав приступ информацији значи приступ ресурсима независно од исказане потребе.

Расподела релевантних колекција и ресурса

Релевантност библиотечког фонда је веома битна. „Књижни фонд мора одговарати захтеву, одбацујући традиционалне вредности добре литературе и онога што неко треба да чита... Слично томе, са новим медијима принцип је дисеминација у циљу културног задовољења, а не ради формирања колекција које уливају поштовање.[46] Написан исказ о вођењу политике веома је важан јер служи као инструмент за комуникацију и планирање, ближе одређује библиотечке циљеве, указује на потребе које треба задовољити и одређује импликације за сарадњу и учешће у расподели ресурса.

Мултикултурни приступ

Врло је битно да се мултикултурна природа друштава одражава у нашој политици развоја колекција. Чак и ако извесне етничке групе не чине битан део локалне заједнице, важно је да различите културе треба да буду представљене у колекцији, као и начин на који ће бити представљене. Библиотеке би требало да буду покретачи у тражењу информација о имиграцији, здравству и осталим питањима релевантним за различите етничке групе. Референсне колекције теже ка етноцентричкој предрасуди. Очигледно је битно да материјали као што су енциклопедије, речници, статистичке информације

46 Dolan, op. cit.

итд. одражавају потребе различитих група. Коришћење појединаца из заједнице као помоћ при креирању и пружању савета при стварању таквих колекција важан је елемент да би оне постале што доступније.

Ставови према различитим расним групама

Требало би пажљиво процењивати ставове одражаване у појединачним тачкама и медијским садржајима. Многи библиотекари заступају правило „непристрасност у свако доба", док други сугеришу да библиотека има круцијалну улогу у промовисању антирасизма, одбацивањем материјала који представља негативну слику различитих друштвених група. Међутим, уколико библиотечка услуга треба да одигра своју улогу у промовисању антирасизма, неопходно је да се одбаци материјал који представља негативне расне стереоптипе. Подједнако је важна и потреба за селективном политиком која ће нагласак дати на библиотечки фонд који укључује позитивне слике. То се нарочито односи на књиге и други материјал за децу и младе људе.[47]

Језици

Уколико библиотека жели да се обрати различитим групама у заједници битно је да поседује колекције материјала на различитим етничким језицима. Биће тешко одредити равнотежу између различитих језика у фонду пошто многи корисници, на пример, могу дати предност читању на официјелном или светском језику, па је материјал на различитим етничким језицима оскудан. Политика селекције је врло важна.

Формат и презентација

Да би услужиле групе људи са специјалним потребама или из такозваних интересних заједница, јавне библиотеке морају да реагују тако да их увере да су материјал и информација представљени у формату и на основама које ће им бити доступне. Ди Плој[48] извештава о експерименту са употребом аудиокасета како би се обезбедила информација. Да би се охрабрили неписмени, важне су лаке читанке и материјал за описмењавање. Док Полер[49] нагласак

---

47 Morris, op. cit.

48 Ibid.

49 Poller, op. cit.

ставља на коришћење мултимедија који могу да служе као „моћни и флексибилни мултиперцептивни информациони извор где се не захтева писменост као примарни елемент", и то види као „оруђе за комуникацију које је нарочито погодно за развојне потребе."

Ферер-Веселс[50] је открио да су лични извори информација и локалне мреже пружања помоћи у суседству, заједно са различитим организацијама у заједници, као што су цркве, женске групе, погребна удружења итд., главни извори за информисање урбане црне жене. Медији уопште нису у широкој употреби. Неадекватност личних / примарних извора је очигледна у нашем информационом друштву. Као резултат недостатка критичке свести урбане црнкиње и њене неписмености, њој су формални информациони извори недоступни и неадекватни, јер нису доведени у склад са њеним потребама.

Новине и часописи на различитим језицима важна су помоћ у подстицању учешћа шире заједнице. Слично томе, аудиовизуелни материјал, као што су књиге које говоре, видео касете, музика која одражава различите језике и културу, важни су у потврђивању да је библиотека доступна свакоме у заједници.[51]

Функције усмеравања корисника

Људи често не користе библиотеке, без обзира колико су оне добро снабдевене и вођене, јер потребно је да буду посаветовани; да добију могућност да постављају питања, траже даља објашњења, то јест потребан им је водич да би користили библиотечки материјал и информацију. Тако Редферн[52] изјављује:

Библиотекарство у заједници иде ван видљивих храбрих покушаја да успостави однос између садржаја и презентације књижног фонда... Оно што изгледа евидентно јесте недостатак воље или способности да се доведе у везу садржај библиотека са појединцима, на начин који обогаћује идеје и чини информацију корисном... извесна врста привржености информационом трансферу.

Усмеравање корисника може се дефинисати као акција којом се корисник води и усмерава ка задовољењу неких потреба у читању и

---

50 Fairer-Wessels, op. cit.

51 Morris, op. cit.

52 Redfern, op. cit.

добијању информације. Усмерена је ка утврђивању ефикасне комуникације између записа и корисника и стога се уздиже до активне услужне мере. Усмеравање се може одвијати директно, то јест лицем у лице, или индиректно као:

– снабдевање информацијом и референсни рад,

– образовање и инструисање корисника у коришћењу библиотеке и информације,

– саветовање при избору материјала за читање и коришћење осталих медија,

– терапија читањем (библиотерапија).

Снабдевање информацијом

Идеја о информисању заједнице и покрет за библиотекарство у оквиру заједнице потекли су као реакција на превлађујуће мере услуга јавне библиотеке, које су у великој мери биле ирелевантне за многе потенцијалне кориснике, с обзиром да су биле базиране на погледима и претпоставкама библиотека, а не на анализи и потребама заједнице.[53]

Потреба за информационим услугама на локалном нивоу која би ширила говорну и писмену информацију на различитим ступњевима схватања, свим људима у заједници, као и средства и изворе за студенте, била је толико велика да су се развили многи центри ван јавне библиотеке како би задовољили потребе заједнице. На пример, у Јужноафричкој Републици још увек постоји 120 центара.

Развој служби за информисање заједнице у јавној библиотеци је уско повезан са покушајима да се развију и уздигну сиромашне заједнице. Он је данас нарочито актуелан због три разлога: све веће комплексности модерног друштва, неједнаког приступа информацији и развоја информационе технологије.[54]

Информисање заједнице има два аспекта. Наиме, природу корисника који се услужују (заједница) и природу информације која се нуди. Природа информација које се данас нуде је разноврснија

---

[53] Coleman, Pat. „Past to Future – The Public LibraryČs Changing Role", in *Informing Communities: The Role of Libraries and Information Services*, Margaret Kinnel, ed. London: CSG, 1992.

[54] Fairer-Wessels, op. cit.

него икада до сада. По Колману[55] већина библиотекара одбацила је уску дефиницију „информисање заједнице" дефиницијом „информације за заједницу". Циљ информисања заједнице... био је да омогући људима да сами преузму контролу – да директно протумаче информацију и употребе је да би решили своје проблеме, а тиме развили своју креативност за лично задовољство и уживање, као и за заједницу. Данас смо више усредсређени на пружање услуга које се базирају на прикупљању, организацији и дисеминацији извора, него на преузимању шире улоге у развоју заједнице. Парадоксално, ово води ка ширим приступима „информисања заједнице" (уместо прикупљања информација о заједници), као што се природа одговора кроји према специфичним условима.

У току последње деценије многе службе јавне библиотеке су се децентрализовале, а друге опет по први пут добиле своју улогу у заједници, многе од њих до те мере да су промениле назив „јавна библиотека" у „библиотека заједнице". „Али, још увек остаје врло реална улога: да се промовише вредност информације уопште, да се усмере одређени типови информације ка људима и групама који ће од ње имати користи и да се људи упуте на помоћ специјалиста и захтевају оно што им треба."[56]

Колман[57] идентификује следеће главне типове информисања заједнице: здравствено информисање; информисање о послу; о образовању, о програму, догађајима и активностима; локалној историји, чувању деце; пословно информисање.

Усмеравање у образовању

Учење одраслих или отворено учење је једно од најзанимљивијих процеса у јавним библиотекама. Улога јавних библиотека у подршци учења одраслих је претрпела трансформацију широко схваћеним приступом. Отворено учење заиста ствара идеју јавне библиотеке као алтернативе „народног универзитета".[58]

---

55 Coleman, op. cit.

56 Ibid.

57 Ibid.

58 Ibid.

Усмеравање у континуираном образовању биће једна од најважнијих функција библиотеке у следећој деценији. Одрасли су често заплашени поновним улажењем у образовни систем при проналажењу и разумевању информација које су им потребне. Они доживљавају различите тешкоће: да пронађу одговарајући савет за своју акцију; да споје образовне циљеве са личним и професионалним потребама, одговорностима и аспирацијама; да се суоче са обесхрабрујућом бирократском природом образовних институција уопште, и њиховим поступцима појединачно. Усмеравање у образовању ставља одраслог корисника у центар програма, помаже му да изврши избор из великог мноштва понуда институција. Стога је усмеравање у образовању окренуто клијенту, не институцији и независно је од институционалних потреба.[59]

Усмеравање у образовању је свеобухватни термин који сугерише да је неопходно одраслом ученику обезбедити образовну информацију и помоћи му у њеном тумачењу; саветовати га у избору при великом скупу одговарајућих опција; давати препоруке, процене. Међутим, усмеравање у образовању обично је ограничено на пружање образовне информације и саветовање.[60]

Образовање корисника

Образовање корисника би требало тумачити широко, тако да обухвати све форме инструкција са циљем да побољшају коришћење библиотека и свих типова библиотечког материјала и информационих извора (вештина руковања информацијом). Оно би требало да укључи библиотечку оријентацију и библиографску инструкцију, као и обуку у вештини руковања информацијом у циљу информационог описмењавања. Требало би укључити инструисање у текстуално описмењавање (читање, писање и бројање), медијско и компјутерско описмењавање. Концепт образовања корисника треба такође да обухвати инструкцију у стварању вештине учења (упореди са дискусијом о вештини информисања).

---

59 Butler, Linda. „The Role of Public Libraries" in *The Provision of Educational Guidance for Adults.* London: University Press, Cambridge, 1988.

60 Fisher, Raymond K. *Library Services for Adult Continuing Education and independent Learning: A Guide*, London: Library Association Publishing, 1988.

Истраживање начињено у Шефилду указало је да је читање есенцијални и критички фактор у животу корисника библиотеке. За већину од 518 испитаника оно није заменљиво ни једном другом активношћу.[61] Читање је фундаментална животна вештина и јединствен пут до информације и маште.[62] Стога, пропагирање навике читања међу заједницама је управо толико важно колико и обезбеђивање информационог и образовног вођења. Корисници свих узраста и различитог степена писмености требало би да буду мотивисани да читају. На пример, веома је важно пружити помоћ неписменима да би развили своје читалачке способности што је пре могуће. Уколико се бавимо децом и људима ниског степена писмености, причање прича, гласно читање и драматизација врло су ефектне технике приликом пружања савета о читању.

Савет при избору материјала за читање је веома важан да помогне људима да развију љубав према књигама и читању. Како Нил Непер[63] изјављује: „У једноставној хијерархији вештине читања, после учења читања следи читање да би се учило, а онда уживање у читању и коначно читање ради учења и задовољства".

Гудол[64] такође наглашава важност навике читања у развоју личности када каже да... мада је текуће бављење описмењавањем оправдано, оно има тенденцију да се усмери ка методама подучавања (нарочито за децу), пре него ли да се лати ширег и много дубљег проблема, то јест мотивације за читање.

Читање прозних дела је важан део службе за описмењавање одраслих, нарочито ако такве службе треба брзо да реагују на потребе корисника. Постоји стална потреба за пружањем помоћи одраслима који имају проблема са описмењавањем и вештином основног рачунања.[65] Релеватно усмеравање на одговарајући ниво и на предмет интересовања су такође неопходни да послуже потребама оних који имају мало самопоуздања и слабу читалачку вештину. На

---

[61] Poller, A.C. „Multimedia for Development: A Challenge to South African Public Libraries". Mousaion, 13(1/2): 264-274(1995).

[62] Goodall, op. cit.

[63] Napper, Neil and Associates. 1990. Unpublished paper.

[64] Goodall, op. cit.

[65] Ibid.

пример, романи су средство да се схвати наш свет и наша визија и имају битну функцију у оквиру наше културе.[66]

Књижевност и читање су једна од најочигледнијих области у којој јавне библиотеке могу пружити помоћ у вођењу. Али, већ годинама нису учињени покушаји да се то уради. Многи људи су нестрпљиви да им се пружи помоћ и у недостатку препорука библиотека, окрећу се другим изворима. Проучавањем листе књига, програма за читање и изложби, библиотекари могу помоћи људима да одаберу књиге које ће задовољити њихове личне потребе и интересовања. Важно је схватити да у неким случајевима маштовита књижевност може бити најбољи начин да се помогне људима да стекну информацију и разумеју, на пример, физичку или менталну болест, или живот у другој земљи.[67] Зато, савет за читање може бити проширен на терапију читањем (то јест библиотерапију).

Услуге пружања помоћи сиромашнима

Нагласак на све горе поменуте функције односи се на сиромашне, али Бекер и Лејтген[68] набрајају следеће активности као услуге у пружању помоћи сиромашнима: 1) развој и испорука програма за описмењавање 2) омогућавање додатне подршке програмима описмењавања 3) помагање појединцима да се ухвате у коштац са потребама учења 4) пружање савета и помоћи пензионерима и људима у годинама 5) развијање програма животних вештина 6) промовисање програма радних вештина 7) подучавање вештини чувања деце 8) омогућавање алтернативних образовних програма и 9) промовисање програма за родитеље.

Јасно је да се очекује да јавна библиотека двадесет првог века треба да буде много више од информационог центра и да треба да обезбеди разнолике потребе заједнице. Међутим, највећи допринос који би библиотекари могли учинити за развој је да доведу људе у библиотеке.

---

66 Ibid.

67 Coleman, op. cit.

68 Bekker, S. and R. Lategan, op. cit.

Маркетинг (реклама и промоција)

Неопходан је добро промишљен приступ маркетингу и промоцији, јер ће у противном многи покушаји да се учини услуга пропасти. Требало би дистрибуирати што је више могуће брошура и осталог рекламног материјала преведеног на одговарајуће језике. Међутим, у рекламни материјал треба да буду укључене позитивне културне слике које су одраз заједнице којој библиотека треба да служи. Фотографије које приказују културну разноликост и могу помоћи у подстицању коришћења библиотека од стране различитих група треба да буду укључене у рекламни материјал.[69] Изложбе намењене различитим групама у заједници могу повезивати догађаје као што су разговори, посете и важна догађања у заједници и могу привући много људи. Такође је важно и укључивање у фестивале и религиозне прославе, као и реклама у етничкој или нестандардној (жаргонској) штампи.

Потребно је да сама библиотека буде схваћена као атрактивно и пријатно место за људе који је посећују. Многе библиотечке управе мењају намештај у библиотекама како би их учиниле пријатнијим. Интересантно је коришћење покретних полица које библиотеку могу учинити флексибилним местом за одржавање састанака и приредби. Библиотеке могу бити употребљене за разноврсне активности намењене различитим културним групама, укључујући дечје позориште и радионице, изложбе етничке уметности и примитивних предмета, као и за информационе и саветодавне састанке намењене малој привреди. Све ово помаже да се привуку људи у библиотеку и да се покаже да се библиотечка услуга променила, па сада нуди нешто ново.

Закључак

Развој способности заједница да стекну могућност приступа информацији, као и да је користе, од огромне је важности за развој заједнице, промовисање демократије, такмичарску економију, изграђивање нације и самоактуелизацију људи. Библиотеке се морају борити да задовоље основне информационе потребе и да буду

---

69 Morris, op. cit.

на челу промоције културе читања и учења. Демократизација државе и друштва може успети само уколико су заједнице ојачане ефикасном дистрибуцијом и коришћењем информације. Зато, свакако морамо проширивати библиотечке услуге, са посебним нагласком на услуживању до сада неуслужених заједница, нарочито у сеоским областима, општинама, бесправним насељима итд. Стратегија пружања помоћи сиромашнима требало би да буде основа за све услужне функције. Надасве, библиотеке треба да се боре да постану образовни центри за перманентно образовање и развој. Усмеравање корисника је суштина пружања услуге и давање оријентације. Опште је прихваћено да је људима са проблемима потребна помоћ. Врста усмеравања коју они траже биће у распону од информације, преко упућивања, савета и инструкције, до практичне помоћи у учењу.

Превела
Олга Рудолф

МРАЧНИ ДИГИТАЛНИ ВЕК: ИЗАЗОВИ ЗАШТИТЕ ЕЛЕКТРОНСКИХ ИНФОРМАЦИЈА

„Они који контролишу прошлост контролишу будућност. Они који контролишу садашњост контролишу прошлост".

Џорџ Орвел

Свештеници и манастири имали су одлучујућу улогу у заштити и ширењу књига. Резултат њиховог рада је наше данашње знање о давно прошлим временима, богатој заоставштини грчке, римске и арапске културе. Појавом штампе ова манастирска традиција је нестала. Признање за очување историјских записа иде библиотекарима и архиварима приватних и јавних библиотека све до данашњих дана.

Према изјавама многих техничких стручњака, тежња за очувањем прошлости полако се губи, сматрају да се појавом Интернета све револуционарно мења. Због оваквих ставова нам се чини да живимо у времену које је Умберто Еко назвао „епоха заборављања". У оквиру еуфорије технолошких достигнућа постоје, ипак, позиви на размишљања о утицају нових технологија на друштво. Једно такво настојање је и заштита историјске грађе у електронској ери, у којој се промене и брзина цене много више од заштите и дуговечности.

Морамо запазити да и ово ново електронско доба има своје варваре, јер много од онога што се данас зна и што је записано у дигиталној форми биће уништено и изгубљено заувек. Живимо, по мом личном убеђењу, у мрачном дигиталном веку.

Огромна количина дигиталних информација је већ сада заувек изгубљена. Електронске записе из прошлости не можемо обновити јер нису били добро похрањени или се њима није руковало на одговарајући начин. Много података влада и универзитета широм света пропало је мењањем технологија (бушене картице, флопи дискови). Стога не изненађује препорука у саопштењу Радне групе за архивирање дигиталних информација о неопходности развијања „ефикасног механизма за очување угрожених дигиталних информација".

Универзитетски професори и бројни стваоци из различитих области желеће да на крају своје каријере предају своје електронске збирке библиотекама и архивима. Подаци ће бити похрањени на много различитих медија. Морамо пронаћи методе за организовањем ових информација данас како бисмо их могли користити 2015. године.

Информациона технологија застарева сваких 18 месеци. Ова динамика ствара нестабилне и непредвидиве услове за континуитет хардверске и софтверске опреме на дуги временски период и представља већи изазов од физичких оштећивања публикација. Многе технологије и изуми нестају као пропратне појаве нових производа, често без могућности да се сачува стара технологија.

Огромна издавачка продукција на различитим медијима подразумева и различите хардверске и софтверске услове коришћења. Копирање тих докумената са једног медија на други не представља проблем. Заштита дигиталних информација има свој смисао једино ако осим битова сачувамо и програмску опрему која ће битове претворити у логички садржај, као и о могућности претраживања и штампања. Библиотеке се морају изборити са тим низом разноврсних дигиталних форми. Многе електронске збирке нису настале у дигиталној форми већ су то материјали пренети на електронски формат са одређеним циљем. Библиотеке које траже информације и преузимају документа преко Интернета већ су упознате са потешкоћама успостављања веза и обезбеђивањем других услова који

произилазе из различитости у коришћењу садржаја и пропратне опреме.

Анахроне библиотеке у борби са модерним Интернетом

Финансијска средства којима библиотеке располажу све су мања. По свему судећи, ситуација се неће мењати ни у скорој будућности. Разлози за заштиту дигиталних инормација у јавности нису довољно познати и аргументовани. Недостаје спремност да се финансира заштита и представи јавности сложеност проблема. Уједно, штампа приказује библиотеке као анахроне институције и умањује њихов значај, а све је то последица притиска информатичке индустрије и рекламе производа попут Микрософтове Енкарте. За сада се од библиотека и архива очекује пружање како традиционалних тако и нових информационих услуга, па ће и заштита морати да обухвати обе врсте публикација.

Рестриктивна политика у коришћењу интелектуалне својине и политика заштите ауторских права отежавају набавку многих докумената. Само поједине библиотеке ће бити у стању да плате све обавезе и обогате своје збирке. Библиотеке ће игнорисати питање заштите бројних кључних информационих извора (електронских новина, часописа и адресара) рачунајући да ће их заштитити њихови власници. Мање важна страна овог проблема је да ли ће власници дигиталних информација пробудити јавни интерес за очувањем ових информација за будуће генерације и да ли ће бити омогућен приступ.

Изазов је друштвене природе

Уколико се ситуација не промени, у будућности ће функције заштите и архивирања електронских публикација прећи у надлежност приватних организација. Управо ће приватне фирме чувати највредније информације и то за време за које ће оне саме сматрати да је потребно. Ништа их не обавезује да то буде на дуг временски период. Предлози да се ови проблеми реше унутар прописа о обавезном примерку изгледа немају много успеха. Сматрам да ће се библиотекари тешко изборити са обимом и разноврсношћу дигиталних извора. Још већи проблем представља обезбеђивање права управљања и контрола приступа публикацијама коју ће издавачи

захтевати. Обавезни примерак дигиталних публикација има ограничене ефекте. Библиотеке ће чувати ефемерне и јавне информације без веће комерцијалне вредности.

Спречавање губљења вредних дигиталних информација ослања се пре свега на њихове ствараоце и власнике. Ова чињеница је крајње неповољна у односу на јавни значај библиотека. Заштита постаје проблем од интерног значаја и више није институционализована.

Заштита електронских информација нема технички већ друштвени значај. Динамичност тржишта информационих технологија и производа условљена је нестабилношћу хардвера и софтвера. Производи који се брзо мењају често су кључ за успешан опстанак у капиталистичкој демократији. Власнички системи обезбеђују комерцијалне подухвате са производима који доносе профит будући да непроменљиве форме (оне које се могу заштитити) не стварају континуирану потребу за унапређивањем од чега зависе компаније за софтвер и хардвер.

Од библиотека и архива ће се тражити да и даље обављају досадашње послове и то све док траје експанзија издавачке продукције на папиру. Јасно је да дигиталне збирке неће бити супституит за данашње и будуће библиотечке збирке. Мора се направити план за заштиту обе врсте публикација. Значајна брига библиотека и архива огледа се у предузимању веома сложених и скупих мера заштите дигиталних информација.

Тренутно стање заштите

Будимо јасни од самог почетка: нико не зна како сачувати дигиталне пубилкације. Микрофилм за сада остаје најдуготрајнији медиј за који се одлучујемо у програмима заштите великог броја докумената. Досадашња решења за заштиту електронских информација нису прихватљива. Истраживачки пројекти из ове области су у почетној фази. На пример, у *Заштити електронских публикација*, студијском програму Заједничког одбора за информационе системе Велике Британије при Савету за високошколске студије, налазимо следећи дневни ред који нам може илустровати садашњу ситуацију. Програм предвиђа:

– Развијање топологије главних типова и формата информација, као и идентификовање примерака којима је потребна заштита обухватајући све категорије материјала.

– Утврђивање односа између стваралаца и власника ауторских права с обзиром на обавезе везане за заштиту електронских публикација.

– Испитивање трошковних модела за дуготрајну заштиту дигиталне грађе.

– Испитивање три основна метода заштите: техничка заштита, техничка имитација, преношење информација.

– Истраживање потреба за заштитом електронских публикација универзитета и истраживачких установа.

– Истраживање развојних могућности заштите.

– Извештавање о појединим методама и техникама за прикупљање грађе предвиђених од стране званичних електронских архива и, или о постигнутим резулатима у текућој архивској пракси заштите дигиталних публикација.

– Истраживање накнадног спасавања („информациона археологија") изузетно вредних дигиталних публикација до којих се није могло доћи због застареле информационе технологије.

До сличних размишљања дошло се и у Националној федерацији дигиталних библиотека и у Удружењу истраживачких библиотека.

Како спроводити заштиту на финансијски исплативој основи?

Уопштено гледано, заштита дигиталних материјала није свеобухватна све док се односи између хардвера, софтвера и „хуманвера" (појединци и организације) успостављају стварајући нове односе и ситуације за заштиту. У том процесу стварају се и нове дигиталне форме које треба заштити. Проблем лежи у центрифугалним силама као што су време и новац. Они вуку сваки од ових елемената на своју страну. Последица је застарелост софтвера и хардвера, скупо преснимавање информација. Недовољна је и организованост потребна за дефинисање проблема. Ствара се ситуација у којој информација пада у заборав, остаје на застарелом формату или нечитљивом медију, или се до информације не може доћи због недовољне административне организованости, или недостатка добре воље да се освеже подаци.

Архивирање електронских информација није проблем конзервације. У материјалу Радне групе за технолошка питања, Комисије за заштиту и чување *Заштита значи копирање*, читамо: „потребно је заштитити садржај електронских информација, а не конзервирати

их". То је у супротности са досадашњом праксом конзервације по којој се примерак често мора обрадити, похранити, а након тога заборавити за неко време. Дигитална публикација захтева редовно обнављање и копирање на нове медије. Задржавање „оригиналног" дигиталног медија није важно.

Будућа обнављања и копирања електронских информација неће бити условљена преношењем са једног медија на други већ ће изискивати превођење на нови формат или структуру. Могуће је да ће такво превођење произвести несавршене копије, као и велике трошкове за које ће требати обезбедити додатна средства из буџета. Поједини примерци дигиталних публикација се неће моћи превести на нове медије или на нове формате. Неће бити једноставно ни преношење информација са CD-ROM-а. Мултимедијални материјали за чије је коришћење потребна одређена хардверска и софтверска подршка нестаће и неће се моћи пренети на било који нови систем. Могуће је да велика већина мултимедијалних CD-ROM-ова, издатих данас, неће бити доступни будућим генерацијама оперативних система.

Физичко чување дигиталних публикација нас најмање брине. Библиотекарима и архиварима су добро познате технике за заштиту и услови чувања различитих типова материјала. Оно што недостаје нашем знању, па тако и технолошким поступцима заштите је продужење трајања дигиталних форми на финансијско исплативој основи, веза између чувања, претраживања и исписа података – веза која чини да дигитализовани подаци буду и читљиви подаци.

Шта треба урадити?

Заштита дуговечности електронских форми на финансијски ефикасан начин изискује већи степен стабилности технолошких поступака и медија него што је то случај данас. Упркос свему, тржиште диктира појаву новијих, бржих, већих и „бољих" технологија за израду, дистрибуцију и похрањивање електронских информација. Нема стандарда који би могли да прате овако брзе промене за последњих 20 година. Публикације су постале комплексније, то су динамичне креације са више различитих циљева, уграђеним софтверима и бројним везама за хипертекстове.

То је значајно удаљавање од појединачне књиге или артефакта са којима конзерватори раде. Од организација се тражило да израчунају фискалне обавезе за стварање комплексних техничких инфрас-

труктура које се мењају сваких 3 до 5 година и које изискују све скупље техничке експертизе како би се омогућио наставак рада.

Шта библиотеке треба да уради како би упозориле на важност заштите дигиталних информација? Постоје многа кључна подручја у којима заинтересоване институције и стручњаци могу да помогну:

1. Стварање знања: учествовање у истраживањима и развоју

Постоји потреба за хитним и опширнијим истраживањима заштите дигиталних информација. Морају се покренути пројекти који проширују наше знање о заштити различитих типова материјала – карата, архивског материјала, документа у боји, повезаних књига, датотека, музике и електронских медија попут SGML, PDF, ASCII, HTML. Уколико пројекти не обезбеде финансијски ефикасна решења за заштиту или нам она буду пружила тек маргиналну корист, ми о томе треба да будемо обавештени. Ако поједине технике или стратегије имају боље резултате од других, такву информацију треба јасно истаћи.

2. Тријаж дигиталних публикација: препоруке о томе које публикације се могу и које треба чувати

Постоји основана сумња у изјаве појединих организација да ће архивирати информације са Интернета (детаљније о томе видети www.archive.org). Библиотеке и архиви већ имају искуства да се све не може сачувати и да не треба чувати. Кључно питање је шта заштити, а шта не од дигиталних информација.

Библиотекари и архивисти морају да усвоје препоруке које ће помоћи у селекцији информација као и у одређивању шта је потребно сачувати само понекад и шта само у појединим приликама. Удружење истраживачких библиотека у Великој Британији именовало је радни тим са циљем да се утврде управо такве препоруке.

3. Спасилачке операције: одмах обезбедити чување виталних електронских докумената

Снимци докумената направљени дигиталном техником не могу бити исто што и заштита микрофилмовањем. Копирањем дигиталном техником не постижемо сигурну заштиту електронских докумената. Чињеница је да се електронске информације могу, у циљу заштите, пренети на микрофилм и припремити за штампу на некиселој хартији, а затим чувати по већ утврђеним правилима за архивирање. Овакав поступак може бити ефикасан за прелазно раздобље, све док се не устале технологије за трајну заштиту дигиталних форми.

Потребна је сарадња са индустријом како би се развили једноставни и јефтини системи преснимавања на микрофилм. То би дозволило архивима заштиту збирки припремљених на сопственим форматима, попут текст-процесора, на финансијски исплатив и успешан начин.

Преносом електронских информација на неелектронске форме губи се функционалност појединих врста информација. Публикације на папиру или микрофилму неће имати активне хипертекст везе, ни претраживања по кључним речима. У појединим случајевима пренос података неће имати смисла, на пример, пренос софтвера или великих база података. Записивање информација ове врсте биће строго ограничено информационим изворима и често неће бити изводљиво.

4. Савремени носиоци информација: могућност великог избора

Мулти-медијалне публикације и различите форме које носе информације стварају проблеме у попуњавању дигиталних збирки. Различитост медија изискује одржавање различите хардверске и софтверске опреме, а то отежава једноставан пренос на нове медије за похрањивање.

Немогуће је у догледној будућности омогућити или чак унапредити пренос података на само један медиј. Слично томе, софтвер за пренос и превођење различитих форми информација, тренутно на располагању, илуструје значај проблема као и то да су резултати често незадовољавајући. На једноставном примеру конверзије између два најпопуларнија текст процесора MS-Word и WordPerfect, видимо изазове са којима се суочавамо и оправдавамо сумњу у будуће системе који би требали да учине овај задатак лакшим.

Претпостављамо да нема делотворног решења. Уколико библиотека буде добијала електронске садржаје од аутора или издавача, мораће поближе да одреди и ограничи медије који су за њу прихватљиви. Имаћемо велике користи ако будемо у току рада са ауторима пробудили пажњу на ову врсту проблема и упозорили како треба организовати датотеке и које медије треба користити. Да закључимо, потребно је више истраживачког рада и делотворне комуникације са ауторима и провајдерима информација како би се одредио проблем разноврсних носилаца информација.

5. У складу са законом: права на управљање и контрола приступа

Управљање ауторским правима и контрола доступа електронским материјалима је све комплекснија област којом се све више баве библиотеке и архиви. Библиотеке могу имати приступ и право

коришћења, али није иста ствар и право да сачувају материјале. Приликом постављања питања да ли се информација може сачувати наилазимо на ограничења доступности или лиценцираног коришћења прописаних од стране власника ауторских права за поједине изворе информација. Једноставан случај је када је библиотека у стању да сачува старе верзије CD-ROM датотека на које се може претплатити или када их мора одбацити након истека претплате или уништити када се изда нова верзија. Сложеније правне ситуације појављују се код аутоматизованих збирки информација на Интернету. Указује се потреба да се у циљу њиховог очувања организује Интернет архива, при чему се чини да се игноришу права интелектуалне својине. Слично непоштовање интелектуалне својине тиче се законитости неауторизованог и аутоматског индексирања WWW страница на Интернету.

Једна од најважнијих ствари које библиотека мора тражити у електронској пракси је лиценцирање. Управљање различитим лиценцним уговорима биће једно од значајних административних и техничких изазова с обзиром на циљеве заштите и чувања. На пример, Дигитална библиотека Универзитета у Калифорнији је изричита у свом настојању да уколико се дигитална грађа може штампати, њихове лиценце и уговори дозвољавају штампање копиране информација на некиселој хартији због њене заштите.

Библиотекари треба да раде на уговорима. Потребан је усредсређен напор и заједничко залагање једног дела библиотека како би се постигли најбољи могући уговори и пробудила свест о потреби да уговори треба да обухватају лиценце за коришћење електронских извора. Важна почетна тачка за овај посао је пројекат „LibLicence" покренут од стране Савета за библиотечке ресурсе, Комисије за заштиту и чување и Универзитета у Јејлу.

Техничка унапређења попут оних у пројектима EC COPEARMS (Координирани пројекат система управљања ауторским правима за електронске публикације) и IMPRIMATUR (Модел за заштиту интелектуалне својине мултимедијалних публикација и терминологија општих референци) знатно ће помоћи у управљању ауторским правима. Ове технологије ипак, остају на нивоу прототипа. Постоје велики изазови у формализовању и опису интелектуалне својине и ауторских права као и у развијању уговорног језика. Напори да се све то обезбеди тек су на почетку, али су кључни за делотворно управљање ауторским правима. Описани системи неће бити комерцијално применљиви за још 5 до 10 година.

6. Развити заставу: упозоравати на значај заштите

Библиотекари и архивисти морају ускладити напоре како би подигли ниво заштите. Комисија за заштиту и чување и Удружење истраживачких библиотека (RLG) у Сједињеним Америчким Државама, Комитет за удружене информационе системе у Великој Британији и PADI Радна група и Национална библиотека Аустралије, између осталих, биле су веома активне у одређивању проблема заштите дигиталних публикација у оквиру својих надлежности. Овај рад треба охрабрити, проширити и привући већу пажњу јавности.

Из професионалних разлога библиотекари и архивисти треба да охрабре критичка размишљања и треба да буду крајње прагматични с обзиром на врсту нових медија и изазова које отвара њихова заштита. Клаус-Дитер Леман, генерални директор Немачке библиотеке, упозорава да постоје добри резултати дигитализације, посебно у обезбеђивању далеких и вредних информација, али се при том крију и опасности. „Проблем је што се дигитализација може посматрати као чудотворни лек за све реалне и имагинарне проблеме. Библиотеке су тренутно суочене са заштитом физичких колекција: повећаним потребама за магацинским смештајем, погоршаним стањем збирки због киселе хартије и повећаним трошковима библиотечких услуга." Само с већом подршком и разумевањем јавности можемо очекивати престанак смањивања буџетских средстава и повећање броја стручних радника. Последице су непрестано онемогућавање одговарајуће заштите и очувања збирки и негативан утицај на библиотечке услуге.

7. Сви за једнога, један за све: радити заједно

Консултујући се са сродним библиотекама, донећемо одлуке о похрањивању грађе у многим библиотекама, уједно ћемо одредити и одговарајуће облике и заједничке технике заштите. Мали број библиотека ће бити у стању да ефикасно похрани велику количину електронских информација. Било која од ових библиотека мораће да одабере грађу коју ће моћи да похрањује и чува поштујући своју друштвену улогу и захтеве корисника. Дуплирање напора много пута ће се показати бесмисленим. Потребно је координирати рад на заштити електронских информација. Уколико се ради о очувању грађе од историјског значаја, функције заштите неће бити поверене само једној институцији. Залагања Националне дигиталне библиотечке федерације из Сједињених Америчких Држава и Канадског програма за дигиталне библиотеке могу послужити као узор у овој области.

8. Заштита електронских публикација – друштвени интерес

Библиотекари и архивисти штите друштвени интерес обезбеђујући доступност информацијама и истицањем значаја израде записа о нашем колективном интелектуалном наслеђу. Овај задатак ће бити стални изазов јер се библиотеке и архиви пречесто сматрају супарницима издавача, сервисима за пренос информација и осталим добављачима информација из приватног сектора. Све док се не оствари одговарајућа помоћ јавности, библиотеке неће моћи да победе у борби за очување информацијских извора или бити у стању да пробуде друштвену (и финансијску) помоћ неопходну да одговори на изазове.

Упркос садашњем недостатку друштвеног интереса за заштиту дигиталних информација, потребно је веровати, да ће у будућности бити награђени напори библиотекара и архивиста. Трагове информација које будемо сачували са финог дигиталног „пергамента" биће драгоцени извори информација у будућности. Уколико напори за заштиту дигиталних информација остану без разумевања, од животне је важности уложити их упркос свему. Циљ је племенит и неизбежан чак и ако се појављују многи несавладиви проблеми.

Збирке дигиталних публикација олакшавају приступ, али не олакшавају заштиту. Бити на дигиталном медију значи бити пролазан. Дигитализација подразумева појмове овде и сада, а не дуговечност, информацију у право време, а не за сваки случај. Истраживачки програми за заштиту дигиталних публикација су покренути тек недавно са циљем да развију поступке, упутства и стандарде заштите. Покренут је огроман посао у одређивању проблема и изазова, али још много тога остаје да се учини у пракси предузимања заштите.

Међу професиналним круговима библиотекара и архивиста и ван њих тражи се критичка оцена тренутног стања наше дигиталне културе и онога што желимо у будућности, а што не можемо одредити техничким терминима. Ако је историјско и културно наслеђе важно, тада ће библиотеке и архиви имати улогу свештеника будућности са задацима да сачувају нешто од данашње „дигиталне револуције" за будућа покољења. Изазови заштите електронских публикација су знатни и биће потребни изузетни напори једног дела библиотекара и архивиста да се изборе са насталим проблемима и истакну у јавности важност заштите крхког дигиталног наслеђа.

„Они који се не сећају прошлости осуђени су да је понове." Џорџ Сантајана

International Preservation News (бр. 17, 1998)

Превела Људмила Иваз

Морис Б. Лајн

РАЗЛОГ ЗА ЗАДРЖАВАЊЕ ШТАМПАНЕ ВЕРЗИЈЕ БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНИХ ЧАСОПИСА

Опште предности електронских часописа – и могући недостаци

Све више часописа се појављује у електронској форми. Постоји неколико разлога за то. Неки су очигледни, а неки и нису. Прво, технички их је могуће учинити доступним лако и јевтино, пошто скори сви текстови пролазе кроз дигиталну верзију на свом путу до објављивања. Друго, издавачи часописа верују да електронске верзије обезбеђују додатно, или бар проширено тржиште, поред оног које постоји за штампане верзије, јер ће многи корисници бити исти. Истовремено, електронски приступ им омогућава да открију како корисници прегледају електронска издања. На пример, степен усвајања, обим коришћења може да се прати мање или више прецизно, што није случај код штампаног текста, проблеме на које корисници наилазе и тако даље. Ове информације ће им помоћи да одреде колико далеко и брзо могу да напредују са издавањем, јер су прилично несигурни у погледу будућности. Свесни су да аутори, или њихове институције, могу да учине доступним своје сопствене чланке из часописа стављајући их на Web, а да их ни не консултују.

Издавачи часописа, нарочито оних са малим тиражом, такође су забринути због могућег утицаја онлајн приступа на продају штампаних верзија. Неколико онлајн улазака може изазвати потражњу и тако повећати продају. Велики број онлајн улазака могао би донети довољан приход и тако учинити мале тираже још мање важним. Умерено коришћење би могло нашкодити продаји, да не донесе ни-

какав знатан приход и тако можда изазове пропаст часописа. Многи библиотечко-информациони часописи имају мали или осредњи тираж и то је оно што отежава одлуку о томе да ли прећи на електронску верзију или не.

Могућности које се отварају пред издавачима часописа укључују: издавање обе верзије, и штампане и електронске, по посебним ценама; издавање обе верзије, посебно и заједно, као један пакет који је много скупљи него штампање било које верзије посебно; издавање само пакета, без понуђене могућности, можда по највећој цени за коју мисле да ће тржиште поднети; и издавање само електронске верзије. Издавачи би могли, ако желе, мешати пакете са чланцима да би добили „нове" часописе, или објављивати чланке засебно, а не као делове часописа. Они желе да задрже садашњу контролу квалитета , јер то је једна од главних ствари за коју верују да могу боље да ураде него заједница универзитета.

Електронски приступ насупрот складиштењу

Многе библиотеке, у принципу, али не увек и у пракси, више воле електронски приступ часопису него складиштење штампане верзије, понајвише зато што је то јевтиније. У случају конвенционалног приступа документима, преко међубиблиотечке позајмице и фотокопирања, тачно је да је јевтиније за многе часописе, мада постоје очигледне опасности. Ако довољно библиотека прихвати политику отказивања претплата, тиме ће се изазвати све веће цене и библиотеке ће плаћати много за мање часописа. Коначно, неки часописи би могли да престану да постоје као издања. Политика електронског приступа часопису захтева и могућност израде копија. Ово не би требало да буде проблем, јер ће електронска издања истиснути конвенционална.

Међутим, мало образованих посматрача, било издавача или библиотекара, верује да ће електронски приступ часописима, ако нема алтернативе, бити много јевтинији од издања у штампаној верзији. Електронско издање, као додатно уз штампано, има и додатне трошкове. Електронско издање има другачије трошкове, а издавачи неће желети да зараде мање новца од електронских часописа него што добијају од штампаних. Оно што штампани часописи једном добију може се више пута користити без додатних трошкова, док се сваки приступ електронском чланку мора платити.

Издаци за складиштење и повезивање код електронских верзија се могу уштедети, али ће бити надокнађени трошковима штампања чланака. Трошкови приступа и штампања чланака се могу пренети на корисника и то се већ дешава у неким институцијама. Али тако библиотеке губе неке своје функције. Неки часописи су на ивици опстанка, а електронска издања могу да им омогуће да преживе. Могли би да опстану само ако сами покрију све своје трошкове.

Задатак организовања конзорција, способних да раде заједно, да планирају продукцију и оцену чланака је изван могућности и способности универзитета онаквих какви су данас. Скоро сасвим је сигурно да ће посао морати да се повери неком комерцијалном одбору који је стручан и има искуства, то јест, на признатог издавача.

Једна од могућности би била да сваки аутор буде одговоран за креирање доступности свог сопственог чланка. У том случају би сваки чланак стајао сам за себе и не би било часописа. Ваљана оцена би била скоро немогућа. Пошто универзитетски професори у великој мери рачунају на равноправну оцену, због свог сталног статуса и унапређења, то им не би одговарало. Не би то одговарало ни корисницима који би били суочени са огромном масом неиндексираних и непроцењених чланака. Интернет је већ пун отпада. Електронски отпад не заузима физички простор као штампани, али отпад је отпад у било ком облику, а велике количине отпада су свакако горе од малих.

Проблеми коришћења електронских часописа

Чак и када корисници успеју да приступе корисним чланцима у електронској форми, њихови проблеми нису завршени. Експерименти су показали да је читање текста на екрану много спорије и мање успешно него читање штампане странице текста. Наравно, корисници могу увек да одштампају текст, али више ће им требати да одлуче да ли да штампају или не, а скенирање текста са екрана је споро.

Могућност декомпозиције

Постоје и друге опасности. Штампани чланци морају (или би требало) да се придржавају одређених стандарда писмености, струк-

туре текста и другог. Предвиђено је да се читају као проза. Добри уредници неће прихватити лоше написане радове. Штампана издања су видљива свима, а лоше написан текст је изложен на начин на који то није у електронској верзији. Зашто се замарати писменошћу, ако ће само колеге и неколицина других људи видети шта је написано?

Није проблем ограничен само на писменост. Постоји и проблем структуре при изражавању чињеница и идеја. Многа научна издања могу бити растављена на фрагменте. Ја их зовем „инфоцигле" насупрот „инфокућама" на које смо навикли. Много би се о овоме могло рећи, нарочито у експерименталној науци. Често је само једно једино откриће бомбастично изнето у чланку од 10 страна да би се задовољио начин објављивања радова у датом часопису. У таквом чланку умеће се много празних фраза, тако да је тешко наћи шта је заправо право откриће. Запис енциклопедијског типа би потпуно одговарао великом броју материјала. Али „инфоцигле" не одговарају свакој тематици, нарочито не хуманитарним и друштвеним наукама (ту укључујем и библиотечко-информационе часописе). По мом мишљењу, обавеза је аутора да представи материјал на конструктиван и кохерентан начин. То га тера да размишља јасније и да задовољи корисника.

До сада сам говорио уопштено. Све што сам рекао примењује се на библиотечко-информационе и друге часописе. У већини друштвених наука чланци су подложни растављању, нарочито неки истраживачки извештаји. Више него једном сам желео да пронађем чињеницу или слику у тексту, али нисам успевао. Било би практичније такав текст имати разбијен у фрагменте. Можда би онлајн претраживање целог текста помогло, али био би то заморан процес, а кључне речи које сам замислио можда не би одговарале онима у тексту. Међутим, већина радова у библиотечко-информационим часописима не може да буде лако рашчлањена. Тешко ми је да видим како би они могли бити другачије написани осим у прози – не баш сви најквалитетније, морам да додам, али ипак у прози.

Онлајн читање насупрот штампању

Исто тако би било тешко читати такве текстове онлајн. Већину од њих нисам могао брзо да читам нити да одаберем пасус који ме је интересовао – али сам често откривао да нема много тога што ме интересује, а да то већ нисам знао. Понављам оно што сам раније

рекао – да је онлајн скенирање веома споро и да доводи до губљења неких ствари. Могао бих да одштампам текст, али и други корисници би желели исто. Зато би било добро да они већ постоје у штампаној верзији. Можда постоји корисна аналогија у кулинарству. Жене (а и неколицина мушкараца) су обично куповале потребне састојке и од њих правиле јела. Мериле би их, мешале и кувале дуже или краће време. Пошто је велики број пословних људи то радио, некоме је пало на памет да би јела могла да се продају полуготова, тако да их треба само ставити у рерну и вратити се након 40-ак минута, или колико је већ предвиђено (услуга коју су нарочито мушкарци ценили). Ако цео текст буде ишао онлајн, биће само питање времена кад ће неко схватити да много људи губи време претражујући, чувајући и штампајући текст и да ће корисници бити боље услужени штампаним чланком.

Други бројеви

Редовно пратим велики број библиотечко-информационих часописа у збирци Британске библиотеке. За ову активност потребно ми је само време. Не потрошим пуно времена да видим који су текући бројеви стигли, да видим да ли ме нешто интересује и да их прегледам, ако ми се учини да има. Код електронских часописа, прво бих морао да знам који су нови бројеви изашли, па тек онда да их прегледам. Неки издавачи електронском поштом обавесте своје претплатнике када нови број изађе. Али они који нису претплатници од тога немају користи. Као члан издавачког одбора једног часописа имам бесплатан онлајн приступ том часопису. Недавно сам се сетио да га нисам прегледао последњих 9 месеци (тада сам потрошио много више времена на штампање 4 рада него да сам их прегледао у штампаној верзији – признајем да сам у исто време могао да радим и неке друге ствари, али стално сам морао да гледам на екран да се уверим да све иде добро).

Када наиђем на чланак који желим детаљно да прочитам, ја га фотокопирам и чекам да га прочитам на неком путовању возом или авионом. Ретко кад чекам више од неколико дана. Мислим да већина људи направи копије жељених радова и чита их у слободно време. Наравно, могу прво и да их чувају, а онда принтају, али то одузима време.

У сваком случају, библиотечко-информациона литература се не састоји у потпуности од пажљиво написаних чланака. Велики део чине новости, изводи скорашњих саопштења, писма и друго. Све то може и можда би требало ставити на Web, али питање скенирања је осетљивије за такву врсту материјала.

Многи библиотечко-информациони часописи садрже и приказе књига. Као и у другим друштвеним наукама, књиге су скоро исто толико важне као и часописи, тако да су прикази књига битна литература. Моје сазнање о многим значајним књигама везано је само за оно које сам прочитао у приказима. Скенирање текућих бројева часописа због приказа књига је исто тако неопходно као и скенирање због чланака. Многи часописи не индексирају приказе и не наводе их у садржају, нити се они појављују у индексу или апстракту *Библиотечко-информационог апстракта за науку*. Тренутно је врло тешко наћи приказе који би вас занимали. Овакво стање би наравно могло брзо да се промени – приказе књига би требало индексирати са чланцима и требало би да буду претраживи на исти начин. Али ја бих и даље желео да их летимично прочитам.

Површно читање и излагање

Неки би рекли да је површно читање симптом неорганизованог ума. Свако са добро организованим мишљењем би требало да може формулисати своја интересовања довољно одређеним терминима да би претраживање било лако, а неодређено лутање непотребно. Борим се против неорганизованог мишљења код свих, било да су физичари или антрополози, средњовековни историчари или инжењери. Мој ум је прилично добро организован у мојој сфери интересовања. На прсте могу набројати случајеве када не могу прецизно да се изразим. Желим да проширим границе својих размишљања и на друге области и да видим има ли тамо нешто што мене занима. Не желим само да проширим своје знање, него и да проверим своје претпоставке с времена на време. Због тога ми треба штампана реч.

Оно у шта сам убеђен јесте да библиотекари не могу имати фиксно мишљење, у којем се претпоставке не могу проверити. Ово се пречесто дешавало у прошлости и нанело штете нашој професији. Можда ће се временом појавити и електронско површно читање, мада мислим да то неће бити скоро. У међувремену, штампана литература и визуелно излагање које она пружа веома је битно.

Чување часописа

Постоји проблем чувања старијих бројева часописа. Комерцијални издавачи немају обавезу да обезбеде сталну заштиту и доступност свог материјала, а ни они не живе вечно. Решење за овај проблем се тражи на националном нивоу проширењем обавезе чувања и на електронски материјал. Али проћи ће неко време пре него што се нађу одговарајућа решења која би задовољила и издаваче и библиотеке. А да ли све треба чувати? Осим стручних чланака биће и пуно другог материјала, мање вредног или некорисног. У неким случајевима треба све чувати, јер јучерашњи крш понекад говори више о јучерашњем друштву него високо вредновани научни чланак. Да ли је одговор у случајном узорку? И ако јесте, зар се такође не би могао применити на много популарније библиотечко-информационе часописе, који садрже врло мало научних чланака, али пуно говоре о нашој професији у одређеном времену.

Може се помислити да решење лежи у скупљану компактних дискова. Али они ће сасвим сигурно бити замењени, пре или касније, видео-дигиталним дисковима, а ови ће опет бити замењени неким другим форматом. Није сигурно да ли уопште постоји будућност за „опипљиве" формате пуног текста, осим за енциклопедије. Продаја компактних дискова тренутно не попушта само за библиографске базе, док онлајн приступ напредује. Када би продаја попустила, библиотеке би биле остављене са радњама које продају неупотребљиву литературу.

Због опасности од могућег одумирања „опипљивих" електронских медија, обновио би се интерес за микрофилм, који је дуговечан, компактан, користи се на једноставним машинама које вероватно неће застарети, а може и да се похрани у компјутер да би се по потреби претраживао. Друга могућност је да се цео преостали материјал чува онлајн, али ко би га чувао? Складиштење и чување тако велике количине материјала (библиотечко-информациони материјал би био мали део тога) која би била одмах доступна огроман је посао.

Мање развијене земље

Библиотекари у мање развијеним земљама треба да се образују у информационој технологији и економици. Економска ситуација је

сигурно очајна, пошто њихове земље покушавају да се прилагоде глобализацији. То је задатак који је направљен пре много година под називом Структурни програм за прилагођавање, а који је дала Светска банка и Међународни монетарни фонд. Ако земље пажљиво прате тржишне принципе, део њихове популације ће просперирати. Неколико библиотека у Африци није купило скоро ништа последњих година. Постоји нада да технологија може помоћи овим земљама да савладају економске проблеме, да прескоче 20. и пређу директно у 21. век. Али технологија не може да се употреби уколико опрема није одговарајућа и уколико телекомуникацијска инфраструктура није добра. Или ако није редовно снабдевање електричном енергијом, па комуникација може бити изненада прекинута.

Ови проблеми нису везани само за мање развијене земље. У априлу 1997. године један амерички провајдер електронске поште смањио је број услуга за пола у једном дану зато што је мрежа била преоптерећена. У одређене делове дана морали сте да начините више покушаја да бисте се пријавили. И не тако ретко био сам избациван из мреже док бих чувао дугачак фајл. А што се електричне енергије тиче, док сам писао овај чланак десио се пад напона и изгубио сам бројне мале додатке и исправке текста које сам унео пре последњег фиксирања фајла и које је после било тешко поново наћи. Проблеми преоптерећености система биће једино решени оптичким кабловима са ширим пречником који вероватно неће бити инсталирани у многим мање развијеним државама у наредних годину-две.

Штампани часописи бар могу да се читају без икакве машинерије, а копије се могу направити без великих тешкоћа (ако има исправних копир апарата). Али они не представљању праву алтернативу електронским часописима, јер финансијска ограничења смањују могућност библиотека да их наруче у великом броју. Потребна је и штампана и електронска верзија. Не постоји задовољавајуће решење без новчане помоћи. Најважније је да, у међувремену, ниједна верзија не буде одбачена.

Закључак

Нисам пронашао нити сам покушао да пронађем разлоге против електронских библиотечко-информационих часописа. Електронски часописи имају својих проблема, али био би апсурд не искористити

бројне могућности које они имају, а које штампана верзија нема. Оно што сам ја покушао да урадим јесте да се заложим за задржавање штампане верзије недавно изашлих и текућих часописа. Много више смисла има раније бројеве чувати на некој компактној форми која омогућава претраживање садржаја, било наслова чланака или целог текста. Компактни дискови су одговор, али као што је раније наведено, изгледа да неће још дуго опстати. Неко стално решење се очајнички тражи.

Што год да је решење, остаје чињеница да нам и даље треба и штампана и електронска верзија, како у развијеним тако и у мање развијеним земљама. Волео бих да могу да спроведем једно истраживање и нађем велику количину материјала са библиотечко-информационим темама које мене занимају, било да су у текућим или старијим бројевима. Али ја морам и летимично да читам, и због тога не бих волео да останем без штампане верзије.

Од два часописа у којима сам уредник, један (*Librarianship and Information Worldwide*) је ревијални и разумљиво је што издавачи неће да ризикују и изгубе продају штампане верзије тако што ће га целог учинити онлајн доступним. Скоро сигурно неће бити читан оњалн, јер ревијални чланци захтевају пажљиво читање. Разматра се стављање појединачних тема на Web уз одговарајућу цену. Што се тиче мог другог часописа (*Alexandria*), постоји слично размишљање: да би онлајн приступ могао угрозити економску основу часописа. Има неких библиотечко-информационих часописа чије уништење не би представљало баш неки губитак. Наравно, убеђен сам да се то не односи на моја два часописа.

Превод
Иванка Клајн

Т. А. Алтухова

КОДЕКС БИБЛИОТЕКАРСКЕ ЕТИКЕ: ТЕОРИЈСКИ И МЕТОДОЛОШКИ АСПЕКТИ

У процесима реформи друштвеног живота у Русији управљачки механизми засновани на комунистичкој идеологији губе своју снагу и утицај. Рушењем старих вредности у друштву настао је вакуум. Оснажени и опасни материјални и ситносопственички интереси довели су до деформација друштвене свести.

У оваквим условима суштински се повећава улога свих друштвених институција које могу зауставити рушилачке процесе. Овде је реч о мисији библиотека у оснаживању општељудских принципа и норми и васпитавању руског човека приступом до ризница светске културе. Овај задатак немогуће је остварити ако се сами библиотекари не буду руководили професионалним етичким кодексом. Постављање правила која ће регулисати односе између професионалних групација и унутар њих, важна је обавеза нашег друштва. У процесима промене друштвених структура, изазваним економским реформама, све више ће расти и значај професионалних кодекса.

Веома је важно схватити и оценити промене у библиотечкој делатности, одредити тенденције и перспективе њених иманентних, моралних, правних и других норми, полазећи од општих хуманистичких вредности изражених у систему професионалних нормативних захтева.

У свету постоји велико искуство у доношењу професионалних кодекса. Они почињу да се формирају у епоси средњег века, када се успостављају разлике међу слојевима и људима различитих про-

фесија. Свака социјална група сопственим кодексима јачала је друштвени статус професије. Кодекс је, с једне стране, штитио права и слободе професионалца, стварао најбоље услове за његов рад, обезбеђивао плодотворну сарадњу унутар колектива, а с друге стране – налагао је одређене обавезе професији. Познати су средњовековни витешки кодекси, кодекси трговачких и занатлијских удружења. У 16. веку појавили су се кодекси педагошке етике. У *Уставу Лавовске школе* 1586. године записано је да педагог мора бити „благочестив, разуман, смирено мудар, уздржан, а не пијаница, блудник, гневан или завидљив". Већ из *Лаврентијевског летописа* 1076. године види се да се и у то време велики значај придавао библиотекарском раду. Руска црква сматрала је читање спасоносним за душу и општепризнатом обавезом; библиотекарско понашање било је веома важно јер је требало одредити коју литературу издавати на читање, а коју опет ограничити.

По мишљењу В. Н. Татишчева, који је предложио систем етичких захтева за библиотекарство, библиотекар је човек одговоран за мисију и делатност библиотеке. Да би омогућио висок ниво својих услуга, он мора бити широко образован, знати стране језике, много читати, слободно се оријентисати у књигама са којима ради. Важна обавеза библиотекара је да стално допуњује своја знања и да се саветује са искусним колегама. Библиотекар мора да сабира и чува како старе, тако и нове књиге, и да их пажљиво систематизује. Према овом аутору, библиотекар мора водити рачуна о уредном доласку на посао, бити пажљив и учтив и предусретљив према захтевима читалаца.

Поред поменутих етичких захтева, А. Н. Олењин истицао је обавезу библиотекара да помаже објављивање вредних књига. А. А. Красовски препоручивао је библиотекарима да упознају читаоце са енергијом и топлином у души и да им препоручују најбоље књиге у складу са властитим степеном душевног развоја.

Почетком 20. века у стручној литератури давани су савети библиотекарима да помажу читаоцима и буду пажљиви, весели и заинтересовани сабеседници, који не воде приватне разговоре већ помажу саветом и упутством о коришћењу каталога и референсне литературе.

Па ипак, још увек није донет кодекс етике руских библиотекара. Да ли је наша библиотекарска теорија и пракса спремна да то сада учини?

У савременој литератури не постоји јединствен став о неопходности професионалних кодекса. Постоје различите, често и сасвим

супротстављене тачке гледишта. Тако, на пример, И. П. Петросјан и Ј. В. Согомонов сматрају да су професионални кодекси сувишни, јер се припадници сваке професије морају руководити општим принципима морала. По њима, представа о професионалној етици не садржи ништа специфично са моралног аспекта, већ је професионално понашање специфично само са гледишта операционалног и техничког карактера. Чак ни у професијама које захтевају највишу сарадњу и моралну одговорност, разрешење моралних дилема не захтева никакве посебне кодексе.

Други аутори истичу да су професионални морални кодекси неопходни само за професије у којима је човек објекат њихових делатности. Према Е. Т. Федоренку, потреба за специфичним кодексом јавља се онда када специјалиста професионалац има посла са животом и судбином човека, јер се тада захтева и специфична етичка нормативност.

Према трећој тачки гледишта, кодекс је сврсисходан за сваку струку: уз помоћ кодекса професионалне групације утичу на свест припадника и обезбеђују висок професионални ниво своје делатности. Кодекси такође укључују карактеристике личности погодне за одређене професије, ниво професионалне културе, степен социјализације и хуманистичко усмеравање пословања.

Ј. Г. Јакобсон, у полемици са ауторима који поричу потребу професионалне етике, с правом примећује да је смисао кодекса да осветли, освести норме које припадају конкретној професионалној активности. Њихови принципи проистичу из захтева које друштво поставља одређеној професији и који морају да постану карактеристике сваког појединца који у њој ради. Ако није тако, професионална делатност не може се добро обављати. Зато је неопходно конкретизовати и ојачати друштвене захтеве према представницима одређених професија, то јест донети моралне кодексе.

Потреба да се норме и принципи општељудског морала допуне и конкретизују појављује се онда када професија има своју историју, традицију, круг специфичних проблема, када се појављују спорне ситуације које треба разрешити. У кодексима је изражена дијалектика друштвеног развоја. Неки од кодекса се мењају, други исчезавају да би се поново обновили, неки преносе садржаје прошлости у садашњост и будућност. На одређеној етапи развоја друштва може се установити систем моралних вредности који је карактеристичан за потребе професионалног колектива.

Исте моралне норме добијају различите нијансе у свакој конкретној професији. И библиотекарство има своју специфичност која захтева особени приступ људима и психологији унутрашњих међуодноса. Осим тога, библиотеке су хранилишта целокупне људске мисли и културе. Однос према кориснику и одговорност за чување ризница културе захтевају постојање професионалног кодекса.

За доношење оваквог документа треба правилно одредити основне норме библиотечке професије, односе према слободном приступу информацијама, став према цензури, поверљивости читања, приоритетним услугама и слично. То је важно због извесних негативних појава последњих година. Тако, на пример, Р. С. Гиљаревски указује да је са порастом улоге информационих услуга у научним библиотекама угрожен принцип бесплатности. Такође, интензиван развој и коришћење електронских комуникација одводи у други план традиционално важне васпитне и образовне функције библиотека. О. Л. Кабачек у истраживању професионалних вредности библиотекара дошла је до закључка да се педагошке и културолошке функције морају мењати у складу са друштвеним променама, али да се не могу трајно занемарити.

Данас је очигледна тенденција да се у изради етичких кодекса полази од норми карактеристичних за америчке библиотеке које раде подржане водећим електронским технологијама. Међутим, стремећи ка прогресу, не смемо заборавити реално стање ствари. У одређивању етичких принципа мора се узети у обзир стање библиотека у земљи и њихова вековна традиција. Узмимо пример основног принципа иностраних кодекса, слободног приступа информацијама. У нашим библиотекама слободан приступ информацијама не ограничавају библиотекари, већ сама руска стварност. У Руској државној библиотеци ограничења проистичу из крајњег сиромаштва и лошег финансирања основне делатности. Нема новца, нема ни набавке нових публикација, што негативно делује на савремено, али и на будуће пословање библиотека. Смањен је обим међубиблиотечке позајмице, а Библиотека је ограничила број посета, што је научницима отежало рад. Наплаћивање све већег броја услуга такође отежава доступност до информација за многе читаоце.

Стање је још теже на периферији земље. Сваки сеоски библиотекар, пише Ј. Јуферова у листу *Известија*, може вам посведочити о старим људима који не могу да купе новине, па долазе у библиотеке да препишу телевизијски програм. Али ове године, због

недостатка новца, хиљаде сеоских библиотека није се претплатило ни на једне новине.

За руске библиотеке увек су биле карактеристична цензорска ограничења. Крајем 12. века црква је увела поделу збирки на књиге које се могу и књиге које се не могу издавати. Током векова више пута појављивали су се спискови забрањених дела, а из збирки су издвајане књиге опасне за власт.

Нема сумње да је цензура погубна и да угрожава слободан проток информација. Али још у процесу набавке за читаоца се решава питање шта ће он моћи да чита, иако је за разлику од цензуре селекција грађе оријентисана на слободу мисли (цензура је усмерена на контролу мисли). Библиотекар који бира и набавља књиге верује у разум читаоца, а цензор верује само у своју памет.

Облици цензуре у библиотекама веома су чести и зато став о њеној недопустивости, изражен у кодексу, може олакшати морални избор библиотекара и спречити могуће погрешке.

Комерцијализација библиотечких услуга, ширење опсега и доступности информација, поставили су пред библиотекаре и етички проблем чувања државних, пословних и личних тајни везаних за процес читања. Проблем поверљивости читања састоји се у томе да садржаји које читате могу бити од интереса за колеге у раду и учењу или конкурентима у пословању. Управе установа, па и правосудни органи, могу бити веома заинтересовани шта људи читају. Појаснимо то на једном примеру:

Име америчке библиотекарке Мери Брјус постало је веома познато у стручним круговима током истраге о атентату на америчког председника Регана, када је она одбила да агентима тајне службе открије име читаоца који се занимао за литературу о тероризму. Може ли се оваква заштита права читалаца сматрати типичном и у руским библиотекама? У федералном Закону о библиотечкој делатности забрањује се коришћење података о читаоцима библиотека, осим за потребе научног рада или организације библиотечких услуга. Али библиотекар је још увек службеник друштва и као такав он се може наћи пред моралном дилемом: сачувати или нарушити тајну читања, ако је она усмерена на стицање знања која могу угрозити безбедност грађана. У многим кодексима јасно су дефинисане сличне ситуације. Руски библиотекари тек треба да реши овај проблем, поштујући реалност земље у којој живе.

Кодекс треба да правилно разреши још једну етичку ситуацију – приоритет у пружању услуга, који се практикује иако пружање биб-

лиотечких услуга не би требало да зависи од друшвеног положаја. Тако се у универзитетској библиотеци професори услужују брже и пажљивије него студенти, у библиотеци предузећа према директору су предусретљивији него према обичном инжењеру и слично. У Руској државној библиотеци за студенте је отворена само једна секција гардеробе и они у дугим редовима, губећи време, посматрају како своју одећу без гужве предају дипломирани специјалисти. Код младог читаоца ствара се отпор и смањује жеља за доласком у библиотеку.

Наравно, свака библиотека може имати специјалне услуге за научнике, пословне људе и слично. Међутим, сваки читалац који пређе њен праг мора се услужити једнако оперативно и са поштовањем достојанства личности.

У традицији руских библиотека постоји јасно хуманистичко усмерење. Болеснима и угроженима увек је поклањана посебна пажња. У Закону о библиотечкој делатности није случајан став о посебним правима хендикепираних лица. А. Е. Шапошњиков добро је приметио да у раду са оваквим корисницима не треба исказивати само формалну љубазност: човек мора бити задовољан посетом библиотеци, расположењем којим су га дочекали и одабрали интересантне књиге. Задатак је професионалног кодекса да помогне библиотекару да разради неопходне моралне принципе и да делује у духу милосрђа.

Пре доношења кодекса треба одредити његову методолошку основу, темељне ставове и принципе и њихову системску повезаност. Могуће је истаћи неколико таквих принципа:

1. Општефилозофски етички принцип и као исходишне норме живота у људској заједници, изражени кроз десет библијских заповести.

2. Нормативно-правни принципи заједничког живота. Још је Аристотел говорио да закон треба да важи за све људе.

3. Специфичне норме и принципи у различитим областима друштвеног живота, привредној, политичкој, научној итд. Овде спадају и специфична библиотечка правила. Сврставамо их у посебну групу зато што је у процесу њихове системске разраде нужно одредити њихово значење не само анализом библиотечких правила, већ и разрешењем односа са принципима прве две наведене групе.

У руској стручној литератури недовољно су истражене методолошке основе библиотекарског кодекса. У суштини, етички прин-

ципи библиотекара сагласни су са општељудским и нормативно- -правним нормама, али није сасвим јасан њихов међусобни однос.

Када описујемо дужности библиотекара у оквиру кодекса, користимо термине: учтив, пажљив однос према читаоцима и колегама и слично. Ова карактеристика је несумњиво исправна, али изгледа веома упрошћена, саморазумљива, па зато и безвредна и тривијална, јер се не разматра кроз призму принципа и правила науке о организацији, економске ефикасности, правних норми итд. Проблем односа нормираних законских обавеза и моралног (необавезног у правном смислу) веома је велики, и то је основно методолошко питање разраде кодекса. Библиотекар ће најбоље радити када се његове законске обавезе испуњавају слободно, као израз моралног осећања. Кодекс мора ојачати ову везу. Општи морални принцип: понашај се према другом човеку онако како очекујеш да се он понаша према теби, може суштински обогатити однос библиотекара према читаоцу. У ланцу библиотекар-читалац видимо и обрнуту везу, важну за регулацију библиотечког система, али и за саморегулацију у којој посебан значај имају етичке норме. У складу са изложеним принципом општељудског живљења, могу се устројити и принципи библиотеке.

Иако је научни приступ важан у изградњи кодекса, његова намена је превасходно практична: да разјасни обавезе библиотекара и однос према читаоцима, колегама, својој професији, библиотеци и друштву као целини. Као оријентир, кодекс подстиче ниво професионалности, изражава нашу дужност пред друштвом, а у целини појачава мисију библиотекарске професије.

Ипак, доношење кодекса се не може представљати као дуготрајан процес са удаљеним резултатима, по формули „Коначан циљ је ништа, а кретање је све". И када изражава будуће перспективе, кодекс мора бити применљив у свакодневној библиотекарској пракси. Кратак, јасан, логичан, кодекс мора потпуно обухватити све аспекте библиотекарске професије, изражавати добре емоције и жељу да се његови ставови поштују и испуне.

Библиотековедение, No 4, 1998.

Превео Жељко Вучковић

Пјер-Мари Белбноа-Авиш

СВЕТИОНИЦИ У НОЋИ
Истраживање о Интернету

О развоју мреже Интернет писано је много: можда и због неких страхова који су везани за њу. Заиста је занимљиво, пре бих рекао забавно, гледати како се понављају у свакој етапи преноса информација иста привиђења која се у малом Ларусу описују на следећи начин: „*Поступак који се састоји у појављивању нестварних облика у мрачној просторији ... ; заносни спектакл, чаробан*".

Линеарно претраживање је требало да разреши све проблеме, затим се CD-rom појавио као лек за све, и ево сада Интернета који је у много чему победник, попут идеалног решења, лек за све болке документационих информација. Није у реду да сада тачно одређујемо границе CD-roma, али можемо цитирати оно што је о овом носиоцу, са малом дозом провокације, већ навео један скорашњи англосаксонски чланак. *Sic transit gloria mundi...*

Мноштво сајтова

Први неспоразум око Интернета везан је за његово име. *Super Highways* : Да ли су то аутопутеви информација? Ионако је Интернет раније био замишљен само као пут у једном или два смера, или прикључак који се продужује у бескрај, укратко и апсолутно један WEB, како би се на добром француском рекло: паукова мрежа. Не остаје нам ништа друго него да посматрамо како се дословце скаче са једног сајта на други, без обзира на раздаљину.

Основни проблем Интернета почива, без сумње, у мноштву имена сајтова која ту врве. Не ради се, као што је то био случај са онлајн серверима, о добро познатим тачкама приступа, које су одређене према њиховој доступности, њиховом садржају и њиховој дужини питања. Овај начин добијања информације је био релативно једноставан, под условом да се зна поступак рада на компјутеру. Тако је радити на DIALOG-у, DATA-STAR-у или STN-у било исто што и моћи користити добро познате базе у „добром друштву", разлику-јући стручњаке од почетника.

Интернет, напротив, нуди максимално распрострањену информацију. Комерцијални сајтови су у септембру 1995. године достигли 6.200.000 јединица. Данас их има много више. Како их све препознати? И како их идентификовати? Затим и проценити? Ради се о бескрају информација; о маси која се креће и развија с обзиром на то да је у лето 1995. године просечна трајност сајта била чак 6 месеци. Створено је богатство књига названо *Жуте странице Интернета* како би папирна форма, са својом неизбежном спорошћу, могла да прати ритам виртуелног света. Зато се и не треба чудити што су већ 1993. распродате књиге које говоре о томе.

Сложеност Интернета не почива само у том мноштву сајтова, него и у чињеници што су они доступни у више видова приступа: NEW groups или групе за дискусију, или чак форуми покрећу непрекидне расправе, импровизоване и неформалне са свима онима који се, на овој планети, занимају за садржај било које врсте; у фебруару 1996. године их је било преко 12.000. При томе има једна врста сајта који је 1993. године био веома популаран - он је сад већ застарео - WAIS, односно Wide Area Information Server, од којег се очекивало да дозволи, захваљујући свом интерфејсу, претраживање база без обзира на њихове програме претраживања. Поменимо и сајт звани Gopher, који је у исто време направљен на Универзитету у Минесоти и који омогућава крстарење од сајта до сајта. Његова основна мана почива у гломазности његове разгранатости која га упућује на сложено коришћење.

Сада је у моди WEB (World Wide Web), који садржи сајтове идентификоване електронским адресама. Креирајући једну страницу било ког друштва или документационе базе, прилично је лако да од тренутка када она буде бесплатно претражива постаје исплатива. Ипак, немогуће је снаћи се. Лакше је направити сајт него средити оне који не доносе добит. Да бисмо их учинили привлачним, занимљивим

и могућим за коришћење требало је креирати базе и програме који би повезивали те базе са интерфејсом или средствима за развој.

Вредновање сајтова

Одмах се намеће проблем анализе ових сајтова с обзиром на то да им се имена мање-више дуплирају свака три месеца, тако да су они динамични и да су њихове адресе и њихова сврха променљиви.

Велику тешкоћу у индексирању сајтова на Интернету представља њихов континуирани развој имајући у виду да се анализира само једном. Треба, дакле, обратити пажњу да урађена анализа буде трајно важећа и ажурна. Битно је добро проценити, просудити и вредновати сваки сајт. Сматра се да на Интернету има много информација, али да немају све исту вредност. Ево шта пишу други о њему: *Интернет представља потребу, селективно поимање зато што је разумна информација често резултат одбира, разврставања; они који вреднују сајтове имају за задатак да испитају бројне референсне збирке полазећи од електронских архива.*

Корисници у ствари теже да претражују без постављања питања о природи или обиму базе која је предложена. Сматра се да је дужност библиотекара или документалисте да буду о томе обавештени. Њихова улога се не састоји у томе да они лично претражују него да воде кориснике кроз један лавиринт који се непрестано увећава, да им објасне или пронађу одговарајућу информацију.

Алати за претраживање

Године 1995. је урађен и постављен концепт алата за претраживање на Интернету (*search engine*). Лансирале су их велике групе да би омогућиле претраживање информација. Пре него што започнемо причу о њима, објаснићемо у неколико речи на који начин они функционишу.

Ове машине могу да користе две технике индексирања, два начина анализирања необрађене и послате информације: с једне стране - као што је то случај са Yahoo-ом - индексирање се обавља према описним садржајима сајтова. Сматра се да је такав начин опширан и неоснован. С друге стране, поменимо Webcrawler, Lycos,

Infoseek, Opentext, Excita, Altavista, Mackindey Directory, код којих се претражује помоћу кључне речи.

Индексирање се може обавити информативно – а то је, дакле, много лакше – захваљујући тиму за индексирање који анализира не само нове сајтове него и оне старе да би се установило да ли су се променили њихов садржај и намена. На пример, Electronic Information Engineering има шесторо запослених људи чија је дужност континуирана провера сваког сајта на Web-у. Дакле, овај алат обавља контролу квалитета, тако да је ознака једног сајта сама по себи и мерило. Ова провера вреднује брзину информације, обим и повезаност са сервисом за опскрбу информацијама и нуди такође додатну вредност која подстиче квалитет и пружа знатан број коментара.

Овај сервис, као и многи други, нуди „виртуелну читаоницу" која је бесплатна и у којој су на располагању речници, референсна збирка, тезауруси, листа акронима, глосара и приручници за учење. Electronic Information Engineering анализира, такође, како бесплатне базе тако и базе које се плаћају. Lycos је, у децембру 1995. године, имао тридесетак запослених људи који су индексирали. Напротив, Infoseek је усвојио аутоматски приступ са циљем да попише сајтове на Интернету и да их директно испоручи преко екрана.

Неки од ових начина претраживања су још бесплатни, док се други плаћају, попут Engineering Information Village, који настоји да нуди заједно формалне и неформалне податке. Појединачни корисници плаћају 50 $ месечно, а институције 8.000 $ за максимално 8 корисника истовремено. Environmental Route Net има на располагању комбинацију сопствених података издавача Cambridge Scientific Abstracts и сајтова са Web-а. Права вредност овог сервиса је у броју анализираних сајтова: од скоро 6.000 home pages, 600 је било задржано. Годишња цена износи 1.999 $, без додатних измена за задржани документ.

Што се тиче других сервиса они су пре за јавно финансирање као што је Web-crawler који је сада под патронатом America Online.

Најбољи

Осврнимо се на неке од сервиса за индексирање:

– *Infoseek* је сајт који омогућава претраживање 100.000 различитих сајтова. У времену максималног оптређења могуће је анализирати 500 веза; за већину од њих потребно је мање од једне секунде. У

септембру 1995. године Infoseek је планирао да дуплира информације којима располаже, узимајући их нарочито из News-а, са сајтова на Интернету на Ftp-у и Gopher-у, као и већину листа познатих адреса са Интернета. Занимљив начин вођења исправног претраживања је пре свега тематско или предметно, а затим увођење специфичне речи. Infoseek нуди такође читаву лепезу комерцијалних сервиса по умањеним ценама. Корисници могу себи да креирају сопствени пресек са класификованим подацима у складу са редоследом припадности. Седам месеци након лансирања, Infoseek је услужио 60.000 корисника.

– *Folio Retriever* ауторизује корисника да среди документацију на Интернету у складу са својим интересовањем. Ради се о оригиналном прилазу. Корисник не треба да индексира него да назначи адресу сајта URL на који жели да се повеже, као и максимални број веза хипертекста који жели да користи. Folio Retriever подједнако врши анализу и селекцију најбољих сајтова.

– *Star Web* је сервис којег је креирала Cuadra у Лос Анђелесу. Он користи већ постојећу информацију: опис података и интегралног текста. Ова машина нуди интерфејс звани CGI-Bin који повезује Star са било којим Web сајтом. Такође, нуди проверену информацију и приступ различитим сајтовима, користећи само један програм.

– *World Trade Centre State* даје не само комерцијалне информације него и оне које се односе на све владине публикације, сервис News и центар за информације из области медицине. Овај сервис подсећа на Lycos, Webcrawler и Yahoo.

– *Electronic Library*; што се овог сервиса тиче, он даје на располагање десет милиона страница интегралног текста за 9,95 $ месечно. Он издваја 150 наслова периодике, хиљаде књига, преко 20.000 фотографија.

– *Altavista*, је створен у јануару 1996. године и користи Булову логику. Корисници могу да претражују према речи, фрази, наслову, URL адреси.

– *Yahoo*. Ниједан сајт није тако популаран као овај... Креирала су га два студента 1994. године, са Станфорд универзитета. Пред крај 1995. имао је три милиона претраживања дневно, што одговара броју од 300.000 корисника. Он нуди и могућност претраживања у интегралном тексту.

– на крају, *OCLC*, добро познат универзитетским библиотекама, укључен је такође у овај ланац сервиса и даје мало другачији приступ. Креирао га је Netfirst, који потанко приказује изворе са Ин-

тернета и индексира Web и Usenet News Groups странице, FTP сајтове, електронске часописе, каталоге библиотека. То је база података са уграђеним форматом, дескрипторима и могућношћу коришћења Дјуијеве класификације. Уколико се сматра да сајтови имају одређен значај и да ће трајати дужи период, они се пописују. Сајт је, иначе, понуђен и на CD-Romu.

Алати и CD

Пре него што се пређе на Интернет, може да се користи једна друга врста програма за индексирање. Поменимо Verity. Подразумева три моћна алата:

– Topic remote Web, који омогућава индексирање HTML текста;

– Topic file indexer, који гради и нуди хијерархијски постављен тезаурус;

– савремени систем за индексирање, који укључује максимално деловање CD-Roma и даје основу за Acrobat, PDF и SEML индексирање.

Крајем 1995. године Verity је користило 650 друштава у свету. Подаци са Интернета су пренети на CD, затим проверени и умножени на сваки прикључак. CD медијум је веома занимљив за рад на машинама за индексирање јер омогућава брз приступ којег уважавају сви наплатни сервиси, какав је управо Verity.

Ипак, на Интернету се документационо претраживање не обавља само помоћу алата за индексирање. Запажа се да су сервисери и традиционални библиографи већ заузели ово комерцијално уточиште. Infotrieve је такође отворио Medline приступ на Интернету који је директно намењен кориснику; баш као што је недавно Dialog креирао Scinencebase, који омогућава истовремени рад у више библиографских база, без обзира на дисциплину и без претходног познавања тезауруса или програма за начин постављања питања.

Светионици и библиотеке

Када говоримо о библиотекама, дакле, могли бисмо да се упитамо чему служе светионици за документе на Интернету?

Алати за индексирање дотичу све области знања: књижевност, права, економске науке, фундаменталне науке, медицину итд., све

домене у којима је битно да претраживање буде описно, брзо, свеобухватно и поуздано. Библиотеке су заинтересоване за документациону понуду на Интернету као што су пре биле за онлајн базе. Највећа разлика је у томе што ће крајњи корисник, било ко да је, уживати у директном укључивању на аутопут информација.

Ми немамо само улогу обавезног и неибежног посредника између корисника и знања. Можемо, такође, да пружамо савете и упуте, попут традиционалног информатора, што да не, који омогућава кориснику библиотека да се лакше хвата у коштац са овим новим изворима информација.

Превела Ксенија Светличић

Попис неких сајтова

http://altavista.digital.com(Altavista)
http://directory.net(Directory de 9 000 sajtova)
http://www.endinfosys.com(Voyager)
http://www.edoc.com/ejournal/(Virtual library electronic journals)
http://www.folio.com(Folio Retriever)
http://www.hum.gu.se/w3vl/w3vl.html(Virtual library on humanities)
http://www.internetwfc.com(World trade center)
http://www.informkt.ibm.com(Infomarket)
http://www.infoseek.com(Infoseek)
http://www.infotrieve.com(Infotrieve medline)
http://krscience.dialog.com(Basescience)
http://www.lycos.cs.cmu.edu/(Lycos)
http://www.medscape.com(Medscape)
http://webcrawler.com(Webcrawler)

Библиографија

1. Andrieu, Olivier: La langue d'Internet est purement un langage documentaire. En: Archimag, mars 1996, n° 92, p. 20-21.

2. Belbenoit-Avich, Pierre-Marie: La bibliothèque électronique, bibliothèque d'aujourd'hui ou de demain?. En: Bulletin des bibliothèques de France, 1993, nº 6, p. 60-65.

3. Blake, Paul: Database traditional get caught up in the Web. In: Information today, September 1995, p. 17-18.

4. Blake, Paul: Databases specialists add value to the Web. In: Information World Review, July/August 1995, p. 1-3.

5. Gartner, Richard: The art of tracking humanities. In: Information World Review, March 1996, p. 24-25.

6.Hekins, Leila: Seeking out the search engine for you. In: Information World Review, January 1996, p. 12.

7. Maignien, Yannick: La Bibiothèque virtuelle ou de l'Ars Memoria à Xanadu. En: Bulletin des bibliothèques de France, nº 2, 1995, p. 8-17.

8. Maignien, Yannick: Lector ex machina. En: Le Débat, nº 86, sept.-oct. 1995, p. 155.

9. Miller, Tom: Tree steps to the Net Heaven. In: Information World Review, October 1995, p. 31.

10. Ojala, M.: The pitfalls of simpler searching... and the potential for professional expertise. In: Information World Review, July/August 1995, p. 8.

11. Schildermans, Jozef: De l'importance d'une bonne requœte. En: Data News, 15 mars 1996, p. 29-31.

ТИХА БИБЛИОТЕКА

Шта је то Тиха библиотека?

Зар нису све библиотеке тихе, или зар то нису биле? Можда прича може помоћи да се објасни шта се под тим подразумева. Тиха библиотека је културни споменик; то је и концепт који подржава све библиотечке услуге и због тога изискује пажњу свих оних који су окренути библиотекама.

Они које то занима, могу наћи инспирацију у опису овог концепта и прво представљање пројекта о Тихој библиотеци.

Живот се испољава животом. Дете је рођено и одрасло је. Дете је учило да хода и да говори. Требало је открити игре, доживљаје и ствари. Свет минерала, биљака и животиња доносио је изненађења својом бескрајном разноликошћу. Исто то доноси и свет копна, мора, ветра, Сунца и звезда у васиони, свет који је у непрекидним променама. Дете ужива што је с породицом, са школским друговима и пријатељима, свима онима које много воли. Ипак, људи изгледају толико различити и разнолики. Било је прича о другим људима и културама, у другим временима, у другим земљама. Дете је дознало о њиховим животима и сазнало и схватило да чак и данас постоје деца која не могу да се играју, која не живе удобно зато што су болесна, што живе у сиромаштву или их је рат раставио од њихових породица. Ипак, таква деца су исто тако могла чезнути за пријатељима или сањати о ономе шта би волела да постану да су околности боље.

Без обзира на све те разлике, можда су и она размишљала о оним истим питањима о којима деца тако често размишљају: „Зашто живим?" То питање долази непосредно из самог срца и прожима целу свест. Дете осећа да би оно могло престати да живи уколико се не

пронађе задовољавајући одговор. Због тога, дете одлучује да то пронађе, да потражи информацију и да нађе неког ко би му могао обезбедити одговоре.

Одрасли јуре друмовима. Тешко је одговорити да ли је то људско биће мушкарац или жена, да ли је здраво или имућно, којој раси припада. Чини се да је то људско биће увек у журби. Треба одговорити толиким обавезама, усредсредити се на толико ствари, толико много контаката одржати. Одрасли су научили много о томе како да се прилагоде у току рада, у односима с другима и у својим жељама. Они су схватили да не могу све имати у исти мах. Ипак, чини се да неки људи с лакоћом долазе до новца док други никако не успевају у својим напорима. У неким земљама велике породице су јако цењене, док се у другима сматрају оптерећењем. Има људи који су преоптерећени послом док су други без икаквог посла. И сви ти људи покушавају да нађу утеху у својим животима, да дођу до плодоносног живота и да их други воле.

Али много енергије се утроши на организовање, убеђивање, пискарање и обраћање онима од којих се зависи. Живот исцрпљује. Чини се да никад нема довољно времена да бисмо се приближили битном питању: шта је то заправо живот? Одрасло биће осећа да се то питање више не може избегавати и због тога одлучује да успори и да узме предах пред кризом која га спречава да о томе сасвим јасно размишља. Оно жели да сазна да ли су други људи, можда друкчијих традиција, нашли за себе одговор на слична питања.

Старији човек оцењује живот који је за њим. Која достигнућа су га задовољила? До неких је дошао без напора; друга су изискивала много рада, сукоба и изгубљених пријатељстава. Нека сазнања је стекао у младости; за друга је био потребан готово цео живот да би сазрела. Старији човек је некад уживао у телесним вежбама и у такмичењима. И поред свега тога, после неколико болести, током година, тело је ослабило тако да му је и најмањи напор постао тежак. Годинама је тај старац припадао неким организацијама чије су му изворне идеје и циљеви временом избледели. Многе од тих идеја и уверења чини се да су се истрошили. А опет, он се и даље питао да ли је могућно да се живот друкчије проживи, с мање конфликата, мирније. Где би могао наћи одговоре на та питања? Где би могао доћи до правих сазнања и информација на које би се могао ослонити?

Три људска бића – а зар она нису једно? – с надом су погледала према једном другом људском бићу које је туда пролазило. Кад су им се погледи укрстили, пролазник се за тренутак зауставио и саслушао

их. Једно по једно, дете, одрастао и стар човек су му испричали своје приче и изложили питања која су их мучила. Слушајући те животне приче, пролазник је препознао искреност и преку потребу њихових захтева за одговорима. Одговоре је заснивао на свом животном искуству. Ови који су постављали питања саслушали су његове одговоре и пажљиво су их размотрили. А онда је онуда прошао још један човек, и ово троје су и њему поставили питања која су их мучила, и били су му захвални на одговорима које је овај отворено саопштио. И многи други су прошли, и ти одговори су записани и сачувани, а показало се да су драгоцени.

Сви који су нашли утеху у тим текстовима пожелели су да помогну другима, а и ови су живели у суровим околностима, и они траже одговоре. Али постало је очигледно да би сви људи требало да траже одговоре за себе. Нико не може одредити за неког другог шта чини суштину његовог живота. Али кад је једном прибежиште створено, неко тихо место, они могу бити сигурни од све буке и ковитлаца који се намећу из спољног света. Ако су то желели, они могу успорити корак у својим животима и доћи до предаха. Али не би било довољно предахнути сам. Њима је потребна и исхрана њихових запитаних умова, да би се нашла подршка за следеће подухвате и да би се осећали освежени. Људи би требало да се припремају за живот као кад крећу на путовање, слушањем или читањем исповести свих оних чија су искуства била права и учењем како се користи географска карта с уцртаним путевима, карта којом су опремљени.

Због тога је одлучено да се прикупе сви они текстови и књиге који садрже битна питања о животу која могу послужити као сведочанства правог живота и вероватно могу прибавити важне одговоре. Такви одговори се могу наћи у различитим културама и традицијама, и они треба да буду приступачни свима, без предрасуда. У том циљу се записи шаљу свим врстама библиотека и научницима, и захтева се од њих да учествују у овом подухвату који је за добро свих људи.

Док је подизање зграде било у току, они су уз много слутњи чекали одговоре. Један по један, одговори су стизали. Прва личност је одговорила да она није способна да помогне због тога што јој недостаје особље у библиотеци. И други библиотекар је изразио жаљење: његов програм је толико испуњен да му се не може додати никаква друга активност. Трећи библиотекар је закључио да је тешко разумети значење и намену целог подухвата и рекао да не може испунити оно што се од њега захтева. Четврти који је одго-

ворио уплашио се да ће његова библиотека изгубити поверење ако он предложи неке текстове. Један научник је изјавио да нема времена откад је углавном у иностранству. Други је управо започео своју универзитетску каријеру и бојао се за своју репутацију. Следећи научник је желео да отпочне расправу о различитим културама, али је као минимум захтевао јасне дефиниције коришћених термина. Сви су били позвани али је мало њих изгледало способно да одговоре на позитиван начин. Они који су покушали, саставили су попис могућних текстова. Један је једноставно предложио текст с корисним цитатима. Неко други је помислио да је стигао сувише касно да би могао допринети, али је скромно додао неколико библиографских јединица.

Најзад, простор је створен, полице су напуњене књигама и текстови су постали приступачни и спремни за читање. Тиха библиотека, слободна и отворена свима.

О Тихој библиотеци

Концепт Тихе библиотеке заснива се на студији посвећеној праву на информацију (1). У тој студији, информација се сматра најважнијим чиниоцем, који оспособљава сваког човека да развије своје највеће потенцијале. Информација, образовање и људски развој најуже су повезани. Заједно, они доприносе људском достојанству које је битна особина људског живота, оно што треба унапређивати и штитити. Људско достојанство је централна тема Универзалне декларације о људским правима. Поштовање тог основног људског права испољава се појединачно у инструментима многих других људских права, као што је Конвенција Уједињених нација о правима детета. Право на информацију је опште људско право, то јест право на самообразовање из општедоступних извора. Људско биће је трагалац за информацијама, трагалац за оном врстом информација које ће му помоћи да се у потпуности развије као људско биће.

Многе традиције и културе су повезане с образовањем и људским развојем. Упућује се на све оне који на више начина дају пример сопственим животима; они се могу назвати аутентичним људским бићима. Постоје драгоцени текстови и одломци који потврђују визију и живот иза граница које су поставили култура и традиција, време и простор. Такви текстови потпомажу у размишљању о истини и отварају алтернативне начине живота. Свако људско биће има

право на образовање и информацију о ономе шта је најбоље и најистинитије од различитих великих традиција. Људима су потребни конкретни примери и аутентични сведоци. Они могу учити од других људи. Усмена традиција, на пример, одликује се и тиме што кад неки мудри старац умре, с њим изгори и читава библиотека. У другим културама библиотеке постоје као институције. Оне садрже тихе сведоке аутентичног живота. Распршени свугде по свету, ти текстови чине глобалну Тиху библиотеку, непознату већини људи.

Тиха библиотека може постати видљива и може се установити у свакој земљи. Тиха библиотека показује да текстови различитих традиција могу стајати једно уз друго без икаквог конфликта. Књиге не ратују међу собом, а ни људи који их читају.

Заједнички именилац за аутентичан живот је тишина. Тишина је одсуство спољне буке и унутрашњег немира. Тишина је инструмент пажљивог читања и живота. Тишина је наизрецива суштина људске културе.

Постоји општа потреба за непристрасном информацијом, за пријемом информација који је лишен манипулисања. Циљ Тихе библиотеке је да омогући људима проучавање у различитим традицијама свих оних људских квалитета који се данас огледају у представи о људским правима. Тиха библиотека чини те текстове видљивим и приступачним. Због тога концепт није толико у представљању система и учења у канонским облицима колико у доприносу развоју људи, у правом смислу – културе. Библиотека има задатак да те културне изразе живота учини видљивим и приступачним тако да се појединац може образовати и изучавати их. На тај начин ће бити могућно научити како приступити битним питањима живота, с разумевањем и обзирима, без ограничавања. У случају премошћавања различитих култура и искорака изван традиција, могућност новог учења се повећава, учења које превазилази истраживање једино окренуто налажењу разлика и сличности. Такав приступ нуди могућност остваривања плурализма унутар самог себе, развијања искрене толеранције и дубљег разумевања других људи и култура.

Тихој библиотеци потребно је место лишено рекламних огласа. У њеном простору може се слободно дисати, на човековом је располагању без ограничења. Она је „бескорисна" утолико што се не може искоришћавати. Тиха библиотека делује самим својим присуством. Важност имагинације и идеализма својствена је култури и заслужује своје место у свету слободном од сваког система. Исто онако као што

постоје споменици који подсећају људску заједницу на свирепости ратова и сукоба, треба да постоје и споменици онога што је супротно томе – споменици живота у миру и чистој савести. Такав културни споменик је Тиха библиотека.

Концепт Тихе библиотеке објашњава нарочито значење библиотека. Оне су чувари културе и тих тихих текстова. Унесков Манифест о јавној библиотеци сматра библиотеку „живом снагом образовања, културе и информација и битним чиниоцем неговања мира и духовног благостања у свести људи и жена."

Улога библиотека може се исто тако извести и из, на пример, Конвенције о правима детета која је ратификована у готово свим земљама света. Конвенција јасно износи права детета у приступу информацијама, нарочито информацијама од културне користи и примереним његовој духовној добробити. Информација је повезана и с образовањем и развојем нечијег талента до његовог пуног процвата. То подразумева човеков развој у духу разумевања, мира, толеранције и пријатељства, уз поштовање других људи, других култура и природне средине.

Библиотекари треба да одиграју нарочиту улогу у схватањима и промоцији Тихе библиотеке. Они знају где да нађу текстове и могу знати шта је у њима. То је драгоцено за оне који траже информацију, нарочито кад и сами библиотекари размишљају о тим текстовима и кад су инспирисани њима.

Ифлин пројекат из 1998. о Тихој библиотеци

Да би се и међу библиотекарима пробудила свест, сматрало се да ће бити од помоћи ако се сачини слика о Тихој библиотеци на симболичан начин. Ифлина конференција о педесетој годишњици Универзалне декларације о људским правима, сазвана у Амстердаму, пружила је одличну прилику за то представљање. Прикупивши и представивши те текстове на достојанствен начин, презентација на светској конференцији би могла учесницима дати прилику да упију и почну ширити те идеје и да у будућности њима буде надахнут њихов рад.

Тај пројекат не би требало сматрати јединим начином да се подигне Тиха библиотека. У свакој земљи у којој библиотекари уз помоћ научника и осталих желе да установе Тиху библиотеку, њен облик и садржина биће различити. Али намена остаје иста: понудити

човеку прибежиште, тихо место за самообразовање које је отворено свима.

Пројекат поводом Ифлине конференције 1998. у Амстердаму израдила је група креативних људи из Белгије и Холандије која се много пута састала да би размотрила суштину Тихе библиотеке и начин на који ће је представити. Било је очигледно да презентација може донети само летимичан преглед замисли. Многа порука и објашњење налази се негде иза речи. Људи су ограничени у запажању стварности, укључујући ту и културу. Све је у покрету, и сопствена личност и став. Свак мора сам сачинити своју интерпретацију, после пажљивог читања. Исписи на заставама које лепршају показују одломке текстова и нису у потпуности читљиви. На неким заставама текст је ишчезао. Остале су само неке кључне речи.

Темељито читање људских порука захтева читаочеву дистанцу, корак изван или корак изнад дневних догађаја. Ако културу посматрамо као бескрајан свитак текста с бескрајном разноликошћу стилова, лако је приметити да појединац никад не може сагледати целину те књиге или слику културе једним погледом, чак ни после дуготрајног посматрања. Неки делови су скривени, други су у развоју. Човек може примити само повремено неки увид, један део слике која се креће. Због тога овде нема места одсечним судовима и апсолутним интерпретацијама.

Листови у књизи култура могу се посматрати као разнолике традиције људског поимања које су записане. Они који посвете време да их што потпуније сагледају, у правој светлости, могу уживати у том пејсажу традиција. Они исто тако могу приметити да иза текстова има простора који је повезан с традицијом, отворен простор у којима се текстови распршују као лишће које лети и расте у слободи.

Које бисте текстове желели да предложите за Тиху библиотеку? То питање постављено је многим библиотекама и стручњацима. Они су одговорили на различите начине. Њихови предлози су представљени у овом текстуалном пејсажу као вредан допринос пригодној Тихој библиотеци. Ти текстови се могу наћи и прочитати у редовним библиотекама. На тај начин, свака библиотека је Тиха библиотека.

(1) М. Корен: *Tell me! The Right of the Child to Information*, NBLC, The Hague 1996 (дисертација).

Учесници у Пројекту:

Емил де Кајзер, сликар,

Густаво Мулхал, архитект,
Ксандер Спронкен, вајар,
Марк Тој, графички дизајнер,
Франк ван Хелфтерен, дизајнер светла
Координатор експерата:
Ламерт Лертојвер, бивши ректор Лајденског универзитета

Текст и координација:
Маријана Корен

Превео Душко Вртунски

ПРЕГНУЋЕ ЗАСЛУЖНИХ ЛИЧНОСТИ

Милош Јевтић: *Библиотекари,*
Заједница билиотека Србије, Београд, 1998.

Веома дуго, сада се скоро може рећи: већ деценијама, неуморни Милош Јевтић, писац и новинар, призива и дочекује, као „госте Другога програма Радио Београда", своје и наше савременике, који су од некога или, по његовом осећању вредности: од знатнога, па и од највећега, значаја у нашем животу и угледа у јавности, и са њима води разговоре недељом по подне, који се преносе радио-таласима. Ти разговори покаткада се окончају у један мах, а још чешће се настављају и у следеће, а не ретко и у више даљих недеља. Јевтићеви бирани гости потичу из најразличитијих области јавнога деловања, у култури, науци, уметности, књижевности, и познати су, некада и славни, песници и писци уопште, затим историчари, и не само они који су то у основном смислу тога појма, већ и историчари културе, књижевности и уметности, све до археолога и заслужних чувара старина, а онда су то лингвисти и филолози, и слависти, наши и страни, па уз њих још музичари и музиколози, сликари и вајари, позоришни делатници, и коначно: лекари и психијатри, као и представници такозваних тачних наука. Са својим саговорницима, многобројним и многоврсним, Јевтић води дуге и исцрпне разговоре, које заподева и усмерава бројним питањима, најчешће удруженим међусобно и везаним у праве низове, а увек добро смишљеним и не ретко изазовним и инспиративним. Својим одговорима на та питања Јевтићеви „гости" обавештавају слушаоце радија о својим животима

од најранијих и обично најупечатљивијих тренутака у њима, па до оних других и доцнијих, који су их као личности обележили или су у душама њиховим оставили најдубље трагове, потом о пријатељима и узорима њиховим, о ономе што су у животу радили и како су са тим пролазили, са чим су се сусретали и сударали, о успесима, али и поразима на том свом путу, и надама и очекивањима које су имали, о савременицима с којима су проводили свој век, или с којима су морали да се сукобљавају и боре, као и са многим другим збивањима и околностима у ономе што називамо стварношћу, од које и те како зависимо, а коју ипак понегде и у понечему успевамо и да мењамо, истина уз огромне напоре и по најскупљу цену. Јевтић затим пита и тражи, а најчешће успева и да добије, одговоре о уверењима која његови саговорници имају у послу којим су се бавили и која су одредила и испунила њихове животе, као и о погледима њиховим на људе и прилике, који су обележили њихово време, и њих саме, Јевтић их затим испитује о ономе што представља неку њихову филозофију, животну, друштвену, радну – и коју сваки човек има, био он ње свестан или не – а занима се и за њихова гледања на будућност, сопствену или општу, у коју човек и човечанство иду, или срљају, којој се надају ил су на њу осуђени.

Разговоре које је Јевтић за свих ових година водио са стотинама својих савременика – брижно одабраних, умних, занимљивих и са богатим животима – и који су не само имали шта да кажу, него су и умели да то учине на најбољи начин, њихови најверњији слушаоци ишчекивали су из недеље у недељу и с пажњом пратили. Али и поред драгоцености и лепоте тих њихових саопштења и неисказане вредности порука које су садржавали, ови разговори остали би у пукој усмености и, евентуално, у сећањима оних који су их чули, да Јевтић није дошао на срећну замисао да их сакупљањем у књиге и објављивањем учини трајним, а у исти мах и доступним онима који нису били у прилици да их слушају када су на радију бивали објављивани. Многе од тих књига имају монографски карактер, односно садрже казивања само једне личности, али их има исто тако многобројних у којима су сабрани и удружени одговори – под тим насловом *Одговори* иде цела ова едиција – по више Јевтићевих саговорника, сродних по делатности коју су обављали или по послу којим су се у животу своме бавили. Откако су почеле излазити пред читаоце, које су због своје изузетности брзо стицале, од тих књига Милоша Јевтића настала је читава једна библиотека, а ових дана угледала је света и по реду педесета. Она је донела одговоре што их је Јевтићу дао великан

српског песништва Миодраг Павловић. На тај начин Јевтић је остварио големо и заиста импресивно дело, којем у нас сасвим извесно нема, нити ће задуго бити премца, а искрено речено ја не знам ни неких сличних примера ни даље од нас, у свету. Све те књиге, по вредности и значају онога што је у њима казано, и вредностима не само документарним, и значају не само за ово наше време, остаће бесцена сведочења не само о Јевтићевим саговорницима и о ономе чиме су се бавили они сами, већ и о многим странама нашега живота, онога који је сада, или је већ наша прошлост, ближа или даља, и о многим чиниоцима његовим и судеоницима у њему, знаним и виђеним, или пак оних које зовемо обичним људима, и који скромно, готово невидљиво, пролазе светом, али који су у њему имали своје место и своју улогу, и који су свакако вредни незаборава.

Тек који тренутак пре те педесете књиге *Одговора* Милоша Јевтића или заправо са њом једновремено појавила се засад претпоследња књига истога низа под насловом *Библиотекари*, коју с добродошлицом поздрављамо и данас, и у овом високом и веома угледном дому српскога библиотекарства. У њој се на окупу нашло једанаест познатих личности из света библиотекара и библиотекарства српскога, и које представљају бесумње његову елиту данас, али које, барем у већини својој, иако и по речима самога Јевтића стоје чврсто „у основама наше културе", незаслужено остају „ван шире пажње". Књига је ова, осим уобичајене сврхе коју имају иначе све Јевтићеве књиге из ове серије, имала још и ту да буде и „извесно одужење" прегнућу заслужних личности из ове струке које су се у њој и међу њеним корицама нашле. То дакако нису и све „личности од заслуге и значаја у тој преважној области јавнога деловања код нас и међу нама, нити су са њима представљене све наше значајне куће те врсте, од којих су неке, као Библиотека универзитетска у Београду, на пример, истинске институције нашега живота и наше културе. Према Јевтићевој намери, саопштеној у поговору, оне ће, то јест те библиотеке наше и ти библиотекари наши који у њима делују или су деловали, доћи у следећу књигу овога реда и оваквога наслова.

У књизи Милоша Јевтића која је у овоме часу пред нама, и о којој је овде реч, заступљени су следећи угледници из света нашега библиотекарства: др Љубица Ђорђевић, која је осим тога што је била библиотекар, била још и универзитетски професор библиотекарства и шеф Катедре за библиотекарство на Филолошком факултету у Београду, а још је и песник; Лазар Чурчић, библиотекар и један од најзаслужнијих руководилаца Одељења старе књиге у престижној

Библиотеци Матице српске, потом и библиотекар Народне библиотеке Србије, историчар старе српске књиге и библиограф, научник наш првога реда и најстарији по свему у овоме друштву; потом тихи и скромни, а презаслужни мр Миодраг Живанов, водећи наш библиограф, пре свега ретроспективно пописиваних књига и издања; Миленко Радовић из Градске библиотеке у Ваљеву, али и занимљиви и изузетни писац српски; затим Миломир Петровић, садашњи управник Народне библиотеке Србије и истакнути прегалац у српској култури и просвети; професор др Десанка Стаматовић, прва личност садашње универзитетске Катедре за библиотекарство; даље, управник Универзитетске библиотеке у Нишу и писац Видосав Петровић; па Љубомир Тешић, прећашњи библиотекар у Земуну и управник библиотеке „Ђорђе Јовановић" у Београду, а сада професионални писац; затим, библиотекар и писац из Стеријиног Вршца Душан Белча, знаменит по свему што је радио, како у библиотекарству, тако и у књижевности, а скроман и смеран као мало ко у нас; онда превредна Олгица Момчиловић, земеник директора библиотеке САНУ; и на крају – али једино по случајном редоследу у овој књизи, а свакако међу првима по вредности и по лепоти дела, не само библиотекарског, већ и књижевног, као и онога у области културе, Миро Вуксановић, страсни заљубљеник и чаробњак српскога језика и писац од врло високог реда, велики неимар у нашем библиотекарству и врхунски његов организатор, али и истрајни борац за његово достојанство, који је претходно све то чинио у Сомбору, а сада, и са успехом још знатнијим, чини као управник старе, гласовите и предрагоцене Библиотеке Матице српске у Новом Саду.

Све, или мање више све од њих, ја дуго година и лично знам и најдубље поштујем, а неке убрајам и у своје драге пријатеље, а будући да сам одувек, по предивној речи Борхесовој рај замишљао као добро уређену библиотеку и да сам безмало сав свој радни век провео по библиотекама и по архивима, да сам библиотекарство изучавао и чак једно време, како се у нас каже, и јео тај хлеб, а деценијама сам говорио о њему, колико сам знао, и својим студентима, мислим да могу да по заслузи ценим оно што су ови библиотекари српски, а Јевтићеви сабеседници из ове књиге, учинили за нашу културу и за наше читаоце свих врста, узраста и занимања, који су залазили у књижнице у којима они раде или су доскора радили, које воде, или су их водили, или напокон који су о том послу размишљали и о њему учили друге. Увек сам мислио, наиме, и мис-

лићу докле год будем то могао, да библиотекари који су прави и од најбоље врсте, као и лекари и свештеници, целога свога века раде, и треба да раде, за друге, и да су најбољи међу њима не они који измишљају стално нове и што сложеније и непрозирније теорије и прописе за пописивање и каталогизовање књига, и за њихово сређивање, променљиве и краткотрајне као и свака друга мода, и којима често отежавају, а не олакшавају, пут корисника и заинтересованих до књиге и до сазнања о њој, који у читаоцима виде могућног крадљивца њиховог драгоценог времена, и чак непријатеља, и који одахну једино када му виде леђа; таквим библиотекарима, и таквим библиотекама, уосталом, недавно се духовито подсмехнуо Умберто Еко у свом изврсном огледу *О библиотеци*. Сви библиотекари представљени у овој књизи нису од те друге, него су од оне прве врсте, и тиме су и заслужили да у ову књигу уђу. Па ипак, и упркос томе што их готово све добро и дуго знам, ја сам, захваљујући управо овој књизи, толико много дознао о њима и о животима њиховим и о њиховоме раду, о виђењима и доживљавањима нашег прошлог и садашњег живота, о сусретима њиховим – а кога све нису они дочекивали и у кућама свога деловања услуживали и помагали! – и о ставовима и уверењима њиховим, људским, професионалним, животним, о размишљањима њиховим о прошлости и садашњости нашој, као и о очекивањима њиховим од будућности, која су очекивања некада и најдубља страховања њихова, – мислим: с пуним правом – да ми се неки од њих, после тих сазнања поцрпених са страница ове књиге, приказују у сасвим новом и друкчијем, па и још много бољем и лепшем осветљењу од онога које сам имао прилике, могућности и начина да стекнем до сада, у овом ковитлацу и у овој трци, па и у суровој овој борби, које називамо, и морамо називати, нашим животом, јер другога ми и немамо.

Остављам другима који ће после мене говорити о многим и неоспорно највишим вредностима ове књиге, а ја бих засад истакао само једну, која ми се чини превасходном. Она је у казивањима Јевтићевих саговорника о њиховим сећањима из живота властитих, живота њихових драгих и њима блиских, и из живота општег, који нам је било дато, или који смо били принуђени да проживимо. Павле Поповић, знаменити књижевни историчар српски, у једној прилици када је приказивао *Сйомене живоūа* великог филолога и научника светске славе Ватрослава Јагића, навео је једну мисао великога Гетеа, по којој „сваки, свакцати човек треба да напише свој животопис". Јер сваки од нас – ако, то јест, добро схватам смисао те

Гетеове препоруке – делић је оног великог мозаика који представља свеукупну историју, или боље речено: судбину људскога рода. То је уосталом на свој начин осетио и лепо изрекао и један од учесника у овим разговорима са Милошем Јевтићем, дубокоуважени Миломир Петровић: „Сваки људски живот је, сигурно, посебна животна прича, испуњена различитим догађајима, који се памте по добру, тренуцима радости и среће, али, на жалост, и по ономе што су биле непријатности, тешкоће, неправде, ратна страдања, растајања од најдражих, заблуде, као и по много чему што чини тамну страну живота". Много пута те своје личне приче, своја сећања из живота, виђења своја људи око себе, догађања која су им била пред очима, доживљавања своја знаменитих личности наше књижевности и културе које су сусретали, патње и страдања кроз које су пролазили, и све друго што им је било дато, или суђено, да виде, доживе и проосете од живота, Јевтићеви саговорници исприповедали су пред њим, али не само за њега и слушаоце његове, већ и за све нас, с пуно људских емоција, каткада с ведрином и срећни, каткада опет с најдубљом тугом и сетни, а исто тако пречесто као речити и по изразу сјајни приповедачи, што многи од њих јесу и иначе, да су на многим страницама ове књиге сачувана не само њихова драгоцена и веродостојна сведочења о њима самима, и о временима и људима прошлим, него и права и значајна књижевна остварења. За то несумњиво заслуга припада како њима, и њима у првоме реду, тако, и у мери можда не много мањој, и ономе који је имао знања и вештине да такве њихове тренутке надахнућа и те њихове исказе сачињене од лепоте и истине, дозове, саслуша и за вечност сачува, то јест Милошу Јевтићу, великом господину српскога новинарства.

Не видим како бих боље завршио овај свој, и свакако прескромни, извештај о овој драгоценој књизи, коју топло препоручујем свачијем читању, до речима мени вазда драгог Мира Вуксановића из ове књиге: „Све што рекнем, мало ми је; све што не рекнем, жао ми је. Баш тако".

Речено у Матици српској, 4. новембра 1998.

ИСКАЗИ ПОСЕБНОГ ВАЖЕЊА

Милош Јевтић: *Библиотекари*,
Заједница библиотека Србије, Београд, 1998.

Милош Јевтић остварује дуго један пројекат који је особен у српској култури. Тај пројекат јесте једна „opera in fieri" (дело у настајању), који је већ постао једна библиотека по броју објављених књига, и по значају онога што се у књигама налази. По чему је овај пројекат особен и зашто у њему видим трајно важење?

Има већ два пуна века како у развијеним културама Европе настаје живо интересовање за аутобиографију појединца. Да ли су *Исповести* Жан-Жака Русоа подстакле такво интересовање, или је пак такво интересовање учинило да Русо напише своју интроспективну биографију од мање је важности. И новија српска књижевност на неки начин почиње *Мемоарима* Проте Матије Ненадовића. Ова врста текстова настаје вазда у посебном историјски-антрополошком тренутку. Тако је било и у време када је врхунио грађански, трговачки сталеж у италијанским комунама и сињоријама у XV и XVI веку, и када су богати трговци бележили, под крај живота, своја сећања, која се тек последњих година темељно проучавају и издају. Развијена самосвест појединца јесте у језгру подстицаја за писање такве врсте текстова, а потреба за саморазумевањем кроз судбину другога лежи у корену потребе за читањем таквих књига. Сазнавајући туђи живот човек жели да сазнаје и свој. Јер само у друштву душа живи, само у друштву она стиче признање које јој је неопходно, о чему је већ писао Хегел на свој начин. У томе је разлог читаности

оваквих књига. Ту је и узрок читаности и успеха подухвата Милоша Јевтића. Он је умео да подстакне појединца да о себи отворено проговори, без зазора, откривајући себе у свету, а откривајући тако и свет. Колекција књига које је објавио Милош Јевтић биће и незаобилазан извор за свако проучавање овог времена, времена у којем су његови „јунаци" живели. Ова врста текстова јесте извор за сваку интегралну историју, не само културну. У њима ће се наћи оно што се не може наћи у списима, у архивама многих чиновничких канцеларија, у достављама из полицијских картотека, у извештајима који идеолошки, било на који начин, модификују историјско дешавање. У њима ће се наћи и оно на шта је указивао Ханс Георг Гадамер када је истакао: „Зато су предрасуде појединца, много више него његови судови, историјска збиља његовог бића".

Поједине књиге из Јевтићеве серије јесу развијене аутобиографије, саме по себи књижевни текст, који на самосвојан начин улази у српску књижевну повесницу. Друге ће послужити као важан историјски извор, треће ће сведочити о ширем контексту времена. Али све су од великог значаја за нашу културу.

Скупина од једанаест исказа библиотекара има сасвим посебно важење. Она осветљава живот и рад оних који чувају, сређују, разврставају памћење српске културе, и културе уопште; подиже значај установа у којима ових једанаест библиотекара ради.

Споменик је ова књига српским библиотекама. У изванредном тексту који је изговорио, или написао, Миро Вуксановић, одговарајући на питања Милоша Јевтића, има један одломак који је међу најлепшим панегирицима библиотеци. Морам га навести.

„Библиотеке су куће укупног људског памћења. У њима се укрштају различите културе и језици. У њима се уједињују духовне вредности. У њима мирују речи и реченице, али се никад не може предвидети када ће понека од њих доћи у наш живот. У библиотекама је, као у лавиринту, скривена човекова жеља и сложена његова мисао, од постања до нас. Без њих не бисмо имали сазнања о вечности и пролазности. Библиотеке су темељна одредница сваке националне културе. библиотеке су највећа људска тајна. Откривање те тајне значи национално освешћење. Књиге у библиотеци јесу породица која живи у слози, без зебње да ће бити утрвена. Библиотеке су куће које изазивају страх и нелагоду. И писцу, и читаоцу. Писцу зато што у њима своје књиге доживљава као каменчиће бачене у воду. Читаоцу зато што од редова књига дознаје колико је немоћан у својим читалачким намерама. Библиотека је велико чудо

за радозналца, и непрегледно гробље за незналицу. Библиотека нуди поступност, стрпљење и миран рад онима који знају вештину читања. А брзозборцима и лакоумницима библиотеке су гомиле папира и гомиле упуљаних слова. Библиотекама не пристаје атрактивност. Библиотеке су ученима култна места, а неукима мртво море. Што је неуких више, то су библиотеке скрајнутије. Што је више подношљиве лакоће животарења, то је библиотекама као-установама теже".

Волео бих да сам ја написао овај одломак. Зато сам га навео. Постао је мој. Сажима сав тегобан живот библиотеке, и њену судбину у времену и простору. Јер има још лакоумника који би радо гомиле књига дали да се прераде као макулатура, а магацине књига сместили у влажне подруме, не поимајући да свака књига има своју будућност, много трајнију од машине и од камена.

Прочитао сам ову књигу од корица до корица. Што се у мојим годинама ретко ради. Не само зато што сам данас својеврстан библиотекар, чувар књига. Већ зато што сам, читајући, постепено увиђао да ме текстови књиге не остављају непромењеним, да ме узбуђују, буде; да уз сазнавање испричаних живота, и човека и књиге, постајем више човек, „mas hombre", како је казивао шпански песник. А то је својство којим зраче само добри текстови. Већину казивача Јевтићевих знао сам одавно. Али им нисам знао душу. Нисам знао Миленка Радовића, из Ваљева. Сада сам срећан што познајем још једног умног човека који је исказао унамуновско „трагично осећање живота", због којега је истоимена Унамунова књига стављена на Ватикански „Index librorum prohibitorum", и то у XX веку.

Било би добро да они који одлучују, и који се нама баве и када хоћемо и када нећемо, прочитају ову књигу. Ваљда би и њих могла да не остави непромењеним. И за њихово и за наше добро.

Речено у Матици српској, 4. новембра 1998.

ЈЕДАНАЕСТОРО ОДАБРАНИХ

Милош Јевтић: *Библиотекари*,
Заједница библиотека Србије, Београд, 1998.

„Треба ли музеј да буде уметност или да служи уметности?" — то је питање које се, како ових дана читам у новинама, јавно поставља у Немачкој. Сличне дилеме постоје и у вези с тим шта јесте, шта ће бити и шта треба да буде библиотека. Има, наиме, оних који библиотеку у будућности виде као музеј књига, али и оних који верују у *али* и *или*.

На моју жалост, оте ми уважени Никша Стипчевић један чудесан одломак из Јевтићевог интервјуа с Миром Вуксановићем где се даје једна изванредно успела научно-уметничка дефиниција библиотеке. Тај ме одломак уверава у то да будућност има и *умеīности речи*, не само Мирова, и *књиīохранилиште*, истовремено и скривалиште и распршивалиште уметничке и научне истине, лепоте и знања, мудрости и шашавости, заправо свакаквости овог света.

Немам доказа, али се усуђујем устврдити, да у српском поднебесју нема књиге тако скромна наслова, а тако раскошна садржаја, какав нам нуде једанаесторо одабраних библиотекара српских, Милош Јевтић и Заједница библиотека Србије.

Појединство Јевтићево ставих на друго место мада знам да без њега, зацело, не бисмо упознали прву поставу једне тако важне струке у нашем народу, чији историјски удес не допушта неопходно обиље пробављивог самоупознавања, систематизовања и синтетизовања стања и знања ни у једној струци. Чудан је човек и стваралац

тај Милош Јевтић, који (је) уме(о), као нико други у српској култури, њушити и нањушити оне умнике и брижнике што би се могли, а не би смели, загубити у вреви неправедног свакодневља и ненаписаној енциклопедији заслужника. У ствари, Милош Јевтић морао се догодити српској култури баш зато да би писао, до изнемоглости, *енциклопедију заслужника*, својих савременика, док су живи, као што јој се догодио прерано отишавши Данило Киш уписујући и себе и нас у *Енциклопедију мртвих*.

Историчари веле да свакад имају невоља с документима о минулом времену: кад су посреди стари и средњи век, извора је премало; кад је у питању нови и најновији век, проблем је како одабрати оне који су релевантни и аутентични. Осим тога, најновије доба у култури оптерећује нас нагомилавањем непролазних или, под наводницима, „непролазних" вредности, пред којима је човек потиштен и збуњен, те не зна чега би се латио и шта би одабрао. Милош Јевтић и његови сабеседници побринули су се о томе да оставе неизбрисивих трагова о себи и своме времену, ономе које им је доделио творац.

Некад се знала обавезна лектира, коју нисте смели пропустити ако сте желели бити културан човек. А сада, кад вас ко упита јесте ли читали какву књигу, лако вам је, без црвенила на лицу, одговорити: Не видим дрвета од шуме! Гете, Толстој и Достојевски некад су били неизоставни, а сад је, да би се нпр. „ишчитао" велики Немац, ако се баш мора, нужно посегнути за пречицом: пронаћи Екерманове *Разговоре с Гетеом* и утолити глад у њима као у каквом књижевном Мекдоналдсу. Уосталом, људски је упознати се с бесмртнима, непосредно или барем из друге руке. Ништа мање људски није хтети се наћи међу њима.

Да бисте ушли у круг бесмртника – каже Гојко Николиш, лекар, начелник партизанског санитета, потоњи генерал, амбасадор, академик, даровит и плодан писац – морате имати дело. Пишући књигу о Сави Мркаљу, своме земљаку и сусељанину, родом из Сјеничака, данас без Срба, Николиш каже (парафразирам): Милиони људи умиру као муве, и ником ништа. Да бисте избегли злу судбину муве, морате имати дело или барем делце. Мркаљ је имао делце, *Сало дебелога јера, либо азбукопротрес*, што му би довољно за улазак у историју свог народа, културну историју његову. Одабрана и часна библиотечка чељад коју нам представља Јевтић пуштајући је и штедро подстичући да се самопредстави – има више од делца, а неки међу одабранима и право правцато дело.

На срећу или на насрећу, свеједно, већину људи никад није занимао улазак у историју. Данас понајмање, јер ваља преживети. Нико није сигуран, чак ни побожни Матија Бећковић, да ли све скончава у ништавилу или следе вечни оностранi пропланци и пропламсаји. Ако следе, опет је, мисли се, боље *издвојити се*, у овострању, *зборoм* и/или *творoм*.

Истини за вољу, вазда је било, и има, људи који бирају, као Лазар Чурчић, случајно или намерно – свеједно, племените путеве, витешке и/или монашке, подвижничке. Такви су путеви и библиотечки, заправо библиотекарски, на које се одважно отискују само они што више држе до духа него до тела, више до алтруизма него до егоизма.

И сâм сам се био отиснуо на библиотекарски пут, напустивши га 1979, после девет година, питајући се вазда да ли сам погрешио. Имам, дакле, и личног разлога за уважавање библиотекарске струке, с којом сам остао везан „покривајући" библиотекарство у државном ресору у којем сам запослен.

За библиотекарство се обично, и неправедно, мисли да није стваралачка, самотворачка, струка, већ да се у њој ради за другога. Ако је то тачно, онда је тачно и то да се у модерном друштву увек ради за другог, за непознатог *потрошача робе* и *корисника услуге*. За другог ради и пекар и лекар, и писац и књиговезац, и радијски и телевизијски водитељ, и новинар, и политичар, и зидар, и мостоградитељ, најчешће окренут к непознатом *купцу* и *пацијенту, читаоцу, слушаоцу, гледаоцу* и *гласачу, станодавцу* и *станопримцу, пешаку* и *возачу*. Ако је код библиотекара штогод самосвојно, онда је то додир посебне врсте, присан додир зналца с радозналцем, с упућеним који тражи више или с неискусним а знатижудним.

Можда се Лазар Чурчић ипак вара када каже да се у библиотекарству обрео *случајно*. То што готово четвртину књиге *Библиотекари*, ношен олујом Јевтићеве љубопитљивости, исписује управо Лазар – говорећи и као нарочито прокушани библиотекар и као интелектуалац који има шта да каже и о себи, и о другима, и о свом времену – тешко да може бити случај. Није случајно ни то што и Чурчић и сви његови сапатници тако лепо говоре о другима, о својим колегама, па и о себи претпостављенима. Уза све то, ретко је уљудно и углађено Лазино настојање да и једну своју управницу, управницу Библиотеке Матице српске, која се о њега тако злоћудно огрешила, прећуткујући јој име, – чојствено, маркомиљановљевски,

брани и од ње саме. Време је показало да је та особа била случајна, а Лаза – богонамеран.

За мене је у овој књизи право откривење био и животни пут Љубице Ђорђевић, која је, како вели Јевтић, „године окупације провела [...] у ослободилачкој војсци". Јамачно је, као првоборка и образована жена, лако могла изабрати занимање уносније од библиотечког, а није га изабрала. Могли смо и не знати да је Љубица била учесник Игманског марша, а управо смо од ње морали чути да су и њу и њене партизанске саборце од опаких промрзлина, тамо на Игману, 1942, спасли – четници, дочекавши их на врху уклете планине – „са топлим чајем и топлом пећи".

Подучавани томе да све било је благотворна револуција и ослободилачка борба једино за њу богомданих, оних којима је из штаба бригаде „дошло да нема Бога" (Бранко Ћопић), морали смо управо од угледне библиотекарке чути да ипак није све било у црно-белој, тј. црвено-црној техници. „Сарађивали смо тада", дакле и 1942, рећи ће Љубица. И подсетиће нас, уздржано и успутно, на страшни грађански рат међу нама Србима у периоду 1941-1945. У раздобљу 1991-1995. и потоњем, до ових дана, ужасна се несрећа Србима понавља. Међутим, барем је избегнут обновљени грађански рат. То није мало! А остала је овог пута нетакнута и Народна библиотека. Очувана су и друга библиотечка здања, Милош Јевтић и учени библиотекари. То заиста није мало, то је, заправо, – врло много! За мене лично много је и то што сам имао прилике да боље упознам и људе с којима се иначе низ година врло често виђам, службено и неслужбено, сарађујући и другујући с њима.

Премда је издвајање у овој прилици можда и неприкладно, не могу а да не кажем како сам дубље завирио у духовни и душевни склоп Миломира Петровића и Мира Вуксановића, управника двеју најзначајнијих библиотека српских. Миломира готово свакодневно виђам и редовно слушам кад год се у Народној библиотеци свечано најављује или обзнањује каква књига или штогод друго. Он се увек савесно припреми, изложи одмерено и разложно, вазда више него пригодно, своје домаћинско уводно слово о ономе што се има збити. Чини то Миломир неретко, с више надахнућа и не с мање успеха од оних који се јављају као упућени и посвећени у садржај најављеног програма, као његови извођачи или тумачи. Отворивши и мозак и душу Миши Јевтићу и својим читаоцима, Миломир скромно казује да је „сваки људски живот [...] посебна прича испуњена различитим догађајима који се памте", и по добру и по злу. Мада је био на многим

службеним узвишењима, укључујући и министарска, и у материјално неупоредиво мање тегобним временима, Миломир не скрива да му је челно место у Народној библиотеци било не само врх каријере него и стајна и радна тачка највише занимљивости, опослености и одговорности.

Богато не само духовним изазовима и душевним радостима који проистичу из блиског сусрета и с најугледнијим светом који залази у Народну библиотеку, те са свиме оним што се скрива у њеним недрима, Миломирово управниковање било је скопчано и са „зебњама на расклапање" (Воја Чолановић) које доноси вођење такве куће у тешким и тескобним временима. Када процеди све оно што је урадио, доживео, написао и изговорио последњих десетак година, па и пре тога, те оно чега се буде сетио када одлучи да напише свој незаборавник, Миломир ће се сучелити с властитим књигама, које је дужан написати или, можда, већ написане само повезати.

Миро Вуксановић, најмлађи међу Јевтићевим изабраницима, ни у овој књизи није успео а да не посведочи како је писац од формата. У томе се чак уверљивије исказао него у своме библиотекарском многознанству и ветеранству, големом библиотечком искуству и доказаној вештини вођења двеју библиотека, сомборске и Матичине. И да није писац, успешно и већ дуготрајно управљање Библиотеком Матице уписало би га у српску културну историју. У њој је Матица српска, стара али не и остарела дама, лучоноша бујнога и бурнога културног живота српског народа откад се он труди да постане модерном нацијом. Матица је заправо први светионик нашег циона. Сматрајући Мира Вуксановића значајним српским писцем, који се изванредно успешно огледа у издизању завичајног говора на раван књижевног језика и уметничке плодотворности, морам рећи да се он и у прилогу књизи *Библиотекари* и у другим својим текстовима којекуда расејаним јавља као суверен владалац стандардним језиком. Одлика је Мирова, ретка колико и узвишена, да оно што јавно казује буде не само садржински промишљено, убаво удешено и брижљиво оцеђено него и ваљано, речито и упечатљиво срочено.

Нека ми опросте библиотечке ведете којима се нисам поименце позабавио! Није се имало кад, јер реч је о књизи с много твораца, заправо с апостолским бројем аутора, 12, међу којима је Милош Јевтић носио диригентску палицу. Диригент је био толико вешт да је од 11 српских библиотекара начинио оркестар у којем се сваки појединац јавља и као успешан солиста и као уметник који се добро уклапа у колективно казивање, стварање и сведочење.

Милош Јевтић је најавио и другу књигу о српским библиотекарима, међу којима му неће бити тешко наћи нову једанаесточлану поставу, нову репрезентацију. Пожелео бих му успеха и у том племенитом послу, значајном не само за библиотекарство.

И на крају још нешто. Нисам забринут за будућност српског библиотекарства. Забринут сам због могућег помањкања стваралачке енергије која би о њему у будућности могла тако ваљано сведочити као Јевтићева. Како се год развијале, у шта се год с технолошким развојем претварале, српске библиотеке остаће живо стециште и расадиште знања о нама и свету, а нови нараштаји библиотекара неће се стидети својих претходника. Штавише, моћи ће се њима поносити и од њих учити, јер свет не почиње ни с једним (увек смењивим) поколењем, премда свако од њих свет гледа својим очима, доживљавајући га и стварајући на свој непоновљив начин, властитим неопонашивим сензибилитетом, знањем, трудом и техничким помагалима.

Речено у Матици српској, 4. новембра 1998.

НА МНОГАЈА ЛЕТА

Речи библиотека и библиотекар нема у *Рјечнику из књижевних старина српских* Ђуре Даничића (1863-4). Нема их ни у Вуковим *Рјечницима*. Вук има речи: књига, књигоноша, књижар, књижарница, књижетина, књижице, књижурина у *Рјечницима* и 1818. и 1852. године. Он је, дабогме, знао за реч библиотекар. Први пут она се нашла 1814. у *Малој простонародној славено-српској пјеснарици* у напомени уз баладу о Хасанагиници (стр. 116), уз Копитарево име, који му је показао Гетеов превод песме. За Копитара је рекао да је „Царски Библиотекар у Вијени". Годину дана потом, 1815, посветио је *Народну српску пјеснарицу* „господину Јернеју Копитару, Крајнцу, кес. краљев. придворном библиотекару". Међу пренумерантима на ту књигу била је претплаћена и варшавска Библиотека лицеја. У Матичином *Речнику српскохрватског књижевног језика* забележене су речи и „библиотека" и „библиотекар", али без примера у књижевности. Обрађивачи грађе за тај *Речник* нису их нашли. Језички свезналац и маг, Лаза Костић је 1861. у песми *Стогодишњица Саве Текелије* за библиотеку употребио реч књижара. Тек је Велимир Михајловић, срећом, 1972, у својој грађи за *Речник страних речи у предвуковском периоду* нашао примере за реч *библиотека*. Захарија Орфелин је ту реч бележио од 1767. године. Архиепископ Јован Георгијевић је 1772. дао да се за Архиепископску библиотеку у Ср. Карловцима препише и преведе на рускословенски *Душанов законик*, а Јован Рајић и архиепископ Стефан Стратимировић звали су ту библиотеку: Народна библиотека. Реч библиотекар бележили

су, сведочи Вељa Михајловић, 1793. Доситеј и новине *Славеносрп̄ске ведомостӣ*.

Не зна се откада Срби употребљавају речи библиотека и библиотекар. Пре 1716. када је умро Готфрид Вилхелм Лајбниц, који је био и библиотекар, имали су Срби библиотеке – ризнице – од Студенице и Хиландара до Крке, Лепавине, Српског Ковина и Златице. Стварали су их и у њима чували књиге од *Мирослављевог̄ јеванђеља*, али и пре њега, до оних које су преписивали Гаврило Тројичанин у Светој Тројици код Пљеваља и до калиграфа Рачана из манастира Раче крај Дрине. Како су звали библиотекаре свети Сава, Доментијан, Теодосије и Стефан Првовенчани и толики други калиграфи не зна се, али је извесно да су они и те како читали у библиотекама. Могућно је да су их називали и ризничари и библиотекари. Извесно је, такође, да је свети Кирило, Ћирило, Солунац, био библиотекар у цариградској патријарашкој саборној цркви Светој Софији. Није за сумњу ни да је он познавао јерменске и коптске књиге и њихова писма. Оне су му помогле да начини словенско писмо глагољицу и да старословенски језик уведе у најужи круг средњовековне хришћанске писмености. Тај посао је уистину могао да оствари само библиотекар.

Средњовековна етика налагала је скромност, која, нажалост, није оставила ни трагове имена многих и многих библиотекара и у свету и код Срба. Тек се од 17. века више бележе имена библиотекара у свету. Срби у 18. веку знају за библиотеке и библиотекаре, али не и њихова имена. Тек од друге четвртине 19. века познати су српски библиотекари. Многи прваци српског стваралаштва били су тада и библиотекари. Међу њима били су и такве личности какви су били Ђура Даничић, Јован Бошковић, Јован Радонић, а у овом веку и Јован Томић и многи други. Јован Ђорђевић и Ђура Даничић су истовремено користили савремена научна знања о библиотекарству уређујући Библиотеку Матице српске и Народну библиотеку и уврстили их тако у озбиљне и одговорне европске библиотеке.

Сем у уским библиотекарским публикацијама, о библиотекарима се код Срба није писало много. Тек се помињало да су Даничић, Стојан Новаковић, Димитрије Руварац, Јован Радонић, Ђорђе Сп. Радојичић, Петар Ђорђић. Димитрије Кириловић, Младен Лесковац, Љубомир Дурковић-Јакшић, Михиз и многи други били и библиотекари. Милош Јевтић је томе начинио крај. У круг његовог интересовања ушли су и библиотекари. Они који су још активни, њих једанаесторо, нашли су се у првој књизи *Библиоте̄кари*, а очекивати

је и следеће књиге и, биће, још неколико пута по једанаесторо. Библиотекари који су се нашли у књизи Милоша Јевтића волели би да су и они били саговорници какви су му били и сви други, а ти су сви одреда били сјајни.

Живећи са књигама, библиотекари непрестано имају на уму читаоце данас, али и читаоце за сутра и много година унапред. Ни они не могу да знаду колико је књига изишло из руку стваралаца, а верују да су оне с часним порукама по правилу начињене одређеним читаоцима. Коначно, они знају да ће књиге Милоша Јевтића у едицији *Одговори*, међу њима и оне са насловом *Библиотекари* имати своје читаоце и да ће помоћи да се схвати стваралаштво у годинама о којима сведочи Милош Јевтић. Старији његови саговорници из редова библиотекара жале што он није имао срећу да свој изузетни посао није започео раније. Какве би књиге о библиотекарима начинио да је имао за саговорнике Младена Лесковца, Душана Милачића, Милицу Продановић, Смиљу Мишић, Димитрија Кириловића, Ирену Стефановић, Љубомира Дурковића-Јакшића, Милорада Панића-Сурепа, Ника Симова Мартиновића, Наду Стевин-Новак и још многе који су половином овог века стварали српске библиотеке и прослављали позив библиотекара. Бележећи одговоре и библиотекара с краја 20. века, Милош Јевтић је учинио много за лепу и часну струку библиотекара.

Изишло је већ педесет Јевтићевих књига, које на свој начин понајвише сведоче о стваралаштима значајним за Србе последње четвртине 20. века, и било би право да се начини њихова библиографија са садржајем. Таква библиографија се може само пожелети. Ваљда ће се наћи библиотека и библиотекари који ће је начинити. А ако би таква библиографија имала и предметни регистар какав је начинио Младен Лесковац за *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, а касније наставили новосадски библиотекари, била би српска писана реч уистину награђена. Милош Јевтић, српско стваралаштво и српско библиотекарство заслужују богме такву библиографију више од сваке награде. Била би таква библиографија и мало узвраћање Милошу Јевтићу за посао којим је задужио српску културу и српско ствалаштво. Уз жељу да и српско стваралаштво и Милош Јевтић добију библиографско уздарје, библиотекари са којима је разговарао желе му добро здравље, крепкост и ваљане саговорнике, и међу библиотекарима такође. Желе му још много одговора и књига. На многаја лета.

Речено у Матици српској, 4. новембра 1998.

Радован Мићић

ВРЕДАН ДОПРИНОС КУЛТУРНОЈ ИСТОРИЈИ

Душан Ј. Мартиновић: *Цетињска читаоница (1868-1915; 1928-1940), Градска библиотека „Његош" (1945-1998),* Градска библиотека и читаоница „Његош", Цетиње, 1998

Читаонице су особита појава међу културним установама које су почев од четрдесетих година 19. века настале на словенском југу. Осниване ради ширења просвете и културе, оне су врло брзо прелазиле међе вароши у којима су настајале, а по својим духовним домашајима постајале су националне институције. Окупљајући чланове различитих склоности и стваралачких стремљења, развијале су разнородне делатности из којих су израстале друге, и данас делатне, културне установе. Своје историјско језгро сачувале су у савременим библиотекама, које су поникле у њиховом окриљу и данас на модеран начин настављају исту културну мисију.

О таквом развоју и деловању Читаонице на Цетињу, данас јавне библиотеке цетињске, изузетно вредно сведочанство оставио је др Душан Ј. Мартиновић књигом *Цетињска читаоница (1868-1915; 1928-1940) – Градска библиотека „Његош" (1945-1998).* У нашој научној и културној јавности познат и цењен као вредан и поуздан истраживач, библиограф и историчар културе, он је пишући књигу о сто тридесет година трајања културне мисије Читаонице на Цетињу још једном потврдио те особине.

Онако како је уобличено и документовано, ово дело представља леп пример студиозно написане и на провереним чињеницама утемељене монографије о једној изузетно значајној и делотворној културној институцији. Састављено од међусобно складно повезаних

поглавља, оно осветљава појаву и све видове културног деловања Читаонице и, потом, савремену библиотечку и културну делатност Градске библиотеке.

После прегледа појаве читаоница у земљама западне Европе и у нашим земљама под аустроугарском и турском окупацијом и у Кнежевини Србији, добро обавештени Мартиновић констатује да је Цетињска читаоница прва таква установа у слободној Црној Гори и да је она подстакла оснивање читалишта у другим варошима и мањим местима у црногорској држави.

Особеност појаве Читаонице у црногорској престоници истакао је у посебном поглављу – Оснивање Цетињске читаонице почетком 1868. године.

Насупрот развијеним државама у којима су појаву читаоница условиле културне потребе грађанског слоја у друштву, прва читаоница у Кнежевини Црној Гори основана је на подстицај идеја изнетих на свесловенским конгресима у Москви и Прагу и по узору на делатност културних друштава у Котору, тада под аустријском влашћу. Основала ју је тадашња црногорска политичка и духовна елита: на челу оснивача били су црногорски владар, књаз Никола I Петровић, митрополит Иларион Рогановић и седам сенатора, па тек онда следе имена угледних свештеника, високих официра и учитеља. Грађански карактер Читаоница ће добити тек каснијих деценија.

Брижљиви истраживач Мартиновић је прикупио податке о активном деловању Читаонице од 1879. године. Њен рад је документовано представио тако што је указао да допринос водећих људи Читаонице који је забележен на страницама црногорског листа *Глас Црногорца* и у другим изворима.

Забележивши колико је Читаоница имала чланова, који угледници су јој стајали на челу и које све часописе и новине је примала, посебно је указао на иницијативе које су поникле у њој, пре свега на настојање њеног председника Јована Павловића да се оснују национална библиотека и музеј. Пошто та замисао није могла бити остварена тада када је предочена, у Читаоници је основана народна библиотека и захваљујући томе успостављене су везе са културним и научним установама у Русији и у јужнословенским земљама, а међу тим институцијама била и Матица српска, која је септембра 1879. године послала на Цетиње више од стотине књига и часописа. Сама Читаоница, која је била узор за оснивање читаоница у многим црногорским местима, помагала је те своје млађе посестриме поклањајући им и књиге и слике.

Цетињска читаоница је дјеловање темељила на широко заснованим одредбама свога Устава о умном усавршавању, развијању друштвеног живота и физичком развијању својих чланова, па се од 1883. године усредсредила на „организовање позоришне умјетности и штампарско-издавачке дјелатности". У вези са тим садржајима њеног рада, аутор монографије у посебном поглављу посвећује пажњу изградњи „Зетског дома" – јединственог објекта културе.

Изградњу „Зетског дома" припремила је и спровела Цетињска читаоница према замисли да се у њеном окриљу развију националне културне установе, па су у новом здању предвиђене просторије за читалиште, за народну библиотеку и за народни музеј и сала за позоришне представе. И овом приликом стигла је помоћ од родољуба из Црне Горе и оних изван њених граница, и то најпре из Новог Сада, захваљујући штампару и издавачу Арси Пајевићу, који је широм Војводине организовао сакупљање новчаних прилога за „Зетски дом". Здање је свечано отворено о Митровдану 1888. године, када је настало ново раздобље у дјеловању Цетињске питаонице.

У посебном поглављу, детаљно и документовано као и у претходним, др Душан Ј. Мартиновић описује позоришну делатност Цетињске читаонице. У средишту његове пажње су премијерно извођење *Балканске царице* књаза и књижевника Николе I и критика коју је о тој представи написао један од њених протагониста Јован Павловић. На исти начин он описује и друге представе Дилетантског позоришног друштва у окриљу Читаонице и одјеке које су оне имале у штампи. У закључку тог поглавља наглашава да су извођења Дилетантског позоришног друштва и путујућих дружина из Србије и других јужнословенских земаља однеговала позоришну публику на Цетињу, што је допринело установљавању професионалног, државног позоришта 1910. године.

Исто тако у посебним поглављима, аутор осветљава рад певачког друштва Читаонице и организовање културних и забавних манифестација. Саопштавајући занимљиве податке о презентацијама књига, свечаним беседама, обележавању значајних годишњица, приређивању комеморација и парастеса знаменитим личностима и организовању забава са игранком, лутријом и томболом, допринео је бољем упознавању друштвеног живота у црногорској престоници.

У поглављу о штампарској и издавачкој делатности Читаонице пажњу привлачи занимљива епизода о неуспелом покушају да се у њеном окриљу покрене независан политички лист. На том месту је затим описао како је дошло до сједињавања Друштва „Горски ви-

јенац" и Цетињске читаонице и како је књижевни лист *Луча*, гласило поменутог Друштва, постао и гласило Читаонице. После престанка излажења *Луче* покренут је нов часопис – *Књижевни лист̄*, али је и он доживео исту судбину, па се тако, констатује писац, угасила издавачка делатност Читаонице.

Добар познавалац библиотекарства, дугогодишњи директор националне библиотеке, др Душан Ј. Мартиновић је посебну пажњу посветио сведочанствима о томе како је комплетирана и чувана збирка књига и часописа Цетињске читаонице. У том поглављу он бележи помоћ и вредне поклоне појединаца и установа из Црне Горе и из других земаља, затим указује на то како је вођена брига о уређењу просторија за читање и, посебно документовано, како је управа Читаонице настојала да редовно попуњава али и да сачува збирку књига и часописа. Управа је нарочито тежила да повећа број редовних чланова, међу којима су били књажеви синови, престолонаследник Данило и књаз Мирко и њихов зет књаз Петар А. Карађорђевић. Не мања пажња била је посвећена везама са културним и научним установама на словенском југу и у Русији, од којих је Читаоница редовно примала на поклон њихова издања. Вијење збирке књига и часописа и чланства Цетињске читаонице аутор заокружује архивским подацима о броју књига и других публикација, насловима новина и књижевних часописа, о броју чланова и о приходима и расходима у 1910. и 1912. години.

Историчар културе Мартиновић сажето се осврнуо на допринос који је Читаоница дала оснивању Народног музеја 1890. године. Наводећи сведочење Павла Аполоновича Ровинског, он закључује да је управо тај члан Управе Читаонице иницирао стварање музејске збирке и потом постао њен први кустос у „Зетском дому". Ослањајући се на још један прилог Ровинског у *Гласу Црногорца*, закључио је да је Читаоница бринула о тој музејској збирци до доношења Закона о Књажевској Црногорској Библиотеци и Музеју.

Аутор монографије и Цетињској читаоници посветио је посебно поглавље прослави тридесетогодишњице те установе и у њему документовано саопштио податке о угледу који је она уживала. Уз сачуване описе прославе цитирао је неколика места из беседе тадашњег председника Ђура Поповића, који је том приликом Читаоницу назвао „особитом друштвеном појавом". Беседећи о њој он је истакао да Читаоница пружа интелектуалну, моралну и материјалну корист својим члановима. Поповић је нарочито истакао значај њеног моралног утицаја нагласивши да „овакво просвјетно друштво

његује и снажи народне идеје и тежње, родољубље, пожртвовање и прегнуће за општу ствар; одржава и шири боље народне обичаје, поправља или сасвим искоријењује лошије обичаје и навике, као: суровост, неуљудност, дрскост, клеветање, пакост итд. – искључујући чак из своје средине таква окорјела срца". Поред умних и моралних користи Поповић је поменуо и оне материјалне, као што су бесплатно посећивање представа и забава, а Мартиновић их је пренео као значајне вредности којима је Читаоница тежила својом делатношћу.

После поглавља о делатностима Читаонице до 1915. године, када је услед ратних збивања престао њен рад, аутор је додао хронолошки уређен Преглед управе и руководећих органа Цетињске читаонице у периоду 1879-1915 и Мали биографски лексикон руководећих личности Читаонице, у истом раздобљу. Оба прилога, особито други, изузетно су корисни за упознавање личности заслужних за организовање свестране културне, просветне и друштвене делатности Цетињске читаонице.

Осврт на делатност Цетињске читаонице између два светска рата др Душан Ј. Мартиновић је почео констатацијом да су збирка књига, часописа и новина и инвентар ове културне институције уништени у току ратних година. Иако је одмах после рата било покушаја да се обнови рад Читаонице, она је отворена тек 1928. године. Прилагођавајући се новом времену и новим друштвеним потребама, вођена младим прогресивним снагама, она је имала великог утицаја на развој културе не само на Цетињу него и у Црној Гори тако што је подстицала отварање сеоских читаоница са библиотекама које су омогућавале ширење напредних идеја.

Ни током Другог светског рата Цетињска читаоница није радила. Марљиви истраживач Мартиновић је пронашао вест да је 14. јануара 1945. године Градски народноослободилачки одбор отворио Читаоницу, што је омогућило становништву да чита нове југословенске новине и часописе. Одмах потом он констатује да су уочене потребе за развојем библиотекарства утицале да Читаоница настави да делује као јавна библиотека. И у потоњим поглављима, посвећеним Градској библиотеци „Његош", истим поступком као и раније, он прати рад установе која продужава богату традицију Цетињске читаонице.

Пратећи рад Библиотеке као савременик, аутор монографије указује на допринос њених руководилаца, али при том тежиште стављана на просторне, кадровске и материјалне проблеме. Мада

често пресељавана и увек смештана у неадекватне просторије, без правог разумевања и друштвене подршке, те отуда суочена са многим тешкоћама, Градска библиотека „Његош" је постизала запажене резултате а Мартиновић истиче уређивање збирке књига према поставкама Универзалне децималне класификације, облике рада са читаоцима, улогу листа младих читалаца *Јасике*, изложбе дела познатих књижевника, не занемарујући ни друге њене активности.

Казивање о Градској библиотеци „Његош" аутор заокружује поређење података из 1985. и 1997. године о броју и структури књига у Пионирском одјељењу, у Одјељењу за одрасле и Завичајној збирци, о насловима часописа и новина на које је Библиотека претплаћена или их прима бесплатно, о броју чланова и о броју прочитаних књига. Данашњу слику Библиотеке употпуњује подацима о библиотечким каталозима, персоналним подацима запослених у 1997. години и обавештењима о манифестацијама приређеним у току те године.

Књига о Цетињској читаоници, данас Градској библиотеци „Његош", која почиње надахнуто писаним текстом књижевника Чеда Вуковића *Похвала Цетињу – завичају књиге*, богато је и прикладно илустрована репродукцијама слика великих градова и значајних библиотека, снимцима црногорске престонице и знаменитих здања у њој, факсимилима старих књига и новијих издања и докумената те фотографијама познатих књижевника, заслужних чланова Читаонице и руководилаца Библиотеке. Њену документарну вредност повећавају у посебном одељку публиковани текстови Правилâ Друштва „Зетског дома", Устава Друштва Цетињске читаонице из 1890. и 1893. године, Правилâ за домаћи ред у Цетињској читаоници, Правилâ Друштва „Цетињска читаоница и Горски вијенац", Правилâ Друштва „Цетињска читаоница" из 1904. и 1911. године и Статута Јавне установе Градска библиотека и читаоница „Његош". Информациону вредност књиге повећавају именски регистар, регистар ријешених и неријешених иницијала и шифара, регистар географских назива и регистар илустрација.

Одужујући се своме граду и његовој културној традицији, Цетињанин др Душан Ј. Мартиновић је написао повесницу Цетињске читаонице и њене наследнице Градске библиотеке „Његош". У исто време осветлио је значајно раздобље у развоју културе црногорске престонице и државе, које је својом делатношћу обележила управо Цетињска читаоница. Тако је својом књигом обогатио не само историју читалишта и библиотека него и историју културе.

ИСЦРПНО ДОКУМЕНТОВАНЕ СТУДИЈЕ

Гордана Ђилас: *Шест посленика Библиотеке Матице српске*, Библиотека Матице српске, Нови Сад, 1998.

Библиотека Матице српске, трудољубиво, прегалачки и родољубиво открива, а не замеће, трагове прошлости, трудећи се, за шта се просветитељским жаром залагао Ђорђе Натошевић, Матичин председник, да исписује историју културе, а не ратова, мада су је политичка, револуционарна и ратна дешавања спутавала, скретала и отежавала јој развојни пут. Под окриљем Матице, ижељене и изнедрене из напора самосвесних богатих трговаца, који улагањем у културно удружење роду чине част и име, Библиотека се кроз више од век и по свога постојања, суочавала са многим проблемима и бригама, решавала их захваљујући залагању и знању културних посленика који су у њој радили. Сељена из Пеште у Нови Сад, некада под забраном или прекидом рада, некада богаћена фондовима личних и заводских библиотека, увек је централна, било да је самозвани саборник обесправљеног српског рода и његове културе, било да је законом установљена и заштићена као институција националног и научног значаја. Културни посленици, трагови чијег рада су у њој видни, били су каткад мање друштвено моћни, слабије материјално осигурани од њених зачетника, али увек научно и стручно ангажовани, визионари њеног развоја.

А како, речи су познате песникиње Десанке Максимовић, „човек има будућност, јер има и прошлост", разумљив је и за похвалу напор Библиотеке Матице српске да осветли поједине историјске

периоде свога развоја, кадровске промене и њихов допринос, начине решавања одабраних стручних проблема, обраде, чувања, заштите и коришћења фондова, смештајући своја искуства, сазнања и размишљања и међу корице књиге едиције Трагови. Трагом српске прошлости, представљајући је са жељом да очува не само њу, већ и све нас, кренула је прва Иванка Веселинов, окуражена ко и њени следбеници подстицањем и промишљањем садашњег управника Библиотеке Мира Вуксановића. Свим досадашњим монографијама, управо тематским зборницима појединих аутора, а до сада их, заједно са књигом коју данас представљамо, има осам, заједнички су именитељ висок квалитет, поузданост, прецизност и научност истраживања, завидан стилски ниво, детињска радозналост у приступању теми удружена са озбиљношћу коришћене научне методологије и каткад изненадношћу научних резултата. Након Иванке Веселинов, себе, Матицу и српску културну историју, својим огледима представили су Марија Чурчић, Милана Бикицки, Владимир Отовић, Радован Мићић, Лазар Чурчић, Жељко Вучковић и Гордана Ђилас.

Вишегодишњи предан рад Гордане Ђилас у завичајној збирци резултирао је исцрпним документованим студијама о шест управника Библиотеке Матице српске које су настајале поступно, у периоду од 1993. до 1997. године. Та поступност и почетна несвесност да исписује књигу, хроничарско-мемоарску прозу о Матичиним заслужним управницима, подарила је сваком тексту импулсивност, срчаност почетка, срдачност, природност и једноставност, које Гордана Ђилас описује у својој поезији: „одавно већ седим / пред овим вратима / преда мном имена / грожђу налик стоје / олакшавају ми посао / те пишем скромно, једноставно / без концепције." „Тежину свакодневнице", како сама каже, „она је преточила у смелост у лакоћи писања", допуштајући себи донекле неуобичајен редак списатељски манир, чија је основна особина директност – без увода и околишења она одмах, убедљиво, представља улогу и допринос сваког културног посленика развоју Матичине библиотеке, а тек пред крај текста узгред каже неки општији биографски податак о свом главном јунаку. Тако и својим стилом наглашава сврсисходност бављења њиховим биографијама само у циљу праћења развоја Библиотеке, суздржавајући се од сваке субјективности у процени поступка, ситуације или друштвеног миљеа. Сваког од шест културних посленика посматра у односу на његовог претходника и настављача, чему је, можда, узрок претходно самостално објављивање ових радова, чија заокруженост и независност унутар целине даје посебну драж књизи.

Књига Гордане Ћилас, осма у едицији Трагови, сустопице, по интригантности тема, обухватности и озбиљности истраживања архивске грађе, објективности и документарности изложеног, ненаметљивости закључивања, прати претходних седам ауторских дела, уграђујући се као населница у чврсто здање научно-истраживачке и издавачке делатности Библиотеке.

Портретисањем, и речју и фотографијом, Јована Суботића, Јована Ђорђевића, Јована Радонића, Бориславa Михајловића Михиза, Павла Малетина и Милана Пражића, осликан је рад Библиотеке Матице српске за скоро два века, утолико живописније што је многољуднији него што нам наслови књиге и појединачних поглавља дозвољавају да закључимо. Поред шесторице челника, с дужном пажњом, стрпљењем и акрибичношћу описани су и Тома Теодоровић, надзиратељ Заведенија Текелијиног, на кога топло подсећа слагање књига по лепоти на видно место; и Субота Младеновић, за кога је везана Змајева стихована пошалица по доласку Јована Ђорђевића у Матицу (Субота је недељу донела); а далеко касније и с уважавањем Лазар Чурчић, Ђурђевка Љубибратић, Душко Вртунски, Радован Мићић и многи други.

Јован Суботић, приповедач, драмски писац, романсијер, путописац, доктор филозофије и слободних художества, теоретичар српске версификације, све то у последњим реченицама, али на првом месту уредник *Летописа*, управник Библиотеке, библиограф. Библиографија српске и хрватске књижевности и текуће штампе, коју је доносио у *Летопису*, и могла је да буде само дело систематичног стручњака, који је упоредо решавао проблеме смештаја књига, каталошког описивања, вођења евиденције о дародавцима, успостављања правила за питомце Текелијанума.

Јован Ђорђевић, с којим се окончава пештански период Матице српске, просветитељ, борац за Вукову реформу језика и правописа, уредник *Летописа*, *Српског дневника*, иницијатор оснивања Српског народног позоришта у Новом Саду и Народног позоришта у Београду, професор бројних школа, међу којима Велике школе и Војне академије, реформисао је рад Библиотеке на плану набавке, смештаја и коричења литературе, ревизије и коришћења фонда, израдио је именски, топографски и каталог рукописних књига, угледајући се на *Катехизмус* Јулијуса Пецхолда. Па ипак, суштинско је и далековидо његово истицање научног и национално карактера Библиотеке, јер је, сматрао је, Матица српска „барометар (...) по коме ће нас други процењивати".

Јован Радонић, доктор словенске филологије и светске историје, књижничар академске спреме, успоставио је размену са 26 градова, сачинио извештај о прираштају књига, ангажовао се на прикупљању поклона, нарочито на набавци старих српских листова, часописа и календара, захваљујући чему Библиотека данас поседује најбогатију и најкомплетнију збирку старе српске периодике.

У годинама после Другог светског рата управљање Библиотеком преузео је Младен Лесковац, о коме је надахнуто и зналачки у другој књизи едиције Трагови писала Марија Чурчић. Гордана Ђилас свој преглед, можда и из тог оправданог разлога, мозаички уклапајући своја са истраживањима својих колега, наставља описивањем Бориславa Михајловића Михиза. Михиз је предност давао задовољавању потреба читалаца, слободном приступу фондовима, организационом и правном осамостаљењу Библиотеке, микрофилмовању периодике и стручној класификацији и предметизацији библиотечке грађе, значајно обрађујући фондове откупом библиотеке истакнутог библиографа и библиофила др Георгија Михаиловића.

Са Павлом Малетином Библиотека Матице српске најближа је жељама Јована Ђорђевића, јер 1965. остварује право на обавезни примерак, док као научна установа организује у периоду од 1961. до 1966. године рад по одељењима, од Одељења за стару и ретку књигу, преко одсека посебних збирки и завичајног примерка, до Библиографског и Одељења за размену. Акценат је стављен на заштиту фонда, програме културне сарадње на плану развоја размене публикација и стручњака, организовања изложби и издавачке делатности, учешћа на научним скуповима, стручног усавршавања (један од облика били су састанци Усмени библиотекар последње суботе у месецу), централизоване каталогизације. Функције матичности, кроз рад Заједнице матичних библиотека, и завичајности, круцијална су питања покренута у Михизово време. Пројекти Монографије значајнијих библиотека и Биографије значајнијих библиотекара, осмишљени 1964, остварују се и данас овом едицијом.

Чини ми се да се у тексту о Милану Пражићу најјасније види ауторкина непристрасност. Она само констатује: За време које је Пражић управљао Библиотеком, читаонице су због адаптације биле затворене три године и седам месеци. Ни похвале, ни покуде – и тако кроз целу књигу, али је овде највидније и остављено да читалац сам суди. Читаочево почетно изненађење због дугорочног затварања читаоница, добија на позитивности због вештог образлагања проши-

рења зграде и преуређења читаоница. Примена међународних стандарда у циљу уједначавања библиографског описа, активан развој међубиблиотечке сарадње, рад на текућој библиографији Војводине, покретање *Годишњака* Библиотеке, Пражићева су залога за будућност.

Пишући о Михизу, Малетину и Пражићу, Гордана Ђилас обилато, али сврсисходно користи разнородне извештаје, планове, пројекте, записнике, бележећи сва имена и, као узгредице, неке исправке, које ће тек будућим истраживачима бити значајан показатељ. Као библиограф, коме је таква грађа блиска и драга, уживала сам у читању ове књиге, не могавши да се отмем утиску да је током истраживања и писања у Гордани Ђилас завичајац и библиотекар победио песника. Случајност песничког чина поиграла се са књигом у завршници, у којој је промоција ове књиге, ако се не варам, са даном закашњења, рођендански дар ауторки.

Речено у Матици српској, 24. децембра 1998.

КЊИГЕ КАО ЖИВОТНА ОДРЕДНИЦА

Љиљана Спасић: *О књигама и с њима,* Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, Нови Сад, 1998.

Поводом годишњице преране смрти Љиљане Спасић (1948-1997), магистра књижевности и дугогодишњег библиотекара саветника Семинара за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду, објављена је њена књига под лепим, прецизним и упечатљивим насловом *О књигама и с њима.* Радове Љиљане Спасић окупљене у овој књизи за штампу је приредио њен животни сапутник и истакнути библиотечки посленик Радоња Вукославовић, уз свестрану помоћ и сарадњу Љиљаниних и својих пријатеља, особито Вере Васић, а уз разумевање и подршку издавача, Одсека за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду. У времену кратког памћења и олаког заборављања, овај чин сам по себи заслужује пажњу и морално признање. Књига Љиљане Спасић, међутим, превазилази овај узвишени повод и својим садржајем открива, како то у надахнутом предговору каже Радован Мићић, разноврсност стваралачких опредељења једног врсног зналца литературе и марљивог библиотекара: „Заправо, сви текстови и библиографски прилози, онако како су уобличени у целину књиге, показују како је љубав према књизи сазрела и оваплотила се у модерној библиотечко-информационој делатности. По томе и радовима што их је оставила Љиљана Спасић заузима часно место међу истакнутим библиотекарима и посленицима књиге".

Уводни оглед *Војводина у прозном делу Вељка Петровића* заправо је магистарски рад одбрањен 1979. године на новосадском Филозофском факултету. У њему се Љиљана Спасић посведочила као поуздан истраживач једног опсежног и сложеног приповедачког дела, уочавајући структуралне елементе који су главна снага и вредност уметничког обликовања Вељка Петровића, користећи релевантну литературу, али истовремено дајући своја лична виђења и оцене. Овај текст сведочи и о ауторкиној љубави и привржености војвођанском поднебљу у којем је рођена и стасала: „Показао је Вељко Петровић да је привид да крв у жилама ових људи, под утицајем равнице и сунца, спорије тече. Унутра, у човеку се догађа прави живот, буран, ускомешан. Само су његове спољне манифестације спорије. Човек ове равнице, поучен историјом пре свега, прво се са собом у себи разрачунава. Догађај, ма и најбурнији, промисли, „преспава", па тек онда кроз своје густе филтере пропусти до света свој однос према њему, и према себи самом."

Другу целину књиге чине стручни рад *Значај и функције семинарских библиотека* и аналитички осврт *Двадесет година Библиотекарског годишњака Војводине*. Спајајући стручна теоријска сазнања са својим богатим радним искуством, Љиљана Спасић указује да се у семинарским библиотекама додирују и плодотворно прожимају високошколско образовање, наука и библиотечко-информациона делатност. Зато савремени библиотекар није више и не сме ни да буде административни чиновник који ће радити само рутинске техничке послове, већ прави креативни радник који ће знати да пружи и вреднује информације из одређене области и тако бити саставни део научноистраживачких и наставно-образовних процеса.

У радовима *Терминологија фолклорних жанрова* и *Речници страних речи* Љиљана Спасић показује се као поуздан и добро обавештен филолог и лексиколог. Занимљиво је да и у овим текстовима, посвећеним књижевно-терминолошкој проблематици, ауторка уочава и истиче она обележја речника који су од значаја у информационој пракси библиотека.

Четврту целину књиге Љиљане Спасић чине прикази дела из едиција Библиотеке Матице српске *Трагови* и *Ћирилске рукописне књиге БМС*. Ови текстови откривају сву аналитичност и обавештеност аутора и свестрано занимање за актуелну библиотечку издавачку продукцију.

Љиљана Спасић оставила је и вредне библиографске и биобиблиографске прилоге, којима је посвећена завршна целина њене

књиге. У тексту *Како израдити персоналну библиографију* (коаутор проф. др Пирошка Чаки) сажета су вредна библиографска искуства и разрешене бројне практичне дилеме, као помоћ и путоказ младим библиографима. Принципи и методологија библиографског рада доследно су примењени у објављеним библиографијама радова Ивана Поповића, Вере Јерковић, Јована Јерковића и Велимира Михајловића, као и у *Библиографији радова објављених у Прилозима проучавању језика* и *Прилозима библиографији југословенске лингвистике на страни*. Књигу затвара библиографија радова Љиљане Спасић која бележи 51 прилог у новинама, стручним и научним часописима.

Разноврсношћу својих стваралачких интересовања, преданошћу и посвећеношћу струци, активним учешћем у свим пословима нашег библиотекарског живота, Љиљана Спасић обезбедила је место у историји српског библиотекарства. Њена књига *О књигама и с њима* остаће као вредан траг и заслужен спомен, али и као потврда да су за правог библиотекара књиге и библиотеке сталан стваралачки изазов и подстицај за оплемењивање властитих додира са тековинама науке, уметности и културе. А то је довољно за један живот у којем су књиге биле главна одредница.

Владимир Оташевић

ЊЕГОШЕВИ СЛАВУЈИ*

Од памтивека у прамалећа песници су радо и радознало слушали и својим песмама, као своје сроднике и сараднике, раздрагано и разнежено славили славује.

У нашем списатељству, од наших списатеља, ово лично и литерарно „славујевање" песника, по свој прилици, понајопширније, приказао је Милош Ђурић у свом спису *Славуј у хеленских, латинских и српских песника*.[1] А у њему, испуњеном именима многобројних песника и одломцима из њихових песама са славујским мотивима, у жељи да засведочи „употребу" славуја у Његошевој поезији, Ђурић је забележио Његошево поређење тужне песме снахе Милоњића бана са песмом славујевом у *Горском вијенцу*, која „танкијем гласом" нариче:

како славља са дубове гране...[2]

И овако, овом својом опаском о песми славуја поменутој у Његошевој поезији Ђурић је и завршио своје сведочење о постојању и појању славуја у Његошевим стиховима.

Али, иако Његош, као песник, пре свега, великих главоболних и главоломних интелектуалних и литерарних тема, који, уз то, стицајем друштвених околности око себе и личних могућности у себи, није

---

* Овај текст објављен је у часопису *Књижевна историја* (XXX, 1998, 104), али у неаутентичној верзији па га његов аутор овде поново објављује у аутентичној верзији.

[1] Милош Н. Ђурић: „Славуј у хеленских, латинских и српских песника". *Жива антика*, св. 1, 1951, стр. 29-57.

[2] Петар Петровић Његош: *Горски вијенац*, ст. 1293.

имао тананије и треперавије, речима Лазе Костића речено, „славујске жице на својој лири", па, дакле, није ни написао своју целу и успелу песму у славу славуја, попут, на пример, свога мало старијег савременика, најславнијег међу славитељима славуја, Џона Китса, песника *Оде славују*,[3] Ђурић у овом свом ученом спису овим овако једним јединим наведеним податком о славују у Његошевим стиховима, наравно, није исписао читаву историју Његошевог славујевања.[4]

А такве, то јест, потпуније и речитије, историје је, чини се, било и она, ишчитана из свега Његошевог стихотворства, изгледа да може да покаже да су црногорском големом господару сићани славују били мили.

Наиме, Његош је славуја у своје стихове први пут уписао већ у песми *Заробљен Црногорац од виле*, објављеној у својој првој збирци песама *Пустињаку цетињском* 1834. године, дакле, у песми у којој се у двадесетој години живота, по, ваљда, свим важнијим тумачима ове песме, први пут огласио оригиналним песничким гласом.

Учинио је то Његош у овој својој песми, по Петру Алексејевичу Лаврову, „најбољој песми ове збирке",[5] у којој је, по Исидори Секулић, „једва искључео песник",[6] овом својом, по Јовану Скерлићу, и, после њега, по Виду Латковићу, „поетском визијом",[7] или, по Радовану Лалићу, „поемом",[8] или, по Николи Банашевићу, „песничком причом",[9] или, по Ристу Ковијанићу, „пастирском идилом",[10] први пут

---

[3] Џон Китс: „Ода славују". *Антологија енглеске романтичарске лирике*. Прев. Р. Куић. – Београд, 1989. Хорхе Луис Борхес: „Китсов славуј". *Проза, поезија, есеј*. Приредио Р. Константиновић. – Нови Сад, 1986.

[4] Филолози су из Његошеве књижевности исписали скоро све примере са именима којима је он славује у њој називао: славја, славља, славуј, славуја и славуљ (*Речник Његошева језика*, књ. II-III. – Београд, 1983, стр. 300-301) и тако посредно припремили ишчитавање ове историје, али његошолози су је, изгледа, потпуно превидели или пренебрегли.

[5] П.А. Лавровъ: *Петръ II Петровичъ Нѣгошъ, владыка черногорский, и его литературная дѣятельность*. – Москва, 1887, стр. 227.

[6] Исидора Секулић: „Његошу књига дубоке оданости". *Сабрана дела Исидоре Секулић*, књ. VI. – 1961, стр. 117.

[7] Јован Скерлић: „Петар Петровић Његош". *Историја нове српске књижевности*. – Београд, 1953, стр. 171. Видо Латковић: *Петар Петровић Његош*. – Београд, 1963, стр. 102.

[8] Радован Лалић: „Његошеве песме". *Зборник Филозофског факултета*, књ. IV – 2 (п.о.). – Београд, 1951, стр. 11, 41.

[9] Никола Банашевић: „Поезија младога Његоша". *Савременик*, св. 9, 1955, стр. 244.

[10] Ристо Ковијанић: „Његошева пастирска идила". *Гласник Етнографског музеја на Цетињу*, књ. III. – Цетиње, 1963, стр. 339.

опевао, по Станку Церовићу, „можда најзначајнији догађај у своме животу: осјећај изабраности”,[11] почињући опис очаравајуће визије своје „Богом посестриме, од Ловћена Црногорства виле”, у овако написаним стиховима:

слеће пред мном жена са крилима.
Немам пера љепоту јој казат
ни језика наките имена;
шћело би се глас, перо славуја,
а мастило цв'јетна росица
да јој облик право св'јету каже.
Запитам је: „Што си, који ђаво?”[12]

И овим стиховима, спеваним на почетку свога самосвојнијег песниковања, Његош је, ето, посведочио да је мотив о славују дорасли-јем и достојнијем од песника да опева женску и вилинску лепоту, који, наравно, није сам измислио, него да је из свога младићког песничког образовања изабрао,[13] већ овако рано знао и заволео, али га је својим стихом с питањем постављеним прелепој „жени са крилима”: „Што си, који ђаво?”, очевидно, врло самостално, његошевски, зачинио.[14]

---

[11] Станко Церовић: *Његошеве тајне сцене*. – Подгорица, 1996, стр. 125.

[12] Петар Петровић Његош: „Заробљен Црногорац од виле”, ст. 90-96.

[13] Из Његошеве лектире поуздано су позната, изгледа, само два текста у којима су, и то сасвим кратко, поменути славуји: први, анонимни староруски спев *Слово о Игоровом походу*, који је Његош делимично препевао, најпре у стиховима који позивају Бојана, епског певача, „славуја старога доба”, да запева „као славуј с гране” и опева славу Игорову, па потом и у стиховима који описују бојно поље уочи битке, у сутону и магли, на коме је „песма славуја умукнула”, а граја чавки одјекнула; и други, анонимна наша епска песма *Синови Обилића*, коју је Његош уврстио у своју збирку народних песама *Огледало српско*, у стиховима на њеном почетку: „Пропјевала на планини славја, припијева до три побратима, три јунака од Горице Црне” – дакле, два текста чији славуји, очевидно, Његоша нису подстакли на његово прво, младићко, лирско славујевање, него је он овај вајкадашњи омиљени и опевани мотив васколике и певане и писане љубавне поезије упознао, вероватно, чим је почео слушати и читати овакву поезију, тако да прва лирска песма из које га је упамтио, по свој прилици, никада неће бити пронађена.

[14] Са својим, његошевским, смислом за стварање и смењивање поетичних и прозаичних ситуација, то јест, за описивање људских сновидних озарења и стварносних отрежњења, Његош је овом сценом са својим сном о прелепој „посестрими вили” и својим пред њом постављеним питањем: Није ли њена прелепа појава ђаволји посао, у ствари, почео припремати своју будућу, у суштини, сродну сцену, уметнички, наравно, несравњиво надмоћнију, у *Горском вијенцу* са Мандушићевим

Други пут Његош је славуја у своје стихове уписао у песми *Ода сунцу, сīјеваīа ноћу без мјесеца*, објављеној у цетињском календару *Грлици* за 1837. годину, дакле, отприлике, три године доцније, а, иначе, једној од првих песама у којима је свој светлосни „култ" и „ентузијазам" отпочео опевати.[15]

Овога пута, у овој својој, по ученим објашњењима Душана Недељковића и Мирона Флашара, на знањима из своје руске и, преко ње, грчке лектире класицистичким накитом и начином основаној,[16] али, по уверљивом образложењу Исидоре Секулић, већ веома сопственом стваралачком снагом обележеној,[17] оди „детета Сунца" светлоносном и спасоносном Сунцу, „сину Неба", изнад земаљског света обасјаног и обрадованог његовим „лучама свјетлосјајним", Његош је у строфама петој и последњој, осмој, написао стихове:

Глас славуја и тичице гласне
ни у поља нити у дубраве
без тебе се нигђе чуо не би,
нит' би когођ имâ опојати
то пролеће, в'јенац од времена,
већ би вјечно мучале тичице
од настанка до свога нестанка.

Али сада торжествује људство,
е помоља весела зорица;
цв'јетови су поља окитили,
а вјенчеви горе вјенчали су;
пој у тице са царом славујем,
људству кажу да у поља иде
и у китне башче и цвјетнике,

сном о прелепој „снахи Милоњића бана" и његовим поводом ње постављеним питањем: „Ал' је ђаво, али су мађије..."

[15] Алојз Шмајс: „Култ светлости у Његоша". *Књижевни север*, књ. II, св. 2, 1926, стр. 59-63. Радомир В. Ивановић: „Његошев свјетлосни ентузијазам". *Њеīошева īсихолоīија и филозофија сīварања*. – Нови Сад, 1997, стр.98-106.

[16] Душан Недељковић: „Ломоносов и Његош". *Сīварање*, св. 11-12, 1965, стр. 1147-1158. Мирон Флашар: „О елементима античког и класицистичког литерарног предања у Његошевим краћим песмама". *Сīварање*, св. 7-8, 1967, стр. 841-863.

[17] Исидора Секулић: „Његошу књига дубоке оданости". *Сабрана дела Исидоре Секулић*, књ. VI. – Нови Сад, 1961, стр. 162-165.

е се златна кола помаљају
и крилати коњи излећују,
који воде цара од свјетлости.[18]

И овако, у песми са сижеом преузетим из античке приче о Аполоновом небеском путовању у запрези „крилатих коња" и „златних кола", овим стиховима о два „цара" који у пролећем украшеној природи увесељавају „људство": о „цару од свјетлости", Сунцу, на небу, и о „цару славују", међу „тичицама", на земљи, Његош је, ето, неразвијени мотив о песнику и певачу славују као најнежнијем и најнадлежнијем славитељу женске и вилинске лепоте, из своје претходне песме, уобличио у развијенији мотив о песнику и певачу славују као најгласнијем и најгласовитијем славитељу васколике сунчеве и земљине дивоте, па, тако, опет посведочио да је у првим годинама песниковања славује имао у памети, или, чак, по свој прилици, да их је, одважније речено, имао и у својој поетици.[19]

Јер, иако током следећих година, до 1844. године, стихове није писао орније и плодотворније, а када их је, од ове године, најорније и најплодотворније, наставио да пише све више, отада је питомог пролетњег поднебља потребног и погодног за станак и опстанак славуја у њима остајало све мање, Његош, ипак, за све време свога песниковања, како то сведоче његове следеће песме, славује у своје стихове није престајао да уписује.

Тако је Његош то трећи пут учинио у песми *Мојему пријатељу г. Јеремији Гагићу поздрав 1-га маја*, објављеној у пештанском *Српском народном листу* за 1838. годину, дакле, већ следеће године, у облику стиховане рођенданске честитке овом руском конзулу у Дубровнику и свом познанику и посреднику у руско-црногорским политичким пословима.

---

[18] Петар Петровић Његош: „Ода сунцу, спјевата ноћу без мјесеца", ст. 41-47, 71-80.

[19] У Његошевој младићкој поезији више њених тумача пронашло је заметке његове доцније развијеније поетике, и они су у овој песми, наравно, ишчитали најприметљивије: култ „цара од свјетлости Сунца" и мотив о побуни „небеских немирних духова" против „цара неба и свег створитеља", које је уписао у *Лучу микрокозма*. Но, у њој се такав заметак из његове поетике, мада мање приметљив, с мало маште, чини се, дâ ишчитати из стихова: „то пролеће, в'јенац од времена" и „а вјенчеви горе вјенчали су", које је уписао у коначно изабрани наслов *Горског вијенца*. И, дакле, није ли такав заметак из његове поетике сачуван и у његовим стиховима о „цару дубраве", песнику и певачу славују, који он, додуше, није распеваније развио, али који није сметао с памети и пера?

У целини протоколарну и церемонијалну, то јест, састављену са премного пригодне патетичности, па, отуда, с премало прозирне поетичности, ову своју песму Његош је отпочео стиховима:

Време маја време је појања,
животнима весеља, играња,
кад једнако сиња кукавица
кâ славуја, вјешта пјевачица,
пјева окит веселој природи,
коју време окићену води
у владању маја веселога,
по долини св'јета маленога.[20]

И овако, пре свога хвалоспева Гагићу и његовом родољупству и благородству у продужетку ове песме, овим својим стиховима са хвалоспевом идиличној лепоти „веселе природе" у „китно пролеће" на „св'јету маленоме", у којима је, међу свим раздраганим и распеваним земаљским створовима, чак и „сињу кукавицу", своју, иначе, у осталом свом песмотворству, редовно, најзлослутнију и најзлосретнију „сињу" и „црну" птицу, приволео да пропева: „кâ славуја, вјешта пјевачица", Његош је, ето, поређењем овог кукавичиног нечувеног и невероватног песничког и певачког успеха са славујевим чувеним и ненадмашним песничким и певачким умећем, у ствари, усред овог описа свога драгог доживљаја пролетњег месеца „маја веселога", опет, уписао славуја.

А, отприлике, тако, Његош је то учинио и у песми *Пролеће*, објављеној у задарском *Сриско-далматинском магазину* за 1849. годину, којој историја постанка није довољна истумачена и која својом класицистичком опремом и стилистичком обрадом, изгледа, омогућује претпоставку да је раније испевана.

Наиме, као већ у више песама срочених пре ове, очевидно, са жељом да се поново огледа у опевању пролећа, и то овога пута стиховима потпуно посвећеним призивању и поздрављању Сунца, „остроокога Аполона", да „угрије хладна земна њедра", и приказивању и прослављању збивања на пролећном сунчаном светлошћу пробуђеном земаљском свету, после описа незаустављивог кретања,

---

[20] Петар Петровић Његош: „Мојему пријатељу г. Јеремији Гагићу, поздрав 1-га маја", ст. 1-8.

струјања и хучања пролећних вода и ветрова и нежног стасања, мирисања и гласања новог поколења растиња и животиња на открављеној и оживљеној земљи, ову своју песму Његош је окончао стиховима:

Азурнијем океаном на уредна јата лете, -
борећи се лаком волном, ждрал дужности ради свете
славоносно сунца поврат гласи својом простом пјесном
и водопад у коловрат исто слави хуком страшном.
Весну срета славуј, шева с деликатним мрморањем;
њој све игра, њој све пјева, са радосним восклицањем.
Вију земљу увјенчану кâ се брачним дичи рухом
а искрену сл'јед мљечану кâ се кити са облуком![21]

И овако, у поенти ове песме, у стиховима о трима птицама, о ждралу, славују и шеви, иначе, многим песницима омиљеним и многим песмама опеваним, па, дакле, и за прослављање пролећа у овој песми између свих птица, по својој прилици, пажљиво одабраним, Његош је, ето, поређењем песама ових птица: ждрала, са његовом „простом пјесном", шеве, са њеним „деликатним мрморањем", и међу њима, славуја, „тичјег цара", наравно, од њих обдаренијег, оглашенијег и у својим песмама већ опеваног песника и певача, и у овај свој опис пролећем „увјенчане земље", опет, уписао славуја.

Следећег свога славуја Његош је у своје стихове уписао у песми *Тројица нас насамо, један другōг не гледа*, објављеној у пештанском листу *Пештанско-будимски скоротеча*, бр. 37, 1844. године, којој историја постанка, као ни претходно поменутој песми, није довољно истумачена, сем што је из Његошевог податка, уз њу прибележеног, познато да је у Трсту, с пролећа исте године, дакле, на почетку његовог најплодоноснијег стихотворства испевана.

И у овој песми, из исте године у којој је својим коначно успостављеним, његошевским, рукописом начинио песму *Мисао*, а већ следеће године спев *Лучу микрокозма*, по својој прилици, са науком да покаже човекове моћи и могућности у спознавању света посмотреног приземним и присебним људским разумом, дакле, у песми уокривеној хуморно и скептично смишљеним и сроченим питањима и одговорима о „дужностима" и „дјелима" тројице представника највиших људских звања и знања на земаљском свету:

---

[21] Петар Петровић Његош: „Пролеће", ст. 21-28.

филозофског, астрономског и поетског, и испуњеној њиховим исповестима, од којих је прве две, филозофову и астрономову, саставио ироничније, а једино трећу, највећу, песникову, понесеније, то јест, на препознатљиви, његошевски, начин, поетичније, Његош је написао стихове:

Ево моје дјело: писање, писање!
А дужност је моја да лијепо пишем.
Природа је мене богата одбрала
да рођења дивна сјајне зоре појем,
да свијето сунце внимателно пратим
од истока свога до свога запада,
да на ведра чела играјући зв'језда
читам вељa чуда великога творца,
да прољећа прелест с појањем сусретам,
да се пи̋тâм пјесном цара од дубраве,
да играње слушам и жубор потоках,
да храмове зиђем вјетреном Амору...[22]

И овако, у ове стихове, изваћене из исповести песника, „преданог слуге матере природе", обдареног „чувствима струна деликатних" да „чита" и „поје" сва земаљска „вељa чуда великога творца" и, даље, у продужетку ове песме, одабраног да „појући" иде „проз мрачну гробницу у предјеле св'јетле вјечите радости", Његош је, ето, после већ поменутих песама у које је славуја уписивао као славитеља омамљујуће вилинске и женске лепоте и сунчеве и земљине красоте, овога пута, славуја, „тичјег цара" и „цара од дубраве", уписао и као „пи̋тателља", или, разложеније речено, подстицателља, поткрепителља и помагателља песницима при песмотворству и песмопојству.[23]

И, одиста, иако се од 1844. године, дакле, у својим најбољим песничким данима и делима, својим најјачим умним моћима и уметничким умећима највише бавио опевањем најкрупнијих, то јест, најзагонетнијих космичких тема, у којима није могло бити птица, и најзамршенијих земаљских тема, у којима је могло бити само птица злокобница, избеглица, гракталица, грабљивица и ругалица, Његош,

---

[22] Петар Петровић Његош: „Тројица нас насамо, један другог не гледа", ст. 36-48.

[23] Његош је у више својих песама и писама врло видљиво записао крупнију и знатнију мисао: да Божја промисао „пи̋та" песника, и њу су његови тумачи одавно опазили и опширно објашњавали, али ову, наравно, ситнију и незнатнију: да и славујева песма „пита" песника, изгледа, нису запазили.

ипак, своје славује, овако у младости к срцу узете и у стихове уписане, из своје поезије сасвим исписао није, него их је, чак, својим све прекаљенијим песничким пером, у неколико прилика у своје стихове уписао уметнички најуспелије.

Тако је свога следећег славуја, и то овога пута, такорећи, неизоставно, Његош имао да упише и уписао га је у стихове своје једине љубавне песме *Парис и Хелена или Ноћ скупља вијека*, по проценама тумача историје њеног постанка, испеване ускоро после претходно поменуте песме, око 1845. године, али деценијама неоткривене и необјављене, то јест, из неоригиналног рукописа, објављене у сарајевском листу *Босанској вили*, бр. 1, 1913. године, и, из оригиналног рукописа, објављене у *Његошевој биљежници*, на Цетињу, 1956. године.

И, наравно, поучен читањем туђе поезије, и то и старије, класицистичке, и новије, романтичарске, пре свега француске, и припремљен писањем својих младићких песама о доживљајима пролећа, тога свога вољеног „времена појања", а, по сведочењима својих савременика Вука Врчевића и Милорада Медаковића и по мишљењима многобројних тумача ове песме, међу којима, на пример, и Исидоре Секулић, Вида Латковића, Миодрага Поповића и Станка Церовића, понесен прејаким личним доживљајем једне своје љубавне ноћи,[24] ову своју једину и јединствену љубавну песму Његош је отпочео стиховима:

Плава луна ведрим зраком у прелести дивно тече
испод поља звјезданије у прољећну тиху вече,
сипље зраке магическе, чувства тајна нека буди,
те смртника жедни поглед у дражести слаткој буди.
Над њом зв'језде ројевима брилијантна кола воде,
под њом капље ројевима зажижу се ројене воде;
на грм славуј усамљени армоничку пјесну поје,
мушице се огњевите кâ комете мале рое.
Ја замишљен пред шатором на шарени ћилим сједим...[25]

---

[24] Вук Врчевић: „Једна мјесечна ноћ". *Словинац*. 1. VIII 1878, стр. 61-62. Милорад Медаковић: *П.П. Његош, посљедњи владајући владика црногорски*. – Нови Сад, 1882, стр. 115-116. Исидора Секулић: „Његошу књига дубоке оданости". *Сабрана дела Исидоре Секулић*, књ. VI. – Нови Сад, 1961, стр. 131-134. Миодраг Поповић: „Петар Петровић Његош". *Историја српске књижевности. Романтизам* I. – Београд, 1968, стр. 234-237. Станко Церовић: *Његошеве тајне стазе*. – Подгорица, 1996, стр. 128-130.

[25] Петар Петровић Његош: „Парис и Хелена или Ноћ скупља вијека", ст. 1-9.

И овако, овога пута у песми исписаној и врло угрејаним и украшеним, али и уређеним и утврђеним песмотворачким рукописом, у којој је за опис свога љубавног доживљаја са „владарицом вилом б'јелом" најпре створио и отворио потребну поетичну позорницу, наравно, својим, његошевским, сликама: са небом и на њему „плавом луном" с „магическим зракама" и ројевима „зв'језда" у „брилијантним колима", и са земљом и на њој ројевима „зажижаних" водених капљица и „огњевитих" вечерњих мушица, Његош је, ето, сву ову сијајућу и играјућу али безгласну лепоту пролетње вечерње тишине и милине на својој за љубавну ноћ припремљеној сцени употпунио само једним јединим гласом: „армоничком пјесном" из грла „на грму усамљеног славуја", и тако у своје стихове славуја уписао и у његовој напознатијој и најпрослављенијој пози и улози, као песника и певача вечерње љубавне чежње и жеље.

И, ускоро потом, као што је Милош Ђурић у поменутом свом спису напоменуо, Његош је славуја уписао и усред *Горскоґ вијенца*, објављеног 1847. године, дакле, у стихове своје најбоље и најчитаније књиге.

Дакле, у *Горском вијенцу*, у име Вука Мандушића, једног од најживописнијих јунака ове своје књиге и свеколике своје књижевности, песнички описујући његов од свега света па и од самога себе скривени љубавни сан о снаси Милоњића бана, Његош је написао стихове:

Кад пред зору, и ноћ је мјесечна,
ватра гори насред сјенокоса,
а она ти однекуда дође,
украј ватре сједе да се грије.
Чује да свак спава у колибе;
тада она вијенац расплете,
паде коса до ниже појаса;
поче косу низ прса чешљати,
а танкијем гласом нарицати
како славља са дубове гране.
Тужи млада ђевера Андрију...[26]

И овако, стиховима о младој, лепој, жалосној жени, која сама, у месечној ноћи, насред сенокоса, поред распламсале ватре, рас-

---

[26] Петар Петровић Његош: *Горски вијенац*, ст. 1284-1294.

плетене косе, за младим, храбрим, погинулим девером, „танкијем гласом" пева тужну песму попут славуја, који сам, у месечној ноћи, на дубовој гранчици, пева своју песму сличну и приличну њеној песми, Његош је, ето, славуја, у своју поезију већ уписаног и као развесељеног песника и певача јутарње радосне песме у свету угрејаном сунчаном светлошћу, и као разнеженог песника и певача вечерње чежњиве песме у свету улепшаном љубавним доживљајем, овога пута, опевајући свет унесрећен људском смрћу, у своју песму славуја уписао у новој, непознатијој и необичнијој пози и улози, као растуженог песника и певача ноћне душевне патње и туге.

А да ове своје славује Његош у своје стихове није уписивао само да би следио песнике из своје литерарне лектире и за њима и са њима ове популарне песничке птичице певачице у својим песмама и сам, подражавалачки, помињао и прослављао, него да је славује и њихово певање опажао и ослушкивао и у непосредним, сопственим сусретима са њима, најјасније се, чини се, може ишчитати из његова два кратка и крхка, али, по свој прилици, на најаутентичнијој „славујској жици своје лире" сачињена текста.

И то из првог од ова два текста, забележеног, око 1845. године, у облику ненасловљеног записа који је Његош уписао у властиту бележницу, међу своје врло различите белешке са подацима, примислима, преписима и преводима из сопственог приватног, пословног и песничког живота, па, дакле, ненамењеног публиковању, који је, састављен од једанаест речи сврстаних у три реда, Његош овако написао:

Заспаше зраке на звјездама
и цвјетови ушикани славујем
на својим стаблима.[27]

И овако, овим својим спонтано сазданим и случајно сачуваним записом, приличним почетку праве песме у прози, којим је свој доживљај свеколиког света, од звезда до земље запоседнутог тмином и тишином, дочарао речима озвученим и осветљеним најучесталијим и на оваквој немој ноћној сцени најсврсисходнијим и најсугестивнијим, струјним, сугласницима,[28] а славуја у ту сцену уписао као

---

[27] *Његошева биљежница*. – Цетиње, 1956, стр. 17/142.

[28] Неколики Његошеви тумачи проналазили и показивали су овакве Његошеве звучне поетичне „игре" гласовима у стиховима, а у десетерцима посебно и подробно Војислав Ђурић („Звучне мађије Његошевог десетерца". *Његошева поетика*. – Београд, 1964, стр. 25-46) и Милосав Бабовић (*Поетика „Горског*

последње будно биће које је својом песмом овај свет у сан „ушикало", Његош је, ето, изгледа, довољно уверљиво, посведочио да је у својим пролећним ноћима славује уживо слушао као песнике и певаче сретно створене да дневни, стварни свет, па, дакле, и њега, песника, узнемиреног и утрућеног његовим, његошевским, мислима, славујским својим ноктурнима успављују и успокојују.

И из другог од ова два текста, забележеног, крајем 1846. године, у ненасловљеној песми, спеваној после Његошевог састанка са представницима словачког народног покрета предвођеним песником Људевитом Штуром у Бечу и објављеној у *Орлу татранском*, књижевном додатку Штурових *Словачких народних новина*, бр. 51, 1847. године, па зато, по мишљењима њених тумача, Штуру посвећеној и његовим именом накнадно насловљеној, но којој ни историја постанка, ни словни слог, ни сав смисао нису довољно истумачени,[29] који је, састављен од шест шеснаестераца сврстаних у трећу строфу ове песме. Његош овако написао:

Како славља са младике трогателним дијалектом
кад јутарњу химну поје над потоком милећијем,
у њем себе она види наврх танке младичице,
себ' подража, себе учи, и весели сама себе;
у живо се огледало играјући огледива
глас свој чује, и дозива, и са свим је задовољна...[30]

И овако, усред ове своје патетичним и реторичним садржајем и стилом оптерећене, или, чак, и оштећене песме, овим стиховима уобличеним одједном у читку, питку и, такорећи, сасвим самосталну, само о славују спевану песмицу, којима је славуја сликовито описао како с врха „танке младичице" у води „живог огледала" под собом „потока милећега" пажљиво гледа одраз свога лика, а своју „јутарњу химну" извија „трогателним дијалектом", Његош је, ето, оваквим описом најживахнијег и најживописнијег од свих својих славуја, још једанпут, изгледа, најуверљивије, посведочио да је и у својим пролећним јутрима славује уживо слушао, наравно, у овим прили-

---

вијенца". – Подгорица, 1997, стр. 218-243), али оне су занимљиве и у оваквим његовим прозним, приватним записима зато што је управо у њима Његошево незатајиво песничко језичко осећање и знање најочевидније.

[29] Радован Лалић: „О Његошевим песмама". *Целокупна дела Петра II Петровића Његоша*, књ. I. – Београд, 1974, стр. 385-388.

[30] Петар Петровић Његош: „Људевиту Штуру", ст. 17-22.

кама, као песнике и певаче сретно створене да свет из његовог ноћног, нестварног стања, па, дакле, и њега, песника, занесеног и затрављеног његовим, његошевским, сновиђењима, славујским својим дитирамбима расањују и развеселљују.

Али, и контекст целокупне ове Његошеве песме и текст ове у њу уписане песмице, са овако најопширнијим његовим описом славуја, последњим од свих славуја у његовој поезији,[31] сведоче да Његош оваквог свога славуја није хтео да опева и није опевао само као бесловесну и безазлену пролећну птичицу певачицу, то јест, као песника и певача из птичијег рода у чијем певању песници из људског рода радосно уживају и мотиве с њим и о њему у своје песме разнежено уткивају.

Наиме, носећи се са тешким доживљајима у својој судбини, са крупним садржајима у својој поезији и са чешћим и жешћим својим мислима о Богом даном пореклу и природи песничког дара и делања, које је учењем из туђих књига и умовањем из властите главе усвајао и у своју поезију и поетику уносио и које су његови тумачи из његових текстова поодавно почели прибирати и приказивати,[32] Његош је овако занимљиво, заводљиво и, чак, завидљиво опеваним својим сретним славујем, који, попут Нарциса заљубљено загледан у своју слику у потоку, „поје" своју „јутарњу химну" тако „трогателним дијалектом" да је из њега разговетно разумљиво како он, певајући своју песму, њом:

себ' подража, себе учи, и весели сама себе,

и ослушкујући њен одјек:

---

31 Како Његошеви тумачи нису безусловно утврдили да је Његош аутор песме *Бранку Радичевићу*, па ову песму, први пут објављену у дубровачком часопису *Срђ*, бр. 7, 1908, стр. 59, само условно уврштавају у његова целокупна дела, стихови којима је у њој Бранко Радичевић проглашен песником који:

у вилинском пјева колу
као славуј усред луга

у овом спису нису убројани у Његошево славујевање, иако они, у ствари, подржавају претпоставку да је ову песму Његош написао (Радован Лалић: „О Његошевим песмама". *Целокупна дела Петра II Петровића Његоша*, књ. I. Београд, 1974, стр. 266-267.

32 Међу многима, на пример: Никола Банашевић: „Његош о песнику". *Српски књижевни гласник*, књ. XVI, бр. 7, 1928, стр. 546-552. Мирон Флашар: „Божанска поезија и песничко стваралаштво у Његоша". *Жива антика*, св. 1, 1961, стр. 153-171. Војислав Ђурић: *Његошева поетика*. – Београд, 1964, стр. 3-24.

глас свој чује, и дозива, и са свим је задовољан,[33]

чини се, јасно открио да је овога свога овако само самим собом забављеног и самим собом сасвим задовољног песника и певача славуја радо гледао и слушао зато што је у њему и његовој песми видео и чуо оваплоћење својих, додуше, простијих и приземнијих, али и питомијих и пријатнијих мисли и маштарија о спонтаном и савршеном песмотворству самосталног, самосвесног и сретног песника.

---

[33] Књижевноисторијска истина да је Георгије Срдић, Његошев врло верни пословни сарадник и песнички сапутник, на Цетињу, у Биљарди, 1847. године, дакле, у Његошевом пријатељском и песничком окриљу, написао и у Београду, у *Подунавци*, бр. 12, 1847. године, објавио своју песму *Славују и ноћном његовом пјевању*, састављену од 58 стихова сврстаних у 7 строфа, дакле, повелику оду потпуно посвећену слављењу „слаткогласних пјеваца" славуја, посредно, али, чини се, поуздано сведочи у прилог претпоставци да је Његошево лично и литерарно симпатисање славуја Срдићу било познато, па, чак, и да је он, који је, следећи Његоша, својим песмама радо опевао Његошу драге теме, на пример, Милоша Обилића и Симу Милутиновића, овом својом песмом пожелео и прегнуо да учини оно што Његош није учинио – да једном целокупном песмом опева песмотворство и песмопојство славуја.

ДАРОДАВЦИ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ У 1998. ГОДИНИ

Витко Алексић (Београд)
Слободан Алексић (Сремска Каменица)
Љубисав Андрић (Нови Сад)
Стојанка Бабовић (Београд)
Младен Бастаја (Берлин)
Весна Башић (Нови Сад)
Војин Башичевић (Нови Сад)
Никола Бељански (Кузмин)
Erika Beerman (Марбург)
Зорица Бечановић-Николић (Земун)
Милана Бикицки (Нови Сад)
Костадин Бјелица (Врбас)
Добривоје Благојевић (Чачак)
Борислав Богдановић (Сремска Митровица)
Љубиша Богосављевић (Београд)
Богдан Болта (Наравена, Аустралија)
Светозар Борак (Сремски Карловци)
Ксенија Боројевић (Сент Луис)
Синиша Бошковић (Рума)
Бошко Брзић (Будисава)
Мирјана Брковић (Нови Сад)
Стеван Бугарски (Темишвар)
Бено Будар (Будишин)
Драгомир Васин (Нови Сад)
Бранко Веселинов (Нови Сад)
Нада Видић (Нови Сад)
Ђорђе Виловски (Нови Сад)
Душан Вишекруна (Нови Сад)
Борислав Влајић (Београд)
Бранислава Вујаклија (Нови Сад)
Стојан Вујичић (Будимпешта)
Милан Вујко (Бачки Моноштор)
Даница Вујков (Нови Сад)
Велимир Вукмановић (Нови Сад)
Зоран Вуковић (Кула)
Мирослав Вуковић (Подгорица)
Сава Вуковић, епископ шумадијски (Крагујевац)
Миро Вуксановић (Нови Сад)
Витомир Вулетић (Нови Сад)
Јелена Вучић (Нови Сад)
Драгана Вучков (Нови Сад)
Жељко Вучковић (Ириг)
Живојин Гавриловић (Нови Сад)
Никола Гавриловић (Нови Сад)
Славко Гавриловић (Нови Сад)
Никола Л. Гаћеша (Нови Сад)
Душан Гладић (Апатин)
Милутин Голевић (Шабац)
Иван Голубовић (Беране)
Душица Грбић (Нови Сад)
Александар Грубић (Београд)
Вујадин Гудељ (Нови Сад)
Ивица Гусман (Нови Сад)
Љиљана Давидовић (Нови Сад)

Милан Давидовић (Београд)
Стево Далмација (Бања Лука)
Радивоје Дамјановић (Смедерево)
Здравко Делетић (Приштина)
Јован Делић (Нови Сад)
Милан Дивјак (Нови Сад)
Милан С. Димитријевић (Београд)
Вера Добривојевић (Шабац)
Радивој Додеровић (Нови Сад)
Владимир Допуђа (Нови Сад)
Шарлота Драгичевић (Суботица)
Јованка Дражић (Сремска Митровица)
Данило Драпшин (Турија)
Ђерђ Дујмович (Темерин)
Лили Дукова (Нови Сад)
Алекса Ђилас (Београд)
Гордана Ђилас (Нови Сад)
Горан Ч. Ђорђевић (Зајечар)
Нада Ђорђевић (Београд)
Дубравка Ђукановић (Нови Сад)
Јулкица Ђукић (Нови Сад)
Тадија Ераковић (Нови Сад)
Бранко Живковић (Нови Београд)
Милка Здравева (Скопље)
Драгутин Зеленовић (Нови Сад)
Ана М. Зечевић (Београд)
Златко Златичанин (Подгорица)
Јанко Н. Ивановић (Сремска Митровица)
Радомир В. Ивановић (Нови Београд)
Рајко Игић (Чикаго)
Љиља Илић (Оџаци)
Станимир Јакшић (Нови Сад)
Драган Јанков (Нови Сад)
Стеван Л. Јевтић (Нови Сад)
Дарко Јелић (Нови Сад)
Јован Јерковић (Нови Сад)
Светислав Јованов (Нови Сад)
Василије Јовановић (Нови Сад)
Мирослав Н. Јовановић (Женева)
Слободан Јовановић (Нови Сад)
Ружица Јовановић (Нови Сад)
Марија Јованцаи (Нови Сад)
Славко Јовин (Нови Сад)
Милан Јосић (Загреб)
Ирен Кајдочи (Руменка)
Светлана Калезић (Подгорица)
Слободан Калезић (Подгорица)
Светлана Капларски (Нови Сад)
Стојан Караџић (Београд)
Драгомир М. Кићовић (Беране)
Јела Кићовић (Беране)
Ласло Ковач (Мужља)
Божидар Ковачек (Нови Сад)
Јелена Ковачек (Нови Сад)
Гордана Ковачек Станић (Нови Сад)
Милош Коларов (Нови Сад)
Лука Коларовић (Сремски Карловци)
Јордан Б. Константиновић (Нови Сад)
Владимир Коњикушић (Минхен)
Зорица Корица-Аћимовић (Нови Сад)
Чаба Корпонаи (Нови Сад)
Марија-Магдалена Косановић (Нови Сад)
Марко Косијер (Нови Београд)
Васко Костић (Тиват)
Богољуб Кочовић (Герн, Француска)
Синиша Крушка (Нови Сад)
Биљана Куленовић (Београд)
Ружица Лазаревић (Тиват)
Бранка Лазић (Нови Сад)
Војислав Лалић-Петрић (Београд)
Мирјана Леваков (Зрењанин)
Љиљана Лукић (Бијељина)
Михаило Луковић (Београд)
Слободанка Луковић (Крагујевац)
Александра Љубинковић (Нови Сад)
Петар Љубојев (Нови Сад)
Радош Љушић (Београд)
Родољуб Маленчић (Нови Сад)
Дамир Малешев (Нови Сад)
Ajarn Chanhphy Manivong (Кембел Таун, Аустралија)
Ђура Маринков (Нови Сад)

Живко Марковић (Нови Сад)
Ратко Марковић (Београд)
Златоје Мартинов (Београд)
Каталин Матвејевић (Нови Сад)
Миливој Матејин (Нови Сад)
Љиљана Матић (Нови Сад)
Милан Матић (Нови Сад)
Штефанија Мађко (Нови Сад)
Лазар Мечкић (Београд)
Ђорђе Милановић (Нови Сад)
Драган Д. Милашиновић (Нови Сад)
Чедомир Миленовић (Темишвар)
Бориша Милићевић (Нови Сад)
Жарко Миловановић (Сараорци)
Драгица Милојевић (Нови Сад)
Вера Милосављевић (Нови Сад)
Душан Миљанић (Београд)
Ката Мирић (Нови Сад)
Катарина Мирић (Нови Сад)
Милан Мирић (Нови Сад)
Боривој Миросављевић (Нови Сад)
Радомир Митић (Бешка)
Радован Мићић (Нови Сад)
Милица Мићић Димовска (Нови Сад)
Живомир Младеновић (Београд)
Ивица Млађеновић (Београд)
Јован Млинар (Нови Сад)
Олгица Момчиловић (Београд)
Никола Морача (Нови Сад)
Добрила Муановић (Београд)
Бела Мухи (Нови Сад)
Јевгениј Љвович Немировски (Москва)
Миливој Ненин (Нови Сад)
Ђорђе Нијемчевић (Модрича)
Јадранка Никић (Нови Сад)
Јованка Николић (Нови Сад)
Рајка Никчевић (Котор)
Вида Нићин (Нови Сад)
Вукић Обрадовић (Подгорица)
Татјана Олујић (Ријека)
Милка Ољача (Нови Сад)
Шандор Пал (Бачко Петрово Село)
Ливија Пап (Бачка Паланка)
Босиљка Пејовић-Протић (Београд)
Бранислав Перин (Сремска Каменица)
Раша Перић (Нови Сад)
Винка Перишић (Бијела)
Бошко Петровић (Нови Сад)
Даница Петровић (Београд)
Илија Петровић (Нови Сад)
Mary Petrovich-Brlas (Галфпорт, САД)
Данило Плећаш (Нови Сад)
Никола Плећаш (Београд)
Марија Поповић (Нови Сад)
Миодраг Поповић (Београд)
Мирјана и Војислав Пушкар (Нови Сад)
Миодраг Радовић (Београд)
Миодраг Радовић (Нови Сад)
Милош Д. Радојчин (Нови Сад)
Бојан Радун (Нови Сад)
Протојереј Стеван Рајић (Арад)
Боривој Рашуо (Београд)
Чедомир Ребић (Београд)
Јован Ристин (Нови Сад)
Оливера Ристић (Нови Сад)
Миодраг Рогић (Београд)
Hans Rothe (Бон)
Петар Рудић (Равна Ријека)
Богољуб Савин (Нови Сад)
Велибор Берко Савић (Ваљево)
Илија Савић (Нови Сад)
Мирослав Самарџић (Зрењанин)
Звонко Сарић (Суботица)
Радинка Селава (Нови Сад)
Ласло Силађи (Нови Сад)
Срђан Симеуновић (Београд)
Коста Симин (Нови Сад)
Миливоје Симић (Сремска Каменица)
Јасминка Сиришки (Нови Сад)
Милутин Смиљанић (Нови Сад)
Зоран Спасојевић (Крагујевац)
Jeunca Sperber (Париз)
Десанка Стаматовић (Београд)
Љиља Стаменовић (Нови Сад)

Драган Станић (Нови Сад)
Зорица Станишић (Нови Сад)
Анита Станковић (Београд)
Милић Станковић (Београд)
Богдан Станојев (Нови Сад)
Александра Станојевић (Кладово)
Донка Станчић (Нови Сад)
Емил Миша Степанов (Нови Сад)
Милан Стефановић Кића (Крагујевац)
Биљана Стикић (Нови Сад)
Никша Стипчевић (Београд)
Светлана Стипчевић (Београд)
Жељко Стојановић (Београд)
Ненад Стојић (Београд)
Даниела Стојковић (Нови Сад)
Маргарета-Грета Стол (Београд)
Stefan Schlotzer (Ebsdorfergrund, Немачка)
Гојко Суботић (Београд)
Антал Такач (Нови Сад)
Танаско Танасић (Јања Бијељина)
Тихомир Тапавица (Нови Сад)
Љубомир Теофанов (Кикинда)
Иван Терљук (Нови Сад)
Ђурђица Типолд-Мојзеш (Бачка Топола)
Александар Тишма (Нови Сад)
Мирко Тишма (Нови Сад)
Мара Тодоровић (Нови Сад)
Тибор Томан (Нови Сад)
Ново Томић (Београд)
Радивој Тополац (Нови Сад)
Иван В. Тошић (Долово)
Милисав Трифковић (Нови Сад)
Никола Д. Турајлић (Шајкаш)
Слободан Ћурчић (Нови Сад)
Ђорђе Угарак (Нови Сад)
Милан Узелац (Вршац)
Ибоја Фаркаш (Нови Сад)
Едит Фишер (Бела Црква)
Петер Хајнерман (Нови Сад)
Владислав Хајтфогел (Нови Сад)
Имре Харкаи (Бачка Топола)
Лазар Хаџић (Нови Сад)
Tamara Hocking (Канбера)
Мариа Холик (Петроварадин)
Александар Цвејановић (Нови Сад)
Олга Цвејић-Јанчић (Нови Сад)
Видоје Цветановић (Алексинац)
Владимир Н. Цветковић (Београд)
Предраг Цветковић (Смедеревска Паланка)
Слободан Цвијић (Мец, Француска)
Вера Црвенчанин (Београд)
Боривој Чалић (Вуковар)
Душан Чампраг (Нови Сад)
Тимотеј Чобић (Нови Сад)
Душан Чоловић (Београд)
Лазар Чурчић (Тител)
Богољуб Шијаковић (Никшић)
Оливера Шијачки (Нови Сад)
Маргита Шинка (Нови Сад)
Биљана Шкрбић (Нови Сад)
Маргита Шнел-Живановић (Бачка Паланка)
AGAPÈ (Нови Сад)
Агенција „Оскар" (Зајечар)
Адвокатска комора Србије (Београд)
Амбасада Аустрије (Београд)
Антикварна књижара „Орфелин" (Нови Сад)
Архив Војводине (Нови Сад)
Астрономска опсерваторија (Београд)
Атенеум (Београд)
Библиотека Правног факултета (Београд)
Библиотека „14. новембар" (Бујановац)
Биотехнички институт (Подгорица)
Budapest Review of Books (Будимпешта)
Városi Könyvtár (Шарошпатак)
World Food Programme (Рим)
World Health Organization (Женева)
Вукова задужбина (Београд)
Галерија Матице српске (Нови Сад)
Геолошки завод Гемини (Београд)

Глас Србије (Краљево)

Глас српски (Бања Лука)

Градска библиотека (Суботица)

Градска библиотека „Карло Бијелицки" (Сомбор)

Градски музеј (Суботица)

Графикам (Зрењанин)

Демократски савез Срба у Румунији (Темишвар)

Deepak Kanegaonkar (Thane, Индија)

Dokumentationsstele für neuere Österreichische Literatur (Беч)

Дом културе „Пиво Караматијевић" (Прибој)

„Драганић" (Београд)

Друштво архитеката Новог Сада

Друштво за русински језик и књижевност (Нови Сад)

Друштво „Источник" (Београд)

Друштво младих истраживача Института за географију „Бранислав Букуров" (Нови Сад)

Educa (Нови Сад)

Економска политика (Београд)

Економски институт (Београд)

Економски факултет (Ниш)

Економски факултет (Суботица)

Ecologica (Београд)

Епархија браничевска (Пожаревац)

Завичајни музеј (Рума)

Завод за заштита на спомениците на културата (Битољ)

Завод за заштиту здравља (Суботица)

Завод за заштиту природе Србије (Београд)

Заплањске новине (Гаџин Хан)

Здравље (Лесковац)

ИТП Змај (Нови Сад)

„Ивошевић и кћери" (Нови Сад)

Издавачка књижарница Зорана Стојановића (Нови Сад)

Институт „Винча" (Винча)

Институт за есперанто (Београд)

Институт за истраживања у пољопривреди (Београд)

Институт за књижевност и уметност (Београд)

Институт за медицинска истраживања (Београд)

Институт за педагогију и андрагогију (Београд)

Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана (Приштина)

Институт за проучавање лековитог биља „Др Јосиф Панчић" (Београд)

Институт за сточарство (Београд-Земун)

Институт за сточарство (Нови Сад)

Институт за уређење вода (Нови Сад)

Институт за физику (Београд)

Instituto universitario orientale di Napoli (Напуљ)

International Labour Office (Женева)

Интерхит (Београд)

Интер ХИТ (Ниш)

Историјски архив (Суботица)

Историјски институт Републике Црне Горе (Подгорица)

Источник (Београд)

ИФЛА (Хаг)

J. F. Bergin Publishers (Саут Хедли, САД)

Jó Pajtás (Нови Сад)

Југословенско друштво термичара (Београд)

Југословенско удружење за маркетинг (Београд)

Књижара Мост (Нови Сад)

Књижара „Освит" (Нови Сад)

Књижевни клуб „Бранко Миљковић" (Књажевац)

Крајина (Сомбор)

Kubon & Sagner (Минхен)

Културни центар „Карловачка уметничка радионица" (Сремски Карловци)

Културни центар Новог Сада

Културно-образовни центар „Турзо Лајош" (Сента)

Културно-просветна заједница (Оџаци)

Културно-просветна заједница (Ужице)

Културно-просветна заједница Војводине (Нови Сад)

Ловачки савез Војводине (Нови Сад)

Маркетинг Тусами (Нови Сад)

Математички институт САНУ (Београд)

Матица Лужичких Срба (Будишин)

Матица српска (Нови Сад)

ИП Матице српске (Нови Сад)

Матична библиотека „Светозар Марковић" (Зајечар)

Међународна политика (Београд)

Месна заједница (Кањ)

Министарство културе Републике Србије (Београд)

Ministry of Education (Бангкок)

Музеј науке и технике (Београд)

Музеј Срема (Сремска Митровица)

Народна библиотека (Добој)

Народна библиотека (Крушевац)

Народна библиотека (Нови Бечеј)

Народна библиотека (Смедерево)

Народна библиотека (Чачак)

Народна библиотека „Бранко Ћопић" (Српски Брод)

Народна библиотека „Велько Петровић" (Бачка Паланка)

Народна библиотека „Вук Караџић" (Београд)

Народна библиотека „Вук Караџић" (Крагујевац)

Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић" (Инђија)

Народна библиотека „Илија М. Петровић" (Пожаревац)

Народна библиотека „Радосав Љумовић" (Подгорица)

Народна библиотека „Радослав Весник" (Краљево)

Народна библиотека Србије (Београд)

Народна и универзитетска библиотека (Приштина)

Народна и универзитетска библиотека „Петар Кочић" (Бања Лука)

Народни музеј (Шабац)

Наша Борба (Београд)

Одбор за сакупљање историјске грађе о Паштровићима (Петровац на мору)

Országos Széchényi Könyvtár (Будимпешта)

Педагошки музеј (Београд)

Планинарско смучарско друштво „Поштар" (Нови Сад)

Полицијска академија (Нови Сад)

Пољопривредни факултет (Београд)

Правни факултет (Сарајево)

Правни факултет - Библиотека (Нови Сад)

ИП Преображај (Београд)

Принтер комерц (Беотрад)

Прометеј (Нови Сад)

СКД Просвјета (Загреб)

Просвјета (Сарајево)

Републичка заедница на културата (Скопље)

Републички завод за статистику (Београд)

Републички хидрометеоролошки завод (Београд)

РТК Жупни уред (Апатин)

Rubicon (Бечеј)

Савез организација композитора Југославије (Београд)

Савез рачуновођа и ревизора Србије (Београд)

Светлосткомерц (Београд)

Социјална мисао (Београд)

Спомен-дом „Режевићи" (Режевићи)

Српска академија наука и уметности (Београд)

Српска академија наука и уметности, огранак у Новом Саду

Српски интелектуални клуб (Врбас)

Стражилово (Нови Сад)

Südostdeutsches Kulturwerk (Минхен)

Удружење издавача и књижара Југославије (Београд)

Удружење правника Црне Горе (Подгорица)

Удружење Привредникових питомаца „Владимир Матијевић" (Београд)

Уметничка галерија „Надежда Петровић" (Чачак)

УНЕСКО (Париз)

Универзитет у Крагујевцу, Центар за научна истраживања

Универзитет у Новом Саду

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић" (Београд)

Универзитетски клинички центар (Београд)

The University of Tokio, Department of Comparative Literature (Токио)

The University of Tokio, Islamic Area Studies (Токио)

Унија биолошких научних друштава Југославије (Земун)

Учитељски факултет (Сомбор)

Факултет драмских уметности (Београд)

Факултет заштите на раду (Ниш)

Факултет организационих наука (Београд)

Факултет физичке културе (Београд)

ФАО (Рим)

Фармацеутски факултет (Београд)

Физичка култура (Београд)

Фонд за отворено друштво (Београд)

Хелсиншки одбор за људска права у Србији (Београд)

Híd (Нови Сад)

Центар за културу (Ковин)

Centro Internazionale di Studi di Architettura „Andrea Palladio" (Вићенца)

Чигоја штампа (Београд)

Годишњак
Библиотеке Матице српске за 1998.

Издавач
Библиотека Матице српске
Нови Сад, Матице српске 1

Технички уредник
Реља Дражић

Штампа
Футура публикације
Нови Сад, Стевана Мусића 24

Тираж
500 примерака

Штампање је омогућило Министарство
за културу Републике Србије